

Procjena potencijala za obnovu
etničkog nasilja u Bosni i Hercegovini:

Analiza sigurnosnih rizika

Vlado Azinović
Kurt Bassuener
Bodo Weber

Atlantska inicijativa
Vijeće za politiku demokratizacije

Sarajevo 2012.

**Procjena potencijala za obnovu etničkog
nasilja u Bosni i Hercegovini:
Analiza sigurnosnih rizika**

Vlado Azinović
Kurt Bassuener
Bodo Weber

Sarajevo 2012.

Naslov originala:

Vlado Azinović, Kurt Bassuener, Bodo Weber, *Assesing the potential for renewed ethnic violence in Bosnia and Herzegovina: A security threat assessment* (Sarajevo: Faculty of Political Sciences, University of Sarajevo, and Atlantic Initiative, 2011).

Prijevod s engleskog jezika:

Milena Marić-Vogel
Kanita Halilović

Recenzenti:

James Dobbins
John Moore-Bick
Daniel Serwer

Lektorica:

Zinaida Lakić

Tehnička priprema:

Atlantska inicijativa

Izdavači:

Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu
Atlantska inicijativa, Sarajevo

Štamparija:

A-Dizajn, Marka Marulića 2, 71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina

CIP - Katalogizacija u publikaciji Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

351.74/.76:355.40]:323.1(497.6)

AZINOVIĆ, Vlado

Procjena potencijala za obnovu etničkog nasilja u Bosni i Hercegovini : analiza sigurnosnih rizika / Vlado Azinović, Kurt Bassuener, Bodo Weber ; [prevod s engleskog jezika Milena Marić-Vogel, Kanita Halilović]. - Sarajevo : Fakultet političkih nauka : Atlantska inicijativa, 2012. - 242 str. ; 24 cm

Prijevod djela: *Assesing the potential for renewed ethnic violence in Bosnia and Herzegovina*. - Bilješke: str. 207-242.

ISBN 978-9958-598-39-5

1. Bassuener, Kurt 2. Weber, Bodo

COBISS.BH-ID 19381766

SADRŽAJ

Sažetak	7
Uloga međunarodne zajednice – stvaranje okruženja u kojem nema pravila	7
Faktori vezani za okruženje u zemlji	8
Moguća žarišta.....	10
Kontekst javne sigurnosti.....	12
EUFOR – odlazi, odlazi, otišao?	15
Zaključak i preporuke.....	16
Predgovor: cilj i metodologija studije	19
I. Ukidanje dejtonskih instrumenata: doprinosi li međunarodna zajednica stvaranju okruženja u kojem nema pravila?	23
Zaključak.....	33
II. Huškačka politička retorika i govor mržnje – političke elite i mediji	35
Rušenje države, secesija.....	37
“Rat“	42
Predizborna kampanja 2010.	52
Križa oko formiranja vlasti u Federaciji BiH	53
Prijetnja referendumom u RS-u	57
Zaključak.....	58
III. Kapaciteti državnih institucija i uloga političkih elita: u službi interesa građana?	61
Rad vlada i parlamenata.....	61
Evropske integracije.....	63
IPA fondovi	64
5+2.....	65
Ustavna reforma	66

Popis stanovništva.....	67
Pristup države kreditima	68
Zaštita domaće privrede.....	68
Zaključak.....	69
IV. BiH u globalnoj ekonomskoj krizi – kretanje u pravcu socijalnih nemira?	71
Poslijeratna privreda – strukturni problemi i rast	71
Ponovno tonjenje u krizu.....	73
Posljedice krize.....	74
Strukturni problemi, politički izazovi.....	75
Socijalne interesne grupe – socijalne tenzije	77
Zaključak.....	79
V. Oružane snage BiH (OSBiH)	81
Uvod i kratki historijat	81
Struktura snaga.....	82
OSBiH u aktuelnom polariziranom političkom okruženju.....	84
Sistem pukova – neophodna kontrola ili sačuvani antagonizam?	86
Procjena vojnih kapaciteta	89
Zaključak.....	94
VI. Višak oružja i municije, domaća proizvodnja oružja i krađa	95
Proizvodnja i prodaja naoružanja/municije	99
Nestala municija i eksploziv	101
Zaključak.....	102
VII. Policijske snage u BiH	103
Dvostruko naslijeđe nedemokratskog policijskog rada u poslijeratnim policijskim snagama.....	104
Proces reforme policije: glavna pitanja i projekti	105
Dostignuća i neuspjesi reforme – sadašnje stanje policijskog rada	108

Stanje policijskog rada u entitetima.....	114
SIPA.....	116
OSA.....	118
Studije slučaja o miješanju politike.....	118
Koraci unazad u reformi – aktuelna nastojanja u entitetima.....	120
Međunarodna zajednica: EUPM.....	123
Zaključak.....	124
VIII. Pravosuđe.....	127
Poslijeratna reforma pravosuđa.....	128
Strukturni problemi.....	129
Politički pritisak i uplitanje politike.....	133
Posljedice: neuspjeh pravosuđa u borbi protiv korupcije.....	137
Zaključak.....	138
IX. Oružje u privatnom posjedu i privatne zaštitarske firme.....	139
Privatne zaštitarske firme.....	142
Zaključak.....	147
X. Nogometni huligani i maloljetnička delinkvencija.....	149
XI. Manjinski povratnici.....	161
Opća situacija u kojoj se nalaze manjinski povratnici.....	163
Manjinske povratničke grupe u sve lošijoj političkoj atmosferi.....	164
Incidenti u kojima je upotrijebljeno nasilje protiv manjinskih povratničkih zajednica.....	166
Zaključak.....	170
XII. Terorizam i islamistička radikalizacija.....	171
Pojavni oblici terorizma, 1996-2011.....	171
Trenutna struktura selefijskog pokreta.....	176
Mehanizmi za prevenciju terorizma.....	180

XIII. Međunarodna zajednica kao garant mira i stabilnosti?

Tiha transformacija EUFOR-a	185
Preuzimanje sigurnog zadatka	185
2007. godina: EUFOR se povlači u Sarajevo – i smanjuje snage.....	188
Pozicija snaga EUFOR-a u 2011. godini.....	190
Izvan BiH, ili negdje iza duge?	197
Zaključak.....	199
Zaključci i preporuke	201
Međunarodni faktor	202
Odvraćanje od nasilja i moguća dobit	204
Bilješke.....	207

Sažetak

U analizi sigurnosnog rizika koju su Atlantska inicijativa (Atlantic Initiative) i Vijeće za politiku demokratizacije (Democratization Policy Council) proveli u periodu proljeće-jesen 2011. godine procjenjuje se čitav niz faktora u Bosni i Hercegovini koji utječu na potencijal za međunacionalno nasilje i obnovu oružanog sukoba. U tekstu koji slijedi dat je kratak sažetak zaključaka ove studije.

Uloga međunarodne zajednice - stvaranje okruženja u kojem nema pravila

Pretpostavke na kojima je počivala aktuelna međunarodna politika prema Bosni i Hercegovini i posljedična promjena stava od početka 2006. godine glavni su faktori u stvaranju sadašnjeg političkog i društvenog okruženja. Nespremnost da se održe i primijene dejtonski mehanizmi za provedbu i izvršavanje – OHR i EUFOR – te da se pređe na pristup ‘blage sile’ stvorili su okruženje u kojem nema pravila i u kojem se političari osjećaju slobodnim da bez ustezanja rade na ostvarivanju svojih neostvarenih ciljeva. Iako je jasno da sadašnji pristup ne funkcioniše, nema kolektivne političke volje za preispitivanjem njegovih temelja. Rezultat takve situacije su sve veće podjele unutar Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira između članova koji vjeruju da će instrumentarij EU-a za proširenje biti dovoljan da se spriječi daljnje pogoršanje situacije (Njemačka, Francuska, Italija, Španija, Rusija te same institucije EU-a) i onih koji su sve više skeptični i frustrirani zbog takvog pristupa (SAD, Velika Britanija, Turska, Japan, Kanada i povremeno Holandija). U nedostatku jedinstva

i liderstva, ta politika i dalje funkcionira po principu birokratskog autopilota aktiviranog 2005. godine, što povećava mogućnost te potencijalnu ozbiljnost loših političkih prosudbi bosanskohercegovačkih lidera.

Faktori vezani za okruženje u zemlji

Huškačka politička retorika i govor mržnje

Analiza govora mržnje i političke retorike jasno pokazuje da se u posljednje tri godine (2009-2011) politički i javni diskurs u Bosni i Hercegovini radikalizirao, i to naročito u periodu nakon izbora u oktobru 2010., u čemu su političke elite i većina medija u zemlji odigrali aktivnu ulogu. Analiza također pokazuje sve češće dovodenje u pitanje same države BiH. Isto tako, sve se više govori o tome da bi politička kriza mogla pre-rasti u nasilje – ustvari o ‘ratu’, pri čemu političari i medijske ličnosti koriste period 1992-1995. kao prizmu za tumačenje i politički instrument. I pored toga, malo je, ili uopće nema činjeničnih procjena potencijalâ za sukob – fizičkih, društvenih i političkih – u današnjoj BiH. Strah u narodu raste: javni govor o mogućem nasilju u budućnosti proširio se i izvan kruga političkih i drugih elita i stigao i do šire javnosti, pri čemu rat devedesetih godina služi kao dominantna referentna tačka. Taj cjelokupni javni diskurs u raskoraku je sa stvarnošću na terenu, a korištenje riječi ‘rat’ neminovno priziva u sjećanje 1992. godinu. Budući da su trenutne okolnosti i postojeće snage suštinski drugačije, to često dovodi do zaključka da pošto nije moguć rat poput onog iz 1992. godine nije moguće ni organizirano nasilje. Ovaj drugi zaključak ne slijedi nužno iz prvog, a može stvoriti i lažan osjećaj sigurnosti kako u zemlji tako i u međunarodnoj zajednici.

Kapaciteti državnih institucija i uloga političkih elita

Paralelno sa eskalacijom političke retorike u posljednjih pet godina, konfrontacijski odnos političkih elita uzrokuje loše i sve gore rezultate u institucijama vlasti. Ovo važi za državni, entitetski i kantonalni nivo u pogledu čitavog niza indikatora: zakonodavnih aktivnosti vlasti, EU integracija, 5+2 zahtjeva za zatvaranje OHR-a, ustavne reforme i poštivanja odluke Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Sejdić-Finci, donošenja zakona o popisu

stanovništva, zadovoljavanja kriterija za pristup vanjskim kreditima i zaštite domaće privrede. Nova vlada na državnom nivou nije uspostavljena ni godinu dana nakon općih izbora. Politički lideri na svim nivoima nisu spremni na kompromis u pogledu politika koje bi služile općem dobru, pri čemu vlasti ne zadovoljavaju osnovne potrebe, interese i očekivanja građana. Ovo ne samo da negativno utječe na sposobnost građana da se poistovjete s vlastitom državom (i političkim elitama) nego svakako mora imati i negativan utjecaj na doživljaj sigurnosti kod građana – kao i na njihovu stvarnu sigurnost.

*Posljedice svjetske ekonomske krize –
opasnost od socijalnih nemira?*

Svjetska ekonomska kriza snažno je pogodila Bosnu i Hercegovinu. Ranjivost privrede radikalno su pogoršali politički prioriteti vladajućih elita, koje su nove prihode iz 2006. godine preusmjerile za isplatu novčane pomoći favoriziranim grupama birača – naročito demobiliziranim borcima (definiranim u širokom smislu). Početak recesije – te smanjenje doznaka – ubrzao je ionako izvjesno suočavanje sa istinom. Budžetski deficiti, naročito na nivou entiteta, brzo su narasli. Nepostojanje vlasti na državnom nivou usložnjava štetu koju takva situacija nanosi jer sprečava zaduživanje države. Političke elite u Bosni i Hercegovini se sve teže nose sa slabom privredom. Iako je svjetska ekonomska kriza pogoršala taj problem, njegov glavni uzrok leži u protekcionizmu koje dominira politikom, kao i u odnosu vladajućih elita prema privredi. Vlasti u BiH su pred teškom odlukom: raskinuti sa sadašnjim političkim sistemom i kulturom ili se suočiti sa ozbiljnim budžetskim problemima, a možda i s nesolventnošću. Koliko je blizu ova posljednja mogućnost, naročito u RS-u, teško je utvrditi s obzirom na domaće i međunarodne nepoznanice, kao što je daljnji razvoj krize s eurom. Mnogo je takvih nepoznatih varijabli. Ono što je postalo jasno jest da politika etničke konfrontacije i odsustva kompromisa koju u posljednjih pet godina vode predsjednik RS-a Milorad Dodik i ostali sve više ima autodestruktivne ekonomske, a time i moguće političke posljedice. Ovo najbolje pokazuju finansijske posljedice nemogućnosti da se formira novo Vijeće ministara. Hoće li rastuće socijalne tenzije na kraju dovesti do širokih – i možda nasilnih – socijalnih nemira teško je predvidjeti.

Jasno je da značajan porast huškačke retorike, nastavak i produbljivanje nefunkcioniranja vlasti, rastući ekonomski problemi i socijalne napetosti stvaraju veliki dodatni pritisak na vladajuće elite i povećavaju vjerovatnost – te moguću ozbiljnost – loših političkih prosudbi.

Moguća žarišta

Značajno međuetničko nasilje može izbiti planski ili spontano i biti instrumentalizirano. U studiji se procjenjuje nekoliko žarišnih tačaka za takvo moguće izbijanje nasilja.

Huliganstvo u nogometu i maloljetnička delinkvencija

Mladi u BiH su žrtve nefunkcionalne države, slabe ekonomije i nacionalističke indoktrinacije. Maloljetnička delinkvencija – koja je sve izraženija i sve više nasilna – individualizirani je, direktni proizvod takve situacije. Huliganstvo u nogometu ovoj mješavini dodaje i nacionalnu pripadnost i organiziranost.

Huliganske i kriminalne grupe već su korištene za političke aktivnosti u zemlji budući da su poluorganizirane i da ih je relativno lako mobilizirati. Incident pred zgradom Vlade FBiH naročito pokazuje kako mladi nogometni huligani mogu postati odlučujućim faktorom koji bi inače mirna javna okupljanja – uključujući i političke demonstracije – mogao učiniti nasilnim. Možemo samo pretpostaviti da ukoliko se ukaže potreba ove grupe i pojedinci lako mogu poslužiti kao prethodnica šireg pokreta u eventualnom unutrašnjem sukobu.

Manjinski povratak

Manjinski povratak izgubio je centralni politički značaj koji je ranije imao. Pa ipak, manjinski povratnici su i dalje ugrožena društvena grupa, a njihov odnos sa stanovništvom koje čini etničku većinu u njihovoj sredini često je težak. Iako se suočavaju sa strukturalnom diskriminacijom, odnosi između manjinskih povratnika i dominantnog lokalnog stanovništva su se u značajnoj mjeri normalizirali tokom posljednje decenije. Nema sumnje

da je sve užarenije političko okruženje pojačalo subjektivni osjećaj nesigurnosti među manjinskim povratnicima, što negativno utječe na odnose s etnički većinskim stanovništvom u zajednicama gdje oni žive, naročito u RS-u, ali ne samo tamo. Zbog nedostatka policijske statistike nije poznato je li ovo posljednjih godina dovelo do značajnog porasta broja incidenata s elementima nasilja. Ono što se može reći i bez te statistike jest da i ako je i došlo do porasta, i broj i priroda takvih incidenata još uvijek su daleko od nivoa iz vremena prije deset godina, kada je manjinski povratak bio u središtu političkog sukoba. Ipak, karakter pojedinih incidenata koji su ovdje izdvojeni je zabrinjavajući. S obzirom na trenutni politički kontekst, nema sumnje da neki od njih mogu spontano eskalirati u širi nasilni međuetnički sukob.

Terorizam i islamistička radikalizacija

Nepotkrijepljeni navodi o povećanoj opasnosti od terorizma u BiH, zasnovani na apsurdnoj tvrdnji da u zemlji živi oko 100.000 vehabija, nemaju za cilj da odvrte od takve prijetnje, nego da Bošnjake svrstaju u teroriste i da delegitimiraju njihove političke ciljeve. Kao odgovor na to, bošnjačka 'strana', a naročito zvanična Islamska zajednica, upustila se u automatsko poricanje svake sigurnosne prijetnje koju može predstavljati prisustvo opasnih pojedinaca i ideologija koje se vežu uz islam, nazivajući sve takve navode neprijateljskim i islamofobičnim. Shodno tome, zvaničnicima agencija za provođenje zakona preostalo je da balansiraju između dviju suprotstavljenih, i u jednakoj mjeri manjkavih, predodžbi – te su oni svoju analizu i reakciju na opasnost od terorizma prilagodili tako da odgovara ishodima koje priželjkuju njihove političke elite. Radikalne, ekstremne i nasilne grupe istinski jačaju i dobivaju priliku da ostvare vidljiv utjecaj na društvo onda kada ih političke elite iskorištavaju u ostvarivanju vlastitih ciljeva. U BiH se pruža značajan broj prilika za takvo iskorištavanje budući da jedne te iste političke elite, putem formalnih i neformalnih veza, vrše kontrolu i nad agencijama za provođenje zakona i nad nekim ratobornim grupama. I dalje je malo faktora koji učinkovito odvrćaju od takvih aktivnosti, dok je mnogo onih koji omogućavaju terorizam i političko nasilje. Među njima su slaba (nefunkcionalna) država, izobilje

lako dostupnog oružja i municije, široko rasprostranjena korupcija, slabe kontrole na granici te mobilizacija neosporavanih ideologija.

Kontekst javne sigurnosti

Policija

Policijske službe u BiH učinile su puno na reprofesionalizaciji, modernizaciji i demokratizaciji, ali daleko od toga da je njihova profesionalna evolucija završena, pri čemu nije nebitan faktor još uvijek prisutna institucionalno-pravna nepovezanost policijskih agencija, kojih sada ima 16. Policija je u sadašnjem političkom okviru izložena sve većem političkom pritisku, kojim se od nje traži da odustane od svoje relativno nove operativne autonomije i da prihvati da bude lojalna etničkoj politici. Nakon više od decenije značajnih policijskih reformi, ove godine je došlo do prvog većeg koraka unazad. Takva dešavanja navode na to da se postavi pitanje o sposobnosti policijskih agencija da se uspješno bore sa ozbiljnim problemima kao što su organizirani kriminal i korupcija, naročito u slučajevima u koje su možda umiješani pripadnici političke elite i predstavnici državnih institucija. Upitna je i sposobnost policije da održava javni red i sigurnost u slučaju nasilnih međuetničkih incidenata. Iako se svi policijski eksperti i zvaničnici s kojima smo razgovarali za ovu studiju slažu da se policija u svom sadašnjem obliku ne bi prva latila oružja u 'odbrani' svoje etničke grupe, nego bi pokušala održati javni red, svi su smatrali da bi se u slučaju da se na njih izvrši dovoljan pritisak policijske snage podijelile po nacionalnosti. Evropska unija trenutno ukida svoje institucije koje se bave lokalnom policijom i smanjuje svoj utjecaj. Nakon što je potpisao SSP (Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju) u zamjenu za puko deklarativno izražavanje volje lokalnih političkih elita za reformom, Bruxelles očito nije uopće voljan da se ozbiljno pozabavi policijskim pitanjima.

Pravosuđe

Pravosuđe u dosadašnjem periodu nije djelotvorno riješilo najprominentniji od svih problema koji onemogućavaju učinkovitu vladavinu zakona u BiH – sistemsku korupciju i široko rasprostranjeni organizirani i privredni

kriminal – a pokazalo se da ni samo nije imuno na korupciju. Uprkos prisustvu mnogih hrabrih sudija, tužilaca i advokata koji svoje znanje i hrabrost ulažu u održavanje vladavine zakona, prisutan je jasan, zabrinjavajući trend značajne erozije pravosuđa i vladavine zakona u širem smislu. Najvažniji faktor odgovoran za ovaj trend jest trenutna politička kriza u zemlji: podrivanje države, politički napadi i pritisak na pravosuđe, na pravosudne institucije i na dostignuća dosadašnjih pravosudnih reformi, kao i problematični opći odnos i ponašanje političkih elita prema pravosuđu i vladavini zakona. I pored svojih proklamiranih ciljeva jačanja vladavine zakona i borbe protiv organiziranog kriminala i korupcije, međunarodna zajednica praktično je doprinijela stvaranju okruženja u kojem nema pravila. Činjenica da pravosuđe ne poziva javne zvaničnike na odgovornost doprinosi gubljenju osjećaja za granicu.

Oružane snage BiH

Oružane snage BiH (OSBiH), uspostavljene kao rezultat reforme koja je bila nezamisliva u vrijeme potpisivanja Dayton, imale su tu nesreću da nastanu upravo u vrijeme kada se proces reformi u BiH naglo zaustavio – a u mnogim oblastima čak i krenuo unazad. Njihov razvoj i profesionalizaciju onemogućila je politika, uključujući i mješovite signale iz Banje Luke o tome treba li BiH uopće ući u NATO, a kamoli zadovoljiti njegove kriterije.

OSBiH vjerovatno ne bi predstavljao prvorazredni sigurnosni problem. Ali s obzirom na sve jaču političku polarizaciju okruženja, on bi mogao biti jedan od sastojaka u eksplozivnom ‘koktelu’ faktora koji čine politički akteri, entitetske i kantonalne snage sigurnosti, udruženja demobiliziranih boraca i privatne zaštitarske firme. Struktura oružanih snaga, koje uključuju etnicizirane pješadijske bataljone, pogodna je za dezintegraciju pod pritiskom u nedostatku vanjske stabilizacije sveukupnog političkog okruženja. U tom smislu ove snage predstavljaju istinski mikrokozam države BiH.

U slučaju organiziranog nasilja, najbolje čemu bi se moglo nadati od OSBiH bilo bi da on – zajedno sa značajnim spektrom oružja i municije koju posjeduje i čuva – u njemu ne učestvuje.

Višak oružja i municije

Na hiljade tona nestabilne municije i eksploziva i dalje je rasuto širom BiH, zajedno s viškom oružja u različitim stepenima upotrebljivosti. Ekspertna radna grupa (u kojoj učestvuju EUFOR, OSCE, UNDP i Štab NATO-a) izračunala je da, zaključno s julom 2011., ukupne zalihe OSBiH čini: 3.275 komada teškog naoružanja, 89.625 komada malokalibarskog oružja i lakog naoružanja te 29.246 tona municije. Smatra se da je od ove količine OSBiH potrebno 396 komada teškog naoružanja, 23.747 komada malokalibarskog oružja i lakog naoružanja i 7.500 tona municije. Izračunato je da višak iznosi 3.329 komada teškog naoružanja, 65.878 komada malokalibarskog oružja i teškog naoružanja i 21.746 tona municije. Ekspertna radna grupa je od ovog viška municije 4.500 tona već smatrala nesigurnim. Sveukupna slika kontrole javnih organa nad oružjem i municijom razlog je za uzbunu zbog eksplozivnosti raspoloživih ubojnih sredstava (trenutno se procjenjuje da je 78 posto njih nestabilno), sigurnosti objekata u kojima su ona uskladištena te neprofesionalnosti ili aktivnog kriminaliteta nekih od onih kojima je povjereno čuvanje tih zaliha. Jednako zabrinjavajuća i indikativna u smislu pogoršanja sigurnosnog okruženja jest i izražena želja vladajućih političkih stranaka u Federaciji da prošire domaće kapacitete za proizvodnju oružja i municije.

Oružje u privatnom posjedu

Obilje oružja i municije preostalih iz rata vođenog 1992-1995. godine u Bosni i Hercegovini te relativna lakoća s kojom je moguće doći do njih i dalje predstavlja jednu od najopasnijih posljedica sukoba. Veliki dio ovog oružja – uglavnom jurišne puške AK-47, granate za ručne bacače, pištolji i ručne bombe – protuzakonito je skriven u strahu od obnove sukoba, kao i za zaštitu porodice i imovine. Ova praksa bila je naročito raširena na selu, gdje teren i struktura tipičnih seoskih kuća pružaju više mogućnosti za skrivanje oružja i municije. Malokalibarsko oružje i lako naoružanje je, međutim, postepeno nabavljano i u svrhu sporta, hobija, ili kao rezultat tradicionalne kulture posjedovanja oružja. Novija istraživanja pokazuju da je od ukupno 1.224.142 komada malokalibarskog oružja i lakog naoružanja u BiH 1.098.762 u posjedu civila. Od tog broja, 349.366

komada je u zakonitom a 749.366 u nezakonitom vlasništvu. Ove brojke sugeriraju da svaki treći građanin BiH posjeduje oružje. Ako se uzme u obzir veličina prosječnog domaćinstva u BiH, to praktično znači da skoro svako domaćinstvo u zemlji posjeduje komad oružja. Pored toga, svaki peti građanin (19,5 posto) nezakonito posjeduje vatreno oružje. Procedure provjere su upitne. Prisustvo i laka dostupnost vatrenog oružja još su jedan dodatni nepoželjan element u ionako složenoj sigurnosnoj situaciji, pri čemu djelotvornih faktora koji odvrćaju od prodaje i posjedovanja oružja ima vrlo malo ili ih uopće nema.

Privatne zaštitarske firme

Značajan stepen konsolidacije i regulative uvedene posljednjih godina učinio je privatni zaštitarski sektor manje poznatom nepoznanicom. Međutim, svi međunarodni zvaničnici iz oblasti sigurnosti koji rade u BiH a s kojima su autori razgovarali smatraju da bi pripadnici privatnih zaštitarskih firmi bili među prvima koji bi se latili oružja u slučaju nasilnog etničkog sukoba. Oni vjeruju da su zaposlenici tih firmi – naročito demobilizirani pripadnici specijalnih jedinica i obavještajnih službi – među najbolje obučenim ljudima u sigurnosnim agencijama u BiH, bilo javnim ili privatnim. Mnogi također ističu da su oni dobro opremljeni i da imaju pristup i znanje za rukovanje oružjem koje njihove firme (barem zvanično) ne posjeduju. Grupa od stotinu ljudi iz jedne od manjih (i manje pomno praćenih) privatnih zaštitarskih firmi mogla bi imati veliki utjecaj ako bi se aktivirala u ranoj fazi sukoba.

EUFOR – odlazi, odlazi, otišao?

Broj vojnika EUFOR-a smanjio se sa 7.000, koliko ih je bilo na početku misije u decembru 2004. godine, na 1.300, koliko se procjenjuje da ih ima danas. Uslijed smanjenja snaga početkom 2007. EUFOR je ostao bez isturenih baza izvan Sarajeva, zbog čega je postao zavisn od cestovnog prijevoza. Snage ne raspoložu transportnim helikopterima za operativne potrebe. Zbog jednostranog povlačenja kontingenata nekih zemalja u periodu od 2007. do danas te snage više nisu u stanju ispunja-

vati svoje obaveze iz Aneksa 1A Dejtonskog mirovnog sporazuma. Velike članice EU-a kao što su Njemačka i Francuska žele potpuno odustati od izvršnog mandata Vijeća sigurnosti UN-a definiranog u Poglavlju 7 Povelje Ujedinjenih naroda, što bi predstavljalo jednostrano poništavanje obaveze koju je EU preuzeo kada je u sklopu provedbe mira preuzeo na sebe zadatak održavanja "sigurnog okruženja". Velika Britanija bi željela da se sadašnji mandat tih snaga zadrži i proširi, dok je Austrija, koja trenutno zapovijeda EUFOR-om, zajedno s još četiri članice EU-a predložila da se snage stabiliziraju u sadašnjem broju.

Trenutna struktura, veličina, plan raspoređivanja i pristup EUFOR-a izlažu ga opasnosti da zakaže čak i pod umjerenim opterećenjem. On je izgubio mogućnost uvjerljivog odvracanja opasnosti, a njegova sposobnost reagiranja sasvim je oslabljena. S obzirom na sve brže pogoršanje političke situacije i sve veću mogućnost – te moguću ozbiljnost – pogrešnih procjena bosanskohercegovačkih političara, više je nego čisto teoretski moguće da EUFOR bude pozvan da djeluje kako bi održao ili ponovo uspostavio sigurno okruženje. U slučaju nedostatka političke volje da se on pripremi za takav izazov, zajednička sigurnosna i odbrambena politika EU-a mogla bi doživjeti još jedno poniženje na Balkanu poput onog s EULEX-om na Kosovu u julu i augustu 2011. godine.

Zaključak i preporuke

U ovom trenutku, godinu dana nakon općih izbora u oktobru 2010., pogoršanje prevladavajuće političke dinamike ne samo da se nastavlja nego se i ubrzava. Ova kombinacija varijabli čini loše političke prosudbe još vjerovatnijim. Cijena takvih loših prosudbi lokalnih političkih aktera vjerovatno bi bila puno veća nego prije 2005. zbog uočenog potencijala za realizaciju dugo željenih – ali prethodno zabranjenih – ciljeva. Socijalni pritisci, naročito u pogledu pitanja zapošljavanja i uplate novčane pomoći, isto tako mogu prisiliti političke aktere na ishitrenije poteze u cilju preusmjeravanja gnjeva građana koji bi se mogao okrenuti protiv njih. Brojni su mogući elementi koji bi mogli biti u igri u proizvodnji

nasilja značajnih razmjera. S obzirom na to da je mogućnost odvratanja od nasilja izvana, koja bi služila kao protuteža, smanjena, ovim se stvara – po riječima jednog od naših sagovornika – “vrlo opasan koktel”.

Promjena stava međunarodne zajednice u BiH od početka 2006. direktno je doprinijela sadašnjoj nestabilnosti. Iako su uvidjeli problem, članovi Upravnog odbora PIC-a su se suglasili da se ne slažu u pogledu prirode problema, te traljavo odrađuju posao umjesto da svoju politiku prilagode stvarnom stanju na terenu. Podrivanje međunarodnih institucija i njihovog kredibiliteta – kako na polju provedbe mira (OHR, EUFOR) tako i na polju evropskih integracija (EUPM) – nastavlja se. Rezultat je to činjenice što međunarodna zajednica (čija su najvažnija tijela PIC i EU) nikad nije imala manje kredibiliteta – ili moći na terenu, što predstavlja neuspjeh u pogledu odvratanju od nasilja. Malo je želje da se napravi iskrena analiza budući da bi njeni rezultati mogli biti suprotni poželjnom ishodu strateških mjera – smanjenoj odgovornosti i opravdanju sadašnje politike. U osnovi, u BiH ne može postojati prijetnja po sigurnost jer bi se time opovrgnule izjave o napretku date od 2005. godine naovamo.

Cijena katastrofalnog neuspjeha – to jest organiziranog nasilja (koje možda ne bi bilo ograničeno samo na BiH) – eksponencijalno je veća od cijene djelotvorne prevencije i odvratanja od nasilja. Štaviše, obnova funkcije odvratanja od nasilja nema loših strana – osim za one koji imaju interes da se zadrži trenutna politika. Promjena politike zahtijevat će politički angažman na visokom nivou u glavnim gradovima zemalja članica Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira i oduzimanje mogućnosti formuliranja politike birokratima koji su i doveli do ovog ćorsokaka. To je prvenstveno – ali ne i jedino – pitanje političke volje, stava i poruka koje se šalju.

Politički gledano, ova promjena značila bi priznanje, barem prešutno, da se put kojim se išlo od 2005. pokazao neuspješnim i da se mora ponovo definirati, počevši od utvrđivanja strateškog cilja. Taj cilj mora biti da BiH funkcioniра dovoljno dobro da zadovolji kriterije ulaska u EU i NATO. Dok se taj cilj trajne funkcionalnosti ne dostigne uz opću suglasnost i dok

se ne pokaže da je dostignut svima u BiH bi trebalo biti jasno da će i dalje važiti i primjenjivati se dejtonska pravila. Treba ne samo jasno i odlučno reći nego i vjerovati da se neće dozvoliti raspad zemlje i da će nastojanja u tom pravcu izazvati odgovarajući i snažan odgovor.

U tu svrhu, veličina, odlučnost, mobilnost i obrazac raspoređivanja EUFOR-a moraju biti pojačani. EU, zajedno s NATO-om i zemljama koje šalju svoje snage, treba izvršiti stručnu procjenu prijetnji i potreba da bi se odredila odgovarajuća jačina i konfiguracija snaga. Bez prejudiciranja ishoda takve jedne procjene, autori smatraju da bi obnova EUFOR-ovih kapaciteta za izvršenje mandata odvratanja od nasilja nužno uključivala sljedeće elemente:

- dodatne trupe iz zemalja članica i zemalja koje nisu članice EU-a; zemlje EU-a i NATO-a koje su članice Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira a koje trenutno ne učestvuju u EUFOR-u treba da daju značajan doprinos;
- dovoljno transportnih helikoptera za Snage za brzu reakciju u bazi na Butmiru veličine voda, a po mogućnosti čete;
- razmještanje isturene jedinice veličine čete na očitim potencijalnim žarišnim tačkama: u Brčkom i Mostaru;
- redovne patrole između aerodroma u Tuzli i Brčkom, kao i u područjima manjinskog povratka;
- manji naglasak na aktivnosti EUFOR-a koje nisu direktno vezane za mandat održavanja sigurnog i stabilnog okruženja iz Poglavlja 7 Aneksa 1A.

Ponovnim uspostavljanjem sposobnosti vjerodostojnog odvratanja od nasilja ne samo da bi se spriječio povratak u nasilne sukobe nego bi se stvorile i mogućnosti za napredak na političkom i društvenom planu jer bi se ušančenim političkim elitama oduzela sadašnja mogućnost zloupotrebe straha. Time bi se otvorio prostor za građane i potencijalne lidere koji žele pronaći način da zemlja funkcioniра putem konsenzusa. Ponovo uspostavljeno, vjerodostojno odvratanje od nasilja temeljni je uvjet za bilo kakav politički i društveni napredak u Bosni i Hercegovini.

Predgovor: cilj i metodologija studije

Članovi Vijeća za provedbu mira i njegov Upravni odbor, kao i Evropska unija, potpuno uviđaju da se politička situacija u Bosni i Hercegovini znatno pogoršala u posljednjih pet godina. Pa ipak, iako se u zvaničnim izjavama i analizama prepoznaje nedostatak napretka u reformama, a ponekad i oštro kažnjava, rijetki vjeruju da činjenica da su državne institucije inertne i da se trenutno lišavaju sadržaja, te da je huškačka retorika političkih lidera u porastu, ima sigurnosne implikacije.¹ Ovaj rasporak autori smatraju čudnim budući da se radi o zemlji koja je još uvijek traumatizirana zbog bolnog rata, sve više polarizirana i u velikom stepenu naoružana. Štaviše, procjene opasnosti, ako se uopće i prave, prvenstveno se fokusiraju na *namjeru* mogućih pokretača organiziranog nasilja te pokušavaju razumjeti način na koji razmišljaju politički lideri i ostali koji bi mogli odigrati značajnu ulogu. Pritom se u zvaničnim procjenama međunarodnih kapaciteta potrebnih u Bosni i Hercegovini ne uzimaju u obzir stvarne *snage* – te interakcija između namjere, snage i ostalih faktora koji bi mogli utjecati na ova prva dva.

Atlantska inicijativa provela je i predstavila nezavisna istraživanja i analizu s ciljem informiranja kreatora politike u euroatlantskoj zajednici i u BiH, kao i šire javnosti, o prirodi sigurnosne situacije i najboljem načinu

1 Vidjeti: "USNATO-USEU: NAC-PSC Meeting Highlights Concerns Over Fragile BiH Political Situation", diplomatska depeša koja je procurila u javnost, 27. oktobar 2008, dostupan na <http://wikileaks.org/cable/2008/10/08USNATO403.html>, u kojem tadašnji vojni zapovjednik EU/DSACEUR-a general McColl opisuje situaciju u BiH kao "stabilnu". Također vidjeti str. 39 svjedočenja tadašnjeg direktora američke Nacionalne obavještajne službe, admiral-a Dennisa Blaira, iz 2010. godine, dostupnog na http://www.dni.gov/testimonies/20100203_testimony.pdf

njenog tretiranja. Na okruglom stolu o strateškim mjerama održanom u Berlinu u maju 2010., čiji je suorganizator bio DPC, veliki broj okupljenih odbacio je dominantnu međunarodnu procjenu sigurnosne situacije u zemlji kao stabilne te skrenuo pažnju na ogromnu sivu zonu između pravog rata poput onog iz 1992-1995. i potpunog odsustva nasilja. Učesnici su uočili značajan broj prijetnji po sigurnost, uključujući nekoliko nasilnih i agresivnih međunacionalnih incidenata, porast govora mržnje, te shodno tome porast straha među građanima, što je stanje za koje se neki plaše da povećava vjerovatnoću novih nasilnih incidenata. Učesnici su upozorili da zbog toga što je međunarodna zajednica namjerno neinformirana ima malo pouzdanih informacija o sigurnosnoj situaciji u cjelini.

Cilj studije je da se detaljnije pozabavi ovim pitanjima. Autori studije, Atlantska inicijativa i DPC, pokušali su ocijeniti snagu, kao i namjeru, mogućih aktera u sukobu, pri čemu su sigurnosnu situaciju smjestili u sveukupni politički i ekonomski kontekst. Uloga međunarodnih aktera, naročito onih koji su zaduženi za poštivanje Dejtonskog mirovnog sporazuma i održavanje sigurnog okruženja u BiH, dinamična je varijabla u ovoj jednačini. Cilj naše procjene je da se kreatorima odluka, naročito u EU-u i Upravnom odboru PIC-a, pruže informacije koje će omogućiti da bolje ocijene mogućnost organiziranog nasilja u BiH. Autori smatraju da te zemlje na taj način mogu bolje korigirati svoju politiku i stav u BiH.

Studija je osmišljena s ciljem analize širokog spektra faktora i oblasti bitnih za sigurnost, među kojima su: aspekti trenutne duboke političke krize koji doprinose općem osjećaju nesigurnosti; agencije, institucije i drugi akteri koji igraju ulogu u održavanju javnog reda i sigurnosti; potencijalne žarišne tačke za izbijanje etničkog nasilja, odabrane na osnovu skorašnje historije nasilnih incidenata koji su u dosadašnjem periodu bili ispod praga koji bi doveo do široko rasprostranjenog nasilja; te na kraju uloga međunarodne zajednice u osiguranju mirnog, stabilnog okruženja u BiH, i stanje njenih glavnih institucija zaduženih za izvršenje tog zadatka.

Za vrijeme istraživanja različitih oblasti i aspekata ove studije autori su se koristili javno dostupnim materijalima i literaturom, kao i medijskim izvorima. Pored toga, jedan broj sagovornika je autorima ustupio relevantne dokumente koji nisu javno dostupni. Centralni element istraživanja čine brojni razgovori koje su autori vodili s domaćim i međunarodnim zvaničnicima i ekspertima. Sagovornicima smo garantirali anonimnost kako bi govorili otvoreno i iskreno, a citirani su uz opći opis iako se datumi razgovora navode u bilješkama na kraju teksta. Autori su se potrudili da informacije dobivene od sagovornika u ovim razgovorima provjere korištenjem drugih dostupnih izvora. Sve informacije sadržane u tekstu zasnovane su na najmanje dva nezavisna izvora. Međutim, s obzirom na osjetljivost teme istraživanja, autori ne mogu apsolutno garantirati tačnost svih informacija koje su dobili.

Autori žele srdačno zahvaliti svima koji su pristali na razgovor ili na drugi način pomogli u istraživanju. Ova studija ne bi bila moguća bez podrške Ambasade Kraljevine Norveške u Bosni i Hercegovini, Fonda otvoreno društvo BiH, Centra za demokratsku kontrolu oružanih snaga (DCAF) iz Ženeve i Ambasade Republike Turske u Bosni i Hercegovini, te im stoga autori žele zahvaliti na velikodušnoj podršci.

Mišljenja iznesena u studiji isključivo su mišljenja autora.

Sarajevo i Berlin, oktobar 2011.

I. Ukidanje dejtonskih instrumenata: doprinosi li međunarodna zajednica stvaranju okruženja u kojem nema pravila?

Pristup međunarodne zajednice¹ Bosni i Hercegovini (BiH) razvijao se od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma pa nadalje kako je ona bivala sve više uključena u provođenje odredbi Daytonu i u nastojanja da se naknadno izgrade kapaciteti države i općina. Taj proces ubrzan je u godini nakon rata na Kosovu, nakon kojeg su EU i NATO formalno otvorili svoja vrata za buduće članstvo zemalja Zapadnog Balkana nakon što zadovolje njihove kriterije.² To je omogućilo da se kriteriji tih organizacija, zajedno s kriterijima Vijeća Evrope i Organizacije za sigurnost i suradnju u Evropi (OSCE), koriste kao motori procesa izgradnje države. U periodu 2000-2005. tempo tog procesa je ubrzan, u čemu je pomoglo povoljnije okruženje u regiji nakon demokratske tranzicije u Hrvatskoj i Srbiji i otkrivanja nezakonitih aktivnosti entitetskih službi sigurnosti, što je omogućilo radikalnu reformu sigurnosnog sektora.³ Ti napori dostigli su vrhunac pod vodstvom visokog predstavnika i specijalnog predstavnika EU Paddyja Ashdowna. Uspostavljene su nove državne institucije, uključujući i obavještajnu službu (Obavještajno-sigurnosna agencija, OSA), državnu policijsku službu (Državna agencija za istrage i zaštitu, SIPA), Sud BiH, s posebnim odjelima za ratne zločine i organizirani kriminal/korupciju, državnog tužioca, Visoko sudsko i tužilačko vijeće, Ministarstvo odbrane i jedinstvene Oružane snage BiH (OSBiH).

Pred kraj Ashdownovog mandata, u toku 2005. godine, prevlađujući stav među članovima Vijeća za provedbu mira (PIC) bio je da provedba Dejtonskog sporazuma i izgradnja države predstavljaju ogroman i nepovratan uspjeh. Uviđalo se da su neke stvari još uvijek nezavršene, prije svega zahtjev Evropske komisije za restrukturiranjem policije, a prepoznata je i potreba za reformom Ustava, sadržanog u Aneksu 4 Dejtonskog sporazuma, kako bi se razjasnile i ojačale ovlasti države i zadovoljili standardi Vijeća Evrope,⁴ ali nijedan od ta dva zadatka nije smatran neostvarivim kratkoročno posmatrano. Prevladavao je osjećaj da je BiH zahvaljujući naporima u izgradnji države i poboljšanom regionalnom kontekstu postigla takav napredak da su njene strukture vlasti u stanju i spremne odgovoriti na poticaj potencijalnog članstva u EU-u i NATO-u. Smatralo se da će privlačnost Bruxellesa zamijeniti pritisak Dayton, a jedino pitanje je bilo koliko dugo će taj proces trajati.

Međunarodni akteri u BiH su na osnovu te procjene odredili da bi izvršni kapaciteti utjelovljeni u Uredu visokog predstavnika (OHR) i EUFOR-u (uspostavljenom u decembru 2004. u svrhu preuzimanja misije od NATO-ovih Stabilizacijskih snaga, SFOR-a – čime je anticipirano prebacivanje težišta prema EU-u) mogli smanjiti svoj obim i ugasiti se u relativno kratkom periodu, nakon čega bi ih zamijenio ured koji bi predvodio EU a koji bi bio usmjeren na euroatlantske integracije.

Prvi vidljivi element tog pristupa bio je izbor Christiana Schwarz-Schillinga, bivšeg njemačkog političara i bivšeg međunarodnog medijatora u BiH, za Ashdownovog nasljednika. Schwarz-Schilling je u svom prvom govoru na bosanskohercegovačkoj televiziji nakon preuzimanja funkcije jasno istakao da namjerava koristiti svoje izvršne “bonske ovlasti” samo u određenim okolnostima i da će se općenito “povući”.⁵ Tokom prve godine njegovog mandata postalo je očito da je zaista mislio ono što je rekao – i da EU namjerava zadržati taj pristup. Međutim, onda su se počeli gomilati izazovi.

Kao rezultat poteza koji se u to vrijeme nekima činio smionim, lider Saveza nezavisnih socijaldemokrata (SNSD) Milorad Dodik postao je

premijer Republike Srpske (RS) u martu 2006., sedam mjeseci prije općih izbora. Time je suradnja Banje Luke u prethodno dogovorenim reformama (koje je zahtijevala međunarodna zajednica) naglo zaustavljena.⁶

Narednog mjeseca se pred Zastupničkim domom Parlamentarne skupštine BiH našao set ustavnih reformi o kojima je osam političkih stranaka pregovaralo od kraja 2005. a za koje je početni impuls dala jedna nevladina inicijativa. Prijedlog je dobio 26 od 42 glasa – dva glasa manje od potrebne dvotrećinske većine. Neuspjehu ovog prijedloga, koji se obično naziva ‘aprilskim paketom’, doprinijeli su brojni faktori, uključujući i politički oportunistički oporok pred opće izbore. Među tim faktorima bio je i strah da će međunarodna zajednica, naročito SAD, “spakirati kofere“, te zajednički stav triju glavnih stranaka u RS-u da je ovo posljednja takva reforma koju će oni podržati.

Koji god da su bili razlozi za neusvajanje ‘aprilskog paketa’, taj događaj označio je početak predizborne kampanje i usmjerio politički diskurs u izrazito retrogradnom smjeru, što je iznenadilo mnoge građane BiH a i predstavnike međunarodne zajednice, koji su mislili da su prošla vremena takve retorike etničkih podjela. Naročito huškački bili su Dodikovo pokretanje rasprave o nedefiniranom referendumu (nakon crnogorskog referenduma o nezavisnosti u maju 2006.) te izjave bivšeg ministra vanjskih poslova i budućeg člana Predsjedništva BiH Harisa Silajdžića. Ta dva političara praktično su osvajali glasove jedan za drugog i radili na polarizaciji sveukupne atmosfere, čime su stvorili osjećaj nesigurnosti. Međunarodna zajednica se tokom predizborne kampanje držala postrani, što nije baš pomoglo da se građani ohrabre da će ono što je postignuto tokom prethodne decenije biti čuvano kakav god da bude ishod izbora.

Izborni uspjeh SNSD-a šokirao je mnoge: SNSD pod čvrstom Dodikovom kontrolom u potpunosti je istisnuo Srpsku demokratsku stranku (SDS), dugo vremena vladajuću stranku u RS-u, s pozicije dominantnog političkog faktora. Silajdžićeva Stranka za BiH (SBiH) postigla je pristojan rezultat iako nije zamijenila Stranku demokratske akcije (SDA)

na mjestu glavne bošnjačke stranke, ali ono što je Silajdžiću bilo još važnije – njegova vlastita kandidatura za bošnjačkog člana državnog predsjedništva bila je uspješna.⁷ Vlada na državnom nivou koja je formirana 2007. bila je u svakom smislu neuspješna u pogledu kreiranja i provedbe strateških mjera i daleko je zaostajala za tempom koji joj je bio potreban da bi zadržala prednost u odnosu na sve svoje susjede na Zapadnom Balkanu, uz izuzetak Hrvatske, u zadovoljavanju kriterija EU-a i NATO-a.⁸ Predsjedavajući Vijeća ministara Nikola Špirić bio je lojalan Dodiku. Centar moći za političke odluke na državnom nivou nedvojbeno je postala Banja Luka. Svaka reforma državne strukture i prakse bila je sve manje vjerovatna, da i ne govorimo o ustavnoj reformi.

Restrukturiranje policije postalo je uvjet Evropske komisije za otpočinjanje razgovora o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju (SSP). Pa ipak, pred kraj Ashdownovog mandata krajem 2005. iz RS-a nije bilo suglasnosti o načinu zadovoljavanja triju principa restrukturiranja policije, koji su se odnosili na državnu budžetsku kontrolu, nemiješanje politike u rad policije i područja nadležnosti zasnovana na funkcionalnim kriterijima. Trik napravljen krajem 2005. koji je omogućio otpočinjanje tih razgovora bio je da se tadašnji predsjednik RS-a Dragan Čavić pridobije da se obaveže na spomenuta tri principa na sastanku PIC-a, te da se onda uspostavi Direkcija za restrukturiranje policije da razradi detalje plana, uz učešće Policijske misije EU-a i OHR-a, kao i svih relevantnih organa vlasti BiH. Ubrzo nakon što je Dodik postao premijer RS-a, RS se povukao iz Direkcije i zadržao samo status posmatrača, čime je taj projekt praktično (iako ne i formalno) osujećen. Pregovori na visokom nivou koje su 2007. godine isposlovali međunarodni akteri skoro su završili dogovorom, da bi ga odbio Haris Silajdžić zato što je u skladu s njim policija RS-a i dalje trebala formalno postojati.⁹

Novi visoki predstavnik/specijalni predstavnik EU-a (EUSR) Miroslav Lajčák je 2007. želio zaobići blokirani proces i ubaciti u novu brzinu. Njegova nastojanja da težište prebaci na provedbu Daytona nametanjem izmjena pravila o kvorumu na sastancima Vijeća ministara naišla

su na oštro protivljenje vlasti RS-a, koja se prije toga povukla iz državne vlade u znak protesta zbog izostanka međunarodne podrške za izvještaj o istrazi o sudbini sarajevskih Srba tokom rata, sličan ranijem izvještaju o Srebrenici. Pritom je EU želio izbjeći konfrontaciju u BiH za vrijeme razgovora o statusu Kosova. Na kraju je visoki predstavnik/specijalni predstavnik EU-a Lajčak uradio nešto što je on nazvao “autentičnom interpretacijom“ vlastite naredbe – radilo se praktično o pregovorima s RS-om. Da bi promijenio temu, EU je parafirao SSP s Bosnom i Hercegovinom u decembru 2007., a sporazum je potpisan u junu 2008. godine, nakon odluke Evropske komisije da će dva manja tijela za suradnju između entiteta zadovoljiti zahtjev za restrukturiranjem policije.¹⁰ Izražena je nada da će SSP stvoriti zamah za procese reformi. Time je pokrenut trend objavljivanja napretka u nadi da će tim činom kao čarolijom biti postignut stvarni napredak.

Nadu međunarodne zajednice za “tranzicijom“ s njenih izvršnih instrumenata, OHR-a i EUFOR-a (čiji je obim značajno smanjen početkom 2007.), osujetilo je političko okruženje koje se pogoršavalo. Na sastanku Upravnog odbora PIC-a u februaru 2008. odlučeno je da se pređe s pristupa koji se rukovodi vremenom na pristup koji se rukovodi standardima, te su usvojeni pet ciljeva i dva uvjeta čije ispunjavanje Upravni odbor PIC-a mora potvrditi prije zatvaranja OHR-a.¹¹ Ti ciljevi su izabrani kako bi se mogli ostvariti do kraja 2008. Razgovaralo se i o drugim potencijalnim elementima, kao što su ustavna reforma i provedba odluke Ustavnog suda o “konstitutivnosti naroda“, ali su oni izostavljeni jer je zaključeno da su preambiciozni.¹² Vlasti RS-a su brzo reagirale i osudile uvjete, te istakle da neće poštivati bilo kakvo korištenje bonskih ovlasti, uz ponovnu priču o secesiji i iniciranje jednostrane emisije obveznica kao oblika vraćanja stare devizne štednje.¹³ Pa ipak, međunarodna zajednica nije reagirala na te izjave, čime je pokazala ispraznost izjave Upravnog odbora PIC-a iz oktobra 2007. u kojoj je rečeno da će se suprotstaviti “pokušajima podriivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma“. ¹⁴ Stav Delegacije Evropske komisije o pitanju “ispunjenih“ ciljeva bio je da se nakon što budu ispunjeni oni više ne mogu ponovo razmatrati uprkos koracima unazad ili čak povratku na

prvobitnu situaciju.¹⁵ Taj negativni trend nastavljen je tokom cijele 2008. i dobrim dijelom 2009. godine uprkos početnim nadanjima da će razgovori između lidera triju vodećih nacionalnih stranaka – Milorada Dodika, Dragana Čovića iz HDZ-a i Sulejmana Tihića iz SDA (takozvani prudski proces započet u novembru 2008.), rezultirati napretkom u ispunjavanju 5+2 i drugih zahtjeva međunarodne zajednice, uključujući i popis stanovništva. Visoki predstavnik/specijalni predstavnik EU-a Lajčák je u januaru 2009. naglo najavio da će napustiti tu poziciju i postati ministar vanjskih poslova Slovačke, te priznao da 5+2 nisu ni blizu ispunjavanja.

U maju 2009. potpredsjednik SAD-a Joseph Biden došao je u Sarajevo kao prvu stanicu svoje turneje po Balkanu i tom prilikom izjavio da je Amerika zabrinuta zato što se stvari u BiH razvijaju u pogrešnom pravcu te ukorio domaće političare zbog neodgovornog stava. Biden je također u kratkim crtama opisao neke osnovne državne ovlasti koje su zemlji potrebne, uključujući pravnu prevlast države i njenu “nadležnost za pregovore s EU-om i drugim državama i izvršavanje obaveza”.¹⁶ Mnogi su, uključujući i autore ove studije, u Bidenovoj posjeti vidjeli znak nade da će SAD djelovati kao katalizator u utvrđivanju koherentne strategije za BiH od članica i institucija EU.¹⁷

Međutim, to se nije desilo. Američka vlada Bidenovu poruku nije popratila jasnim nastojanjima da se njen potencijal i realizira, te su tu prazninu popunila nastojanja kako unutar EU-a tako i iz Republike Srpske da se proces gurne unazad.¹⁸ Zapad je nastavio da se muči suočen sa stalnim koracima unazad u pogledu reformi i provokacijama iz RS-a, između ostalog i u vezi sa strateški važnim Distriktom Brčko. I visoki predstavnik i supervizor za Brčko iskoristili su svoje izvršne ovlasti i reagirali na dovođenje u pitanje dejtonskih struktura za provedbu i odredbi Konačne odluke o Brčkom.¹⁹

Predstavnici predsjedništva EU-a predvođeni švedskim ministrom vanjskih poslova (i bivšim visokim predstavnikom) Carlom Bildtom i zamjenik američkog državnog sekretara James Steinberg u očajničkom

su pokušaju došli u Sarajevo da predsjedavaju sastankom lidera bosanskohercegovačkih političkih stranaka u nadi da će postići dogovor i na taj način stvari pokrenuti s mrtve tačke. Vodeću ulogu u tom pokušaju imale su institucije EU-a, ali ne i zemlje članice i specijalni predstavnik EU-a u BiH. Cilj je bio da se dogovor postigne tokom jednog sastanka u bazi NATO-a/EUFOR-a na Butmiru, u blizini sarajevskog aerodroma. Međutim, čak i prije dolaska Steinberga i Bildta, taj plan odbačen je u korist “procesa”. Paket je u početku obuhvaćao set manjih ustavnih reformi (izvedenih iz propalog “aprilskog paketa” iz 2006. godine²⁰) te mjere koje bi međunarodnoj zajednici omogućile da ustvrdi da su kriteriji 5+2 zadovoljeni i da se OHR može zatvoriti.

Bilo je jasno da je zatvaranje OHR-a – poznato kao “tranzicija” – Bildtov primarni cilj. Butmirski proces je od samog početka predstavljao kombinaciju suprotstavljenih imperativa jer se SAD fokusirao na minimalan paket ustavnih promjena i ispunjavanje kriterija 5+2, dok su predsjedništvo i institucije EU-a ciljali na sami minimum koji bi omogućio da se izvrši tranzicija – što se moglo i vidjeti. Bildt je odnio pobjedu. Ali i pored batrganja i napora međunarodne zajednice da dovoljno razvodni paket kako bi ga Dodik prihvatio, pokušaj nije uspio. Dodik je odbacio i sam koncept razgovora o ustavnim promjenama pod pokroviteljstvom međunarodne zajednice, ali je ipak prisustvovao drugom sastanku u Butmiru, održanom 20. i 21. oktobra, na kojem je pokrenuo pitanje “mirnog raspada” države.²¹ Na taj način je pokazao da je procijenio mogućnosti međunarodne zajednice koja je očajnički trebala “rezultat” te je nastavio njome manipulirati kako bi sve više spuštala prag a da on pritom ne pravi nikakve ustupke. Na sastanku PIC-a održanom mjesec dana kasnije u Sarajevu Dodik je ustvrdio da mu je Bildt rekao kako će biti dovoljne *bilo kakve*, čak i vrlo male ustavne promjene.²² EU i PIC su tokom cijelog tog procesa naređivali visokom predstavniku Valentinu Inzku da izbjegava provokativne poteze – u biti da se ne ponaša kao visoki predstavnik.²³ Sve dok su EU i SAD vjerovali da postoji i tračak nade da bi to moglo proizvesti neke rezultate ta politika ostala je na snazi.

Iako je butmirski proces bio mrtav, takav angažman s visokog nivoa unaprijed je isključivao mogućnost da se to otvoreno prizna. Time je nanesena kolateralna šteta u vidu odluke visokog predstavnika iz decembra 2009. da nametne samo trogodišnje produženje mandata međunarodnih sudija i tužilaca u posebnom odjelu Suda BiH za ratne zločine – ali ne i za sudije i tužioce u odjelu za organizirani kriminal i korupciju. Prije Butmira, SAD je podržavao nametanje produženja i za jedne i za druge.²⁴ Nova pozicija SAD-a da od tog odustane u nadi da će oživjeti mrtvi butmirski proces bila je odlučujuća među zapadnim članicama Upravnog odbora PIC-a, dok su jedino Turska i Kanada otvoreno podržavale puno produženje. Ta promjena američkog stava u suštini je natjerala Veliku Britaniju, Holandiju, Japan, pa čak i Španiju da razmisle žele li ostati pri svom stavu a protiv SAD-a. Odluka je pravdana potrebom da lokalni akteri pokažu “samo-odgovornost”.²⁵ Ruski ambasador je otvoreno izjavio da je “zadovoljan” odlukom.²⁶ Premijer RS-a Dodik je odmah napao produženje mandatâ u odjelu za ratne zločine te rekao da će sazvati referendum o tom pitanju.²⁷

Glavni signal koji je putem Butmira i događaja koji su uslijedili nakon njega upućen bosanskohercegovačkim političkim liderima i građanima bilo je podvlačenje onoga što su mnogi već bili zaključili tokom prethodne četiri godine: da međunarodna zajednica nema volje ispunjavati svoje obaveze i provoditi pravila koja su određivala ponašanje cijelim tokom provedbe Daytonâ. Promjena američkog stava nakon Butmira naročito je teško pala Bošnjacima, čija vjera u EU nikad nije bila jaka što se tiče odbrane države i sigurnosnih pitanja, ali koji su vjerovali da će o nekim pitanjima SAD braniti određeni minimum ispod kojeg se ne može. Jedna od čestih tema tokom zime 2009/2010. i u periodu koji je uslijedio mogla bi se sažeti na sljedeći način: ako Amerikanci neće braniti državu i nas, morat ćemo se brinuti sami za sebe.²⁸

Na općim izborima 3. oktobra 2010. Dodikov SNSD je izgubio nešto glasova, ali je zadržao svoju relativnu snagu u RS-u, pri čemu je Dodik ovaj put izabran za predsjednika RS-a. Ti izbori donijeli su značajan dobitak u smislu broja glasova Socijaldemokratskoj partiji (SDP), sla-

bljenje još uvijek impresivne SDA i opasnost od isključivanja HDZ-a BiH iz vlasti u Federaciji i na državnom nivou po drugi put od Daytona. Mnogi su očekivali da će formiranje vlasti dugo trajati, naročito u svjetlu Dodikovih izjava da neće ući u državnu vladu u kojoj je SDP i njegove podrške zahtjevima HDZ-a za pozicijom predsjedavajućeg Vijeća ministara te unutar Federacije.

Američka državna tajnica Hillary Clinton posjetila je Sarajevo nešto više od sedam dana nakon izbora kao prvu stanicu svoje balkanske turneje u oktobru 2010. Njena odluka da odbaci argumente vlastitog zamjenika u pogledu podrške za to da BiH u Talinu u aprilu 2010. dobije NATO-ov Akcioni plan za članstvo (MAP) navela je mnoge analitičare (uključujući i autore ove studije) da povjeruju kako ona možda signalizira raskid s butmirskom politikom i pokazuje spremnost da vodi zapadne članice PIC-a.²⁹ Ona je navodno podržala korištenje bonških ovlasti visokog predstavnika.³⁰ Ali propuštena je prilika da se javno postave novi putokazi za suverenitet BiH. SAD se tokom 2010. i 2011. tiho distancirao od butmirskog neuspjeha i ojačao svoju poziciju u Upravnom odboru PIC-a, ali nije odlučno djelovao da katalizira novu alternativnu politiku te je tako američka politika ostala reaktivna.

Pored toga, tokom 2010/2011. pojedine zemlje čije su trupe učestvovalе u EUFOR-u počele su se jednostrano povlačiti ili radikalno smanjivati broj svojih vojnika, čime su u velikoj mjeri srezale ionako slabe operativne kapacitete i kapacitete potrebne za odvratanje od nasilja.

Početkom 2011. borba između koalicije stranaka okupljenih oko SDP-ove platforme – SDP, SDA, Hrvatska stranka prava (HSP) i Narodna stranka Radom za boljitak (NSRzB) (platformaška koalicija) – i postizborne alijanse žestokih rivala HDZ-a BiH i HDZ-a 1990 pojačala je napetosti i neizvjesnost u Federaciji među Hrvatima i Bošnjacima. Neformiranjem kantonalnih skupština do 3. decembra 2010. (čime su onemogućili proces konstituiranja Doma naroda FBiH) četiri kantona su prekršila Ustav Federacije. Ali međunarodna zajednica u tom trenutku nije izvršila priti-

sak jer je postojala nada da će široki dogovor omogućiti dovoljnu parlamentarnu većinu za donošenje minimalnog seta ustavne i drugih reformi. Ured njemačke kancelarke Angele Merkel predvodio je tu aktivnost u zimu 2010/2011. Pritom nije postignut nikakav rezultat, potrošeno je vrijeme, a Federacija je dovedena u budžetsku i ustavnu krizu. Iz platformaške koalicije su obećali da će vlast biti formirana do 31. marta kako bi se izbjeglo neispunjavanje obaveza i poduzeti su koraci u tom pravcu, počevši od izbora predsjednika Federacije Živka Budimira iz HSP-a. Centralna izborna komisija je donijela odluku kojom se njegov izbor proglašava nezakonitim. Visoki predstavnik i Upravni odbor PIC-a su odluku odbacili u interesu pravne jasnoće. Dva HDZ-a osporila su Budimirov izbor pred Ustavnim sudom FBiH. Predložen je kompromis koji je osmislio OHR i podržala međunarodna zajednica, a kojim su podijeljeni najvažniji elementi i pozicije tih dvaju tabora u vlasti FBiH. Dva HDZ-a su dogovor odbila jer njime ne bi dobili sva mjesta predviđena za Hrvate (iako bi dobili veliku većinu tih mjesta). To je platformašima omogućilo da formiraju vlasti u FBiH bez dva HDZ-a, koji su kasnije povukli svoju žalbu pred Ustavnim sudom FBiH. Dva HDZ-a su u osnovi napravila lošu opkladu i sve izgubila.

Dok je Federacija bila zaokupljena krizom formiranja vlade, Vlada i Narodna skupština RS-a su povećale ulog usvajanjem zaključaka kojima se cijeli postdejtonski projekt izgradnje države opisuje kao neustavan i kao rezultat “pravnog nasilja”.³¹ Predsjednik RS-a Milorad Dodik također je obećao da će održati referendum o ustavnosti pravnih struktura na državnom nivou, uključujući i Sud BiH – kao što je prijetio u decembru 2009. Početkom maja 2011. činilo se da visoki predstavnik Valentin Inzko ima podršku svih članova Upravnog odbora PIC-a osim Rusije za poništavanje naredbe o referendumu i s tim povezanih zaključaka u slučaju da ih vlasti RS-a ne povuku. Ali 13. maja je visoka predstavnica EU-a za vanjske poslove i sigurnosnu politiku, baronesa Catherine Ashton, otišla u Banju Luku da se sastane s Dodikom, nakon čega se Dodik složio da se “zasad” suzdrži od održavanja referenduma dok se čeka da se vidi kakve će rezultate dati obećani “strukturirani dijalog” EU-a.³² Tim potezom je potkopala aktivnosti visokog predstavnika/specijalnog predstavnika EU-

a, koji je vjerovao da ima podršku EU-a za svoju politiku. Nedugo zatim Delegacija EU-a u Sarajevu zatražila je smanjenje budžeta OHR-a za 10 posto u svim stavkama, s namjerom da prekine ili radikalno smanji aktivnost OHR-a na polju vladavine zakona, ekonomije i supervizije za Brčko, iz razloga što će se “pojačana“ Delegacija EU-a, koja će preuzeti ovlasti i osoblje EUSR-a, vjerovatno baviti tim pitanjima. Ovom jednostranom potezu usprotivili su se SAD, Turska i Japan, i postignut je kompromis zahvaljujući kojem su te funkcije ostale netaknute. Trvenja među članovima Upravnog odbora PIC-a poprimila su dotad neviđene razmjere.

Zaključak

Ideja da proširenje EU-a samo po sebi može proizvesti reformu i obeshrabriti politiku podjela i polarizacije treba biti diskreditirana nakon što se u zadnjih pet godina pokazala neuspješnom. Ali njeni zagovornici i dalje propisuju ortodokсни recept “blage sile“ EU-a i tvrde da je problem u ljazi koju su nanijeli instrumenti čvrste sile – to jest institucije sa izvršnim mandatom. Po mišljenju Bruxellesa i mnogih EU prijestolnica, odgovor je u doktrinarnoj čistoći (uz zgotan bonus smanjenja političke odgovornosti).

Sveukupni utjecaj dešavanja tokom posljednjih pet i po godina i međunarodnog stava koji funkcionira po principu birokratskog autopilota na mentalni sklop lidera i općenito građana BiH ne može se potcijeniti. Lideri su zaključili da mogu ostvarivati svoje ciljeve neometani od vanjskih aktera, što je dovelo do sve češćeg političkog riskiranja te povećalo mogućnost za loše prosudbe.

Građani su itekako svjesni da više ne važi ono što je bilo sigurno tokom prve decenije nakon Daytona i da se u međunarodnu zajednicu više ne mogu pouzdati za održavanje sigurnosti i stabilnosti. Većina bosanskohercegovačkih političara objeručke prihvata ovo novo okruženje u kojem nema pravila, dok su mnogi građani, a možda i većina njih, obeshrabreni njime bez obzira na njihov stav o tome kako bi država trebala izgledati.

II. Huškačka politička retorika i govor mržnje – političke elite i mediji

Politička retorika u Bosni i Hercegovini se posljednjih godina sve više zaoštava i doprinosi podjelama, što je odraz pogoršanja političke krize koja je nastupila 2006. godine. Jezik i poruke koje koriste politički akteri, a koje se prenose i odjekuju u medijskim izvještajima i komentarima, imaju jak nacionalistički prizvuk i radikaliziraju javni diskurs. Dominantna tema je sama budućnost države, a pokreću je oni koji smatraju upitnom njenu trajnost – pa čak i poželjnost. Riječ “rat“ je ponovo ušla u javne diskusije o trenutnim političkim dešavanjima. Koliko je autorima poznato, u novije vrijeme nije provedena nijedna javno dostupna studija u kojoj se analizira govor mržnje i mjeri njegov porast.²

Pod govorom mržnje obično se razumijeva “svaki oblik izražavanja koji se smatra uvredljivim prema rasnim, etničkim i vjerskim grupama, drugim različitim manjinama, te prema ženama“.³³ U poglavlju koje slijedi dokumentira se razvoj govora mržnje i huškačkog javnog govora u Bosni i Hercegovini u periodu od 2009. godine do danas – septembra 2011. – te se procjenjuje njihov utjecaj na javnu sigurnost. Pritom se analiziraju djelovanje političkih predstavnika u njihovim nastupima u javnosti i djelovanje medija u njihovoj ulozi kreatora javnog mnijenja.

2 U posljednjih nekoliko godina provedena je samo jedna studija o govoru mržnje. U njoj je analiziran govor mržnje u izvještavanju o dva događaja iz 2009. godine – nasilnim sukobima uoči nogometne utakmice u Širokom Brijegu u Hercegovini i nasilnim protestima protiv gay parade u Sarajevu. Izuzev tog, nije bilo drugih istraživanja o govoru mržnje. Vidjeti: *Strategija isključivanja: Govor mržnje u bh. javnosti*, Mediacentar Sarajevo, juli 2010.

Glavni izvor za ovo poglavlje je arhiva Mediacentra Sarajevo, baza podataka na internetu koja obuhvaća četiri najutjecajnija dnevna lista³, kao i većinu relevantnih sedmičnih i dvosedmičnih časopisa. Napravljen je i pregled internetskih medija i portala, naročito onih koji doprinose radikalizaciji javnog diskursa i sadrže visok stepen govora mržnje (cilj je bio i da se izvrši kompenzacija za dnevne novine s manjim tiražom koje nisu obuhvaćene bazom podataka Mediacentra). Pored toga, proučavali smo i nekoliko zbirki isječaka iz štampe servisa koji rade za međunarodne organizacije uglavnom zato da bismo obuhvatili važne nastupe političara u elektronskim medijima o kojima je malo ili nikako izvještavano u štampi. Istraživanje pokriva period 2009-2011. (zaključno s augustom 2011.), s posebnim naglaskom na 2010. i 2011. godinu, što je period u kojem se u domaćim i međunarodnim krugovima počela prepoznavati politička kriza u BiH.

Baza podataka i drugi izvori pretraživani su u potrazi za člancima i spominjanjem trenutnih političkih dešavanja i događaja koji uključuju pojmove "rušenje države", "raspad", "podjela", "secesija" te "rat" i "nasilni sukob". U istraživanju smo nakon toga prešli na općenitije pojmove i teme govora mržnje usmjerene na podržavanje i produbljivanje međunacionalnih antagonizama (kolektivne prijetnje i obrasci mita žrtve). Osim ovih općenitijih tema, ključni politički događaji iz posljednjih 12 mjeseci odabrani su kao studije slučaja: zvanična predizborna kampanja pred opće izbore (septembar 2010.), konflikt oko formiranja vlasti u Federaciji (naročito period januar-mart 2011.) te pokušaj referenduma u Republici Srpskoj (mart-maj 2011.).

U procjeni identificiranih tekstova primijenjena je kvalitativna analiza sadržaja.³⁴ Autori su analizirali obrasce govora mržnje na osnovu svoga poznavanja etničkih nacionalističkih ideologija, govora mržnje i ratne propagande tokom 90-ih godina. Prvobitna ideja kvantitativnog mjerenja javnog korištenja riječi "rat" promijenjena je u toku istraživanja, dijelom i zato što online baza podataka Mediacentra nije bila potpuno reprezenta-

3 *Oslobođenje*, *Dnevni avaz* (oba iz Sarajeva), *Nezavisne novine* (Banja Luka) i *Dnevni list* (Mostar).

tivna. Ovaj koncept je odbačen i zato što su ratni narativi 90-ih godina i Drugog svjetskog rata sveprisutni u bh. medijima, ali većina njih nije ni u kakvom direktnom odnosu s trenutnim političkim dešavanjima. Umjesto toga, u istraživanju smo se koncentrirali na kvalitativnu analizu glavnih tema političkog diskursa, njegovih glavnih aktera i njegove relevantnosti u definiranju savremenog javnog diskursa u BiH.

Rušenje države, secesija

Predsjednik (i bivši premijer) RS-a Milorad Dodik, lider vladajućeg Saveza nezavisnih socijaldemokrata (SNSD), jedan je od centralnih aktera pogoršanja političke situacije u BiH od 2006. godine naovamo. Dodik je zauzeo veći dio političkog i javnog prostora predvođenjem napada na državu, sumnjom u njenu održivost i pokretanjem pitanja moguće buduće secesije RS-a. Njegovu vodeću ulogu u radikalizaciji javnog diskursa pokazuju sljedeće izjave i isječki iz intervjua:

Vidimo da se Bosna raspada i raspašće se kao što se raspala Jugoslavija. To će postati politička činjenica. Ostaće samo ono što funkcioniše, a funkcioniše RS – za razliku od Bosne, koja ne funkcioniše.³⁵

BiH je još uvijek eksperiment stranaca...da bi bolje živjeli, ova Bosna se mora razići...[BiH] nije država i ne može da bude država.³⁶

Mi mislimo da je Bosna i Hercegovina dugoročno neodrživa... Ja definitivno mislim da je Republika Srpska zauvijek, a Bosna i Hercegovina dok mora...mi smo išli polako. Donijeli smo zakon o referendumu i ja sam uvjeren da će Republika Srpska imati svoj referendum o statusu...Kada Republika Srpska bude bila u poziciji, to će učiniti.³⁷

Odluka Međunarodnog suda pravde o Kosovu je stvorila presedan na osnovu kojeg se i RS može otcijepiti. To bi se moglo desiti tokom naredne četiri godine.³⁸

Ova vrsta izjava je po svojoj strukturi izrazito slična političkom diskursu o Jugoslaviji koji je predsjednik Srbije Slobodan Milošević uspostavio krajem osamdesetih, stvarajući na taj način auru neizbježnosti i proizvođači etničku polarizaciju koja je odigrala značajnu ulogu u raspadu SFRJ. Ovaj uzurpatorski karakter diskursa o bosanskoj državi – država će biti ili onakva kakvu ja hoću (u ime moje etničke grupe, teritorijalne jedinice i mog samointeresa) ili je uopće neće biti, jasno se vidi iz sljedećih citata:

Bosna kao što je bila ne može da opstane. Mora započeti diskusija o drugačijoj unutrašnjoj strukturi. Bosna možda može da preživi kao teritorijalno jedinstvena zemlja, ali sa jakim konfederalnim jedinicama te širom autonomijom za RS, sve do potpune nezavisnosti unutar BiH. To je naš dalji cilj. Za to imamo podršku naroda... Ako neko hoće da sačuva Bosnu – može *samo tako*.³⁹ [kurziv autora]

BiH isključivo može da opstane ako se poštuju prava RS dobijena Dejtonskim sporazumom. I Bošnjaci bi trebalo da prigrlje Dejtonski sporazum i tako sačuvaju BiH. Ovako, kako oni rade, to je najbolji put da se ugasi ova zemlja...BiH je u ovom trenutku podeljena zemlja. Nema hemije koja je može ujediniti, a to potvrđuje i njena istorija. Što se tiče nas, BiH može da bude uspešna konfederacija ili unija⁴ čiji bi entiteti dio svoje državnosti i nadležnosti preneli na zajedničke organe.⁴⁰

Dodik je ove teme razvijao i koristio otkako je postao premijer RS-a u martu 2006. i u kasnijoj kampanji pred opće izbore, čime je doprinio pogoršanju političkog diskursa. Pa ipak, učestalost takvih javnih poruka se u zadnje vrijeme izrazito povećala, naročito nakon općih izbora u oktobru 2010. godine. Ove teme i argumenti iznose se svake sedmice, često čak i svakodnevno, u intervjuima i javnim nastupima uglavnom u RS-u i Srbiji.

4 Ovi ratni stavovi bosanskih Srba namjerno nisu uključeni u Dejtonski mirovni sporazum.

U još jednom obrascu koji podsjeća na devedesete, Dodikovu poruku dodatno radikaliziraju niži stranački zvaničnici, zbog čega on djeluje kao umjerena (ili umjerenija) politička ličnost. U slučaju SNSD-a i režima u RS-u, ova uloga često pripada generalnom sekretaru SNSD-a Rajku Vasiću. Vasić, koji redovno objavljuje svoje komentare u blogovima na internetskoj stranici SNSD-a i mišljenja na radikalnom hrvatskom nacionalističkom informativnom portalu *Poskok*, izmislio je termine *naseobina* (skup obitavališta, koji je previše slučajan i ima previše negativne konotacije da bi se mogao nazvati državom ili čak i proto-državom) i *raspadiste* (od *raspadanje*) da bi izrazio političko nepoštivanje prema bosanskoj državi, izjavivši da “BiH danas se teško može svrstati u bilo koji organizovani teritorijalno-kolektivni oblik ljudske organizacije“. Vasić nastavlja s ilustracijom da je “BiH za mene jedna obična čekaonica. Moj politički odnos prema BiH je odnos hladnog realiteta. To je čas anatomije u hladnjači, u kome sam ja hirurg-demonstrator a ona mrtvac“. ⁴¹

Zbog neuspjelog pokušaja bošnjačkog člana Predsjedništva BiH Harisa Silajdžića da bude ponovo izabran u oktobru 2010. Dodik je izgubio bošnjačku nadopunu u radikalizaciji političkog diskursa, što im je obojici odgovaralo na općim izborima 2006. godine. Ni najveća bošnjačka stranka, Stranka demokratske akcije (SDA), ni multietnička Socijaldemokratska partija (SDP) od tada nisu popunili tu prazninu. Međutim, od izbora 2010. godine dvije najveće hrvatske etničke stranke – HDZBiH i njihov žestoki rival na izborima HDZ 1990 – u svojim reakcijama na ponovni izbor Željka Komšića iz SDP-a na poziciju hrvatskog člana Predsjedništva BiH koriste retoriku sličnu onoj koja se čuje iz RS-a. Još jedan bitan motiv za ovu agresivnu retoričku reakciju bila je mogućnost da dva HDZ-a budu isključena iz vlasti u Federaciji koja se mogla formirati oko koalicije SDP-a i SDA. Dragan Čović, lider HDZ-a BiH, usvojio je uzurpatorski stil sličan Dodikovom.

BiH ima budućnost *isključivo* kao zemlja tri ustavno jednakopravna naroda⁵... Svi koji misle da to naprave drugačije, na građanskom

5 U isključivom tumačenju njegove stranke, ovo obično znači formiranje trećeg, hrvatskog entiteta.

konceptu i konceptu unitarne države, apsolutno su osudili BiH na propast.⁴² [kurziv autora]

Glasnogovornik Čovićeve stranke Marinko Čavara je u pogledu koalicije SDP-SDA objasnio da “ako se nastavi s metodom ucjene i prijetnje, to je put u disoluciju Bosne i Hercegovine, a nažalost vjerojatno i njen nestanak“.⁴³

Kao i u slučaju SNSD-a, niži stranački zvaničnici predvode dodatnu radikalizaciju ovog diskursa. U slučaju HDZ-a BiH ta uloga pripala je bivšem članu Predsjedništva BiH i članu Glavnog odbora HDZ-a Ivi Miri Joviću. Naprimjer, on je u oktobru 2010. izjavio da “ako bošnjačke političke stranke nastave odbijati razgovore o ustavnim promjenama koje bi Hrvatima omogućile formiranje vlastite federalne jedinice po uzoru na RS i FBiH, nije isključena ni mogućnost definitivne podjele BiH“. Jović je istakao da su Hrvati uništili Jugoslaviju i da su spremni to isto uraditi i s Bosnom i Hercegovinom.⁴⁴ U jednoj drugoj izjavi Jović pokazuje da ne bi bio nesklon takvoj političkoj opciji. On je za populistički sedmični politički magazin Federalne TV “60 minuta“ rekao da je usmjeren na promociju bošnjačkog nacionalizma i rušenje BiH. Jović objašnjava da će “takav projekt i politika... rezultirati...rušenjem BiH...dobro je da nastave s takvim projektom“.⁴⁵

Paralelno s političkim okruženjem, medijska scena u BiH također je doživjela jasno pogoršanje od 2006. godine, pri čemu se smanjuje nezavisnost i pluralizam medija a povećava etničko i političko svrstavanje medijskih kuća. To je bilo naročito vidljivo u izvještavanju tokom kampanje pred opće izbore 2010. godine.⁴⁶ Najvažniji (ali ne i jedini) faktori koji su izazvali ovu promjenu bili su a) konsolidacija medija u RS-u nakon 2006. godine, koja je ostavila vrlo malo prostora za uredničku nezavisnost i kritiku vlasti RS-a, te b) ulazak Fahrudina Radončića, vlasnika najvećeg sarajevskog dnevnog lista *Dnevnog avaza*, u zvaničnu politiku pred izbore 2010. s njegovom vlastitom strankom, Strankom za bolju budućnost (SBB) BiH. To je za posljedicu imalo značajno smanjenje objektivnog

izvještavanja i istraživačkog novinarstva te porast senzacionalizma. Mediji su preuzeli etno-političku retoriku konflikta i govor mržnje, naročito u pogledu političkih diskusija o budućnosti države.

Što se tiče izgleda za raspad bosanske države kao jedne od ključnih tema javnog govora, mediji u RS-u u tom pogledu daju jednako velik doprinos kao i politički lideri RS-a. Početkom 2011. godine utjecajni komentator *Nezavisnih novina* Dragan Jerinić iznosi svoj pogled na političke sukobe oko formiranja vlasti u Federaciji i na državnom nivou proglašavajući SDP-ov pristup "samoubilačkom politikom kojom se sistematski ruši sadašnja državna struktura". On otkriva svoje lične osjećaje prema bosanskoj državi u zaključku: "moram iskreno da priznam da nisam odlučio da li da Lagumdžiji držim fige i navijam 'to Zlatko, samo je ruši ili da ipak vjerujem da će ga neko nekako dozvati pameti da prihvati sa Srbima i Hrvatima da živi u dejtonskoj BiH".⁴⁷ U jednoj drugoj kolumni, naslovljenoj "Mržnja će razbiti BiH", Jerinić komentira govor SDP-ovog hrvatskog člana državnog predsjedništva Željka Komšića na jednoj komemoraciji događaja iz Drugog svjetskog rata, konstatirajući da način na koji političari iz Sarajeva čitaju skoriju ratnu historiju predstavlja "siguran put u raspad [države BiH]". On svoju konstataciju zaključuje jasno prelazeći liniju između govora mržnje i zagovaranja političkog nasilja:

Kada bih negdje na ulici sreo Željka Komšića, opalio bih mu jedan šamar, preko usta, onaj vaspitni, što mu učitelj izgleda nikad nije opalio, pa kad god sljedeći put bude htio da priča o Srbima i fašizmu da se za jezik ugrize.⁴⁸

U Sarajevu je pak Vildana Selimbegović, glavna i odgovorna urednica dnevnog lista *Oslobodenje*, nakon općih izbora 2010. napisala uvodnik o neuspjehu vlasnika rivalskog dnevnog lista *Dnevni avaz* Fahrudina Randončića da osvoji mjesto bošnjačkog člana Predsjedništva BiH, koje je osvojio Bakir Izetbegović iz SDA. Ona je primijetila da lider HDZ-a Dragan Čović i lider SNSD-a Milorad Dodik "tokom cijele izborne kampanje nije krio da u bošnjačkom biračkom tijelu traži trećeg saveznika za raspad države,

a ni Radončić pak nije krio ambicije da bude upravo on djelatelj BiH“. U jednom drugom uvodniku Selimbegović je dodala da je Radončić “sudeći po stavovima kojima nas godinama zasipa – najzainteresiraniji za podjelu na bošnjački, srpski i hrvatski dio BiH“. ⁴⁹ Novinar sarajevskog sedmičnika *Dani* je na vrhuncu krize oko formiranja vlasti u Federaciji napisao komentar u kojem izražava očaj u vezi s pitanjem države BiH:

Devastirani smo do kraja. Veliko je čak pitanje, ono što je trenutno nemoguće, ali što mnogi smatraju najgorim mogućim scenarijem, da li bi nazadak bio i raspad države.⁵⁰

“Rat“

Nakon što je međunarodna zajednica 2009. otvoreno priznala političku krizu u BiH, u sve više radikaliziranom javnom diskursu se nakon mnogo godina počela koristiti riječ “rat“ i voditi diskusija o tome da li bi sve dublja kriza praćena prijetnjama o secesiji koje su dolazile iz Banje Luke mogla prerasti u nasilje.

U razgovorima za medije ovo je pitanje postavljano onome ko ga je i pokrenuo, Miloradu Dodiku. U odgovorima na to pitanje Dodik koristi termin “rat“ da bi domaću i međunarodnu publiku smirio u pogledu toga da li bi napadi na državu BiH mogli imati nasilne, nekontrolirane posljedice, insistirajući na tome da “bilo kakvo odvajanje od BiH neće dovesti do nasilja ili rata“⁵¹ – “Kakav rat? Ko može biti tako lud?“⁵² Pa ipak, iako se nastoji predstaviti kao mirotvorac, Dodik istovremeno pokušava uvjeriti svoju publiku da Srbe i RS ugrožava “bošnjačka“ želja za ratom:

U bošnjačkim federalnim medijima rat nikada nije ni prestao... prizivanje rata, da se dokrajči Republika Srpska.⁵³

Da su Bošnjaci imali oružje, s njihovom željom za osvetom, i u to vrijeme [1992-1995] i posljednjih godina, biološki bi iskorijenili srpski narod s ovih prostora.⁵⁴

Bez obzira na to šta će oni reći u Sarajevu, mislim da su duboko razočarani što NATO ovih dana [kada je OHR zaprijetio da će iskoristiti bonske ovlasti da spriječi referendum u RS-u] već nije bombardovao Republiku Srpsku. To je jedino što bi moglo da nahrani sujetu muslimanskih čelnika u Sarajevu.⁵⁵

Njegove stranačke kolege u RS-u preuzele su i ovu temu i ratobornu retoriku. Kad su "platformaši"⁶ započeli s aktivnostima na formiranju vlasti bez dvaju HDZ-a, Igor Radojičić iz Narodne skupštine RS-a (NSRS) je izjavio: "ako bi Lagumdžija... sa svojim satelitima uspio da napravi vlast, onda on sa svojom vojskom stiže na vrata RS-a".⁵⁶ Rajko Vasić je na svom blogu na internetskoj stranici SNSD-a pisao o navodnoj bošnjačkoj kampanji protiv Srba: "Mi smo okupirani mobilizacijom... [mислеći na medije iz Federacije BiH locirane u Sarajevu] satanizacija Republike Srpske... samo je drugo ime za satanizaciju srpskog naroda u cjelini... Cijeli sistem je sročен da svakodnevno i na svim frontovima stvara mržnju prema Srbima... rješenje u trenutku završene mobilizacije biće... okupacija, aneksija, eliminacija, *Oluja*."⁵⁷ Komentirajući slučaj krađe municije u jednom objektu vojske BiH, te ponavljajući stav RS-a da BiH treba "demilitarizovati" (to jest ukinuti vojsku na državnom nivou), Vasić dodaje komentar koji se može čitati i kao upozorenje i kao prijetnja: "takva krađa na desetak mjesta u BiH dovoljna je da se izvrši državni udar ili započne rat".⁵⁸

Ujesen 2010. godine, u kontekstu ponovnog izbora Komšića na mjesto hrvatskog člana Predsjedništva BiH i formiranja vlasti u Federaciji, lideri hrvatskih nacionalnih stranaka počeli su koristiti rat vođen devedesetih godina kao prizmu za opisivanje aktuelnih političkih dešavanja. Na vrhuncu kolektivne hrvatske političke histerije nakon formiranja vlasti u Federaciji bez dviju velikih hrvatskih stranaka, lider HDZ-a BiH Dragan

6 SDP, SDA, NSRzB i HSP su se u decembru 2010. godine udružili oko platforme principa i politika koje su trebali provoditi u vladi na federalnom i državnom nivou. U početku su se nadali da će možda uspjeti uvjeriti HDZ 1990 da im se pridruži jer je Platforma napisana uzimajući i njih u obzir. Ali u tom je trenutku vodstvo HDZ-a 1990 već pretočilo u praksu svoj *rapprochement* s bivšim ljutim protivnikom. Ovu koaliciju, koja je sada na vlasti u Federaciji (uprkos pritužbama dvaju HDZ-a o nelegitimnosti i nezakonitosti), obično se naziva platformašima.

Čović dao je intervju u kojem se u prvi mah čini da on smiruje atmosferu time što insistira da neće doći do rata ili nasilja, ali ustvari je svojom izjavom postigao suprotno:

Ja ni na koji način ne želim uspoređivati ozbiljnost trenutka sa zbivanjima od prije 20 godina. Ali, nažalost, imaju puno sličnih elemenata i u međuvremenu su zamijenjene neke uloge... [o pitanju hoće li se Hrvati iseliti iz Bosne s obzirom na "bošnjačku politiku dominacije"] Ja sam siguran da neće. Ja ću zamoliti i one koji su zabrinuti stanjem posljednjih dana i to iskazali kao mogućnost da to ne čine.⁵⁹

Čović ne nudi nikakav dokaz da su neki Hrvati zaista ozbiljno počeli razmišljati o emigriranju. Lider HDZ-a 1990 Božo Ljubić je u istom kontekstu izjavio:

Teško je predvidjeti događaje u BiH koji mogu po principu lančane reakcije uslijediti nakon ovoga. Isto je tako bilo nemoguće predvidjeti događaje iz 1990-ih ... Matrica koju većinski bošnjačke stranke SDP i SDA danas prakticiraju neodoljivo podsjeća na ono što je politički Beograd radio krajem osamdesetih i početkom devedesetih... gotovo svi elementi su tu: političko i medijsko nasilje te tendencija ka centralizaciji zemlje. Srećom, nedostaje vojna sila.⁶⁰

Praznina nastala nestankom Harisa Silajdžića s političke scene nakon izbora 2010. još uvijek nije popunjena. Lider SDA Sulejman Tihić i bošnjački član Predsjedništva BiH Bakir Izetbegović uglavnom se suzdržavaju od huškačke retorike i upućuju umjerene poruke. Međutim, došlo je do jedne nove pojave nakon što su predstavnici multietničkog SDP-a usvojili ratobornu retoriku poslije izbora i počeli nastupati s pozicije vlasti (najprije kao pretendenti, a poslije i kao stranka koja je zaista na vlasti) i kontrole institucija vlasti, uključujući i sigurnosne agencije. Lider SDP-a Zlatko Lagumdžija se u intervjuu datom neposredno nakon izbora u oktobru 2010. predstavio kao sljedeći predsjedavajući Vijeća ministara BiH i uputio upozorenje Banjoj Luci:

Ili ću naći načina da legitimno zaustavim Dodikovo kršenje Ustava fizičkom silom, za što imam nadležnost, ili ću biti smijenjen, a neki ljudi radikali će preuzeti moju funkciju i to uraditi.⁶¹

U jednom drugom intervjuu kombinirao je procjenu sa slabo prikrivenim upozorenjem:

Ne vjerujem da je Dodik, zapravo, tako naivan da to i pokuša [secesija]... Svaki, pa čak i verbalni ili politički put za podjelu zemlje je rat koji je izgubljen prije nego što je i započeo.⁶²

Mediji su bili ti koji su prvi ponovo uveli riječ “rat” u aktuelni politički diskurs. U jednom od prvih članaka koji se bavio tom temom, objavljenom 2009. godine pod naslovom “Hoće li biti rata?”, komentator *Dnevnog avaza* Elvir Huremović razmišlja o tome:

Premijer RS-a Milorad Dodik nastavlja svoju antidržavnu politiku, stvarajući svojim javnim istupima (pred)ratnu psihozu... zbog njegove bahate i nadasve primitivne retorike... najružnija riječ na svijetu – rat – sve se češće javno izgovara.

Huremović postavlja pitanje ima li razloga za strah od izbijanja novog rata i zaključuje da “jedini način da se rasparča i uništi država BiH jeste – rat!... svako ko računa na takvu opciju morao bi imati na umu posljedice“. On dalje analizira razlike u okolnostima između rata iz devedesetih godina i danas koje otežavaju otpočinjanje i uspješno vođenje rata. Prema Huremoviću, najveća razlika je u tome što “Bošnjaci, ustvari, nikada u historiji nisu bili jači, nikad politički i nacionalno osvješteniji“. On svoj argument završava poluprikrivenim upozorenjem: “Zar neko misli da bi [Bošnjaci] danas mirno krenuli pod kamu i pustili da im se država uništava?“⁶³

U sukobu između navijača lokalnog nogometnog tima i FK Sarajevo u Širokom Brijegu u zapadnoj Hercegovini u oktobru 2009. život je izgubio navijač Sarajeva Vedran Puljić.⁷ Medijsko izvještavanje o tom incidentu odigralo je ključnu ulogu u povratku ratne retorike u javni govor i u uspostavljanju rata u Bosni kao referentnog okvira za tumačenje aktuelnih političkih događaja. Mnogi medijski napisi etnicizirali su nasilne sukobe opisujući ih kao sukob između dviju etničkih grupa – Hrvata i Bošnjaka.⁶⁴ Medijski komentatori iz Sarajeva tvrdili su da pucnjava ima političku pozadinu i incident posmatrali kao ciljano isprovocirano nasilje od hrvatskih političkih elita radi destabiliziranja situacije u Federaciji. U jednom od tih članaka rečeno je da “krvava prošlost uči nas da su na prostoru zapadnog Balkana nacionalni sukobi i ratovi svoju uvertiru i testiranje imali najprije na stadionima i među navijačima”.⁶⁵ U međuvremenu su srpski mediji iz RS-a i mediji bosanskih Hrvata sumnjivali bošnjačke elite za zavjeru: “ulični rat... ima političku pozadinu... dobro isplanirani incident... morbidni ciljevi koje proteklih mjeseci uporno promovira SDA, stranka koja je odlučila da umjesto dogovora krene s promocijom nasilja, prvo kroz institucije vlasti, a sada i fizičkog, prema pripadnicima hrvatskog i srpskog naroda”.⁶⁶ Štampa je svojim naslovima, naročito onima u *Dnevnom avazu*, direktno promovirala ratnu psihozu koristeći se frazama kao što su “Isto kao 1992., samo što ne padaju granate”, “kao u ratu”, i slično.⁶⁷ Zbog velikih demonstracija održanih u Sarajevu nakon incidenta zaustavljen je javni prijevoz i blokirane su mnoge ulice, što je mnoge Bosance podsjetilo na demonstracije koje su prethodile izbijanju rata 1992. godine.

“Rat“ je od tada postala riječ koja se redovno koristi u dnevnom izvještavanju i uvodnicima bosanskohercegovačkih medija o aktuelnoj političkoj krizi u zemlji, kao što se vidi iz sljedećeg izbora naslova:

Nema podjele BiH bez rata⁶⁸

Na pomolu ‘rat’ između Sarajeva i Banje Luke⁶⁹

Rat nije gotov⁷⁰

Lučić: Prijeti novi rat između Hrvata i Bošnjaka⁷¹

7 Više pojedinosti o ovom incidentu vidjeti u poglavlju ove studije o nogometnom huliganstvu.

Od izbora u oktobru 2010. mediji širom BiH sve intenzivnije tretiraju temu rata. Tako je u RS-u komentator Dragan Jerinić napao lidera SDP-a Lagumdžiju zbog intervjuja u kojem je Lagumdžija zaprijetio korištenjem nasilja u cilju sprečavanja secesije RS-a, čemu je dodao priču o SDP-ovim ratnim planovima koje mu je navodno prije izbora otkrio jedan od Lagumdžijinih bliskih suradnika. Jerinić je ustvrdio da postoji “strategija skrojena u Lagumdžijinom štabu” i da mu je njegov izvor na sljedeći način objasnio “strateški SDP-ov *blitzkrieg*”: “Vidiš, MUP Federacije samo u Tuzlanskom kantonu ima oko 600 vozila. Samo jedna trećina je dovoljna da federalna policija okupira Brčko i time presiječe Republiku Srpsku na dva dijela. I to je kraj. Nema više Republike Srpske.” Kao što to obično biva, ovo navodno otkriće predstavljeno je kao autentično i objavljeno bez otkrivanja izvora.⁷² Prema analizi komentatora *Nezavisnih novina* Denisa Kuljiša politički koncept SDP-a predstavlja “radikalne vizije” koje se “mogu ostvariti jedino radikalnim sredstvima – znači ratom. Rat? Pa dobro. Taj rat već je započeo na političkom i propagandnom planu”.⁷³ U martu 2011. jedan drugi komentator u istim dnevničkim novinama SDP-u pripisuje korištenje “vaninstitucionalne metodologije [protiv Hrvata i Srba]... Ona podrazumijeva medijski rat...podvale...izvoz revolucije”.⁷⁴ Te formulacije podsjećaju na temu specijalnog rata, koju je komunistički režim u eri hladnog rata izmislio da bi naoružao stanovništvo, a koju su osamdesetih godina naslijedili nacionalisti i upotrijebili je u etnicizaciji jugoslavenske krize.

Sarajevski mediji, naročito oni s bošnjačkim predznakom poput *Dnevnog avaza*, koriste se istom ratnom terminologijom. Jedan od *Avazovih* komentatora u komentaru o hapšenju bosanskih zvaničnika iz ratnog vremena za kojima je Srbija izdala potjernice to hapšenje vidi kao nastavak rata: “Srbija zato računa da rat nije završen! Za Srbiju taj rat još traje... preko Dodika, pokuša dobiti ono što nije dobila u ratu.”⁷⁵ I štampani mediji s više multietničkom orijentacijom upali su u istu matricu. Glavni i odgovorni urednik sedmičnika “Dani” Faruk Borić, naprimjer, u članku o razlikama između EU-a i SAD-a u pogledu politike prema Zapadnom Balkanu citira riječi direktora Opće uprave Evropske komisije za Albaniju,

BiH, Crnu Goru, Srbiju i Kosovo Pierrea Mirela iz intervjua datog medijima u RS-u i komentira da njegove rečenice “kao da su eho nekih davnih godina“. Borić pita samog sebe i čitaoc je li “Mirel ovo [svoje riječi] kopirao od ratnih diplomata koji su se smucali po Balkanu“. ⁷⁶

Mit o žrtvi i “opasnost od islamista”

Među temama koje se koriste u govoru mržnje, a koje su posljednjih godina ponovo zauzele istaknuto mjesto u javnom govoru, kako u javnim nastupima političara tako i u medijima, jest i tema kolektivne nacionalne žrtve. Temu žrtve, koja je bila među glavnim temama osamdesetih godina u Jugoslaviji (a najprije u Srbiji), ponovo su razvili političari u RS-u, prije svega Milorad Dodik, koji konstantno ističe da RS i Srbe u BiH kolektivno ugrožavaju razni neprijatelji, prvenstveno Bošnjaci. Tako je Dodik pojasnio:

Arogancija koja dolazi iz Sarajeva traži podaništvo, a ne partnerstvo... zagovaranjem građanskog koncepta bošnjački lideri ustvari rade na ostvarivanju nacionalne dominacije. ⁷⁷

Radi se o tome da li se jedan narod poštuje, da li se silom lišava njegovih legitimnih prava, gura u poziciju objekta a ne subjekta političkih i drugih društvenih procesa...ima sasvim ozbiljnih namjera, što je manje poznato, da se krađu i ponište identiteti. Skoro silom, bilo javno ili tajno, gura se priča da smo svi mi Bosanci. ⁷⁸

Prema Dodikovim riječima, RS ugrožavaju “stranci ... [koji] samo čekaju pravi trenutak da nastave s rušenjem RS-a“, ⁷⁹ ali isto tako i sama država BiH, pošto bi RS “sama mogla zadovoljiti standarde EU-a u roku od pet godina, ali u okviru BiH nećemo to postići u roku od 30 godina. Mi smo žrtve Bosne i Hercegovine“. ⁸⁰ Dodik je u aprilu 2011. najavio da će Vlada RS-a izgraditi objekte za Srbe koji rade u državnim institucijama u Sarajevu, a kojima navodno nije zagarantirana sigurnost u glavnom gradu BiH, ističući da se direktor SIPA-e neće kandidirati za drugi mandat “zbog prijetnji koje ima iz Sarajeva...kao i svi predstavnici iz RS-a koji rade u

zajedničkim organima BiH, ali i svi funkcioneri u RS-u, izloženi su konstantnom linču od federalnih medija“. ⁸¹ Ni Dodik niti bilo koji od drugih srpskih zvaničnika koji su kasnije tvrdili to isto nisu ponudili bilo kakve dokaze o navodnim sigurnosnim prijetnjama.

Dodik je u svoje napade na Bošnjake uključio i antiislamske elemente i navodnu kolektivnu opasnost koju oni predstavljaju za Srbe. On je, naprimjer, spominjao “saudijske i iranske centre, islamsko bankarstvo i šerijatske brakove, što je sve odavno dio sarajevskog bošnjačkog društva“ ⁸², i citirao svoga sina koji Sarajevo zove “Teheran“. Izjednačavanjem Bošnjaka, islama i islamskog fundamentalizma Dodik ponovo oživljava ideološke motive korištene u srpskoj ratnoj antimuslimanskoj i antibošnjačkoj propagandi. Ovo je najbolje elaborirao u svom govoru na 4. sjednici NSRS-a, na kojoj je zagovarao svoju inicijativu za raspisivanje referenduma:

Zna se da su organizatori i ključni ljudi terorističkog napada 11. septembra 2001. u New Yorku povezani sa ratom u BiH. Njihov teroristički put povezan sa Bosnom i Hercegovinom dio je islamske strategije Alije Izetbegovića i bošnjačkih struktura, kojima su trebali upravo takvi u stvaranju islamske države i islamskog društva... nastojanje bošnjačkih političkih struktura za stvaranjem države po mjeri većinskog naroda... nastavak politike Alije Izetbegovića i njegove Stranke demokratske akcije... temelji i korijeni su u Islamskoj deklaraciji Alije Izetbegovića... Danas isto lice pokazuje Zlatko Lagumdžija i njegova Socijaldemokratska partija BiH... Stvaranje islamske države je projekat iza koga stoji Islamska zajednica. ⁸³

Rajko Vasić ovaj motiv islamizma koristi u svojoj elaboraciji teze o takozvanoj srebrenizaciji koju su zvaničnici RS-a razvili posljednjih godina. Radi se o navodnoj instrumentalizaciji srebreničkog masakra (Dodik i njegovi suradnici odbacuju međunarodnopravnu karakterizaciju prema kojoj se radi o genocidu) kao političkog i društvenog oružja protiv RS-a i Srba. Po Vasićevom mišljenju

Srebrenica ima dvojaku ulogu... da homogenizuje i agresivizuje islamsku naciju u BiH... da izdresira Srbe, Republiku Srpsku i Srbiju na trajnu poniznost i kolektivnu krivicu za građanski rat u BiH, odnosno za genocid nad muslimanima na cijeloj teritoriji, kako se to zove u sarajeviziranoj fundamentalističkoj teoriji ... agresivistička dresura povodom nedokazanog genocida ima za cilj mirnodopski genocid [nad Srbima] ... agresija na kolektivnu srpsku nacionalnu svijest... to može proizvesti negativne dugoročne efekte po srpske odnose sa drugima. A u nekoj istoriji koncentrisanih ekscesa ili ratova, ne može se garantovati za dobro ponašanje Srba.⁸⁴

Kao i u RS-u, mit etničke žrtve zauzeo je istaknuto mjesto i u javnom govoru predstavnika hrvatskih nacionalnih stranaka tokom 2010. i 2011. u kontekstu zahtjeva za trećim, hrvatskim entitetom, te u postizbornom periodu. Tako je lider HDZ-a BiH Dragan Čović politička trvenja oko formiranja vlasti u Federaciji preokrenuo u temu kolektivne diskriminacije bosanskih Hrvata i Hrvata kao žrtava bošnjačke dominacije. Čović je izjavio da lider SDP-a Zlatko Lagumdžija "evidentno želi ovladati FBiH i njenim resursima na način da FBiH pretvori u bošnjački entitet".⁸⁵ Njegov pandan i nekadašnji rival iz HDZ-a 1990, Božo Ljubić je u jednom intervjuu govorio o planovima dvaju HDZ-a o nekoj vrsti hrvatske etničke samoorganizacije kao reakciji na njihov neulazak u federalnu vlast. Ljubić je predložio da u općinama u kojima Hrvati ne mogu teritorijalizirati etničku pripadnost zato što nisu u većini trebaju "iskoristiti pozitivne primjere koje Židovi koriste u očuvanju svoga identiteta, i to kroz židovske općine".⁸⁶ Poređenje sa sudbinom Jevreja kroz historiju bilo je tradicionalni element srpskog mita žrtve tokom ratova devedesetih godina.

Mediji u RS-u i oni bliski hrvatskom nacionalnom razmišljanju aktivni su u promociji tema kolektivne viktimizacije i neposredne prijetnje. U dnevnim novinama u RS-u, naročito u *Pressu RS*, centralno mjesto ima navodna islamistička opasnost koja prijete od radikalnih bosanskih muslimana i Bošnjaka uopće. Tabloidski način na koji se prilazi toj temi i često korištene novinarske tehnike ovom izvještavanju jasno daju karak-

ter kampanje. Slikovit primjer ovog pristupa je članak objavljen u *Pressu RS* u januaru 2011. u kojem se govori o nasljedniku sadašnjeg poglavara Islamske zajednice u BiH reis-u-uleme Mustafe Cerića. Cerićev mandat ističe početkom 2012., tako da je u vrijeme izvještavanja bilo preostalo još godinu dana do izbora njegovog nasljednika, a do tog trenutka još niko nije najavio svoju kandidaturu. Pa ipak, u članku se bivši član državnog predsjedništva Haris Silajdžić i kontroverzni i populistički glavni muftija IZ-a Srbije za Sandžak Muamer Zukorlić spominju kao “najozbiljniji kandidati”. Predstavljajući ovu “informaciju” kao činjenicu uprkos nedostatku bilo kakvih dokaza, u članku se tvrdi da će imenovanje novog poglavara Islamske zajednice dovesti do “dalje radikalizacije situacije u BiH, ali i Srbiji”. *Press RS* citira nekoliko “eksperata” za islam koji uočavaju “klasičan plod... u uspostavljanju takozvane zelene islamske transversale... vlasti u Srbiji i RS prave katastrofalne greške zbog toga što potcenjuju opasnost od radikalnog islama”. Jasno je da *Press RS* ovdje kopira obrazac i tehniku antibošnjačkog govora mržnje i ratne medijske propagande iz devedesetih godina, kako korištenjem propagandne teze o “zelenoj transversali” tako i davanjem autoriteta članku citiranjem izjava akademskih radnika. U članku se citira Miroljub Jevtić iz Beograda, koji je odigrao jednu od ključnih uloga u srpskoj antimuslimanskoj propagandi u Srbiji i RS-u tokom rata u BiH. Čini se da se u slučaju navodnog bošnjačkog eksperta koji živi u RS-u i kojeg se također citira u članku radi o izmišljotini⁸ – pri čemu je izmišljanje akademskih autoriteta u propagandne svrhe još jedna tehnika kopirana iz devedesetih godina.⁸⁷

Tokom 12 mjeseci od septembra 2010. do augusta 2011. došlo je do jasnog porasta govora mržnje uopće, a naročito što se tiče teme raspada države BiH i rata. Ovaj porast povezan je s tri ključna politička događaja, kojima ćemo se pozabaviti u dijelu koji slijedi.

8 Ime ovog akademika nije poznato ekspertima za bosanski islam koje smo kontaktirali, niti su autori uspjeli doći do bilo kakvog dokaza da takva osoba uopće postoji u navedenom mjestu boravka.

Predizborna kampanja 2010.

Kao rezultat gotovo otvorenog pokazivanja jasnog etničkog i političkog svrstavanja medija,⁸⁸ javni govor pretrpio je izrazitu radikalizaciju u kampanji za opće izbore održane 3. oktobra 2010. Ključni akteri u SNSD-u su s predizbornih skupova praktično svakodnevno slali poruke kojima se prijetilo opstanku BiH. Predizborni slogan stranke bio je “Srpska zauvijek, a BiH dok mora”.

Dodik (između ostalih) tokom posljednjeg mjeseca kampanje govorio je o tome kako je u fokusu njegovog političkog angažmana “jedinstvo, jer je RS mjesto svih nas i bez nje nema nas. U RS-u živi pošten i lijep narod koji se voli i nema te sile koja će ukinuti našu Srpsku”.⁸⁹ Objašnjavao je da je “za BiH najbolje da se mirno razidemo i da RS bude za sebe... niko ne može reći kada će to biti, ali da će to doći”.⁹⁰ Na predizbornom skupu u Srebrenici Dodik je tvrdio da su njegova vlada i stranka uspjele spriječiti “globalnu ‘srebrenizaciju’ RS-a, koju su uporno činili politički krugovi iz Sarajeva i dijelovi međunarodne zajednice”.⁹¹ Na predizbornom skupu održanom dva dana kasnije SNSD-ov član državnog predsjedništva Nebojša Radmanović zaprijetio je da će ili “RS biti ravnopravna u BiH ili neće biti BiH”.⁹²

U Federaciji su kampanje hrvatskih nacionalnih stranaka podigle političke tenzije. Kandidatkinja HDZ-a BiH za hrvatskog člana Predsjedništva BiH i vršiteljica dužnosti predsjednika Federacije Borjana Krišto objasnila je tako na jednom predizbornom skupu: “mi se borimo za reformu BiH, reformu nepravedne i imaginarne tvorevine koju zovemo državom, a to ustvari nije”.⁹³ Lideri HDZ-a čak su pribjegli posjećivanju Darija Kordića, bivšeg visokopozicioniranog člana stranke kojeg je Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju u Haagu osudio na 25 godina zatvora zbog ratnih zločina. Lider HDZ-a Dragan Čović je na predizbornom skupu u Kordićevoj rodnoj Busovači rekao da je “Dario Kordić, prije nekoliko dana, kada smo mu bili u posjetu... pozvao hrvatski narod na jedinstvo... poručio nam je da okupimo sve političke stranke

pod stožernu kapu HDZ-a BiH^{.94} Predstavnici HDZ-a 1990 su na svojim predizbornim skupovima napadali SDP zbog "rušenja Ustava" zato što je imenovao samo kandidata za hrvatskog člana državnog predsjedništva. Istovremeno su HDZBiH i njegovog lidera Dragana Čovića napadali zbog suradnje sa SNSD-om i liderom RS-a Dodikom, nazivajući tu suradnju "đavoljim paktom koji priprema omću oko vrata hrvatskog naroda. To je pakt onih koji su nas izdali s onima koji su nas napali i koji nam rade o glavi".⁹⁵

Komentator *Nezavisnih novina* Dragan Jerinić ilustrirao je ulogu medija u promoviranju određenih političkih aktera i daljnjoj radikalizaciji diskursa u periodu prije izbora. U tekstu objavljenom samo četiri dana prije izbora on je u osnovi objavio pobjedu SNSD-a, a pozabavio se i temom političkih neprijatelja SNSD-a kao marioneta međunarodne zajednice: "u RS opozicija je jedan jalovi mikš stranaka... instant radikali, ustvari projekat međunarodnih mešetara koji je imao jedan jedini cilj, a to je da obesmisli vlast SNSD-a i time oslabi i poziciju Republike Srpske u nekim budućim ustavnim razgovorima".⁹⁶

Kriza oko formiranja vlasti u Federaciji BiH

Postizborna prepirka između ranije suprotstavljena a sada u "hrvatskom bloku" ujedinjena dva HDZ-a i platformaških stranaka oko formiranja federalne vlasti zaoštrila je političku retoriku do stepena neviđenog tokom prethodne decenije, kada je ugušen "pokret za treći entitet" koji je predvodio HDZBiH.

Na prvi znak da bi vlast mogla biti formirana bez HDZ-a BiH, član te stranke, nacionalist i tvrdolinijaš Ivo Miro Jović reagirao je rekavši da "Lagumdžija želi centraliziranu, muslimansku, bošnjačku državu... želi rat koji je najavljiavao prije nekoliko mjeseci... SDPBiH takvom odrednicom će srušiti BiH".⁹⁷ Glasnogovornik HDZ-a Mišo Relota je nekoliko mjeseci kasnije, u februaru 2011., izjavio da "aktivnosti koje poduzima blok okupljen oko dva HDZ-a predstavljaju sprečavanje raspada BiH".⁹⁸ Dva

HDZ-a spriječila su formiranje Doma naroda Federacije zakočivši konstituiranje četiriju (kasnije triju) kantonalnih skupština. Nakon neuspješnih pregovora između dvaju blokova, i predsjednik SDP-a Zlatko Lagumdžija počeo se koristiti radikalnom retorikom. On je izjavio da će “nakon što je HDZ objelodanio da je blokada uspostave vlasti usmjerena na uništenje BiH” Federacija ipak formirati svoje institucije do roka predviđenog zakonom, “koje će osigurati slom rušilačkih planova HDZ-a”. Lagumdžija je rekao da će do toga doći bez obzira na ulogu međunarodne zajednice, koju je optužio da se ponaša “slično UNPROFOR-u početkom devedesetih”.⁹⁹ On je formiranje federalne vlasti bez delegata Doma naroda, koje delegiraju kantoni, opravdavao pozivajući se na administrativnu i ekonomsku nužnost – bez vlade nije mogao biti usvojen budžet za 2011., niti su mogli biti plaćeni državni službenici ili isplaćene penzije. Upozorio je da će inače doći do masovnih socijalnih nemira i uporedio ih s događajima u Libiji: “Ulice Tripolija će biti Diznilend za ono što bi se moglo desiti ovdje ukoliko ne bude formirana vlast na nivou FBiH.”¹⁰⁰ Predstavnicima HDZ-a su ovo okarakterizirali kao objavu rata. Jović je zaprijetio da će Hrvati formirati poseban entitet ili proglasiti ponovnu uspostavu ratne “Republike Hercegovine”, izjavivši da bi SDP-ov potez mogao označiti “posljednji dan BiH... što rade, to su fašističke metode manipuliranja preko medija. To je klasični gebelsovski pristup situaciji”. Taj histerični ton je predsjednika njegove stranke, Čovića, prisilio da objasni da Hrvati ne planiraju secesiju.¹⁰¹

Čović je formiranje vlasti u Federaciji nazvao “državnim udarom”, dok je Ljubić tvrdio da “u dijelu političkog Sarajeva primjećujem sindrom političkog Beograda krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina”, poredeći politiku platformaša u Federaciji s politikom Miloševićevog režima u bivšoj Jugoslaviji.¹⁰² Pridružujući se napadima na stranke okupljene oko Platforme i novu vlast u Federaciji, generalni sekretar SNSD-a Rajko Vasić iznio je konture navodnog šireg plana prema kojem

Lagumdžija ide na razaranje političkog i nacionalnog bića Hrvata... forsira da bi potpuno ovladao Federacijom... sada je lakše devastirati hrvatsko nacionalno i političko biće nego srpsko. RS može doći na red.¹⁰³

Hrvatske i srpske nacionalne stranke su se krajem marta 2011. susrele u Mostaru u cilju usvajanja zajedničkih stavova o formiranju državne vlade. Čović je na zajedničkoj pres-konferenciji nakon tog sastanka ponovio svoje tumačenje političke krize u Federaciji, dok je Dodik iznio svoju već poznatu tezu o tome da "BiH nije prava država".¹⁰⁴ Iako su se predstavnici SDA, najveće bošnjačke nacionalne stranke, općenito suzdržavali od huškačke retorike, taj sastanak je naveo generalnog sekretara stranke Amira Zukića da prokomentira kako je sastanak održan

tačno dvadeset godina nakon susreta u Karađorđevu, od susreta Tuđmana i Miloševića, kada su pokušali dijeliti Bosnu i Hercegovinu... imam puno pravo da sumnjam da se javnosti odašilje jedno a da se, zapravo, sistematski, temeljito, radi na nastavku politike od prije dvije decenije.¹⁰⁵

Kao i tokom predizborne kampanje, mediji u BiH doprinijeli su ovoj napetoj atmosferi, pri čemu su se srpski i hrvatski mediji svrstali na stranu svojih nacionalnih predstavnika, dok su se bošnjački mediji podijelili na one koji platformaše podržavaju (*Oslobođenje*, *Dani*, FTV) i *Dnevni avaz* poduzetnika-političara Radončića, u kojem su platformaši napadani.

Komentator *Nezavisnih novina* Dragan Jerinić je početkom 2011. predstavio "svoj" pogled na političke sukobe oko formiranja vlasti u Federaciji i na državnom nivou, istakavši da je politika SDP-a

samoubilačka politika kojom se sistematski ruši sadašnja državna struktura, čiji bi krajnji cilj trebalo da bude stvaranje unitarne Bosne i Hercegovine. Trenutno je fokus stavljen na prvu fazu razgradnje Federacije, kojom se pokušava potpuno izbrisati hrvatski nacionalni i politički identitet... druga faza... razgradnju Republike Srpske do njenog konačnog ukidanja... pravljenje jakog bošnjačkog entiteta .

Jerinić je dodao da Hrvatima prijeti "potpuno istrebljenje".¹⁰⁶ Komentator *Dnevnog avaza* Fadil Mandal je u martu 2011. napao poli-

tiku lidera SDP-a i SDA kao *de facto* prihvaćanje bošnjačke republike, etničku podjelu BiH, nešto što po njemu znači “siguran put u nestanak Bošnjaka”.¹⁰⁷

Radikalna retorika koju prenose konvencionalni mediji (i štampani i elektronski) prelazi u ekstremnu na internetskim informativnim platformama (i u komentarima čak i na internetskim stranicama konvencionalnih medija). Hrvatska nacionalistička internetska stranica *Poskok.info* iz zapadne Hercegovine primjer je te vrste portala. U blogu pod naslovom “Pripadnička demokracija kao model eutanazije Hrvata” komentator Nikola Zirdum HDZ-ovu temu “majorizacije” bosanskih Hrvata pretvara u cijelu jednu teoriju etničke žrtve. U članku datiranom 10. juna 2011. Zirdum iznosi mišljenje da borba oko formiranja vlasti u Federaciji predstavlja

pretvaranje jedne političke nacije u europske Indijance... Hrvati u BiH strpani su u europski rezervat. Pod kontrolom Bošnjaka, i patronatom Turske... tibetanizacija i indijanizacija Hrvata u BiH... Ne samo da im je oduzeto pravo predstavničke demokracije, oduzima im se pravo i da politički uopće misle... da je majorizacija ništa drugo nego lagani fašizam... provodi se nad Hrvatima u BiH... predfašizam moderne bošnjačke države... Još im na majice nisu navučena obilježja kao Židovima pred Drugi svjetski rat, ali odnos prema njima ima ipak nekih sličnosti. Optužuje ih se da imaju previše. Mjeri im se širina glava. Otvoreno im se poručuje da odsele... govori im se što se žale, jer trebaju biti sretni što uopće ikakva prava imaju...spremni su na klasičan ekonomski a potom i fizički progon.¹⁰⁸

Jedan drugi medij u BiH objavljivao je i prerađivao članke o navodnoj anketi provedenoj na vrhuncu krize oko formiranja vlasti prema kojoj je 54 posto stanovnika izbijanje novog rata smatralo realnom mogućnošću, pri čemu nije citiran izvor niti metodologija.¹⁰⁹

Prijetnja referendumom u RS-u

NSRS je 14. marta 2011. odlučio raspisati referendum o tome jesu li pravosudne institucije na državnom nivou (Sud BiH, Tužilaštvo i Visoko sudsko i tužilačko vijeće) i ovlasti visokog predstavnika legitimne. Visoka predstavnica EU-a za vanjske poslove i sigurnosnu politiku baronesa Catherine Ashton otišla 13. maja u Banju Luku u pokušaju da postigne da se odluka o referendumu povuče (ali ne i prateći zaključci NSRS-a, u kojima se iznosi stav Skupštine da su te i mnoge druge institucije, kao i visoki predstavnik, zaista nelegitimne). EU je proglasio uspjeh nakon što je uspio postići da RS odustane od referenduma (“zasad“, prema Dodikovim riječima); ipak, ova posjeta dodala je ulje na vatru u političkom govoru u BiH, kojoj je naročito doprinio referendum.

Odluku NSRS-a o održavanju referenduma žestoko su napali mnogi političari u Sarajevu. Lider SDA Sulejman Tihić ju je nazvao “najtežim napadom na BiH od potpisivanja Dejtonskog sporazuma i najtežim kršenjem Dejtonskog sporazuma... znači igrati se vatrom“, dok ju je njegov koalicijski partner iz SDP-a Zlatko Lagumdžija proglasio “pokušajem rušenja ustavnog poretka BiH“.¹¹⁰

U Federaciji su mediji objavljivali naslove poput “Otvoreni rat SNSD-a i međunarodne zajednice oko referenduma“.¹¹¹ I pored različitih političkih opredjeljenja, sarajevski mediji bili su jednoglasni u napadima na referendum. Komentator *Dnevnog avaza* Fadil Mandal objasnio je da je referendum “logičan nastavak izvorno velikosrpske politike...generalna proba za onaj mnogo ozbiljniji referendum – o otcjepljenju RS-a“. Mandal je odnos između predsjednika RS-a Milorada Dodika i srbijanskog predsjednika Borisa Tadića uporedio s odnosom između Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića tokom rata u BiH.¹¹² Komentator *Oslobođenja* Dževad Hodžić je sebe i čitaoce zapitao “velikosrpska politika je više postigla u proteklim ratovima... ili više postiže sada?“¹¹³

Dok su mediji u RS-u gotovo jednoglasno podržali Dodikov potez iniciranja referenduma, on je prvi put isprovocirao predstavnika jedne opozicione stranke iz RS-a da izrazi strah od mogućih posljedica Dodikove politike eskalacije: izbijanja etničkog nasilja. Osnivač i lider Partije demokratskog progresa (PDP) Mladen Ivanić upozorio je da “nije bilo nikakvih razloga da RS ulazi u stanje koje bi moglo rezultirati sukobima, ali na svim stranama ima ekstremista i ovo ne pričam napamet”.¹¹⁴

Zaključak

Ova analiza govora mržnje jasno pokazuje da se politički i javni govor u BiH u posljednje tri godine (2009-2011) radikalizirao, s tim što je do njegove izrazite radikalizacije došlo u periodu nakon izbora u oktobru 2010. Političke elite i većina medija u zemlji odigrali su aktivnu ulogu u tom pogoršanju. Analiza isto tako pokazuje sve češće isticanje upitnosti same države BiH.

Naša studija pokazuje i pojavu diskusije o prerastanju političke krize u nasilje – u suštini, priče o “ratu”.⁹ Toj diskusiji političari i medijske ličnosti prilaze gotovo isključivo kroz prizmu rata iz 1992-1995. godine. Pritom se ona koristi u različitim oblicima: kao iznošenje mišljenja o mogućnosti (ili nemogućnosti) izbijanja novog rata, kao instrument za prijetnju političkim protivnicima i drugim etničkim grupama, te kao argument za odbranu od optužbi da bi nečije izjave i potezi mogli imati nesagledive posljedice. Pa ipak, malo je ili uopće nema činjeničnih procjena potencijala za konflikt – fizičkog, društvenog i političkog – u današnjoj BiH.

Novina koja se pojavila nakon izbora i u kontekstu stranačkih sukoba oko formiranja vlasti jeste priča i prijetnja korištenjem nasilja koju iznose predstavnici političkih stranaka sa sjedištem u Sarajevu koje sebe programski definiraju kao zagovornike multietničke, demokratske BiH.

9 Korištenje termina ‘rat’ neizbježno vraća mentalni referentni okvir u 1992-1995. godinu. Pošto su sadašnje okolnosti – i snage koje su na raspolaganju – bitno različite, ovo često navodi na zaključak da kako nije moguć rat poput onog iz 1992. nije moguće ni organizirano nasilje. U našoj studiji tvrdimo da je ovakvo razmišljanje stvorilo lažan osjećaj sigurnosti kako u BiH tako i među međunarodnim akterima.

Naša studija može samo djelimično procijeniti utjecaj govora mržnje na javnu sigurnost u BiH. Mogu li se prijetnje nasiljem ostvariti u smislu domaćih i međunarodnih kapaciteta procjenjuje se na drugom mjestu u ovoj studiji. U ograničenom broju slučajeva, retorička politička borba oko formiranja vlasti u Federaciji proizvela je incidente političkog nasilja. U jednom slučaju su žrtve otvoreno optužile medije da su direktno odgovorni za napad zbog svoga izvještavanja.¹⁰

Koliko je autorima poznato, nema većih, metodološki dobro provedenih istraživanja u kojima se mjeri utjecaj porasta govora mržnje, priče o raspadu države i obnovi nasilnog sukoba na osjećaj sigurnosti među građanima BiH.¹¹ Pa ipak, možemo ponuditi neka preliminarna zapažanja zasnovana na našim empirijskim nalazima u istraživanju ove teme s građanima i predstavnicima različitih društvenih grupa. Doživljaj nesigurnosti u narodu i zabrinutost zbog budućnosti zemlje značajno su porasli posljednjih godina kao rezultat političkog i medijskog govora. Javni govor o mogućem nasilju u budućnosti proširio se i izvan kruga političkih i drugih elita i stigao i do šire javnosti, pri čemu rat iz devedesetih služi kao dominantna referentna tačka. Kod nekih građana ovo izaziva ratobornu priču u stilu “ovaj put ćemo im pokazati” i slično. Kod drugih, pak, ovo ulijeva strah i budi sjećanja na ranija traumatična iskustva te dovodi do reakcija tipa “ovaj put nećemo ostati, spakovat ćemo se i otići”. Neki drugi, pak, odbijaju da čak i razmotre mogućnost prerastanja sadašnjih političkih sukoba u nasilje, koristeći rat iz 1992-1995. kao referentnu tačku (“Amerikanci neće dozvoliti da se to opet desi”). Svim ovim reakcijama zajedničko je to

10 U aprilu 2011. u Zenici je postavljena bomba pod automobil zastupnika u kantonalnoj skupštini iz redova HDZ-a BiH. Bomba je izazvala samo materijalnu štetu i navodni počinioci su brzo uhapšeni. Barem jedan od njih je ranije bio član jedne od manjih stranaka koje je HDZ napadao zbog učešća u koalicijskoj vladi u Federaciji. Krajem augusta 2011. predsjednik Federacije BiH Hrvat Živko Budimir, inače član male hrvatske stranke HSP, prijavio je napad na sebe i jednog od svojih stranačkih kolega na privatnoj zabavi u blizini Mostara. On je na pres-konferenciji optužio jedan hrvatski list da je direktno odgovoran za napad jer je stvorio atmosferu linča protiv njegove stranke. Budimir je također optužio HDZBiH da stoji iza tih medijskih napisa. “Večernji list sukrivac za linč”, “Oslobođenje”, 1. septembra 2011.

11 Jedina istraživanja u poslijeratnoj BiH koja su uključivala pitanja o doživljaju javne sigurnosti bila su istraživanja provedena u sklopu UNDP-jevog Sistema ranog upozoravanja, koja su obuhvaćala pitanje o tome boje li se građani izbijanja novog rata u slučaju odlaska međunarodnih trupa s mandatom UN-a iz zemlje, ali je ovo pitanje prije nekoliko godina skinuto s upitnika. Vidjeti: <http://www.undp.ba/index.aspx?PID=14>.

što su u raskoraku sa stvarnošću na terenu. Autori su rijetko imali priliku čuti objektivnu analizu sadašnjih društvenopolitičkih okolnosti za moguće organizirano nasilje. Samo uz takvu procjenu činjenica građani, pripadnici različitih elita i međunarodni akteri mogu spriječiti svako takvo nasilje ukoliko taj potencijal zaista i postoji.

III. Kapaciteti državnih institucija i uloga političkih elita: u službi interesa građana?

Iako politička retorika direktno utječe na doživljaj političke stabilnosti kod građana i njihov subjektivni osjećaj lične sigurnosti, ključnu ulogu u tom smislu igra i sam rad izabраниh zvaničnika i državnih službenika. U ovom kontekstu bitno je postaviti pitanje jesu li političke elite izgradile državne institucije i druge institucije vlasti kako bi zadovoljile interese i potrebe građana.

Paralelno sa eskalacijom političke retorike u posljednjih pet godina, konfrontacijski odnos između političkih elita rezultirao je lošim i svegorim radom u institucijama vlasti.

Rad vlada i parlamenata

Od 2006. godine naovamo etnopolitička polarizacija među koalicijskim partnerima sve više paralizira upravljanje kako na državnom tako i na entitetskom nivou. Ovi sveprisutni konflikti smanjili su produktivnost, koja je često gora od produktivnosti prethodnih vlada i zakonodavnih tijela.

Ovo je bilo naročito vidljivo na državnom nivou. U mandatu Vijeća ministara BiH u periodu 2007-2010. realizirano je samo 40 posto aktivnosti predviđenih godišnjim planovima rada. Vijeće je Parlamentarnoj skupštini uputilo samo 131 od planiranih 370 zakona, što iznosi oko 35 posto. Od ovih zakona usvojeno je samo 82, čime je ukupan učinak

smanjen na 22 posto. Od svih ministarstava BiH najneproduktivnije je bilo Ministarstvo vanjskih poslova, koje je trebalo uputiti sedam zakona Parlamentu na usvajanje. Uputilo je samo tri, od kojih nijedan nije usvojen. U prvih osam mjeseci 2010., prije zvaničnog početka predizborne kampanje u septembru, rezultati su još više pogoršani i u Parlament je upućeno samo 10 posto nacрта zakona, od kojih nijedan nije usvojen.¹¹⁵ Do kraja 2010. usvojeno je svega 27 od planiranih 111 zakona.¹¹⁶

Stalna borba između glavnih hrvatskih i bošnjačkih stranaka u vladajućoj koaliciji u Federaciji redovno je paralizirala rad entitetske vlade i parlamenta. Parlamentu FBiH je tako do kraja 2010. upućeno samo 40 posto od 260 zakona koje je Vlada FBiH planirala staviti na glasanje tokom svog četverogodišnjeg mandata. Usvojeno je nešto više od polovine tih zakona, što daje stopu uspješnosti od 21 posto.¹¹⁷

U Mostaru su institucije vlasti ostale blokirane dugo vremena nakon lokalnih izbora u oktobru 2008. Hrvatske i bošnjačke stranke u Gradskom vijeću su se tokom duže od godinu dana pokazale nesposobnim da izaberu novog gradonačelnika. Gradski budžet za 2010. također je bio blokiran u Gradskom vijeću. Prijetila je situacija u kojoj je moglo doći do potpunog prekida u radu gradskih službi i isplati plaća, uz ozbiljnu mogućnost društvenih nemira. Blokada i rizik u ovom nestabilnom gradu prisilili su OHR da intervenira, ali to nije razriješilo temeljnu političku pat-poziciju.

U RS-u je SNSD – pod harizmatičnim vodstvom tadašnjeg premijera Milorada Dodika – dominirao Narodnom skupštinom RS-a (NSRS) i vladom u koaliciji s manjim strankama. Budući da nije bilo većih unutrašnjih trvenja, obje institucije nastavile su raditi nesmetano. Pa ipak, radilo se samo o relativno većoj efikasnosti jer je Vlada RS-a tokom svog četverogodišnjeg mandata uspjela realizirati tek nešto preko 50 posto od planiranog seta zakona, tačnije 63 od 123 zakona.¹¹⁸

S obzirom na to da je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) potpisan s EU-om 2008. godine nametnuo veliko opterećenje u smislu

procesiranja novih standarda EU-a, produktivnost i brzina reagiranja vlasti u BiH u periodu 2007-2010. izgledaju još lošije.

Politički sukobi između stranaka i entiteta blokirali su ili ograničili funkcioniranje mnogih važnih institucija na državnom nivou. Novouspostavljene institucije imale su samo dio potrebnog osoblja, dok je planirano uspostavljanje drugih tijela na državnom nivou spriječeno. Pritom su mnogi od tih elemenata bili neophodni za zadovoljavanje kriterija EU-a.¹¹⁹

Vlade u BiH su se u periodu 2007-2010. suočile s ključnim izazovima koji se direktno tiču osnovnih interesa građana: stabiliziranjem državnih budžeta, reformiranjem neodrživih socijalnih fondova, ublažavanjem posljedica svjetske ekonomske krize po domaću privredu, suzbijanjem visoke stope nezaposlenosti i otvaranjem radnih mjesta, te promoviranjem ekonomskog rasta i direktnih stranih investicija. Rezultati postignuti u definiranju politike u tim oblastima do kraja 2010. godine bili su podjednako manjkavi na svim nivoima vlasti u BiH.¹²⁰

U periodu nakon općih izbora u oktobru 2010. pa do trenutka pisanja ove studije (septembar 2011.) glavne političke stranke i njihove vođe pokazali su se nesposobnim da formiraju državnu vladu, čime je prethodnom neefikasnom Vijeću ministara pripala uloga *de facto* vlade u tehničkom mandatu. Ovo je dodatno smanjilo učinak na polju donošenja zakona: Parlamentarna skupština BiH nije donijela ni jedan jedini zakon u prvih šest mjeseci 2011.

Evropske integracije

Najvažnija determinanta reformskog plana u BiH je proces evropskih integracija. Ogromna većina građana BiH prepoznaje značaj članstva u EU-u.¹²¹ Bosna i Hercegovina je u junu 2008. potpisala SSP i paralelni prijelazni trgovinski sporazum. Od tog trenutka nije ispunila potrebne uvjete u smislu reformi za sljedeći korak u procesu evropskih integracija, zbog čega zaostaje za susjedima. Izvršene su samo reforme potrebne za

liberalizaciju viznog režima – i to s više od godinu dana kašnjenja za svim susjednim zemljama te nakon intenzivnog diplomatskog pritiska od EU-a i kritike u javnosti.¹²²

Političke elite nisu se usuglasile u pogledu ključnih reformi potrebnih za podnošenje zahtjeva za status kandidata – zakona o državnoj pomoći, organizacije popisa stanovništva te izmjena Ustava BiH u skladu s odlukom Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Sejdić-Finci. Budući da te reforme još nisu provedene, BiH od jula 2010. krši prijelazni trgovinski sporazum, što bi imalo opipljive negativne posljedice da nije popuštanja od EU-a. SSP za BiH bio bi suspendiran nakon završetka ratifikacije od država članica krajem 2010. da Evropska komisija nije odgađala njegovo stupanje na snagu.¹²³

Proces reformi vezanih za EU u BiH doživio je gotovo potpuni kolaps u 2010. godini usvajanjem samo tri “evropska zakona” u Parlamentarnoj skupštini BiH. U sažetku nalaza u nezavisnoj analizi procesa evropskih integracija u BiH za 2010., koju je napravio bosanskohercegovački istraživački institut Vanjskopolitička inicijativa, zaključuje se: “U odnosu na prethodni izvještajni period, kada je konstatirano otežano i sporo odvijanje procesa normativnog usuglašavanja i harmonizacije između različitih nivoa vlasti u BiH s *acquis communautaireom*, u 2010. godini je primjetna totalna regresija u realizaciji definiranih obaveza koja se najjasnije očituje u činjenici da je zakonodavni proces na državnom nivou u potpunosti blokiran i onemogućen.”¹²⁴

IPA fondovi

Nedovoljno korištenje fondova Instrumenta pretpristupne pomoći (IPA) još je jedan indikator nespremnosti političkih elita da razviju funkcionalnost vlade kako bi ona služila javnom interesu. IPA fondovi su ključni pretpristupni instrument finansijske pomoći koju EU pruža kandidatima i potencijalnim kandidatima. Putem IPA programa EU prvenstveno nastoji ojačati institucionalne i vladine kapacitete u zemljama kan-

didatima za izradu nacionalnih razvojnih strategija kako bi bile u stanju apsorbirati i djelotvorno iskoristiti sredstva koja će im biti dostupna nakon ulaska u EU (npr. strukturni fondovi, Zajednička poljoprivredna politika itd.). Ovo za BiH predstavlja poseban izazov s obzirom na njenu složenu ustavnu strukturu.

Tekući IPA program počeo je 2007. i trajat će do 2013. godine. IPA sredstva za BiH implementira Delegacija Evropske unije u Sarajevu, a ne lokalne institucije, što inače nije pravilo. Javno dostupni podaci do sada uključuju samo godine 2007-2009. i ne pokazuju udio zaista realiziranih projekata finansiranih iz IPA sredstava u odnosu na planirana sredstva. Pa ipak, do sada raspoloživi podaci ukazuju na slabu realizaciju.¹²⁵ Spor između vlada RS-a i FBiH u 2011. godini oko paketa IPA projekata koje je Evropskoj komisiji predložilo Vijeće ministara BiH zemlju izlaže opasnosti da u 2011. godini uopće ne dobije IPA sredstva.¹²⁶

5+2

Vrlo malo napretka postignuto je u pogledu ispunjavanja takozvanog seta uvjeta 5+2 za zatvaranje Ureda visokog predstavnika (OHR). Vijeće za provedbu mira (PIC) je 2006. objavilo svoju namjeru da zatvori OHR i izvrši “tranziciju” ka prisustvu međunarodne zajednice pod vodstvom EU-a. PIC je u februaru 2008. odabrao nekoliko neriješenih strateških pitanja s popisa od 46 reformskih tema za koje je OHR odredio da ih je neophodno provesti da bi se BiH učinila funkcionalnijom i održivom državom te ih pretočio u set od 5 “ciljeva” i 2 “uvjeta” koje vlasti BiH moraju ispuniti prije zatvaranja OHR-a.¹²⁷ Objavljivanje 5+2 najavilo je prelazak s pristupa kod kojeg je glavni faktor vrijeme na pristup “tranziciji” – to jest prelasku provedbe mira pod nadzorom OHR-a na integraciju pod vodstvom EU-a – zasnovan na mjerilima. Ciljevi su postavljeni uz očekivanje da mogu biti ispunjeni u roku od godinu dana. U međuvremenu je nastavljeno s produžavanjem mandata OHR-a jer oni i dalje nisu ispunjeni.

Prvi uvjet – potpisivanje SSP-a s EU-om – ispunjen je 2008. godine. Drugi uvjet – stabilna politička situacija u skladu s Dejtonskim mirovnim sporazumom – fleksibilan je i otvoren za različita tumačenja. Shodno tome, u središtu pregovora između vlasti BiH i političkih elita bilo je ostvarivanje pet postavljenih ciljeva. Upravni odbor PIC-a je 2009. godine objavio da su dva cilja – fiskalna održivost i jačanje vladavine prava – postignuta. Međutim, dostignuća u reformama u objema ovim oblastima od tada podrivaju sukobi između različitih organa vlasti BiH i među političkim elitama, što je odraz popuštanja međunarodnog pritiska. Od preostala tri cilja, samo je po jednom od tada postignut napredak – radi se o potpunoj provedbi Finalne arbitražne odluke o Brčkom. Ovo pitanje blokirano je zbog otpora iz Vlade RS-a prema rješavanju preostalih pitanja arbitraže za Brčko. Iako su neka od preostalih pitanja riješena 2010. godine, nespремnost Vlade RS-a da pruži uvjerenja da će se pridržavati Odluke i nagovještaji da se ona nada kako će preuzeti kontrolu nad jednim dijelom ili cijelim Distriktom Brčko odvratili su supervizora za Brčko od toga da međunarodnom arbitru sugerira da više ne postoji potreba za supervizijom. Što se tiče preostala dva cilja – prihvatljivog i održivog rješenja pitanja raspodjele civilne imovine naslijeđene od prethodne socijalističke države između države BiH i vlada na nižim nivoima te sličnog dogovora o vojnoj imovini – uopće nije postignut napredak u posljednje četiri godine. Naprotiv, vlasti RS-a podrivaju mogući sporazum te su poduzele korake da prisvoje dio te imovine koji se nalazi u njihovom entitetu. Ovi koraci ne samo da su doveli do produženja OHR-ovog mandata nego su i prisilili visokog predstavnika da iskoristi svoje izvršne ovlasti i intervenira.¹²⁸

Ustavna reforma

Međunarodna zajednica je reformu Ustava BiH, sadržanog u Aneksu 4 Dejtonskog sporazuma, već odavno prepoznala kao nešto što je neophodno da bi zemlja postala funkcionalna i finansijski održiva. EU naglašava potrebu za ustavnim reformom kako bi se državne institucije BiH osposobile da provode brojne reforme koje su potrebne da bi se postalo članicom Unije. Promjene koje bi dovele do zadovoljavanja svih tih kriterija direktno

bi služile interesima građana BiH. Pa ipak, od 2006. naovamo nije bilo ozbiljnog procesa ustavnih reformi, a kamoli bilo kakvog sporazuma. Godine 2006. paket ustavnih reformi, poznat pod nazivom "aprilski paket", dogovoren između širokog spektra vodećih političkih stranaka, sa samo nekoliko glasova razlike nije dobio potrebnu kvalificiranu većinu u Parlamentarnoj skupštini BiH. Od tada je pokrenuto nekoliko inicijativa: prudski proces trojice lidera nacionalnih stranaka 2008., butmirski proces koji su krajem 2009. inicirali Šveđani, Amerikanci i Sekretarijat Vijeća EU-a, inicijativa španskog predsjedništva EU-om početkom 2010. te inicijativa ureda njemačke kancelarke pokrenuta krajem 2010. Nijedna od tih inicijativa nikada nije dosegla nivo prijedloga ili diskusije o ustavnim reformama na kojem je bio aprilski paket, a prag je spuštana niže u svakom narednom pokušaju. Španska inicijativa se na kraju svela na ideju neobavezujuće izjave o dobroj volji većih političkih stranaka, dok se njemačka vlada u svojoj inicijativi suzdržala čak i od ulaska u diskusiju o bilo kakvom prijedlogu reforme. Nijedna od tih inicijativa nije rezultirala stvarnim sporazumom. U slučaju Pruda, početni dogovor da se postigne sporazum o 5+2 i ostalim pitanjima raspao se u roku od nekoliko mjeseci zbog sporova između trojice lidera, kao i zbog izostanka podrške stranaka koje nisu bile direktno uključene u razgovore.¹²⁹ Ovaj izostanak političke volje među elitama za postizanje kompromisa za dobrobit građana BiH trenutno se vidi iz uporne nesprenosti da se pristane na kompromis o ustavnim promjenama kako bi se provela odluka Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Sejdić-Finci.¹³⁰

Popis stanovništva

U BiH su popisi stanovništva provodeni redovno od kraja 19. stoljeća, to jest od osmanlijskog doba. U socijalističkoj Jugoslaviji popis je provodjen svakih deset godina, a zadnji popis proveden je 1991. godine. BiH je tokom i nakon rata 1992-1995. pretrpjela dramatične demografske promjene, pa ipak u 16 godina od završetka rata popis stanovništva nije proveden zbog političkih neslaganja oko različitih pojedinosti popisa i njihovih mogućih političkih posljedica. BiH je i dalje jedina zemlja u regiji

u kojoj u postjugoslavenskom periodu nije proveden popis stanovništva. Bosanskohercegovački lideri se još jednom nisu složili na vrijeme da organiziraju popis u 2011. godini, u kojoj je popis provela većina zemalja članica EU-a. Pored direktnih negativnih posljedica po rad domaćih državnih institucija, nepostojanje ažuriranih podataka iz popisa stanovništva prepreka je i procesu evropskih integracija u zemlji.¹³¹

Pristup države kreditima

Rezultati rada političkih elita i njihov negativan utjecaj na funkcioniranje institucija vlasti također negativno utječu na sposobnost zemlje da privlači i koristi kredite međunarodnih finansijskih institucija. Tako zbog neformiranja nove vlade na državnom nivou nakon izbora u oktobru 2010. BiH ne može iskoristiti kredit Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) za 2011. godinu. BiH je također dobila kredite koje nije u stanju potrošiti te stoga mora platiti kaznu institucijama koje su joj dale te kredite. Prema podacima Ministarstva finansija i trezora, BiH 2010. nije iskoristila gotovo dvije milijarde KM zajmova, za što je platila 3,9 miliona u kaznama.¹³²

Zaštita domaće privrede

Političke elite uopće nisu uspjele zaštititi domaće proizvođače tokom cijelog perioda poslijeratne trgovinske liberalizacije. Tako je BiH u potpunosti liberalizirala svoju trgovinu, a svoju privredu i potrošače ostavila potpuno nezaštićenim. BiH je jedina zemlja u okviru CEFTA-e (Centralnoevropska zona slobodne trgovine) koja ima carinsku stopu od 0 posto. Istovremeno, vlasti BiH nikada nisu iskoristile instrumente predviđene sporazumom o CEFTA-i za privremenu zaštitu svojih proizvođača zbog nedostatka vizije i dogovora među vladajućim strankama na državnom nivou o takvoj strateškoj politici. Kao rezultat takve situacije, domaće proizvođače, naročito u sektoru poljoprivrede, ne štite njihove vlastite državne institucije, te se oni nalaze u gotovo kolonijalnom položaju prema susjednim zemljama, kojima koriste i ekonomije razmjera. Domaći

proizvođači osiguravaju samo 40 posto hrane koja se konzumira u BiH, dok je prije rata taj udio bio 75 posto iako je sektor poljoprivrede već tada bio prepoznat kao nerazvijen.¹³³

Zaključak

Prethodni indikatori pokazuju da političko vodstvo na svim nivoima u BiH nije spremno na kompromis oko politika koje bi služile javnom dobru. Doneseno je vrlo malo zakona i politika. Kao rezultat toga, nisu zadovoljene osnovne potrebe, interesi i očekivanja građana. Postoje jasni trendovi stagnacije, čak i nazadovanja, u posljednje dvije godine. To ne samo da negativno utječe na mogućnost građana da se identificiraju s vlastitom državom (i političkim elitama) nego se sigurno mora negativno odraziti i na njihov doživljaj sigurnosti – te na njihovu stvarnu sigurnost.

IV. BiH u globalnoj ekonomskoj krizi – kretanje u pravcu socijalnih nemira?

Privreda se u Bosni i Hercegovini u poslijeratnom periodu razvijala pod teškim uvjetima zbog velikog uništavanja u ratnom periodu, naslijeđa nepovoljne strukture predratne privrede, kompliciranog sistema vlasti, velike zavisnosti od vanjske pomoći te političke nestabilnosti. Do 2004/2005. godine privreda je već pokazivala određenu stabilizaciju i bilježila respektabilan rast. Ali situacija je pogoršana s početkom svjetske ekonomske krize krajem 2008. Iako su globalna dešavanja svakako doprinijela ozbiljnosti ekonomskih teškoća, veći dio problema imao je domaće uzroke. Javili su se budžetski problemi, naročito u entitetima, te se kao rezultat toga počela pogoršavati socijalna situacija. Iako je u 2010. ekonomija ponovo počela bilježiti rast, ti problemi su i dalje prisutni. Nepostojanje vlade na državnom nivou usložnjava štetu. Rastuće socijalne tenzije i nemiri sve su vidljiviji od 2010. naovamo. Pitanja o tome da li bi socioekonomska situacija mogla dovesti do socijalnih nemira većih razmjera te koje bi mogle biti njihove posljedice sada su standardne teme javnog govora u BiH. S obzirom na komplicirano sveukupno političko i sigurnosno okruženje u zemlji, to je jedan od bitnih elemenata svake procjene sigurnosnog rizika.

Poslijeratna privreda – strukturni problemi i rast

Privreda se u poslijeratnoj BiH suočila s dvostrukim izazovom obnove i transformacije, uz istovremenu opterećenost mnoštvom strukturnih problema. Veliki dio industrijskih i sveukupnih privrednih kapaciteta BiH uništen je tokom rata, dok je infrastruktura ozbiljno oštećena. Zemlja je

pretrpjela velik gubitak stanovništva, kako zbog poginulih u ratu tako i zbog emigracije u treće zemlje tokom rata, iz kojih se naročito bolje obrazovane izbjeglice nikada nisu vratile. Pored toga, dejtonska BiH naslijedila je nepovoljnu strukturu privrede: socijalistička privreda počivala je na zastarjeloj teškoj industriji koncentriranoj u oblasti energetike, sirovina i namjenske proizvodnje.¹³⁴

BiH je u poslijeratnu tranziciju ka tržišnoj privredi ušla s velikim obimom međunarodne pomoći, ali bez institucija za makroekonomsku politiku na državnom nivou. Kompliciranom dejtonskom državnim strukturom samo su carinski propisi i monetarna politika stavljeni na državni nivo. Uspostavljanjem Centralne banke i njenog valutnog odbora te vezivanjem bosanskohercegovačke valute – konvertibilne marke (KM) – za evropsku valutu (najprije za njemačku marku, a potom za euro), položeni su temelji za stabilnu bh. valutu. Međutim, sistem valutnog odbora, koji su preferirali međunarodni reformatori, spriječio je korištenje monetarnog sistema za makroekonomsku politiku. Fiskalna politika bila je u isključivoj nadležnosti entitetskih i kantonalnih vlada. U jednom podijeljenom ekonomskom sistemu i tržištu, državni nivo vlasti praktično je ostavljen bez instrumenata ekonomske politike.¹³⁵ Prekomjerni rast javne uprave u državi s 13 vlada ozbiljno koči ekonomski razvoj. Spor poslijeratni oporavak javne sigurnosti, slabost vladavine zakona i uporno prisustvo systemske korupcije faktori su koji su se negativno odrazili na privredu. Ogromna međunarodna podrška i prisustvo desetaka hiljada stranaca koji su radili u međunarodnim organizacijama dali su značajan doprinos poslijeratnom oporavku i obnovi, ali su istovremeno stvorili i zavisnost od strane pomoći te strukturne reforme učinili neprivlačnim.

Privreda BiH izvršila je prelazak na tržišni model i počela se razvijati uprkos tim limitirajućim faktorima. BiH je u periodu 2004-2008. bilježila stabilan ekonomski rast u visini od u prosjeku šest posto BDP-a. Entitetski i državni budžeti su stabilizirani, a zavisnost od strane pomoći smanjena.¹³⁶ Reforma poreskog sistema koju je predvodila međunarodna zajednica – uspostavljanje Uprave za indirektno oporezivanje (UIO) na državnom

nivou, uvođenje jedne stope PDV-a i jedinstveni račun – predstavljala je značajan razlog za ovaj oporavak. Pored prenošenja fiskalne nadležnosti na državni nivo i objedinjavanja poreskog sistema u određenoj mjeri, njome je ojačana i ekonomska disciplina i značajno smanjena utaja poreza.¹³⁷

Ponovno tonjenje u krizu

BiH je 2009. zajedno s ostatkom svijeta skliznula u istinsku recesiju. Pa ipak, domaći uzroci ovog ekonomskog nazadovanja datirali su još od 2006. Povećanje javnih prihoda u periodu 2004-2006. proizvelo je fiskalne viškove, što je vladajuće elite u oba entiteta dovelo u iskušenje da više resursa usmjere u svoje protekcionaske sisteme. Upravljanje javnim fiskalnim poslovima, koje je bilo poboljšano, zabilježilo je naglo pogoršanje, te je 2007. i 2008. javna potrošnja brzo porasla. Te negativne trendove pokretao je politički motiviran porast isplata socijalnih naknada i plaća u upravi.¹³⁸

U Federaciji su vladajuće bošnjačke i hrvatske stranke usvojile nekoliko zakona kojima su u periodu pred izbore 2006. godine uvedene nove, vrlo velikodušne socijalne beneficije za svoje politički povezane etničke interesne grupe, među kojima su najvažniji demobilizirani borci. Ove gotovinske naknade koje nisu vezane za osiguranje brzo su porasle 2007. i 2008. U roku od dvije godine troškovi naknada nevezanih za osiguranje skoro su udvostručeni, sa 4,8 posto entitetskog BDP-a 2006. na 7,5 posto 2008.¹³⁹ U početku su ti rastući troškovi kompenzirani rastućim prihodima. Ali kada su krajem 2008. prihodi počeli opadati, ta nova plaćanja rezultirala su deficitom od četiri posto BDP-a te ozbiljnom budžetskom krizom.¹⁴⁰ Recesija na međunarodnom nivou i u zemlji je 2009. godine bila u punom zamahu, što je Federaciji još više otežalo komercijalno zaduživanje. Pod pritiskom međunarodne zajednice Federacija je provela nekoliko reformi s ciljem pristupa kreditnim programima MMF-a – pri čemu je srezala plaće u javnom sektoru u prosjeku 10 posto 2009. te pristala na reformu sistema socijalnih davanja.¹⁴¹

Nova Dodikova vlada koja je stupila na dužnost u RS-u u martu 2006. održavala je socijalna davanja na stabilnijem nivou. Brza fiskalna ekspanzija u manjem entitetu uglavnom se zasnivala na povećanju troškova plaća u javnom sektoru. U periodu između 2006. i 2008. fond plaća Vlade RS-a povećao se za 40 posto.¹⁴² Iako je deficit i dalje bio manji od deficita u Federaciji, vlada je za njegovo pokrivanje mogla koristiti prihode iz prethodnih privatizacija. Vlada RS-a je privatizacijom strateških javnih preduzeća u periodu između 2004. i 2006., prije svega Telekoma, zaradila više od milijardu KM (oko pola milijarde eura). Umjesto da se taj novac iskoristi za unapređenje ekonomskog razvoja, on se od 2009. koristio za finansiranje javnog deficita, što je proces koji se ubrzavao tokom cijele 2010. i 2011.¹⁴³ Pored toga, Vlada RS-a je u sklopu aranžmana s MMF-om dogovorila da u 2010. sreže plaće državnih službenika za 10-25 posto te da u 2011. započne s reformom penzionog fonda i sistema boračkih beneficija.¹⁴⁴

Posljedice krize

Dramatične ekonomske posljedice recesije iz 2009. godine nastavljen su i u 2010. U 2009. zabilježen je negativan ekonomski rast, dok je rast BDP-a opao sa 6 posto na -3 posto. U 2010. zabilježen je skroman rast od 0,9 posto. Iako je pred kraj godine porasla, industrijska proizvodnja je općenito gledajući u 2009. opala za 3,3 posto. Strane direktne investicije naglo su opale 2009., da bi 2010. dostigle rekordno nizak nivo od 12,3 miliona eura. Nezaposlenost, koja je ionako bila visoka, porasla je još više. U aprilu 2011. stopa nezaposlenosti bila je za 6 posto viša nego u 2008. Broj zaposlenih osoba se za dvije godine smanjio za 10 posto.¹⁴⁵

Sveukupni socijalni utjecaj ekonomske krize još uvijek nije jasan. Svjetska banka je u BiH zadnju anketu o siromaštvu provela 2007. Manja anketa provedena 2011. radi mjerenja dešavanja u periodu nakon ekonomske krize još uvijek nije objavljena. Svjetska banka je krajem 2009. objavila projekciju prema kojoj će biti izgubljeno pola napretka postignutog na polju smanjenja siromaštva u periodu 2004-2007., što pred-

stavlja smanjenje od 2 posto. Očekivalo se da će u 2007. broj građana definiranih kao siromašni (na osnovu mjesečnog prihoda manjeg od 205 KM) porasti s 500.000 na 590.000.¹⁴⁶ Rastuća inflacija naročito je pogodila ekonomski ugrožene kategorije. Potrošačke cijene su u 2010. porasle za 3,1 posto, dok su cijene mnogih osnovnih roba i usluga porasle u mnogo većoj mjeri.¹⁴⁷ U RS-u je prosječna plaća početkom 2011. iznosila oko 800 KM, dok su sindikati utvrdili cijenu potrošačke korpe za porodicu od četiri člana od 1.800 KM.¹⁴⁸ Pored toga, doznake od članova porodice koji žive u inozemstvu smanjene su zbog posljedica svjetske ekonomske krize po privrede zapadnih zemalja. Ovi transferi tradicionalno igraju važnu ulogu socijalne stabilizacije, a postali su još važniji za građane nakon rata. Prije krize se procjenjivalo da na doznake otpada 15-18 posto BDP-a.¹⁴⁹

Strukturni problemi, politički izazovi

Ekonomska kriza pokazala je negativne posljedice mnoštva tvrdokornih strukturnih problema u bosanskohercegovačkoj privredi te prisilila vladajuće elite da se njima pozabave. Kompleksna državna struktura stvorila je prekomjerno veliku administraciju, koja predstavlja veliko opterećenje za budžete na svim nivoima vlasti. Ovo je sve više fiskalno neodrživo – naročito, ali ne isključivo, u Federaciji BiH. Javni sektor je važan poslodavac i ključni izvor protekcija, zbog čega je privlačniji za zaposlenike od privatnog sektora. U 2010. zaposlenost u javnom sektoru u Federaciji, uprkos svim ozbiljnim budžetskim problemima i bolnim reformskim mjerama, ipak je porasla za 1,9 posto.¹⁵⁰

BiH ima problem sa strukturnom nezaposlenošću. Sa zvaničnom stopom nezaposlenosti od 42 posto i realnom nezaposlenošću od oko 25 posto (uzimajući u obzir radna mjesta u neformalnom sektoru), BiH ima jednu od najviših stopa nezaposlenosti u Evropi. Pedeset posto od tih nezaposlenih osoba dugoročno je nezaposleno. Pritom su naročito pogođeni mladi: nezaposleno je gotovo 50 posto mladih mladih od 25 godina.¹⁵¹ Još jedan veliki problem je siva ekonomija, za koju se procjen-

juje da iznosi 37 posto BDP-a u Federaciji i 21 posto u RS-u, što nanosi štetu javnim budžetima i povećava ionako neodrživo opterećenje sistema socijalne zaštite.¹⁵²

Osim toga, uprkos brojnim reformama, poslovno okruženje u BiH izrazito je nekonkurentno, a po nekim mjerilima je čak i pogoršano. Poslovanje i dalje koči iscjepkana administracija, slaba vladavina zakona i sistemska korupcija, nepostojanje jasnih parametara ekonomske politike i politička nestabilnost. U izvještaju Svjetske banke o uvjetima poslovanja (*Doing Business*) za 2010. BiH je zauzela 116. od 183 mjesta u pogledu poslovnog okruženja i 160. u pogledu uvjeta za osnivanje nove firme. U izvještaju je ustanovljeno da je u 2005. godini za osnivanje firme trebalo 54 dana a u 2010. godini 60 dana.¹⁵³ Shodno tome, bosanskohercegovačko tržište i dalje je neprivačno za velika strana direktna ulaganja. Pošto mnogi bh. proizvodi nisu konkurentni na međunarodnim tržištima, zemlja konstantno bilježi veliki trgovinski deficit. Infrastruktura je i dalje loša, a karakteriziraju je zastario i loše integriran sistem željeznica te nedostatak autoputeva u svim dijelovima zemlje. Entitetski socijalni fondovi su u dubokoj krizi, naročito penzioni fondovi i fondovi zdravstvene zaštite. Sistemi međugeneracijske solidarnosti koji se finansiraju iz tekućih doprinosa zaposlenika postali su neodrživi u aktuelnim ekonomskim uvjetima. S manje od 700.000 zaposlenih osoba i s 530.000 nezaposlenih na početku 2011. godine, jednostavno je premalo onih koji uplaćuju u te (neefikasne i iscjepkane) sisteme. Penzioni fondovi su također pod velikim opterećenjem zbog beneficiranih boračkih penzija koje se isplaćuju iz entitetskih budžeta.¹⁵⁴ Omjer između onih koji su formalno zaposleni i plaćaju doprinose i onih koji imaju pravo na zdravstvenu zaštitu je 1:5.¹⁵⁵

Kombinacija teške ekonomske situacije i nepostojanja vlade na državnom nivou nakon izbora u oktobru 2010. izazov je za nove entitetske vlade koji ih izlaže rastućem pritisku socijalnih interesnih grupa.

U Federaciji se vlada suočava s teškom budžetskom situacijom i rastućim vanjskim dugom. Tek predstoji privatizacija više od deset velikih

strateških preduzeća, uz mnoga srednja preduzeća koja donose gubitke. Te firme u javnom vlasništvu skrivaju nezaposlenost.¹⁵⁶ Strateški investicijski projekti, kao što je “Koridor 5c“, blokirani su već godinama i tek treba iznaći političke kompromise u kompleksnom i sve više polariziranom sistemu upravljanja u Federaciji.

U RS-u se vlada suočava sa ozbiljnom budžetskom krizom i s kolapsom penzionog fonda. Uz ukupan broj penzionera i nezaposlenih koji je za 52 posto veći od broja zvanično zaposlenih u entitetu i uz dodatno opterećenje koje predstavljaju beneficirane boračke penzije, penzioni fond stvorio je velike gubitke, što ga čini sve manje održivim. U isto vrijeme je javni dug u RS-u u porastu: u 2010. je iznosio 772 miliona KM, a projicirano je da će u 2011. porasti za još 640 miliona. Budući da je vlada do sredine 2011. potrošila gotovo sve prihode od privatizacije, bila je prisiljena izraditi nacрте propisa o reformi penzionog fonda i boračkih beneficija.¹⁵⁷

Bosna i Hercegovina u cjelini suočava se s rastućim ekonomskim posljedicama postizborne političke krize. Državni parlament nije usvojio budžet za 2011. godinu. Međunarodna agencija za rejting Standard & Poor's je prognozu za BiH promijenila sa stabilne na negativnu zbog nepostojanja državnog Vijeća ministara. Država i entiteti izgubili su važne kreditne aranžmane s MMF-om i Svjetskom bankom koji su im potrebni da bi se nosili s budžetskim problemima.¹⁵⁸

Socijalne interesne grupe – socijalne tenzije

U poslijeratnom periodu dolazilo je do sporadičnih javnih protesta zbog ekonomske i socijalne situacije, ali su oni završavani bez rješavanja strukturnih pitanja koja im leže u korijenu. Za to su u velikoj mjeri odgovorne veze između socijalnih interesnih grupa i političkih elita.

U vrijeme socijalizma sindikati su više bili pod kontrolom menadžera nego radnika, te su bili tradicionalno povezani s vladom i vladajućim elitama. Dramatičan pad industrijske proizvodnje u periodu nakon rata

doveo je do naglog opadanja broja članova sindikata. Boračke organizacije širom zemlje su ideološki i finansijski vezane za vladajuće nacionalne stranke putem različitih beneficija koje se isplaćuju njihovim članovima, kao i budžetskih isplata za same organizacije. Lideri gotovo svih relevantnih socijalnih interesnih grupa održavaju tijesne veze s vladama i vladajućim strankama. Ali ovaj tradicionalni odnos između režima i vodstva interesnih grupa je pod sve većim pritiskom nakon skorašnje ekonomske i budžetske krize s obzirom na to da im se interesi razlikuju.

U Federaciji je nova vlada pod sve većim pritiskom uslijed štrajkova radnika neprivatiziranih javnih firmi. Štrajk radnika sarajevskog javnog prijevoznika GRAS je, naprimjer, cijeli jedan dan u septembru onemogućio normalan život u gradu, prisilivši univerzitete i škole na zatvaranje. Rastući zahtjevi radnika uglavnom dolaze od preduzeća koja tradicionalno stvaraju velike gubitke, a čije su subvencije srezane planovima vlade za fiskalnu stabilizaciju. Federalno ministarstvo za boračka pitanja započelo je proces revizije beneficiranih boračkih penzija, koji je, između ostalog, izazvao protivljenje hrvatskih boračkih organizacija, koje su najavile javne proteste. Te organizacije su podršku zatražile i od hrvatskih stranaka koje nisu uključene u vladu – HDZ-a BiH i HDZ-a 1990.¹⁵⁹

U RS-u je vlada u prvoj polovini 2011. izradila nacрте novih zakona o penzionom sistemu i boračkim pravima u cilju stabiliziranja entitetskog budžeta i spašavanja penzionog fonda od bankrota, što je dovelo do prvih vidljivih znakova napetih odnosa s interesnim grupama koje inače podržavaju vladu. U januaru 2011. štrajkovi boračkih organizacija su zastavljeni nakon što je predsjednik RS-a Milorad Dodik prisustvovao sastanku odbora boračke organizacije RS-a. Dodik je prethodno javno napao borce zato što rade protiv nacionalnog interesa RS-a. Pa ipak, nastavak pritiska iz njihovih vlastitih redova natjerao je vodstvo boraca da odbace nacрте zakona i odbiju da učestvuju u skupštinskoj raspravi u NSRS-u.¹⁶⁰

Osim toga, nova Vlada RS-a je pod pritiskom štrajkova u javnim preduzećima koja proizvode gubitke, kao što su Željeznice RS i Aerodrom Banja Luka, koji je u državnom vlasništvu. Sindikati se isto tako protive reformi penzija i boračkih prava. Predsjednica Saveza sindikata RS-a Ranka Mišić se u NSRS-u izjasnila protiv vladinih nacrtu zakona. Na zanimljivoj pres-konferenciji održanoj u septembru 2011. Mišić se požalila da privatne firme povezane s vladajućim elitama dobijaju kredite iz entitetskog budžeta iako ne plaćaju socijalne doprinose za radnike. Odbila je da imenuje nekog od tih "tajkuna", tvrdeći da se "plaši za sopstvenu bezbjednost".¹⁶¹

Zaključak

Političke elite u Bosni i Hercegovini sve se teže nose sa slabom ekonomijom. Iako je svjetska ekonomska kriza pogoršala problem, glavni uzrok ovakve situacije je sistem protekcije koji dominira nad političkim sistemom, kao i odnos između vladajućih elita i ekonomije. Vlade u BiH su pred teškom odlukom: napustiti postojeći politički sistem i kulturu ili se suočiti sa ozbiljnim budžetskim problemima, moguće je i s nesolventnošću. Koliko je blizu ova posljednja mogućnost, naročito u RS-u, teško je utvrditi s obzirom na domaće i međunarodne nepoznanice, kao što je daljnji razvoj krize s eurom.

Takvih nepoznatih varijabli je mnogo. Ono što je postalo jasno jest da politika etničke konfrontacije i odsustva kompromisa koju u posljednjih pet godina provode Dodik i ostali sve više ima autodestruktivne ekonomske, a time i potencijalno političke posljedice, što najbolje pokazuju finansijske posljedice nemogućnosti da se formira novo Vijeće ministara.

Hoće li rastuće socijalne tenzije na kraju dovesti do širokih – i moguće je nasilnih – socijalnih nemira teško je predvidjeti. Mnogi komentatori u BiH ukazuju na tradicionalnu pasivnost bh. građana i dominantni autoritarni tip ličnosti. Preostaje da se vidi da li bi posljedice mogućeg sloma temelja ove veze između vlada i socijalnih interesnih grupa eventualno mogle nadići te faktore. Ukoliko dođe do produbljanja krize s

eurom, može se očekivati smanjenje doznaka domaćinstvima u BiH, to jest naknada koje su u dosadašnjem periodu ublažavale socijalnu situaciju i smanjivale motivaciju za socijalne proteste.

U svakom slučaju, znatan porast ekonomskih problema i socijalnih tenzija izvršio je izrazit dodatni pritisak na vladajuće elite i povećava mogućnost – te potencijalnu ozbiljnost – loših političkih prosudbi.

V. Oružane snage BiH (OSBiH)

Uvod i kratki historijat

Oružane snage Bosne i Hercegovine (OSBiH) redovno se spominju kao jedino dostignuće procesa jačanja države koji je svoj vrhunac doživio u 2005. godini. Gledano samo u psihološkom smislu, to je vjerovatno bilo najveće dostignuće u izgradnji države. Koncept objedinjavanja doneavno zaraćenih vojski pod jedinstvenom strukturom komande i kontrole te radikalnog smanjenja aktivnog sastava na 10.000 vojnika i ukidanja obaveznog vojnog roka 1996. godine bio je nezamisliv. Ali splet okolnosti i liderstvo međunarodnih (naročito OHR-a, OSCE-a i NATO-a) i bosanskohercegovačkih aktera putem Komisije za reformu odbrane početkom 2004. godine učinili su je realnošću Ministarstvo odbrane BiH, a 2006. i objedinjeni OSBiH.¹⁶²

Čak i prije objedinjenja entitetskih oružanih snaga u sklopu OSBiH početkom 2006. u Irak je upućen zajednički volonterski vod za uklanjanje neeksplodiranih ubojnih sredstava.¹⁶³ Učešće u međunarodnim operacijama održavanja i podrške miru u središtu je razvoja OSBiH te se Komanda za obuku za operacije podrške miru nalazi na istoj lokaciji u Butmiru kao i Operativna komanda OSBiH (te EUFOR i Glavni štab NATO-a).¹⁶⁴ Jedinice OSBiH sada započinju četvrtu rotaciju snaga u misiji s danskim kontingentom u sklopu Međunarodnih snaga za pomoć u sigurnosti (ISAF) u Afganistanu, gdje su stekle dragocjene vještine radeći u nepoznatom okruženju.¹⁶⁵ Treći kontingent jedinica OSBiH upućen je u Afganistan u septembru 2011.

Nema sumnje da je BiH znatno sigurnija zahvaljujući reformi odbrane i uspostavljanju OSBiH. Jedan broj naših sagovornika naveo je primjer procesa reforme odbrane kao pozitivan, za razliku od neuspjeha u postizanju stvarnog restrukturiranja policije. Prema riječima jedne profesionalne vojne osobe, “Reformu odbrane predvodio je NATO, s ciljem, strategijom za njeno postizanje, jednom porukom – uništenje starog, izgradnja novog”.¹⁶⁶ Međutim, političko okruženje u kojem je radila Komisija za reformu odbrane i u kojem je iniciran OSBiH bilo je daleko povoljnije od onog u kojem su te snage bile prisiljene da se razvijaju – pa čak i tada su bili neophodni brojni kompromisi da bi dalje napredovao. Mnogi koji su bili uključeni u taj proces žale zbog toga što se snage nisu razvijale i dalje zbog političkih faktora unutar BiH.¹⁶⁷ A proces je bio daleko od “uništavanja starog”. Jedan sagovornik je tužno zaključio da se “ne radi o *sjemenu* (budućeg sukoba) – mi nismo odsjekli *cvijet* bivših vojski onda kada smo to trebali uraditi”.¹⁶⁸ Jedan drugi sagovornik je, pak, bio direktan: “Vojska je petljanija... [problem] samo se stavio pod kontrolu”.¹⁶⁹

Niko od osoba koje smo konsultirali tokom izrade studije ne vjeruje da bi OSBiH bio pokretač destabilizacije u BiH, ali su imale različita mišljenja o pouzdanosti – ili održivosti – tih snaga u slučaju akutnog pritiska. U ovom poglavlju nastojimo procijeniti faktore koji utječu na OSBiH i njegovu održivost kao profesionalnih snaga pod njihovim zakonskim lancem komande, naročito u situacijama etničke polarizacije. U ovom poglavlju također se govori o tome kako sadašnja polarizacija može utjecati na OSBiH putem njegovih vlastitih struktura.

Struktura snaga

OSBiH nije velika vojska čak ni za regionalne prilike.¹² Prema brojkama koje je u 2011. prezentirao OSBiH, zakonom propisana veličina snaga je 10.000 profesionalnih vojnih osoba (uključujući oficire, podoficire i vojnike), s rezervnim jedinicama koje broje 5.000 pripadnika te s 1.000 zaposlenika civila.¹⁷⁰ Eksperti koje smo konsultirali za ovu studiju rekli su da bi bili iznenađeni da Oružane snage imaju propisani broj vojnika, ističući da uz potrebno otpuštanje onih koji prošle godine nisu savladali prepreku “prema gore ili van” još uvijek preostaje da se kapaciteti popune. “Još uvijek smo negdje između penzije i regrutiranja”, izjavio je jedan od naših sagovornika.¹⁷¹ Drugi su stvarni broj aktivnih pripadnika procijenili na 8.500, dodajući da rezervni sastav nije aktivan i da nema resurse.¹⁷²

Zakon kojim se propisuje veličina snaga određuje i sastav snaga. Ove kvote “konstitutivnih naroda” vezane su za popis stanovništva iz 1991. godine, uz određenu neproporcionalnu zastupljenost Hrvata s obzirom na njihovo tadašnje učestće u broju stanovnika:¹⁷³

- Bošnjaci: 45,90 posto, ili 4.826 osoba
- Srbi: 33,60 posto, ili 3.533 osoba
- Hrvati: 19,80 posto, ili 2.084 osobe, te
- ostale nacionalnosti: 0,70 posto, ili 74 osobe

Struktura Oružanih snaga podijeljena je na operativnu komandu i komandu za podršku. Sve komandne strukture su multietničke – čak i monoetnički pješadijski bataljoni su dio brigada koje obuhvaćaju bataljone iz sva tri konstitutivna naroda. Zaključno s aprilom 2011., struktura OSBiH je sljedeća¹⁷⁴ – lokacije na kojima se nalaze komande i jedinice navedene su u zagradi:

12 Vojska BiH je otprilike jednake veličine ili manja od vojski mnogih članica NATO-a i EU-a sa sličnim brojem stanovnika – oko četiri miliona (Danska, Litvanija, Irska). Što se tiče regije, ne samo da susjedne Srbija i Hrvatska (koja ima svega oko 20 posto više stanovnika od BiH) imaju znatno veće oružane snage (za otprilike 200 posto odnosno 100) nego znatno veću vojsku ima čak i Makedonija, koja ima otprilike upola manje stanovnika od BiH. Vidjeti <http://www.morm.gov.mk/morm/en/ARM/Organization.html>

Zajednički štab OSBiH (Sarajevo):

Generalpukovnik Miladin Miložić – načelnik štaba

Generalmajor Rizvo Pleh – zamjenik načelnika štaba za operacije

Generalmajor Slavko Puljić – zamjenik načelnika štaba za resurse

Operativna komanda OSBiH (Sarajevo)

- 4. pješadijska brigada (Čapljina)
 - 5. pješadijska brigada (Tuzla)
 - 6. pješadijska brigada (Banja Luka)
- Artiljerijski bataljoni locirani su u Doboju, Mostaru i Žepču.

- Zračne snage i brigada za protuzračnu odbranu (Zalužani kod Banje Luke):
 - Bataljon za protuzračnu odbranu (Sarajevo)
 - Bataljon za zračno osmatranje i javljanje (Zalužani kod Banje Luke)
 - Bataljon za zrakoplovnu podršku (s jedinicama i u Banjoj Luci i u Sarajevu)
- Brigada za taktičku podršku (Sarajevo)
 - Oklopni bataljon (Tuzla)
 - Bataljon veze (Pale)
 - Inženjerijski bataljon (Derventa)
 - Vojnoobavještajni bataljon (Sarajevo)
 - Deminerski bataljon (Travnik)
 - Bataljon vojne policije (Sarajevo)
 - Bataljon za atomsko-biološko-hemijsku odbranu (Tuzla)

Komanda za podršku OSBiH (Banja Luka)

- Komanda za upravljanje osobljem (Banja Luka)
- Komanda za obuku i doktrinu (Travnik)
- Komanda logistike (Doboj)
 - Bataljoni za logističku podršku (Banja Luka, Čapljina, Tuzla, Sarajevo)

OSBiH u aktuelnom polariziranom političkom okruženju

Iako je strukturna integracija ugrađena u glavni dio snaga, neki posmatrači smatraju da se time prikrivaju podjele koje postoje ispod površine. Što se tiče same situacije na terenu, jedan iskusni posmatrač nam je prenio da oficiri i vojnici osjećaju ovu tenziju između svoje službene dužnosti i odanosti svojoj etničkoj grupi (i obično lokalnoj sredini). Kada smo ga pitali da li bi neki oficir prisustvovao nacionalističkom političkom skupu u mjestu u kojem se nalazi njegova baza ako bi bio pozvan, taj oficir je odgovorio “Slijedit ću naređenja, ali ja ovdje živim.”¹⁷⁵ Jedan drugi posmatrač nam je ispričao da se jednom drugom pješadijskom bataljonu obratio, prema njegovim riječima, jedan “političar ultranacionalist” i rekao “znate zašto ste ovdje – znate šta vam je činiti”. Na tom skupu bile su istaknute zastave jedne naročito kontroverzne jedinice iz ratnog vremena.¹⁷⁶ Drugi sagovornici su se, pak, pitali da li elementi nacionalnog identiteta u oružanim snagama zaista sprečavaju uspostavljanje profesionalnih i ljudskih odnosa potrebnih za funkcioniranje OSBiH, primjećujući da su prema njihovim iskustvima “dobri odnosi na poslu” standard.¹⁷⁷

Prema jednom broju eksperata s kojima smo razgovarali političke snage pritisak vrše i na nivou komandi. Jedan naš sagovornik je istakao da su imenovanja na generalske pozicije ispolitizirana, a jedan drugi viši zvaničnik potvrdio je to gledište rekavši “itekako”.¹⁷⁸ Ali taj isti sagovornik nam je rekao da imenovanja na te pozicije u njegovoj zemlji zahtijevaju suglasnost parlamenta,¹⁷⁹ dodavši da su “oficiri ograničeni svojim identitetom i pripadanjem određenom konstitutivnom narodu. Izvinite – ovo je mjesto za Bošnjaka, a vi ste Hrvat – takve stvari”.¹⁸⁰ “Nepoštivanje političkih veza” jedna je od oblasti u kojoj je OSBiH, koje je on općenito ocijenio kao dobre, po njegovom mišljenju potrebno poboljšanje. Po njegovom mišljenju taj problem jednostavno je odraz same ustavne konstrukcije države. “Dejtonski mirovni sporazum treba izmijeniti – potrebna nam je ustavna reforma. To se provlači kroz sve.”¹⁸¹ Ostali sagovornici iznijeli su istu osnovnu procjenu – da će razvoj OSBiH kao profesionalnih snaga biti zakočen sve dok političke reforme i sveukupno političko okruženje ne

omoguće napredak.¹⁸² Jedan od njih je istakao da se u periodu 2003-2007. proces ubrzao mnogo više nego što su mnogi mislili da je moguće, ali da je od tada u zastoju. “Nalazimo se tamo... gdje smo mislili da ćemo biti 2007... Ovdje se radi o politici.”¹⁸³ Jedan drugi sagovornik nam je rekao “Prije četiri godine vidio sam entuzijazam. Toga više nema. Sada je gore, jer je [razvoj OSBiH] isto“. Još jedan strani oficir potvrdio je da unapređenja nisu strogo zasnovana na zaslugama te dodao da su mu oficiri OSBiH rekli da “ako nisi povezan s (političkom) strankom, nećeš napredovati“.¹⁸⁴

Pitanje vojnih nekretnina i viška oružja i municije, kao dio formule od 5+2 cilja i uvjeta koje je Upravni odbor PIC-a utvrdio kao prepreke koje treba riješiti da bi se omogućilo zatvaranje OHR-a, i dalje je neriješeno. Izostanak političkog dogovora o ovom pitanju između političara iz RS-a i FBiH također onemogućava OSBiH da zadovolji kriterije iz NATO-ovog Akcionog plana za članstvo, koji je uvjetno odobren na samitu u Talinu 2010. godine, uz otpor Njemačke i Holandije te – prije nego što je državna tajnica Clinton promijenila američku poziciju – Sjedinjenih Država.¹⁸⁵ Čuvanje objekata s oružjem i municijom – od kojih su neki prazni, a u nekima se nalazi (sve zastarjela i sve nestabilnija) municija iz vremena rata ili od prije rata – košta OSBiH ljudstva, resursa i mogućnosti za obuku i daljnju profesionalizaciju (vidi naredno poglavlje). Jedan sagovornik je procijenio da je broj vojnika koji čuvaju te objekte¹³ u bilo kom trenutku oko 700.¹⁸⁶ Uz neophodne rotacije, ovaj broj iznosi oko 2.000, što je četvrtina ukupnih snaga.¹⁸⁷ Stoga ovo u značajnoj mjeri utječe na obuku. Već neko vrijeme razgovara se o ustupanju općinama onih objekata koji nisu potrebni OSBiH,¹⁸⁸ ali ovo pitanje je do danas ostalo neriješeno.

13 Uz objekte za koje Ministarstvo odbrane BiH kaže da će mu biti potrebni (69) i “neperspektivne“ objekte koji mu nisu potrebni – ali nad kojima je vlasništvo još uvijek sporno – taj broj iznosi 223. Vidjeti Popis državne imovine na <http://www.ohr.int/stateproperty/AnnexAENG.pdf>

Sistem pukova – neophodna kontrola ili sačuvani antagonizam?

Suprotstavljeni imperativi kontroliranja elemenata entitetskih vojski i stvaranja nove vojske doveli su do kompromisa u izgradnji OSBiH. S ciljem postizanja konsenzusa u procesu reforme odbrane u vrijeme ukidanja entitetskih vojski, “sistem pukova” kreiran je kao odziv triju vojski iz ratnog perioda – Armije BiH, HVO-a i VRS-a. Tri puka – 1. gardijski (hrvatski), 2. rendžerski (bošnjački) i 3. pješadijski (srpski) – formirana su da bi se “Srbima bacila kost” i da bi se prihvatila sveukupna reforma odbrane.¹⁸⁹ “Dogovor postignut 2005. godine bio je da se dozvoli da se bataljoni formiraju na etničkoj osnovi, što je bio jedan od kompromisa potrebnih da bi došlo do reforme odbrane. To rješenje nije najsretnije iz NATO-ovog ugla... To nije bez presedana kad je NATO u pitanju. Radilo se o odluci Vijeća ministara/ Predsjedništva, te o ustupku da bi se dobile ujedinjene snage.”¹⁹⁰ Jedan drugi sagovornik je, pak, rekao da je “jedini konsenzus postignut oko postojanja etničkih pješadijskih bataljona. To je samo bila situacija u tom trenutku; nismo to dalje nastavili nadograđivati (i dalje gurati dublju integraciju)”.¹⁹¹ Jedan sagovornik je iznio svoje lično mišljenje da je britanski sistem, u kojem pripadnici određenih pukova dolaze iz određenih dijelova zemlje, pogrešan model za BiH, te da bi izmiješane jedinice bile najbolji način da se osigura da nova vojska ne oslikava podjele iz ratnog perioda. On je dodao da je za to trebalo puno političkog utjecaja 2005. godine, ali da je puno teže ono što je urađeno ispraviti šest godina kasnije.¹⁹²

Svaki puk ima nekoliko članova glavnog štaba, a pripadnici pukova na ramenu nose oznaku puka. Članom 6. Zakona o službi u OSBiH predviđa se da ta tri puka budu repozitorij kulture i naslijeđa kojima pripadnici vojske mogu pripadati. Trebalo bi postojati i šest nepješadijskih pukova za ostale rodove vojske koji ne bi podrazumijevali takvu kulturu i naslijeđe – ali to nije ostvareno. Sistem pukova nema operativni karakter.

Međutim, postoji neugodno preklapanje s operativnim dijelom OSBiH. Pripadnici pukova koncentrirani su u devet monoetničkih

pješadijskih bataljona, koji su svi pod Operativnom komandom OSBiH i dio su triju (multietničkih) pješadijskih brigada. Pa ipak, jedan sagovornik bio je mišljenja da pukovi predstavljaju “najveću prijatnu” unutar – i za – OSBiH.¹⁹³ Neki također smatraju da to oružane snage čini ranjivim u smislu političke manipulacije.¹⁹⁴ Drugi primjećuju da su operativne brigade, poput 4. pješadijske brigade u Čapljini, mješovite, ali da u svakoj prevladava jedna grupa – u slučaju te jedinice radi se o Hrvatima. Po procjeni jedne profesionalne vojne osobe 70 posto personala brigade su Hrvati.¹⁹⁵

Sagovornici koji su dobro poznati s regimentalnom strukturom OSBiH ističu da se uprkos nadanjima da će regruti u razvoju svojih vještina vidjeti priliku da napreduju u službi, što zahtijeva da se “bude u službi u multietničkom okruženju” (npr. izvan monoetničkih pješadijskih bataljona), uvriježila praksa da novi pripadnici snaga nakon obuke biraju da budu raspoređeni upravo u te jedinice.¹⁹⁶ Jedan od razloga za to je razumljiva težnja da se ostane bliže svom domu. Za razliku od Jugoslavenske narodne armije, u kojoj su regruti namjerno raspoređivani daleko od doma, sistem u OSBiH ne zahtijeva da se “odmakne od mamine kuhinje”, tako da oni mogu izabrati da služe u pješadijskom bataljonu koji je najbliži njihovom rodnom gradu.¹⁹⁷ Ali neki sagovornici su izjavili da su regruti izloženi pritisku da stupe u jedinice u okviru regimentalnog sistema prije nego što završe osnovnu obuku. Jedan sagovornik ističe da su regruti koji se obučavaju u Rajlovcu kod Sarajeva “dobro obučeni i biraju svoje jedinice. A onda počinje etnički pritisak”.¹⁹⁸ Jedan drugi sagovornik nam je rekao da je “problem u tome što su pod pritiskom da nose etničke značke. Na komandire u pješadiji političari i boračke organizacije cijelo vrijeme vrše pritisak da puk organizira skupove etničkog karaktera”.¹⁹⁹ Neki eksperti ovo vide kao prepreku razvoju kapaciteta koji će tim snagama biti potrebni u budućnosti. Štaviše, zamjenik ministra odbrane Marjanac navodno bi želio da svi Srbi u OSBiH nose značke koje bi to pokazivale.²⁰⁰ Prema riječima jednog sagovornika, “kadrovska politika je još fluidna”.²⁰¹

Linije između skupova koje organizira puk i komemoracija koje organiziraju pripadnici OSBiH u svojstvu privatnih osoba često znaju uz-

rokovati konfuziju, čak i kod onih koji pokušavaju da ih razjasne i koji se ne zaustavljaju na onome kako su ti skupovi predstavljeni u medijima. Skupovi koje organizira puk – a na kojima učestvuju aktivni pripadnici OSBiH – mogu pružiti mnoštvo prilika za pogrešnu percepciju te raspliniti liniju između etnički polarizirane komemoracije događaja iz rata i potreba objedinjenih snaga na državnom nivou. Tokom istraživanja za ovu studiju navođeni su brojni incidenti prilikom kojih su se politički lideri, uključujući i političare iz susjednih država, obraćali oficirima i pripadnicima OSBiH nacionalističkim izjavama na skupovima sa istaknutim nacionalističkim simbolima. Moguće je da čak ni nekima od naših sagovornika nije bilo jasno da li se radilo o skupovima koje je organizirao puk ili boračka udruženja.

Naprimjer, u junu 2010. održan je komemorativni skup u spomen palim pripadnicima HVO-a s pripadnicima 1. gardijskog puka u Stocu (ali ga oni nisu organizirali), na kojem su vojnici i gosti pjevali himnu Hrvatske,²⁰² a himna BiH nije intonirana. Skupu su prisustvovali pozicionirani političari FBiH, tadašnji dopremijer Vjekoslav Bevanda i predsjedavajući Vijeća naroda Ilija Filipović.²⁰³ U medijskom izvještavanju o skupu implicirano je da je time prekršen zakon iako je jedan ekspert istakao da je to bilo sasvim zakonito s obzirom na to da se radilo o skupu koji su organizirali borci a ne sam puk.²⁰⁴

Procjena vojnih kapaciteta

Naši sagovornici iznijeli su različite procjene kapaciteta OSBiH. Većina se pozitivno izjasnila o postignutom napretku i volji Zajedničkog štaba OSBiH da snage profesionalizira i modernizira. Jedan sagovornik rekao je da je OSBiH “najsjetlija tačka” procesâ institucionalne reforme: “komandant i komandanti brigada...su svi vrlo impresivni. Komandant je bosanski Srbin, ali ima dva zamjenika. Svi se dobro slažu i zalažu se za ono što je najbolje za Oružane snage – donose dobre odluke”.²⁰⁵ Ovaj sagovornik nam je rekao da načelnik štaba OSBiH generalmajor Miladin Milojević želi da NATO nastavi vršiti provjeru za više oficire.²⁰⁶ Jedan dru-

gi sagovornik je smatrao da iako su snage i dalje nesavršene “približavaju se nivou organizacije dostojnom NATO-a. Nisu svi još dosegli taj nivo, ali imaju procedure”.²⁰⁷ Jedan ekspert je istakao da su snage, iako imaju određene operativne kapacitete, “u razvoju“, ističući napredak u ispunjavanju tehničkih ciljeva u okviru NATO-ovog Procesa planiranja i revizije (PARP). Jedan od naglasaka u reformi stavljen je na delegiranje više ovlasti podoficirima, kao što je slučaj u nekim zapadnim vojskama. Što se tiče više političkih uvjeta za reformu uključenih u NATO-ov Akcioni plan za članstvo, ta pitanja su i dalje u zastoju.²⁰⁸

Drugi sagovornici su bili manje pozitivni. “Niži oficiri do oficira srednjeg ranga – pukovnika i potpukovnika – žele da to uspije, ali nemaju resurse. Oni žele da zadrže beneficije, tako da neće da to riskiraju iznutra. To je organizacija za socijalnu pomoć.”²⁰⁹ Jedan drugi sagovornik iznio je mišljenje da “nema vizije toga šta žele da ove snage budu, nema liderstva [od načelnika štaba ili ministra odbrane]...to je problem menadžmenta”.²¹⁰ Treći sagovornik smjelo je izjavio da “ministar Cikotić nije ništa uradio od 2010. godine”.²¹¹

Mnogi sagovornici spomenuli su problem nedovoljnog finansiranja ne samo za razvoj snaga do standarda NATO-a nego čak i za održavanje sadašnje opreme i objekata. Jedan sagovornik je izjavio da je “OSBiH loše opremljen... Bataljoni nemaju kapacitete za borbu ili pokret”.²¹² Nijedan od sagovornika s kojima smo razgovarali u svrhe ove studije nije smatrao da je OSBiH sposoban za operacije velikih razmjera. Međunarodne snage su svoje nekoristene objekte – čak i nekoristene dijelove svojih sadašnjih objekata – ustupile OSBiH. Baza Orao, vojna instalacija u Tuzli koja je postojala i prije rata i koja ima pistu koju može koristiti najveći vojni transportni avion na svijetu, sada je u rukama OSBiH. Prema riječima jednog sagovornika, “oni koriste četvrtinu, a ostatak se raspada”. Međutim, on vjeruje da je pista i dalje u dobrom stanju.¹⁴²¹³ Dva sagovornika su rekla da OSBiH nedostaju sredstva za raspoređivanje ukoliko druge članice

14 Ovo bi bilo važno ukoliko bi rezervne snage u drugim zemljama bile potrebne za moguće vanredne situacije u obližnjem Brčkom.

NATO-a ne bi snosile troškove – a NATO-ov uobičajeni način rada je da svaki kontingent u sklopu multinacionalnih snaga pokriva vlastite troškove.²¹⁴ Jedan od njih je istakao da se oficiri OSBiH bošnjačke nacionalnosti plaše da stalno upinjanje iz RS-a da se smanji budžet za odbranu predstavlja prikrivenu demilitarizaciju.²¹⁵

Nijedan od sagovornika nije izrazio zabrinutost da bi komandne strukture mogle izdati naredjenja koja bi mogla izazvati opasnost. Jedan je iznio mišljenje da je “OSBiH pod čvrstom kontrolom”,²¹⁶ dok je drugi izjavio da “nema kapaciteta za vođenje rata”.²¹⁷ Mnogi od onih s kojima smo razgovarali za ovu studiju također su bili uvjereni da će zajednički interes onih koji služe u ovoj vojsci one koji nose uniformu odvratiti od preangljenih poteza. Jedan od njih izrazio je razumijevanje: “U ovom društvu nema inicijative; to bi im trebalo biti organizirano odozgo, politički... Ne mislim da OSBiH predstavlja problem... Nije vjerovatno da će oni ući u taj rizik. Potreban je okidač socijalnog očajja, a OSBiH to nema.”²¹⁸ Jedan drugi sagovornik se u odvojenom razgovoru složio da “OSBiH nije značajan faktor u destabilizaciji. U njemu vlada tihi haos”²¹⁹, što je mišljenje o kojem su naši sagovornici imali konsenzus.

Činjenica da su oficiri i vojnici OSBiH iz RS-a učestvovali u vježbi NATO-a u Gruziji 2009. uprkos tome što ih je tadašnji predsjednik Vlade RS-a Milorad Dodik opominjao da ne učestvuju često se citira kao primjer profesionalizma iskazanog pod javnim političkim pritiskom.²²⁰ “Vršen je pravi pritisak”, istakao je jedan sagovornik. “Ovi momci znaju da potpadaju pod vojne zakone i da bi protiv njih bile poduzete disciplinske mjere i da bi riskirali da dobiju otkaz. Morali su sebi postaviti pitanje ‘bi li me Dodik zaštitio ako izgubim posao?’”²²¹

Uprkos ovoj općoj procjeni, među tim istim profesionalcima prevladava još jedno mišljenje: da bi u slučaju značajnog stresa i političkog pritiska lanac komande mogao pući, a OSBiH se raspasti. Taj stav dijele mnogi bliski procesu reforme odbrane.²²² Početkom 2008. su dva viša oficira OSBiH različitih nacionalnosti to isto rekla američkim diploma-

tima, pri čemu je jedan od njih spomenuo mogući scenarij prema kojem bi vojnici pod njegovom komandom potencijalno naoružali civile u slučaju građanskih nemira u istočnoj Bosni.²²³ Prema jednom izvoru, čak i ministar odbrane ima sumnje o tom pitanju.²²⁴ “Ukoliko bi se [OSBiH] raspao, bila bi to izlomljena narodna vojska“, izjavio je jedan sagovornik.²²⁵ Jedan drugi sagovornik je pak iznio mišljenje da “ukoliko stvari puknu, oni će otići kući i nešto uraditi – dići u zrak telefonske centrale, bilo šta“.²²⁶ Ovaj profesionalac je izrazio sumnju da bi čak i multietničke jedinice ostale na okupu pod ozbiljnim pritiskom, iako je naglasio da je “zaista skeptičan“ da će do takvog nečeg ikada doći.²²⁷

Opća bojazan nije da će OSBiH *izazvati* nestabilnost, nego prije da bi mogao postati žrtvom sve ozbiljnije političke nestabilnosti. Sagovornici su smatrali da OSBiH ne može zadržati koheziju ako se pređe još uvijek nepoznati prag socijalne i političke polarizacije. Mišljenje je da što se više vojnici i oficiri stavljaju u poziciju podijeljenih lojalnosti – lojalnosti svojoj zakletvi ili svom konstitutivnom narodu – to je vjerovatnije da će lanac komande pući.

Često se postavlja pitanje da li bi se moglo računati na OSBiH da ponovo uspostavi red tokom građanskih nemira. Jedan sagovornik je izjavio: “Ja znam da neki misle da (u takvim situacijama) ne bi trebalo tražiti od vojske da djeluje. Ali smatram da bi oni mogli barem pokazati koliko su jaki. *A nakon toga* EUFOR.“²²⁸ Ovo mišljenje je bilo u jasnoj manjini. OSBiH ima mandat osigurati teritorijalnu odbranu BiH.²²⁹ Neki sagovornici su istakli da je zakonom zabranjeno da OSBiH izvršava zadatke na polju unutrašnje sigurnosti; malo njih je smatralo da je takvo nešto pametno ili čak i vjerovatno. “Tehnički gledano, Oružane snage BiH bi trebale biti u mogućnosti da pomognu civilnim vlastima. Ali da li biste mogli zamisliti da ih Vijeće ministara uputi u Drvar [ukoliko bi se Drvar želio pripojiti RS-u]? Ne vjerujem baš u to da bi proces reforme odbrane ostao pošteđen ukoliko bi se sve raspalo.“²³⁰ Jedan viši oficir OSBiH je 2008. upozorio američke diplomate da bi se “OSBiH ‘raspao’ ukoliko bi bio pozvan da pomogne civilnim vlastima u rješavanju izazova na polju

unutrašnje sigurnosti“.²³¹ Pošto bi naređenje za akciju moralo izdati Predsjedništvo BiH, i to jednoglasno, teško je zamisliti da bi OSBiH bilo naređeno da se rasporedi u politički polariziranoj situaciji. Čak i ako bi im to bilo naređeno, jedan sagovornik je izjavio da bi odgovor Predsjedništvu BiH bio da snage ne mogu djelovati jer nemaju doktrinu niti su obučene za takve operacije.²³²

Tokom posljednjih nekoliko godina došlo je do nekoliko incidenata koji su bacili sjenu sumnje na koheziju, disciplinu i sposobnost pripadnika OSBiH da se odupru političkoj manipulaciji. Politika može omesti i disciplinske postupke. Prema riječima jednog sagovornika, “politika je stala na put“ kod discipliniranja jednog “visokog oficira“ zbog toga što je “radio glupe stvari koje jedan oficir ne bi trebao raditi“. Čvrsta međunarodna podrška omogućila je OSBiH da prevaziđe politiku i riješi problem.²³³

Posljednjih godina došlo je i do incidenata više politički osjetljive prirode koji su privukli veliku pažnju javnosti. Godine 2009. pojavio se videosnimak koji navodno prikazuje pripadnike Ministarstva odbrane srpske nacionalnosti i oficira OSBiH u posjeti manastiru Hilandar u Grčkoj i srpskom ratnom memorijalnom kompleksu u Solunu, uključujući i slike uslikane u jednoj kapeli na kojima se vide s fotografijama optuženih za ratne zločine Radovana Karadžića i Ratka Mladića. Kada su novinari sarajevskog dnevnog lista *Dnevni avaz* postavili ovo pitanje, načelnik štaba OSBiH izjavio je da nije jasno da li ti oficiri služe u OSBiH – da slike nisu skorašnje i da su možda nastale u ratnom periodu.²³⁴ Dijelovi OSBiH također su korišteni kao politički rekvizit od političara iz sva tri konstitutivna naroda. Naprimjer, ministar odbrane Selmo Cikotić dozvolio je da se mjesec dana prije spomenutog incidenta vojnici i objekti OSBiH koriste za dženzu bivšeg komandanta Armije BiH Rasima Delića, kojeg je Haški tribunal osudio na tri godine zatvora zbog nekažnjavanja pripadnika snaga pod njegovom komandom zbog zlostavljanja zatvorenika.²³⁵ Cikotić je u jednom ranijem intervjuu branio počasnu stražu i Delićev odar u Domu Oružanih snaga BiH u Sarajevu (vlasništvo Ministarstva odbrane) i tvrdio da time nije prekršen zakon.²³⁶ Njegov zamjenik Živko Marjanac izjavio

je da je Cikotić tim činom “privatizirao” ministarstvo.²³⁷ Cikotić je tvrdio da Delić nikad nije pravomoćno osuđen pošto je podnio žalbu na presudu o krivici.²³⁸ Međutim, Žalbeno vijeće je posthumno potvrdilo presudu.²³⁹ Izvori s kojima smo razgovarali za ovu studiju prenijeli su da su Cikotić i zamjenik načelnika štaba generalmajor Rizvo Pleh bili izloženi snažnom političkom pritisku “od Bošnjaka” da osiguraju počasnu stražu za Delića.²⁴⁰

Zaključak

Kao rezultat reforme koja je u vrijeme potpisivanja Dejtonskog sporazuma bila nezamisliva, OSBiH je imao nesreću da nastane upravo kada je proces reformi u BiH potpuno stao – a u mnogim oblastima i vraćen unazad. Razvoj snaga omela je politika, uključujući i pomiješane signale iz Banje Luke u vezi s tim da li bi BiH trebala uopće ući u NATO, a kamoli zadovoljiti njegove kriterije.

Malo je vjerovatno da će OSBiH predstavljati sigurnosni problem prvog reda. Ali s obzirom na sve veću političku polarizaciju okruženja on bi mogao biti jedan od sastojaka u eksplozivnom “koktelu” faktora koji uključuju političke aktore, entitetske i kantonalne snage sigurnosti, boračke organizacije i privatne zaštitarske firme. Struktura snaga, s etniciziranim pješadijskim bataljonima, pogodna je za raspad pod pritiskom u slučaju izostanka vanjske stabilizacije sveukupnog političkog okruženja. U tom smislu oružane snage su istinski mikrokozam države.

U slučaju organiziranog nasilja najbolje čemu bi se moglo nadati od OSBiH bilo bi da – zajedno s oružjem i municijom koju posjeduje i čuva – u njemu ne učestvuje.

VI. Višak oružja i municije, domaća proizvodnja oružja i krađa

Oružane snage BiH zadužene su za čuvanje brojnih objekata u kojima su uskladišteni oružje i ubojna sredstva iz ratnog i predratnog perioda. Kao što je već rečeno, na tim aktivnostima angažira se ljudstvo koje bi inače bilo raspoređivano na obuku i druge aktivnosti, što sprečava profesionalizaciju OSBiH u skladu sa standardima NATO-a. Osim toga, izostanak političkog dogovora o vlasništvu nad objektima u oblasti odbrane¹⁵ onemogućio je zadovoljavanje kriterija iz NATO-ovog Akcionog plana za članstvo, koji je uvjetno usuglašen u aprilu 2010.

Za potrebe ove studije najrelevantnija je činjenica da je na hiljade tona nestabilne municije i eksploziva i dalje rasuto širom BiH, zajedno s viškom oružja različitog stepena upotrebljivosti. Ekspertna radna grupa (u kojoj učestvuju EUFOR, OSCE, UNDP i Štab NATO-a) izračunala je da, zaključno s julom 2011., ukupne zalihe OSBiH²⁴¹ čini: 3.275 komada teškog naoružanja, 89.625 komada malokalibarskog oružja i lakog naoružanja te 29.246 tona municije. Smatra se da je od ove količine OSBiH potrebno 396 komada teškog naoružanja, 23.747 komada malokalibarskog oružja i lakog naoružanja i 7.500 tona municije. Nakon toga je izračunato da višak iznosi 3.329 komada teškog naoružanja, 65.878 komada malokalibarskog oružja i lakog naoružanja i 21.746 tona municije. Od ovog viška municije, Ekspertna radna grupa je 4.500 tona već smatrala nesigurnim.

¹⁵ Ovo se odnosi na "perspektivne" objekte, za koje OSBiH tvrdi da ih je potrebno zadržati, kao i na "neperspektivne", koji su pod kontrolom Ministarstva odbrane/OSBiH od 2006. a ne smatraju se neophodnim za izvršavanje vojnih funkcija.

Prema ekspertima s kojima smo razgovarali najveći razlog za zabrinutost jeste da bi oslabljeni eksploziv u municiji mogao izazvati nekontroliranu eksploziju municije, poput one u Albaniji 2008.²⁴² Eksperti s kojima smo razgovarali u svrhe ove studije rekli su nam da tačna količina viška municije nije poznata (više o ovome u daljem tekstu), a skladišta se nalaze na 19 lokacija širom zemlje.²⁴³ Pet od tih lokacija koriste se za uklanjanje te municije. Ekspertna radna grupa navodi šest objekata za uklanjanje: Pretis (Vogošća), Vitezit (Vitez), Binas (Bugojno), TROM Doboju, poligon za uklanjanje u Glamoču i zona za uništavanje na Manjači.²⁴⁴ Prva tri od nabrojanih objekata su privredni objekti, a ostala tri su u vlasništvu OSBiH.

Predsjedništvo BiH propisalo je tri metode za eliminiranje zaliha: uništavanje, donaciju i prodaju. Međunarodna zajednica u većini slučajeva prednost daje uništavanju. Uklanjanje tih ubojnih sredstava odvija se daleko sporije nego što to žele međunarodni donatori i organizacije. Teoretski bi se moglo demilitarizirati (rastaviti na sastavne dijelove) ili uništiti 5.200 tona godišnje. Ali jedan ekspert je istakao da bi se maksimalno moglo očekivati da to bude količina od 3.000 tona godišnje. Uz takav tempo trebalo bi sedam godina za uklanjanje zaliha. Uz sadašnju brzinu trebalo biti dosta duže od 15 godina, pri čemu je municija sve nestabilnija.¹⁶ “Razlog zašto se to odvija sporije nego što bi trebalo je taj što nema volje da se u punom kapacitetu koriste tri privredna objekta“, istakao je taj ekspert.²⁴⁵

Drugi sagovornici su istakli da lokalni zvaničnici često imaju ne-realna očekivanja da se oružje iz zaliha može prepraviti i prodati radi zarade.²⁴⁶ Brojni sagovornici su s frustracijom ustvrdili da politički sukob oko vlasništva nad “ostatkom“ – materijalom preostalim nakon demilitarizacije i uništavanja – usporava tempo likvidiranja zaliha.²⁴⁷ Misija OSCE-a je u junu 2011. izvršila pritisak na Ministarstvo odbrane da nastavi i ubrza uništavanje, predloživši uskladištavanje ostatka do rješavanja vlasništva nad njim.²⁴⁸ Razvojni program UN-a vrši uklanjanje, ali SAD je

16 Prema podacima Ekspertne radne grupe, u periodu 2006-2010. na svim lokacijama uništeno je 8.413 tona municije. U periodu od 1. januara do 1. jula 2011. uništene su 354 tone – pri čemu nije bilo uništavanja na lokacijama Pretis, Binas i Manjača. Više od polovine od te ukupne količine uništeno je u TROM-u u Doboju.

u maju 2011. angažirao Sterling International kao izvođača radova za paralelno uništavanje kako bi tempo bio ubrzan.²⁴⁹ Jedan sagovornik izrazio je sumnju da će UNDP dobiti pošiljke za uništavanje zbog pitanja ostatka, rekavši da “još uvijek neće da se toga riješe”.²⁵⁰ Međutim, on je očekivao “značajno smanjenje” viška do ljeta 2012.²⁵¹

Količina malokalibarskog oružja i lakog naoružanja je takva da bi se “uz političku volju” mogla uništiti za dva do tri mjeseca, kako je Ekspertna radna grupa istakla u julu 2011.²⁵² U 2010. uništeno je više od 30.000 komada M-16A1.²⁵³ Oko 6.000 AK-47 s drvenim kundakom donirano je Afganistanu 2011.¹⁷ Ali eksperti ističu da se za razliku od teškog naoružanja puške i drugo malokalibarsko oružje mogu očuvati puno duže ako se njima pravilno rukuje. Bosanskohercegovački zvaničnici se vjerovatno nadaju da se jedan dio tih viškova još uvijek može prodati.

Razlikuju se mišljenja o tome koja bi se količina oružja i municije s tih lokacija mogla koristiti, iako većina uviđa da je većina municije “hemijski nestabilna” i opasna za korištenje. Jedan sagovornik istakao je da je “78 posto [municije] starije od 20 godina. NATO ne bi dozvolio da se to koristi. A svakako se može još koristiti ako funkcioniра. Ali jedan dio toga je zaista opasan”.²⁵⁴ U dokumentima Ekspertne radne grupe ovo se potkrepljuje i ističe da će do 2014. ovaj broj skočiti na 96 posto.²⁵⁵

Jednog stručnog stranog oficira uplašila je vrsta i količina oružja koje je vidio u skladištima na nekoliko lokacija širom zemlje, te je iznio mišljenje da bi se količinom materijala koju je vidio na jednoj lokaciji u RS-u mogle opremiti tri brigade.²⁵⁶ On je u jednom drugom razgovoru dodao da je “[u objektu lociranom u Federaciji] vidio čišćenje opreme – a iz iskustva znam da se to radi [samo] ako se ona želi koristiti... oprema, artiljerija, bacači raketa”.²⁵⁷ Ovaj sagovornik je dodao da je nekoliko depoa jako blizu organiziranim grupama koje bi možda htjele da ih prisvoje u slučaju izbijanja neprijateljstava. Ostali s kojima smo razgovarali u svrhu

17 Donacija je mogla biti puno veća da je ANA bila spremna prihvatiti one s metalnim kundakom na preklap, što je bila puno češća varijanta u Jugoslaviji.

ove studije iznijeli su mišljenje da je najveći sigurnosni rizik prisutan u privrednim objektima, a ne u onim koje čuva OSBiH.²⁵⁸ Jedan je istakao da je načelnik štaba OSBiH poduzeo “odlučne mjere” nakon krađe municije na dvjema lokacijama.²⁵⁹

Mnogi sagovornici su primijetili kako su skladišta municije koja ne pripadaju OSBiH slabo čuvana. Jedan je dvojici autora studije rekao: “Ti objekti su vrlo slabo čuvani. Nas trojica bismo mogli tamo ući i uzeti šta želimo. U Binasu u Bugojnu ima četiri tone TNT-a. To je dovoljno da se digne u zrak cijela zemlja. Bilo koji terorist ili ko god može doći do municije.”²⁶⁰ Kad smo ga pitali za ogradu oko tih objekata, rekao je da su ograde vrlo slabe i da ne predstavljaju prepreku nekome ko čvrsto odluči da uđe u objekt.²⁶¹ Nesigurni uvjeti u kojima se čuva jedan dio materijala razlog su za zabrinutost. U Vitezitu u Vitezu je nestanak struje u januaru 2011. prekinuo dotok grijanja u skladištu u kojem se nalazi nekoliko tona nitroglicerina, koji eksplodira ukoliko temperatura padne ispod 4 °C.²⁶²

OSBiH svoje teško naoružanje i municiju skladišti na odvojenim lokacijama. Pored procijenjenih 20.000 komada viška municije, OSBiH posjeduje i 10.000 tona koje su “perspektivne” za korištenje u vježbama u sklopu obuke.²⁶³ Ta municija uskladištena je na pet lokacija širom BiH: u Tuzli, Hadžićima, Mrkonjić-Gradu, Donjem Vakufu i Čapljini.²⁶⁴ Međutim, na tim lokacijama smješteni su i neki od viškova municije. U okviru OSCE-ove procjene objekata na dvjema lokacijama za skladištenje naoružanja i pet lokacija za skladištenje municije izvršene u junu 2011. preporučeno je da se dvije lokacije na kojima je uskladišteno malokalibarsko oružje i lako naoružanje renoviraju, da se instaliraju solarne ploče kao alternativni/rezervni izvor električne energije te da se pojača osiguranje na dvjema lokacijama za skladištenje municije. Konkretno, na lokacijama Kula 1 i Krupa treba pojačati osiguranje i sigurnost uz pomoć “novih oklopnih vrata, sistema za otkrivanje požara i uljeza, osvjetljenja u zgradi skladišta i izvan nje, uklanjanja i zatvaranja ciglom nekoliko prozora”.²⁶⁵

Proizvodnja i prodaja naoružanja/municije

BiH je bila središnja tačka za proizvodnju oružja i municije u bivšoj Jugoslaviji i imala je centralno mjesto u jugoslavenskoj odbrambenoj strategiji iz 1969. godine, koja je utvrđena kao odgovor na eventualni prodor oklopnih snaga Varšavskog pakta u Vojvodinu i Slavoniju. Jedan od objekata za proizvodnju oklopnih vozila, BNT u Novom Travniku odabran je zbog svoje udaljenosti i čestog oblačnog vremena, što bi otežavalo bombardiranje.²⁶⁶ BiH još uvijek ima nekoliko proizvodnih objekata koncentriranih u Federaciji. Municija se proizvodi ili se može proizvoditi u: Pretisu (Vogošća) – naboj za tešku artiljeriju, Binasu (Bugojno) – 40-milimetarski naboj za topove, na Igmanu (Konjic) – municija za malokalibarsko oružje do kalibra od 12,7 mm/.50, i u GINEX-u u Goraždu (detonatori za malokalibarsko oružje i artiljerijsku municiju).²⁶⁷ PD Igman, još jedno proizvodno postrojenje UNIS grupe, koja je u vlasništvu Vlade Federacije, nekad je bio jedan od najvećih proizvođača municije za puške i mitraljeze u Evropi. U postrojenju se trenutno proizvodi širok asortiman municije za malokalibarsko oružje, a 2008. godine konkuriralo je za mogućnost prodaje municije na tržištu SAD-a.²⁶⁸ Osim toga, BNT u Novom Travniku može vršiti remont artiljerijskog oruđa i nedavno je završio posao po američkom ugovoru u vrijednosti od 5,4 miliona dolara za prepravak haubica 60 D-30 122 mm za donaciju Afganistanskoj nacionalnoj armiji.²⁶⁹ Izvršavanje ovog ugovora za prepravku artiljerije prouzrokovalo je puno frustracija pošto je UNIS grupa, koja je vlasnik BNT-a Novi Travnik, željela izvršiti prepravke u tada zapuštenom postrojenju TRZ Hadžići. Osposobljavanje tog postrojenja za taj posao zahtijevalo bi potpuni remont. Iako su neki sagovornici ovo pripisali isključivo finansijskim interesima određenih političkih stranaka, postoje i druga moguća tumačenja nastojanja da se strana sredstva usmjere na renoviranje takvih postrojenja. Jedan sagovornik je istakao: “U BiH postoji mnogo proizvodnih potencijala. Posjedujemo znatan ljudski kapital, iskustvo, te vrsne inženjere i dizajnere. Međutim, ništa od svega toga se ne koristi za postizanje ključnih strateških ciljeva u Federaciji BiH, gdje ti potencijali postoje. Nova federalna vlada želi osvježiti te potencijale.”²⁷⁰ Jedan bh. političar s kojim smo razgovarali izrazio je želju da se u BNT-u

(a vjerovatno i u drugim postrojenjima u vlasništvu FBiH) nastavi s proizvodnjom kompletnih sistema za izvoz kako bi se osigurali proizvodni kapaciteti unutar Federacije.²⁷¹

Vlada RS-a je vlasnik firme – TRZ Bratunac – koja proizvodi SKS poluautomatske karabinke kalibra 7,62 mm te vrši remont drugog automatskog oružja – uključujući i AK-47 (kozmetičke izmjene) i automatskog oružja M-84 (RPK) kalibra 7,62 mm (zamjena cijevi i zatvarača).²⁷² Prodaja tog oružja, kupljenog iz zaliha po niskim fiksnim cijenama, prilično je unosna za privatne firme s dobrim vezama.

Mnogi strani sagovornici imali su tolerantan stav u pogledu prodaje bosanskohercegovačkog oružja u inozemstvu sve dotle dok se radi o legitimnom kupcu. Prema riječima jednog od njih, “Moj stav je da ako ste potpisali neki sporazum i poštujete obaveze, mogućnost prodaje treba biti vaše suvereno pravo.”²⁷³ Prodaju oružja nadgledaju Ministarstvo sigurnosti i Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa. Dozvole za izvoz oružja i municije suspendiralo je u martu 2011. Predsjedništvo BiH zbog sumnjivih potvrda o krajnjim korisnicima u slučaju prodaje Armeniji i Azerbejdžanu – naprimjer, jednu od njih navodno nije potpisao ministar odbrane nego armijski major.²⁷⁴ Bilo je mnoštvo nagađanja o stvarnim krajnjim korisnicima tog oružja, uključujući i to da je preko Izraela prebačeno na lokacije u Africi.²⁷⁵ Nekoliko bosanskohercegovačkih medija objavilo je priče o srbijanskom trgovcu oružjem Slobodanu Tešiću, koji je bio predmetom sankcija UN-a, i njegovoj firmi Moonstorm, uz detaljno navođenje njegovih veza s čitavim nizom bosanskohercegovačkih političara i drugih ličnosti koje su mu navodno omogućavale poslovanje.²⁷⁶ Prema napisima u štampi i depešama State Departmenta koje su procurile u javnost, kupci su bili i Jemen i Libija.²⁷⁷ Moratorij od 60 dana koji je naložilo Predsjedništvo BiH ukinut je već u ljeto 2011., pri čemu je Obavještajno-sigurnosna agencija (OSA) postala ključna karika u provjeri krajnjih korisnika.²⁷⁸

Nestala municija i eksploziv

Nekoliko sagovornika je istaklo da nepostojanje jednoobrazne evidencije o zalihama stvara idealno okruženje za krađu, nezakonitu prodaju i druge zloupotrebe.²⁷⁹ Postoje četiri knjige u kojima su popisane zalihe municije – to su knjige triju vojski iz ratnog perioda (Armija BiH, VRS, HVO) te knjiga Ministarstva odbrane BiH. Što se tiče tačne količine viška municije, redovno se govori o “oko 20.000 tona“. Na stotine tona bi mogle nestati a da se i ne zna za njih. Drugi sagovornici su rekli da se najviše plaše zaliha koje nikad nisu zavedene u evidenciju. “Najveći problem je ono što već postoji (a nije evidentirano)... [U] Blažuju su prošle godine našli *devet miliona* komada municije bez ikakve kontrole.“²⁸⁰ Jedan drugi sagovornik je istakao da su brojne krađe iz objekata za skladištenje oružja i municije i da do njih redovno dolazi – u roku od šest mjeseci u Vitezitu je bilo 30-40 krađa (iako se u svim slučajevima nije radilo o krađi municije – u nekoliko navrata ukradeni su žica i drugi materijal koji se može prodati na otpadu).²⁸¹ Ovaj izvor smatra da “postoje tri kritične tačke, to su one lokacije – Vogošća, Vitez, Bugojno, gdje su proizvodnja i skladištenje“.²⁸²

Nekoliko incidenata je vrijedno spomena. Najnoviji od njih tiče se izjave srpskog člana Predsjedništva BiH Nebojše Radmanovića, koji je iznio optužbu da je nestalo 11.000 tona eksploziva iz objekata koje čuva OSBiH.²⁸³ Radi se o astronomskoj i pretjerano napuhanoj brojci. Stvarna količina, prema jednom sagovorniku koji je vidio izvještaj Ministarstva odbrane upućen Predsjedništvu, bila je 11,5 tona nelegalno prodatog TNT-a.²⁸⁴ Taj sagovornik je dopis Ministarstva odbrane Predsjedništvu nazvao “sramotnim...nesposobnim i neprofesionalnim“, istakavši da se čini kako Ministarstvo odbrane pokušava izbjeći da odgovara za dotični eksploziv. On je dodao da je ovo “tek vrh ledenog brijega“ i “manji prekršaj“ u poređenju s drugim protuzakonitim radnjama zvaničnika. Sa žaljenjem je primijetio da ova krivična djela omogućavaju RS-u da pokrene još jedan napad na još jednu državnu instituciju, rekavši da RS “lovi tamo gdje ima ribe“.²⁸⁵ On je rekao da zna za više vladine zvaničnike koji privatnim subjektima dozvoljavaju da uzimaju municiju iz zaliha, što su potvrdili i drugi

sagovornici.²⁸⁶ Jedan sagovornik je rekao da se eksploziv prevozi iz jedne tvornice za proizvodnju oružja u BiH u drugu vozilima OSBiH.²⁸⁷

Jedan sagovornik nam je ispričao o naročito uznemiravajućem slučaju. Trideset tona artiljerijskih granata različitog kalibra evidentirano je kao uništeno u određenom postrojenju – ali u to postrojenje nikad nije ni stiglo. Bilo je nagađanja da su granate otišle u Srbiju – ali sada se čini da nikada nisu izišle iz zemlje.²⁸⁸ Ta količina je, po njegovom mišljenju, “dovoljna za dva do tri mjeseca rata”.²⁸⁹ Prema riječima ovog i jednog drugog sagovornika, načelnik štaba OSBiH poduzeo je stroge disciplinske mjere.²⁹⁰

Godine 2009. “sanduk granata i 9.000 komada različite municije za pištolje” ukradeni su iz skladišta u Busovači s namjerom da budu prodani, ali su vraćeni prije nego što je dogovor o prodaji realiziran.²⁹¹ Bilo je nejasno kojim krajnjim korisnicima je trebala otići ta nezakonita municija. Samu krađu izvršio je “neko iznutra – komandant je istjeran, i komandant bataljona vojne policije je istjeran”.²⁹² Moguće je da je do drugih takvih krađa i prodaje došlo zahvaljujući različitim inventurnim listama. Kao što nam je prenio jedan sagovornik, “bez jasnih inventarskih brojeva lako je prodati zalihe a da se to ne otkrije”.²⁹³ Bilo je i profiterstva na osnovu ostataka uništenog oružja i municije. Jedan sagovornik je istakao da je komandant jednog objekta “prodao neke ostatke. Ništa se nije desilo. Preraspoređen je na nižu funkciju, ali niko zbog toga nije otišao u zatvor”.²⁹⁴

Zaključak

Sveukupna slika kontrole javnih organa nad oružjem i municijom razlog je za uzbunu zbog eksplozivnosti raspoloživih ubojnih sredstava, sigurnosti objekata u kojima su ona uskladištena, te neprofesionalnosti ili aktivnog kriminaliteta nekih od onih kojima je povjereno čuvanje tih zaliha. Također je zabrinjavajuća i indikativna u smislu pogoršanja sigurnosnog okruženja izražena želja vladajućih političkih stranaka u Federaciji da prošire domaće kapacitete za proizvodnju oružja i municije.

VII. Policijske snage u BiH

U decembru 2007. tadašnji evropski povjerenik za proširenje Olli Rehn parafirao je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) s Bosnom i Hercegovinom. Sporazum je uslijedio nakon ocjene da su politički lideri u BiH postigli dovoljan napredak u reformama. Izjava lidera najvećih političkih stranaka o reformi policije u oktobru i novembru, nakon koje je uslijedio akcioni plan, omogućila je EU-u da jedan od preostalih uvjeta označi kao ispunjen. Ovaj “napredak” po definiciji Bruxellesa ustvari je predstavljao priznanje neuspjeha i konačni udarac nakon više od tri godine nastojanja da se provede reforma policije, koje je predvodio OHR u tijesnoj suradnji s institucijama EU-a.²⁹⁵

Ta nastojanja su do tog trenutka obuhvatila različite analize i studije, uspostavljanje triju komisija za reformu policije te brojne krugove pregovora između predstavnika međunarodne zajednice i lokalnih političkih lidera. U središtu tih nastojanja bilo je stvaranje jedinstvene strukture policijskih snaga u BiH, uređenih prema profesionalnim a ne političkim kriterijima, koja bi zamijenila iscjepkanu, nepovezanu poslijeratnu strukturu s više od desetak policijskih agencija. Ovaj cilj je u toku tog procesa definiran u vidu triju principa Evropske komisije za reformu policije.²⁹⁶

Uz reformu odbrane, obavještajnog sektora te pravosudnu i pravnu reformu, međunarodna zajednica u BiH je reformu policije označila kao stratešku oblast reforme u cilju izgradnje države. Ove reforme bile su neophodne da bi se osigurao javni red i sigurnost, spriječili nasilni etnički sukobi u budućnosti te postigao prelazak BiH iz postkonfliktnog društva u demokratsku državu s

jakom vladavinom zakona. Glavni razlog za stavljanje ovakvog naglaska na reformu policije bilo je socijalističko naslijeđe policijskih snaga BiH i njihova uloga u etničkom ratu 1992-1995. Sada, četiri godine nakon što je spustio prag za reformu policije, čini se da je EU odustao od svojih početnih ciljeva i principa. Politički lideri BiH nisu uložili napore da ispune svoje neobavezujuće opredjeljenje zapisano u Mostarskoj deklaraciji, niti je u međuvremenu bilo nastojanja međunarodne zajednice da ponovo oživi reformski proces.

Svrha ovog poglavlja je da se ponudi prikaz trenutnog stanja policijskih snaga u BiH te ocijeni stepen profesionalizma policijskih agencija u ispunjavanju njihove glavne funkcije – održavanja javnog reda i sigurnosti. U poglavlju se analiziraju poslijeratna transformacija policijskih snaga te ključni ciljevi, aktivnosti i dostignuća reforme. Analiza se zasniva na desetak razgovora vođenih s policijskim zvaničnicima iz različitih agencija u BiH i predstavnicima međunarodnih policijskih organizacija koje rade u tom sektoru u BiH, kao i na dokumentima i materijalima (javno dostupnim, ali i povjerljivim materijalima do kojih su došli autori). Depolitizacija policijskih snaga u BiH, kao i njihova operativna samostalnost i neuplitanje politike, direktno utječe na potencijalno djelovanje tih snaga u slučaju ponovnog izbijanja nasilnog međuetničkog sukoba.

Dvostruko naslijeđe nedemokratskog policijskog rada u poslijeratnim policijskim snagama

Policijske snage s kojima je BiH ušla u poslijeratno razdoblje nisu bile spremne igrati ključnu ulogu u održavanju javnog reda i sigurnosti budući da su bile opterećene dvostrukim naslijeđem – naslijeđem socijalističke Jugoslavije i naslijeđem direktnog učešća u etničkom ratu. Policija u socijalističko vrijeme nije bila demokratska, ali je bila efikasna. Etnicizirane policijske snage iz ratnog perioda nisu bile ni demokratske ni efikasne ni u jednoj od funkcija koje su im formalno bile dodijeljene.

Policija je u socijalističkom periodu djelovala u relativno liberalnom jednopartijskom sistemu, ali unutar pravnog okvira očuvanja javnog reda

i borbe protiv običnog kriminala. Pa ipak, Komunistička partija bila je prisutna u svim državnim institucijama i imala je neograničene ovlasti, koje je mogla koristiti kako je htjela – i kako joj se prohtije. Iako je policija bila dobro integrirana u lokalne sredine, ona je bila strogo podređena u sklopu jednog centraliziranog sistema. Republički sekretar za unutrašnje poslove djelovao je kao operativni direktor policije. Policija nije imala operativnu autonomiju, a državna sigurnost je – kao prava politička policija – bila organizirana u tandemu s običnom policijom bez fizičkog razdvajanja.²⁹⁷

Polazeći od te autoritarne tradicije, nacionalne stranke koje su 1990. oformile prvu postsocijalističku vladu povele su policijske snage u etno-političke podjele. Etnička podjela MUP-a, republičkog ministarstva unutrašnjih poslova, bila je jedan od ključnih preduvjeta za nasilno preuzimanje vlasti i teritorije od strane nacionalnih stranaka tokom rata 1992-1995. Policijske snage odigrale su aktivnu ulogu u uspostavljanju etnonacionalnih (para)država i procesu “etničkog čišćenja“, što je dovelo do jednog posebnog oblika repolitizacije policije. Paralelno s tim procesima, korištenje demonopolizacije sile kao političkog sredstva (kriminalnih elemenata i paravojnih formacija) posijalo je sjeme organiziranog kriminala i korupcije u temelje novih (para)država. Ti faktori su iz temelja izmijenili prirodu i rad policijskih snaga te u osnovi rasplinuli liniju između kriminala i njegovog suzbijanja.²⁹⁸

Proces reforme policije: glavna pitanja i projekti

Poslijeratni proces reforme policije koji je pokrenula međunarodna zajednica, kao i svi ostali elementi njenih napora na polju demokratizacije i izgradnje države, u mnogo manjoj je mjeri strategiziran, linearan proces, nego proces u kojem se uči iz iskustva. Uz angažman različitih međunarodnih organizacija i promjene političkog okvira, u središtu procesa se ipak našla profesionalizacija i dekriminalizacija nakon ratnog perioda, depolitizacija i demokratizacija policijskog rada te modernizacija policijskih agencija u operativnom i u upravljačkom smislu.

Proces provjere

Proces provjere kojim je upravljala međunarodna zajednica bio je daleko najveći poslijeratni reformski projekt. Uz vodstvo Međunarodnih policijskih snaga (IPTF), UN-ove policijske komponente postdejtonskog poluprotektorata međunarodne zajednice, proces je trajao od 1998. do kraja IPTF-ove misije u decembru 2002. Obuhvaćao je registraciju policajaca, provjeru njihovih profesionalnih vještina i prethodnog ponašanja, uglavnom tokom rata, te konačnu certifikaciju. IPTF-u su date ovlasti da decertificira policajce zbog nedostatka profesionalnih vještina i izobrazbe, umiješanosti u ratne zločine i druga krivična djela počinjena tokom rata te zbog krivičnih i drugih prekršaja u poslijeratnom periodu.²⁹⁹

Smanjenje broja policajaca

Još jedno ključno pitanje reforme policije bilo je smanjenje ogromnog broja policajaca na broj približan međunarodnim standardima. Tokom rata broj policajaca porastao je sa 15.000 na 45.000,³⁰⁰ što je bio ne samo drastično velik broj osoblja nego je predstavljao i ozbiljan problem za budžete entiteta i kantona. Na osnovu sličnih podataka iz zapadnih zemalja, različite analize preporučile su broj policajaca manji od prijeratnog broja za BiH u cjelini.³⁰¹

Depolitizacija: projekt policijskog komesara, nezavisni odbori, članstvo u strankama

Stvaranje institucionalnih mehanizama za zaštitu policije od uplitanja politike u operativna pitanja jedan je od ključnih ciljeva reforme policije. Glavni projekt reforme postao je takozvani projekt policijskog komesara. Počevši od 2000., IPTF je inicirao uspostavljanje funkcije policijskog komesara u kantonima u Federaciji i direktora policije u dvama bosanskohercegovačkim entitetima. Komesari su trebali predvoditi uprave policije unutar ministarstava unutrašnjih poslova te uživati operativnu nezavisnost u odnosu na svoje ministre unutrašnjih poslova, što je utvrđeno izmijenjenim i dopunjenim zakonima o unutrašnjim poslovima.³⁰² Kandidati su trebali zadovoljiti najviše profesionalne standarde i imati najbolje relevantno iskustvo. Oni koji su prethodno bili na političkoj funkciji

nisu mogli konkurirati. Ovaj novi standard je cijele protekle decenije jačao i dalje razvijao nasljednik IPTF-a, EUPM, kao međunarodna misija EU-a za praćenje rada policije.

Osim toga, na entitetskom i kantonalnom nivou uvedeni su takozvani nezavisni odbori. Parlamenti su trebali odabrati grupu nezavisnih ličnosti iz "civilnog društva" različitih stručnih profila, koji su trebali biti zaduženi za cijeli proces izbora policijskih komesara/direktora, čime bi ministrima preostala samo konačna odluka o izboru između ograničenog broja prethodno odabranih kandidata. Odboru je dato i ovlaštenje da istraži sve slučajeve potencijalnog lošeg vladanja te da pokreće sankcije protiv komesara/direktora, uključujući i suspenziju i otkaz.³⁰³ Policajcima je zabranjeno da budu članovi političkih stranaka u bilo kojem dijelu zemlje.³⁰⁴

Unutrašnja kontrola/korupcija: JPS-ovi

U cilju suzbijanja lošeg vladanja u policiji i borbe protiv široko rasprostranjene korupcije među policajcima u poslijeratnom periodu uspostavljene su Jedinice za profesionalne standarde (JSP) te uloženi napor da se utvrde jednoobrazne disciplinske prakse i procedure za rješavanje žalbi u objema entitetskim policijskim agencijama.³⁰⁵

Menadžment, obuka i obrazovanje

Jedna od prvih mjera koje je poduzela međunarodna zajednica bila je obuka policajaca u oblasti modernog demokratskog rada policije. Podrška je usmjerena i na modernizaciju obrazovanja na entitetskim policijskim akademijama, jednoj u Sarajevu i drugoj u Banjoj Luci.³⁰⁶ U središtu aktivnosti međunarodne zajednice bilo je i utvrđivanje dosljednih obrazovnih kriterija za upis i napredovanje unutar policijskih agencija i njihova kodifikacija u zakonima o profesionalnim policijskim službenicima na različitim nivoima vlasti. Realizirani su različiti međunarodni projekti kako bi se pomoglo u modernizaciji administracije u ministarstvima unutrašnjih poslova i njihovim upravama policije.

*Nepostojanje hijerarhije policijskih agencija,
nedostatak koordinacije*

Kao rezultat različitih započetih reformskih projekata, u središtu napora međunarodne zajednice koji je postao poznat pod nazivom “reforma policije“ našao se jedan strukturni problem – iscjepkanost i nepovezanost policijskih agencija u BiH. Dejtonski mirovni sporazum ostavio je BiH sa 13 teritorijalno odvojenih agencija za provođenje zakona (2 entiteta, 10 kantona i Distrikt Brčko). Entitetska policija nije imala jurisdikciju u drugom entitetu. Federalna policija nije imala nadležnosti nad kantonalnom policijom, a imala je vrlo ograničenu formalnu (a još manju praktičnu) policijsku nadležnost. Postojala je neformalna koordinacija između policijskih agencija u kantonima s hrvatskom većinom u Federaciji te paralelne etničke policijske strukture u etnički mješovitim kantonima. Nije bilo policijske agencije niti sudske jurisdikcije na nivou države.³⁰⁷ Nakon što je prisilila bosanskohercegovačke vlasti da uspostave Državnu graničnu službu 1999. godine, međunarodna zajednica krenula je u pravcu stvaranja jedinstvene policijske strukture za cijelu zemlju tako što je prvo uspostavila agenciju na državnom nivou s ograničenim policijskim nadležnostima, Državnu agenciju za istrage i zaštitu (SIPA) te državno Ministarstvo sigurnosti 2002/2003. godine. Prijedlozi i zahtjevi za reformom su se dalje razvijali kako je vodeća institucija na terenu, OHR, 2004. godine pridobila Evropsku komisiju da svoj koncept reforme pretvori u uvjet za proces EU integracija u BiH time što ga je definirala kao “tri EU principa“ reforme policije: 1) prenošenje svih nadležnosti za policijska pitanja na državni nivo, uključujući i zakonodavna i budžetska pitanja, 2) eliminacija uplitanja politike, te 3) teritorijalna reorganizacija policijskih agencija prema isključivo funkcionalnim a ne političkim ili etničkim kriterijima.³⁰⁸

**Dostignuća i neuspjesi reforme –
sadašnje stanje policijskog rada**

Proces reforme policije počeo se gasiti 2006. godine, kada je RS odbila u potpunosti učestvovati u Direkciji za restrukturiranje policije. Proces je završen potpunim neuspjehom našavši se između RS-ovog otvorenog

odbijanja trećeg EU principa¹⁸ (te prikrivenog protivljenja u odnosu na ostala dva) i nespremnosti Harisa Silajdžića, pokazane 2007. godine, da prihvati dogovor koji bi Dodiku sačuvao obraz te praktično zadovoljio ta tri principa. Nakon što je EU proglasio napredak nakon puno manje obimne reforme, nestalo je zamaha za reformu policije. Iako su reformske aktivnosti u ostalim nabrojanim oblastima nastavljene, reforma je izgubila svoj glavni pravac. Sadašnje stanje policijskog rada i policijskih agencija u BiH proizvod je određenog napretka, ali sveukupni reformski poduhvat proizveo je mješovite rezultate.

Proces provjere

Analitičari te međunarodni i lokalni policijski zvaničnici proces provjera koje je vršio IPTF smatraju jednim od najvažnijih koraka u pravcu dekriminalizacije i ponovne profesionalizacije policije u BiH. Iako sveukupni broj decertificiranih policajaca nije bio veći od nekoliko stotina, taj proces je ipak imao jak disciplinirajući efekt na one koji su ostali u službi.³⁰⁹ Čistka jednog broja policajaca izvršena od visokog predstavnika u godinama nakon okončanja misije IPTF-a 2002. godine iz različitih razloga (ometanje povratka izbjeglica, uključenost u mreže podrške Karadžiću i Mladiću itd.) svakako je pomogla da se taj utjecaj održi i učvrsti. Iako je s pravne tačke gledišta proces provjere bio od ključne važnosti, retrospektivno sa stručne tačke gledišta njegovi glavni problemi bili su organizacione i političke manjkavosti. Zvaničnici IPTF-a su se u provjeri policajaca u velikoj mjeri oslanjali na izjave svjedoka. UN je političkom odlukom da okonča misiju IPTF-a krajem 2002. godine misiju prisilio da taj proces završi u žurbi. Proces provjere nije uključivao zaposlenike u upravi policije nego samo policajce, što pokazuje da Misija UN-a u BiH nije bila dokraja spremna da se bavi visokim policijskim zvaničnicima.³¹⁰ Jedan policijski zvaničnik iz RS-a s kojim smo razgovarali za ovu studiju izjavio je da je

18 Cijeli proces reforme policije i njegov konačni neuspjeh detaljno su dokumentirani u tekstovima nekoliko autora. Ovo, međutim, nije u fokusu naše analize. Jedan od glavnih razloga za neuspjeh reforme bio je taj što se ona hronološki podudarila s prelaskom strateškog pristupa međunarodne zajednice s procesa izgradnje države izvana zasnovanog na izvršnim mandatima na neizvršni proces u okviru procesa EU integracija. Još jedan razlog leži u poteškoćama EU-a da djeluje kao jedinstven akter te u korištenju ponude EU integracija za BiH kao aktivnog instrumenta demokratizacije. Vidjeti naročito: Daniel Lindvall, *The limits of the European vision in BiH. An analysis of the police reform negotiations*, Stockholm, 2009.

prema njegovoj procjeni u 95 posto slučajeva decertifikacije u policiji njegovog entiteta IPTF donio pravu odluku. Izrazivši razumijevanje za mali broj slučajeva u kojima su policajci greškom isključeni iz službe kao "neizbježno u tako velikom poduhvatu", on je kao mnogo veći problem istakao da je "veći dio policijskih snaga ostao neprovjeren". Ovaj zvaničnik ocijenio je da u oba entiteta još uvijek postoji veliki broj policajaca koji su bili umiješani u ratne zločine.³¹¹

Racionalizacija

Ma kako da je nekompletan rezultat IPTF-ovih provjera, proces certifikacije odigrao je važnu ulogu u smanjenju broja policajaca na racionalniji nivo. Godinu dana nakon okončanja misije IPTF-a u BiH na svim nivoima bilo je zaposleno oko 17.000 policajaca, što je nešto više od trećine od najvećeg broja zabilježenog poslije rata, 45.000. Broj zaposlenika civila u policijskim agencijama i ministarstvima bio je oko 6.000. Iako je u studiji koju je finansirao EU, a koja je objavljena na početku procesa reforme, preporučeno smanjenje na oko 14.000 policajaca,³¹² tokom posljednje decenije nije došlo do daljnje racionalizacije. Jedan visoki policijski zvaničnik iz BiH nam je rekao da je trenutni broj 17.000 policajaca i 8.000 civila koji rade u različitim ministarstvima i policijskim agencijama,³¹³ što bi predstavljalo značajan porast (33 posto) broja zaposlenika civila. S obzirom na izostanak daljnje racionalizacije u jednom iscjepkanom sistemu, ovo i dalje stvara ozbiljne budžetske probleme za različite teritorijalne jedinice na podržavnom nivou. Finansiranje ministarstava unutrašnjih poslova predstavlja značajno opterećenje za mnoge kantone u FBiH. Bosansko-podrinjski kanton sa sjedištem u Goraždu je ekstreman primjer za to. S obzirom na specifične geografske, strukturne i ekonomske poteškoće tog kantona, najveći dio budžeta njegovog ministarstva unutrašnjih poslova zavisi od subvencija iz Federacije.³¹⁴ Ovo veliko budžetsko opterećenje, zajedno s utjecajem ekonomske krize posljednjih godina, ozbiljno se odrazilo na održavanje policijske službe u mnogim kantonima. Tako se iz Zeničko-dobojskog kantona žale na ozbiljan nedostatak opreme, počevši od uniformi i tehničke opreme, ali i na nedovoljne resurse za redovnu fizičku obuku policajaca i obuku iz rukovanja oružjem.³¹⁵ U nekim kantonima

uvedene su mjesečne restrikcije u korištenju goriva za policijska vozila.³¹⁶ Male plaće i značajne razlike u iznosu plaća između različitih podržavnih nivoa vlasti razlog su čestih štrajkova zaposlenika.

Depolitizacija

Uvođenje institucije policijskog komesara i direktora policije značajan je korak u pravcu depolitizacije policije u BiH kojim su položeni institucionalni temelji za operativnu nezavisnost uprava policije. Vremenom je uloga komesara i direktora značajno ojačana. Uprkos tome, konflikti između komesara i direktora i njihovih ministarstava unutrašnjih poslova oko operativnih pitanja stalno su prisutni.³¹⁷ Prema riječima jednog međunarodnog policijskog zvaničnika, ukoliko se neki ministar danas pokuša miješati u nadležnost komesara, "komesar će uspjeti da se izbori ako se suprotstavi u javnosti".³¹⁸ Policijski zvaničnici se žale da institucionalizacija operativne nezavisnosti nije završena sve dok komesari i direktori ne budu direktno upravljali nadležnostima za budžete i pomoćne službe. Iako je to predviđano već godinama, EUPM je tek nedavno uspio postići da Tuzlanski i Bosansko-podrinjski kanton sa sjedištem u Goraždu svojim policijskim komesarima daju odvojenu budžetsku nadležnost. Međutim, sadašnje teško stanje javnih budžeta ometa ih u izvršavanju te nove nadležnosti. Na nivou Federacije, direktor policije od 2005. godine ima *de facto*, ali ne i *de jure*, kontrolu nad policijskim budžetom. Bilo je kritika na račun kvaliteta policijskih zvaničnika odabranih za najviše funkcije. Tako je jedan sagovornik istakao da je polovina kantonalnih policijskih komesara u FBiH predmet policijske istrage zbog korupcije ili su imenovani i pored nekoliko ranijih krivičnih prijava. Takvi zvaničnici podložni su političkoj ucjeni i manipulaciji.³¹⁹ U jednom od kantona s hrvatskom većinom osoba koja je donedavno bila na funkciji ministra unutrašnjih poslova ranije je bila policijski komesar u tom istom ministarstvu te predsjednik stranke HDZBiH u jednoj od općina u tom kantonu.³²⁰ Takvi primjeri više oslikavaju ukupno političko i društveno okruženje u kojem je projekt izbora policijskih komesara pokrenut nego sam projekt.

Isto važi i za iskustvo s nezavisnim odborima. Njihovo uspostavljanje pružilo je priliku za prepoznatljivo poboljšanje u pogledu transparent-

nosti procesa izbora komesara i direktora. Međutim, nikada nije postignut ideal eliminacije političkog utjecaja putem tog tijela koje predstavlja “civilno društvo”. Različiti slučajevi izbora u kojima su članovi odbora jasno prekršili pravila ukazuju na daljnje postojanje etnopolitičkih motiva.³²¹ Bilo je slučajeva u kojima su odbori rješavali javne pritužbe na moguće kršenje propisa od komesara tek nakon što bi se promijenilo političko okruženje. Prema riječima jednog međunarodnog policijskog zvaničnika, “ne možete u potpunosti eliminirati uplitanje politike” u odborima koje su izabrali parlamenti, čak i ako njihovi članovi nisu članovi nijedne stranke.³²²

Konačno, zakonska zabrana članstva u političkim strankama za policijske službenike značajno je utjecala na razdvajanje policijskih snaga od politike. Pa ipak, ne postoji mehanizam kojim bi se osiguralo poštivanje tog ograničenja.³²³

Menadžment i obuka

Značajan kumulativni napredak postignut je u modernizaciji obuke, izobrazbe i menadžmenta. Uvedeni su konzistentni standardi i procesi za zapošljavanje i unapređenje policijskih službenika na osnovu obrazovnih i stručnih kriterija. Što se tiče menadžmenta, policijski zvaničnici s kojima smo razgovarali žalili su se na stalno prisutne neriješene stare slučajeve. Jedan kantonalni ministar unutrašnjih poslova autorima se požalio da se sistem izvještavanja u njegovom ministarstvu nije promijenio u zadnjih 40 godina te da imaju slabu tradiciju strateškog planiranja. Drugi policijski zvaničnici žalili su se na uporno prisustvo socijalističkog birokratskog naslijeđa i uvjerenja da policija može sama riješiti sve probleme s kriminalom bez pomoći društva i drugih društvenih institucija, koje jasno potječe iz autoritarne socijalističke policijske prošlosti.³²⁴

Interna kontrola i korupcija

Teško je izmjeriti efekte različitih institucija i propisa (JPS, disciplinski postupci, tijela za pritužbe građana) koji imaju za cilj smanjenje i kažnjavanje lošeg vladanja policajaca. Međunarodni i domaći policijski stručnjaci se slažu da je korupcija manje prisutna u policiji nego u dru-

gim institucijama vlasti. Zanimljivo je da među policijskim zvaničnicima u BiH postoji zajedničko mišljenje da je korupcija neuporedivo veća u pravosuđu, naročito u tužilaštvima. Pa ipak, nekoliko sagovornika se slaže da je zbog općih društveno-ekonomskih dešavanja i malih plaća u policiji, naročito na nižim nivoima poput kantona, korupcija u porastu.³²⁵

Stvaranje integriranog policijskog sistema

Danas, više od deset godina nakon početka prvih aktivnosti na reformi policije, policijske agencije u BiH razvile su značajan stepen suradnje tamo gdje ona ranije uopće nije postojala. Pa ipak, sistem je u cjelini i dalje duboko fragmentiran, razjedinjen i nekoherentan. U protekloj deceniji, i to naročito u zadnjih pet godina, poboljšana je praktična suradnja između policijskih agencija. Bivši policijski komesar Kantona Sarajevo Hilmo Selimović je naprimjer uspostavio dobru suradnju sa svojim kolegom iz drugog entiteta, načelnikom policije u Istočnom Sarajevu, što je ranije bilo nezamislivo. I u drugim dijelovima Federacije desile su se slične promjene. Njihovi svakodnevni zadaci u borbi protiv kriminalaca, koji koriste prepreke u smislu jurisdikcije, kao i rad u istoj policiji u socijalističko vrijeme u slučaju nekih od tih zvaničnika, doprinijeli su ovoj većoj suradnji. Ali suradnja koja postoji zasniva se na ličnim odnosima i nije institucionalizirana niti sistemski.³²⁶

Broj policijskih agencija je sa 13, koliko ih je bilo u periodu neposredno nakon rata, porastao na 16 budući da su u sklopu različitih aktivnosti na reformi policije formirane tri agencije (Državna granična policija, SIPA i nedavno Direkcija za koordinaciju policijskih tijela u BiH), Ministarstvo sigurnosti BiH. S obzirom na to da su te agencije na državnom nivou dobile nadležnosti za cijelu zemlju u nekim oblastima policijskog rada – naprimjer u borbi protiv terorizma, organiziranog kriminala i trgovine drogom – podjela nadležnosti između agencija na različitim nivoima vlasti (država, entiteti) ostala je nejasna. Većina agencija i institucija uspostavljenih na državnom nivou i dalje nema dovoljno osoblja niti opreme zbog kombinacije političkog otpora i budžetskih poteškoća. Bosanskohercegovačkim policijskim agencijama i dalje nedostaju neke zajedničke baze podataka

koje su ključne za borbu protiv kriminala u cijeloj zemlji. Još uvijek, naprimjer, nema objedinjenog sistema za automatsku identifikaciju otisaka prstiju jer su različite agencije kupile različite, nekompatibilne softvere.³²⁷ Ministarstvo sigurnosti BiH, koje je uspostavljeno u sklopu projekta objedinjenog policijskog sistema, i dalje je u institucionalnoj sivoj zoni. Budući da ima vrlo malo isključivih nadležnosti (za azil, migracije i strance), njegova uloga se svodi na funkciju koordinacije, koja u institucionalnom smislu još uvijek "nije u potpunosti razvijena". Shodno tome, u strateškom planu ministarstva za period 2011-2013. govori se o "neadekvatnoj institucionalnoj izgrađenosti i opremljenosti ministarstva, fragmentiranosti i nefunkcionalnosti postojećeg sigurnosnog sektora u BiH, kao i nepredvidivosti njegovog budućeg uređenja".³²⁸ Zadnja je, na osnovu Mostarske deklaracije iz 2007. godine, uspostavljena Direkcija za koordinaciju policijskih tijela u BiH. Njena funkcija je, između ostalog, da bude institucija u kojoj je smještena koordinacija različitih policijskih agencija, te se zakonom kojim je Direkcija uspostavljena agencije u zemlji obavezuju da surađuju s njom. Međutim, pošto nema mehanizme za provedbu, Direkciji, kao i Ministarstvu sigurnosti, nedostaje nadležnost te i dalje zavisi od dobre volje.³²⁹

Stanje policijskog rada u entitetima

U **Federaciji BiH** policijske agencije su u institucionalnom smislu i dalje iscjepkane. Nacrti zakona o unutrašnjim poslovima koje je EUPM gurao s ciljem usklađivanja zakona o unutrašnjim poslovima Federacije i kantona blokirani su u parlamentu Federacije između hrvatskih i bošnjačkih stranaka još od 2005. godine. Trebalo je šest godina da se u kantonalnim i federalnoj policijskoj agenciji uvede zajednička baza podataka o krivičnim dosjeima, dok se tek počinju uspostavljati druge važne baze podataka, kao što su one o registriranom oružju u privatnom posjedu i privatnim zaštitarskim firmama (baza podataka o zaposlenicima privatnih zaštitarskih firmi). Federalna policija ima pravnu nadležnost samo u ograničenom broju oblasti policijskog rada. Njeni kapaciteti za djelovanje u njenom najvećem portfelju, međukantonalnom kriminalu, i dalje su

anemični zbog birokratske inercije i političkih konstelacija koje dominiraju Federacijom u zadnjih deset godina.³³⁰

Između direktora federalne policije i kantonalnih policijskih komesara razvili su se dobri odnosi zasnovani na zajedničkom profesionalnom interesu, kao i zajedničkom interesu odupiranja uplitanju politike u operativni policijski rad. Neformalna koordinacija između policijskih agencija u kantonima s hrvatskom etničkom većinom je značajno oslabila, dijelom zahvaljujući profesionalizaciji policije, ali dijelom i kao posljedica pluralizacije hrvatske stranačke scene, pri čemu su u kantonima s hrvatskom većinom na vlasti rivalske stranke. U dva etnički mješovita kantona (Hercegovačko-neretvanskom i Srednjobosanskom) vremenom su oslabile ranije paralelne, parainstitucionalne etničke policijske strukture, pri čemu su odnosi u jednom od tih kantona dobri, dok su u drugom kantonu i dalje izražene etničke podjele i tenzije.³³¹

Dok policija Federacije ostaje ovako iscjepkana, policijska agencija u **Republici Srpskoj** i dalje je u najmanjoj mjeri reformirana od svih agencija u zemlji i najbliža prethodnom socijalističkom modelu. Sa svojih pet policijskih regija i centara javne bezbjednosti (CJB), organiziranih pod nadležnošću jednog ministarstva unutrašnjih poslova (MUPRS), policija u RS-u je vrlo centralizirana. I dalje je prisutan značajan politički utjecaj i kontrola nad upravom policije. Direktor policije formalno uživa operativnu autonomiju, ali nedostaje konzistentnost u pravnom razdvajanju odnosa između direktora i ministra unutrašnjih poslova. Pritom je ključno to što ministar ima kontrolu nad budžetom. Kao što je istakao jedan međunarodni policijski službenik, nijedan direktor policije u RS-u nije u javnosti ustao u odbranu interesa svoje profesije. Stoga se ministar često ponaša kao policijski zvaničnik koji može intervenirati u operativnim pitanjima. Kao što je jedan drugi posmatrač rekao autorima, za nastavak prisustva ranijih struktura i policijske kulture dijelom je odgovorna i međunarodna zajednica. Kada je međunarodna zajednica vršila pritisak na RS da surađuje s Haškim tribunalom tokom prethodne decenije, to je podrazumijevalo jačanje policijske kontrole i centralizirane hijerarhije unutar

MUP-a RS-a kao protuteže njenom naslijeđu umiješanosti u ratne zločine i s tim povezanim internim otporima.³³²

Iako je uplitanje politike u rad policije i dalje prisutno, situacija je pogoršana otkako su 2006. vlast preuzeli Milorad Dodik i njegov SNSD. Prethodnog direktora policije Uroša Penu međunarodni zvaničnici su hvalili zbog njegovog profesionalizma i spremnosti na suradnju; on je tu funkciju napustio 2009. zbog toga što je, kako je primijetio jedan međunarodni policijski zvaničnik, bio frustriran miješanjem politike.³³³ Njegov nasljednik Gojko Vasić također je profesionalni policajac, ali, prema riječima visokih policijskih zvaničnika RS-a s kojima smo razgovarali, u svojim odnosima s ministrom unutrašnjih poslova Stanislavom Čađom “nema nezavisno mišljenje o bilo kojem policijskom pitanju ... on je takva ličnost”.³³⁴

SIPA

Državna agencija za informacije i zaštitu (SIPA) prvobitno je osnovana 2002. godine kako bi služila Sudu i Tužilaštvu BiH. Tokom naredne četiri godine različitih pravosudnih i sigurnosnih reformi razvila se u Državnu agenciju za istrage i zaštitu, to jest državnu agenciju s policijskom nadležnošću koja pokriva cijelu zemlju i organizirana je kao upravna jedinica s operativnom autonomijom unutar Ministarstva sigurnosti BiH. Oblasti njene policijske nadležnosti paralelne su oblastima koje pokriva Sud BiH. Od samog početka na rad SIPA-e utjecali su interni skandali i trvenja. Godine 2007. nekoliko zvaničnika, uključujući i jednog šefa odsjeka, suspendirano je zbog optužbi za ratne zločine. Godine 2009. šef odjela za narkotike uhapšen je zbog kršenja propisa, dok je visoki predstavnik smijenio još jednog visokog zvaničnika zbog optužbi da je resurse SIPA-e zloupotrijebio za aktivnosti usmjerene protiv OHR-a. Proces izbora sadašnjeg direktora SIPA-e Mirka Lujčića 2007. godine doveo je do borbe između glavnih nacionalnih stranaka.³³⁵

Iako su se aktivnosti SIPA-e na polju ratnih zločina odvijale prilično nesmetano, njen rad u jednoj od ostalih glavnih oblasti u kojima ima

policijsku nadležnost – oblasti organiziranog kriminala i korupcije – prate kontroverze u javnosti i ogroman politički pritisak. Daleko najkontroverzniji slučaj u tom kontekstu bilo je otkrivanje krivične istrage o navodnoj prevari i korupciji u izgradnji nove zgrade Vlade RS-a u Banjoj Luci 2008. godine. Istraga je fokusirana na uloge nekoliko zvaničnika entitetske vlade, uključujući i tadašnjeg premijera Milorada Dodika. Dodik je direktno napao istragu, SIPA-u i pomoćnika direktora u Odjelu za krivične istrage Dragana Lukača, koji je predvodio istragu, tvrdeći da je slučaj politički motiviran. Samo je pritisak međunarodne zajednice prisilio RS da se manje opire istrazi.¹⁹ Direktor SIPA-e Lujić odigrao je sumnjivu ulogu, između ostalog i zato što je zgodno prerasporedio Lukača s funkcije čak na kraju svog četverogodišnjeg mandata. Kasnije je Lukač u internoj istrazi koju je proveo Lujić oslobođen optužbi za kršenje propisa.³³⁶

Otkako se smirio ovaj sukob s vlastima RS-a, SIPA bilježi sve veći broj uspješnih operacija u suzbijanju organiziranog kriminala u koordinaciji s entitetskim i kantonalnim policijskim agencijama, uključujući i slučajeve hapšenja zvaničnika SIPA-e kao suosumnjivljenih. Pa ipak, zbog nekoliko incidenata još uvijek se postavlja pitanje da li na aktivnosti SIPA-e na polju borbe protiv kriminala utječu etnički i politički lojaliteti na poslu koji su prisutni ispod površine. Naprimjer, direktor Lujić se u aprilu 2011. pridružio Dodiku i drugim zvaničnicima iz RS-a u tvrdnjama da je ugrožena sigurnost državnih zvaničnika srpske nacionalnosti koji žive i rade u Sarajevu a da nikada nije iznesen nijedan dokaz koji bi potkrijepio te tvrdnje.³³⁷

OSA

Iako se ne radi o policijskoj agenciji, bosanskohercegovačka Obavještajno-sigurnosna agencija (OSA) igra značajnu pomoćnu ulogu. Formirana 2004. kao agencija za prikupljanje obavještajnih podataka za

19 Tadašnji američki ambasador u BiH Charles English citirao je Dodika, koji je upozorio da će njegovi budući potezi "biti vođeni gorčinom zbog ovog slučaja", te da "svako veče liježe i svako jutro se budi s ovim slučajem u mislima". Dodik je, kako je citirano, rekao da će se "suprotstaviti [istrazi] svim demokratskim sredstvima". Dodao je "nadam se da imam pravo da se borim – ne samo na sudu nego i demokratski, pošto je ovo politička priča". <http://wikileaks.org/cable/2009/04/09SARAJEVO513.html>

cijelu zemlju, koja je zamijenila ranije tri nacionalne agencije, OSA radi pod izvršnim ingerencijama Vijeća ministara, a nadgleda je parlamentarna komisija. Pored klasičnog kontraobavještajnog rada, OSA prikuplja i obavještajne podatke o aktivnostima usmjerenim na podiranje ustavnog poretka i njegovih institucija, ali i o organiziranom i privrednom kriminalu. OSA-u međunarodni zvaničnici iz sektora sigurnosti s kojima smo razgovarali za ovu studiju hvale zbog profesionalnog ponašanja i političke nezavisnosti. Agencija se u posljednjem periodu našla na udaru oštrih napada iz RS-a, pri čemu su je mediji i političari optužili za takve prakse kao što je prisluškivanje, od čega do sada ništa nije dokazano. Napadi su bili praćeni zahtjevima političara iz SNSD-a za ponovnim uspostavljanjem entitetskih obavještajnih agencija.³³⁸

Studije slučaja o miješanju politike

Posmatrači izvana teško mogu ocijeniti stepen uplitanja politike i politizacije svakodnevnog operativnog rada policijskih agencija širom BiH. Međutim, iz nekoliko policijskih operacija i incidenata posljednjih godina može se barem steći utisak o nastavku postojanja tog strukturnog problema. Tri takva slučaja – dva iz RS-a i jedan iz Federacije – poslužiti će kao male studije slučaja.

Specijalna jedinica policije RS-a je u augustu 2010. uhapsila pet povratnika Bošnjaka u Novom Gradu i Kozarskoj Dubici u zapadnom dijelu RS-a zbog sumnje da su pripadnici radikalnog islamističkog vehabijskog pokreta i zbog toga što predstavljaju moguću prijetnju od islamističkog terorizma. U martu te iste godine jedna druga specijalna jedinica policije je u gradovima Bratuncu i Srebrenici u RS-u uhapsila 16 osoba, Bošnjaka i Srba, uključujući i načelnika i zamjenika načelnika općine Srebrenica, zamjenika predsjednika Općinskog vijeća, kao i jedan broj profesora srednje škole u Bratuncu. Oni su, zajedno s ministrom sigurnosti BiH Sadikom Ahmetovićem, koji nije uhapšen ali je ispitivan u svom uredu Sarajevu, osumnjičeni za seksualno zlostavljanje maloljetne Romkinje iz Bratunca. Oba ova slučaja pokazala su dominantnost političkih nad operativnim i

pravnim temeljima. U oba slučaja se policijska operacija očito koncentrirala na organiziranje hapšenja na senzacionalistički, javan način. Navodne osumnjičene uhapsili su maskirani pripadnici specijalne jedinice policije pred kamerama i novinarima koji su selektivno unaprijed obaviješteni o operaciji. U bratunačkom slučaju uhapšeni načelnik općine Srebrenica je nekoliko puta odvođen iz zgrade općine do policijskog vozila parkiranog u blizini kako bi se bilo sigurno da su TV kamere iz RS-a snimile hapšenje. Suprotno onome što se izvještavalo u medijima, u oba slučaja su nadležni pravosudni organi bili tek djelimično obaviješteni. U bratunačkom slučaju tužilac zadužen za predmet izdao je naloge za pretres, ali je tek iz izvještaja u medijima doznao za hapšenje osumnjičenih. U Novom Gradu tužilac zadužen za predmet uopće nije bio obaviješten. Pošto ni hapšenja ni pretresi nisu rezultirali bilo kakvim opipljivim dokazima, osumnjičeni su morali biti pušteni nakon ispitivanja. U operaciji hapšenja i pretresa u Novom Gradu, koju je MUP RS-a predstavio kao potragu za oružjem i eksplozivom, nije pronađeno ni jedno ni drugo, a operacija je retroaktivno proglašena preventivnom operacijom. Cijela ta afera hranila je tada aktuelnu medijsku kampanju u RS-u o navodnoj opasnosti od islamskog terorizma u BiH, ali kao i u drugim sličnim slučajevima nije rezultirala bilo kakvim dokazom o prisustvu islamista među povratnicima Bošnjacima u RS-u. Obje operacije su, međutim, povećale strah u sredinama u RS-u u kojima žive povratnici Bošnjaci.³³⁹

U oktobru 2009. godine u nasilnim sukobima između navijača FK Sarajeva i navijača lokalnog kluba i drugih Hrvata u Širokom Brijegu u zapadnoj Hercegovini (Federacija) poginula je jedna osoba. Kantonalna policija je na nekoliko sati izgubila kontrolu nad sigurnosnom situacijom, a političke elite su se nakon toga direktno umiješale. Ovaj događaj je u posljednjih nekoliko godina bio najbliži tome da zapali iskru etničkog nasilja na širem području. Izjave političkih ličnosti doprinijele su još većem isticanju etničke dimenzije događaja te radikalizirale javno mnijenje u Širokom Brijegu i Sarajevu. Naprimjer, lokalni ogranak HDZ-a u Širokom Brijegu izdao je saopćenje u kojem je istaknuto da se u gradu desilo nekoliko linčovanja. Članovi Skupštine Zapadnohercegovačkog kantona

pokušali su se direktno umiješati u posao policije kada su u danima nakon tog događaja vršili pritisak na kantonalnog policijskog komesara da podnese ostavku. Komesara su svi policijski zvaničnici iz Federacije s kojima smo razgovarali u svrhu ove studije hvalili kao profesionalca i isticali da je poduzeo ono što je trebalo. Potpredsjednik Federacije Mirsad Kebo (iz bošnjačke SDA) reagirao je na pritisak s ulice. U Sarajevu su nogometni navijači i drugi građani noć poslije tog događaja blokirali centar grada i, između ostalog, tražili puštanje na slobodu nekoliko navijača Sarajeva uhapšenih u Širokom Brijegu. Kebo je te noći otišao u Široki Brijeg i sa sobom poveo predstavnika huliganske grupe iz Sarajeva, Hordi zla. Lažno tvrdeći da je dobio dozvolu od tužioca Federacije da posjeti uhapšene, uspio je uvjeriti nadležnog lokalnog tužioca u Širokom Brijegu da ih pusti na slobodu. Nakon toga ih je odvezao u Sarajevo i trijumfalno ih pokazao na barikadama, što su prisutni burno pozdravili. U toj vrlo napetoj atmosferi policijski komesari u dva spomenuta kantona profesionalno su se nosili s vrlo teškom sigurnosnom situacijom i sankcionirali odgovorne za kršenje propisa u vlastitim redovima. Istovremeno su se javni i stranački zvaničnici ponašali krajnje neodgovorno pokušavajući – a u jednom slučaju su i uspjeli – da se miješaju u policijske i pravosudne istrage koje su bile u toku.³⁴⁰

Koraci unazad u reformi – aktuelna nastojanja u entitetima

Nakon općih izbora 2010. godine SNSD-ova vlada je ostala na vlasti u RS-u (s tim što je Dodik sada predsjednik a ne premijer), dok je vladajuću koaliciju u Federaciji zamijenila velika politička drama. U oba entiteta poduzeti su naponi da se ponište glavna dostignuća poslijeratne reforme policije.

U **Federaciji** je u sklopu zajedničke inicijative nekoliko novih kantonalnih ministara unutrašnjih poslova u junu 2011. predstavljen nacrt novog zakona o unutrašnjim poslovima usklađen među svim kantonima. Za nacrt je rečeno da je u skladu s ranijim naporima koje je koordinirao EUPM, ali on u suštini predstavlja korak unazad u postizanju

većine njihovih ciljeva. Nacrt sadrži formulacije koje naizgled garantiraju operativnu autonomiju policijskog komesara i uprava policije. Pa ipak se njime ta autonomija značajno podriva, a većina nadležnosti se vraća ministru. Zakonom se status uprave policije "upravne jedinice u okviru ministarstva" spušta stepenicu niže, na status "osnovne organizacione jedinice", a nedostaje jasno uređivanje unutrašnje strukture uprave policije. Nadležnost za imenovanje šefova odjela prebacuje se s komesara nazad na ministra, dok se nadzor nad policijskim organima unutrašnje kontrole (JSP) prebacuje s komesara na kabinet ministra kao savjetodavno tijelo. Ukidaju se nezavisni odbori za izbor i reviziju, a ne uspostavljaju se jasna i transparentna nova pravila za izbor komesara. I konačno, prijelaznom uredbom koja važi do juna 2014. kriteriji za kandidate za funkciju policijskog komesara ublažavaju se, bez objašnjenja potrebe za takvom odredbom.

Na sastanku održanom 15. juna nacrt zakona podržali su federalni ministar unutrašnjih poslova i sve njegove kolege iz kantona, a izazvao je jak otpor svih kantonalnih komesara i federalnog direktora policije. Nacrt je također trajno narušio odnose između novog ministra unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo Muhameda Budimlića, jednog od inicijatora nacrta, i njegovog policijskog komesara Vahida Ćosića, koji je inicijatore optužio da policiju vraćaju "u stanje partijske politike s kraja četrdesetih godina prošlog vijeka", u staljinističku eru jugoslavenskog socijalizma. Otpor izražen na sastanku komesara i ministara održanom 30. juna, zajedno s pritiskom EUPM-a i OHR-a, zaustavio je tu inicijativu za ponovnom politizacijom rada policije. Na taj način su višegodišnji napori da se usklade zakoni o unutrašnjim poslovima u Federaciji i dalje zamrznuti budući da je – barem privremeno – pokušaj da se ponište neka dostignuća reforme zaustavljen, a prethodni, EUPM-ov prijedlog, blokiran.³⁴¹

Paralelno s pokušajem u Federaciji, i vlasti u **RS-u** su pokušale poništiti dostignuća u reformi guranjem izmjena i dopuna Zakona o policijskim službenicima RS-a. Nakon uvođenja državnog Zakona o policijskim službenicima 2004. godine, slični zakoni uvedeni su i na svim podržavnim nivoima. Ovaj zakon je još jedan od ključnih pravnih dokumenata kojima

se uređuje rad policijskih agencija. Njime se pokrivaju važni aspekti kao što su stupanje u policijsku službu, unapređenja, kriteriji stručne spreme i obuka. Počevši od novembra 2010. godine, EUPM je inicirao savjetodavnu platformu s ekspertima iz svih policijskih agencija u cilju usklađivanja izmjenjena i dopuna postojećih zakona radi poboljšanja postojećih propisa na osnovu iskustva. Iako je predstavnik MUP-a RS-a konstruktivno učestvovao do završetka procesa u junu 2011., njegovo ministarstvo unutrašnjih poslova je u maju Narodnoj skupštini RS-a predstavilo nacrt zakona kojim je taj napor osujećen u nekim ključnim aspektima. Tim nacrtom zakona poništava se značajno dostignuće reforme na polju depolitizacije i profesionalizacije policijskih službi. Nacrt zakona o amandmanima na Zakon o policijskim službenicima RS-a civilima omogućava da stupe u policijsku službu s bilo kojim činom na osnovu potpuno nedefiniranih "posebnih potreba" te, za razliku od običnih policijskih službenika, bez bilo kakvih zahtjeva u pogledu stručne spreme. Izmijenjenim i dopunjenim zakonom također se produžava ranije postojeća mogućnost vanrednih unapređenja u sve činove unutar MUP-a RS-a, dok se odluka o tim unapređenjima prebacuje s direktora policije na političku stranu. Sve odluke o činovima nižim od glavnog inspektora policije RS-a sada donosi ministar unutrašnjih poslova (u dogovoru s direktorom policije), dok se odluka o vanrednom unapređivanju u najviši čin, glavnog inspektora, podiže s nivoa direktora na nivo predsjednika RS-a. I konačno, jednom drugom odredbom zamrzavaju se beneficije policijskih službenika privremeno raspoređenih izvan policije RS-a, čime se policijski službenici obeshrabruju da preuzimaju funkcije u državnim institucijama i učestvuju u međunarodnim policijskim misijama, u kojima BiH uspješno učestvuje već nekoliko godina.

Nacrt je izazvao reakcije EUPM-a i OHR-a. U pismu upućenom ministru Čađi 30. maja šef misije EUPM-a Stefan Feller iznio je EUPM-ove primjedbe na spomenute tri odredbe spomenuvši učešće MUP-a RS-a u savjetodavnoj platformi i naglasivši kriterije za reformu u okviru procesa EU integracija. Zamjenik visokog predstavnika Roderick Moore je u paralelnom pismu ukazao na nacrt odredbe o civilima kao mogućoj prilici za povratak ranije decertificiranih policijskih službenika. Uoči završnog

skupštinskog čitanja zakona, Feller je u svom drugom pismu, datiranom 13. jula, apelirao na ministra unutrašnjih poslova RS-a da preradi zakon, dok je visoki predstavnik Valentin Inzko u svom pismu upućenom predsjedavajućem NSRS-a Igoru Radojičiću apelirao da se zakon ne stavi na glasanje. Pored toga, cijela prepiska podijeljena je poslanicima. Ignorirajući sve pritiske, NSRS je nakon kratke diskusije u kojoj ni ministar unutrašnjih poslova ni bilo koji poslanik nisu otkrili sporne pravne odredbe niti primjedbe međunarodne zajednice 20. jula usvojila zakon s apsolutnom podrškom 65 poslanika i samo tri suzdržana. Šest dana prije toga EU je odlučio okončati misiju EUPM-a u BiH sredinom 2012. U periodu nakon 20. jula ni zvaničnici RS-a ni EUPM nisu uopće spominjali izmijenjeni i dopunjeni zakon jer su to pitanje radije držali izvan vidokrug javnosti.³⁴²

Međunarodna zajednica: EUPM

Nakon završetka misije UN-ovog IPTF-a, Policijska misija EU-a u BiH (EUPM) postala je glavno međunarodno tijelo koje je nastavilo reformu policije. Njeno uspostavljanje 2003. godine predstavljalo je prelazak na manje nametljivu misiju koja se trebala temeljiti na "monitoringu, mentorstvu i inspekciji". Surađujući i aktivno učestvujući u procesu reforme policije koji je predvodio OHR u periodu od 2004. do 2007., misija je privremeno dobila određeni vid indirektno izvršne nadležnosti koja je prestala kada se OHR počeo sve manje koristiti borskim ovlastima nakon 2006. godine. Iako su misije EUPM I i EUPM II trajale po dvije godine (2003-2005. i 2006-2008.), misija EUPM II je od tada produžavana svake godine. Glavni prioriteti EUPM-a mijenjali su se nekoliko puta, pri čemu su posljednjih godina fokusirani na jačanje uspostavljenih policijskih agencija na državnom nivou (ured EUPM-a smješten je u istoj zgradi gdje i Državna granična policija i SIPA) i Ministarstva sigurnosti te na podršku lokalnoj policiji u borbi protiv organiziranog kriminala.

Iako se EUPM-ov utjecaj vremenom smanjio, međunarodni policijski zvaničnici iz drugih organizacija s kojima smo razgovarali za ovu studiju

insistiraju na tome da je misija još uvijek potrebna. Sumnje su se u posljednje vrijeme javile unutar same misije. Misiju EUPM-a posljednjih godina ugrožavaju konflikti unutar EU-a oko budućnosti misije, slični onima oko EUFOR-a, pri čemu su iste evropske vlade na suprotstavljenim stranama u pogledu toga treba li misija ostati ili treba biti okončana. Predstavnici EUPM-a su i sami sve više rastrgani između lokalnih pokušaja da se ponište dostignuća reforme i borbe protiv zatvaranja njihove misije u Bruxellesu. Ovo je dovelo do sve veće frustracije unutar EUPM-a te do nekonzistentnog odgovora vodstva misije na aktuelne pokušaje poništavanja dostignuća reformi, što je jasno vidljivo domaćim akterima. Odbor EU-a za politička i sigurnosna pitanja (PSC) 14. jula je odlučio da zatvori EUPM sredinom 2012. na osnovu navodnog kompromisa između njemačko-francuskog i britanskog tabora unutar EU-a. Ali Berlin i Pariz su odnijeli pobjedu nad Londonom. Šef misije EUPM-a Feller je nakon toga morao najaviti okončanje misije – isti onaj Feller koji je po preuzimanju dužnosti u decembru 2008. izjavio da “harmonizirani zakoni o policijskim službenicima i zakoni o unutrašnjim poslovima trebaju biti usvojeni na svim nivoima u BiH“ prije nego što se okonča misija EUPM-a (u to vrijeme je taj korak planiran za kraj 2009. godine).³⁴³

Zaključak

Policija u BiH danas radi znatno drugačije nego u periodu neposredno nakon rata u kojem su mnogi njeni predstavnici direktno učestvovali kao borci. Policija je uglavnom prestala predstavljati neposrednu opasnost po sigurnost te je postigla veliki napredak u pravcu ponovne profesionalizacije, modernizacije i demokratizacije.

Ali njena profesionalna evolucija nije još ni blizu završetka, za što je jedan od bitnih razloga još uvijek prisutna institucionalno-pravna nepovezanost sadašnjih 16 policijskih agencija. U aktuelnom političkom okruženju te uprkos naporima koje je međunarodna zajednica godinama ulagala, policija je izložena sve većem političkom pritisku da odustane od svoje relativno nove operativne autonomije i preda se etničkim političkim lojalitetima.

Do prvog većeg poništavanja dostignuća istinske reforme policije provedene tokom više od jedne decenije došlo je ove godine. Ova dešavanja pokreću pitanja kapaciteta policijskih agencija da se uspješno bore s ozbiljnim problemima kao što su organizirani kriminal i korupcija, naročito u slučajevima gdje bi mogli biti umiješani pripadnici političke elite i predstavnici državnih institucija. Također je upitna i sposobnost policije da održi javni red i sigurnost u slučaju nasilnih međunacionalnih incidenata. Iako se svi policijski eksperti i zvaničnici s kojima smo razgovarali u svrhu ove studije slažu da policija u svom sadašnjem obliku ne bi bila prva koja bi se latila oružja u "odbrani" svoje etničke grupe nego bi pokušala da održi javni red, svi su se složili da bi se u slučaju dovoljno jakog pritiska policijske snage podijelile po nacionalnosti.

Evropska unija trenutno raspušta svoje institucije zadužene za lokalnu policiju i smanjuje svoj utjecaj. Od trenutka kada je potpisao SSP u zamjenu za puko izražavanje volje lokalnih političkih elita za reformom, jasno je da Bruxelles uopće nije voljan da se ozbiljno angažira na pitanjima policije.

VIII. Pravosuđe

Vladavina zakona – to jest pravilno funkcioniranje pravosudnog sistema – nije manje važna od sigurnosnih snaga za stvaranje sigurnog okruženja. U ovom poglavlju ćemo ocijeniti stanje pravosuđa u BiH. Na osnovu poslijeratnih institucionalnih reformi analizirat ćemo rad pravosuđa i njegov doprinos vladavini zakona, a naročito njegovu sposobnost da se bori protiv kriminala i korupcije te mogućnost da se zaštiti od uplitanja politike, kao elemente koji utječu na javnu sigurnost i procese odlučivanja vladajućih političkih elita.

Iznalaženje rješenja za pravosudne mehanizme u BiH bilo je sastavni dio napora međunarodne zajednice na ponovnom uspostavljanju javnog reda i uvođenju demokratskih reformi nakon rata. Pravosudne institucije u zemlji opterećene su kako ratnim tako i socijalističkim naslijeđem.

Pravosuđe u socijalističkoj Jugoslaviji je u značajnoj mjeri osiguravalo vladavinu zakona, pri čemu se njegov rad zasnivao na tradiciji građanskog prava koja je datirala još iz doba austrougarske vladavine. U tome je uspijevalo uprkos jednopartijskom sistemu koji je funkcionirao mimo vladavine zakona i socijalističkog ustavnog okvira. Pa ipak, od polovine osamdesetih pa nadalje pravosuđe u BiH dramatično je nazadovalo. Erozija pravne kulture i vladavine zakona započela je u kontekstu krize socijalističke privrede i socijalističkog sistema u cjelini. Tokom rata 1992-1995. vladavina zakona je *de facto* suspendirana a rad pravosuđa su ometała ratna politička vodstva. Masovni ratni zločini, etničko čišćenje i masovna pljačka bili su instrumenti politike i stvorili su kulturu nekažnjavanja.

Mnogi sudije i tužioci napustili su pravosuđe ili su “etnički očišćeni“, a zamijenilo ih je neiskusno, nedovoljno kvalificirano ili nekvalificirano osoblje. Uplitanje političkih elita, ekonomskih elita i organiziranog kriminala doseglo je dotad neviđene razmjere.

Poslijeratna reforma pravosuđa

Pravosuđe u BiH nakon Daytonu opterećivali su naslijeđe njegovog kooptiranja iz ratnog perioda i institucionalna iscjepkanost. Dejtonska država je u ustavnom smislu u velikoj mjeri fragmentirala nadležnost za vladavinu zakona na dva entiteta s njihovim vrhovnim i ustavnim sudovima, regionalne sudove – okružne sudove u RS-u, kantonalne sudove u Federaciji – te općinske sudove i sudove u Distriktu Brčko. Na državnom nivou postojao je samo Ustavni sud BiH, a ukupno je bilo 13 ministarstava pravde.

Nakon dvogodišnjeg perioda u kojem je monitoring i ocjenu pravosuđa vršio UN-ov Program za ocjenu pravosudnog sistema (JSAP), visoki predstavnik je 2000. godine uspostavio Nezavisnu pravosudnu komisiju (IJC). Komisija je koordinirala i usmjeravala proces reforme pravosuđa koji je uslijedio i u sklopu kojeg je u naredne četiri godine uspostavljen novi institucionalni i pravni okvir. Visoko sudsko i tužilačko vijeće (VSTV) uspostavljeno je i objedinjeno u jedno tijelo na državnom nivou 2004. godine. VSTV-u je data isključiva nadležnost da imenuje sve sudije i tužioce u BiH, na svim nivoima. Članove VSTV-a je u cilju zaštite od utjecaja politike birao širok spektar pravosudnih tijela, stručnih pravosudnih udruženja i institucija vlasti s različitih nivoa. Vijeću je pripala isključiva nadležnost za disciplinske postupke, pravosudnu administraciju, statistiku, izradu pravosudnih budžeta, kao i koordinacijska uloga u obuci i reformi pravosuđa. Putem VSTV-a realizirane su dvije strukturne reforme. Najprije je VSTV restrukturirao sistem sudova na osnovu čisto racionalnih kriterija (bez političkih elemenata), smanjivši broj prvostepenih sudova za 41 posto. Taj proces poslužio je za ponovno uspostavljanje multietničkog karaktera sudova i tužilaštava širom zemlje. Drugo, VSTV je proveo proces

ponovnog imenovanja svih sudija i tužilaca te tako odstranio one koji nisu bili kvalificirani i one s problematičnom ratnom prošlošću i smanjio broj sudija za 28 posto.

Visoki predstavnik je 2000. i 2002. također nametnuo zakone kojima se uspostavlja Sud BiH (protiv političkog otpora iz RS-a, ali odluku je kasnije potvrdio Ustavni sud BiH) i Tužilaštvo BiH. Iako uspostavljen na državnom nivou, Sud BiH nije bio vrhovni sud, smješten na najvišoj ljestvici pravosuđa u zemlji. Radilo se o sudu s prvostepenom jurisdikcijom u cijeloj zemlji u osnovi ograničenoj na ratne zločine (Odjel I) i organizirani kriminal, privredni kriminal i korupciju (Odjel II – postoji i Odjel III, koji se bavi općim kriminalom). Odjel za ratne zločine služio je da nastavi tamo gdje će Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju stati sa svojom strategijom okončanja rada, kao i da procesuiru predmete koji nikad nisu stigli do Haaga. Odjel za organizirani kriminal i korupciju uspostavljen je s ciljem borbe protiv endemske korupcije i organiziranog kriminala u zemlji. On ima nadležnost za slučajeve u kojima je “predmet zaštite“ BiH. U Sudu i Tužilaštvu je u početku radio veći broj stranih pravnika, ali oni su postepeno predali dužnost domaćim sudijama i tužiocima. Stranci su radili i u drugim ključnim pravosudnim institucijama, VSTV-u i Ustavnom sudu, iako u manjem broju.

Pored toga, na državnom i entitetskom nivou usvojeni su novi i u velikoj mjeri harmonizirani krivični zakoni i zakoni o krivičnom postupku.³⁴⁴

Strukturni problemi

Ovim reformama pravosuđa stvoreni su važni institucionalni uvjeti za nezavisnost sudstva i poboljšanje u efikasnosti i finansijskoj održivosti. Pa ipak, i dalje su ostale prisutne mnoge strukturne slabosti i problemi, a reforme su stvorile i dodatne probleme koji ometaju efikasnu vladavinu zakona.

Iscjepkanost

Spomenutim reformama uspostavljene su dodatne institucije, ali one nisu riješile problem iscjepkanosti. Osim jurisdikcije u oblasti ustavnog prava i ograničene jurisdikcije Suda BiH, još uvijek ne postoji vrhovni sud na državnom nivou, što je uglavnom rezultat otpora političkih elita iz RS-a prema uspostavljanju takvog suda. Još uvijek postoji 13 ministarstava pravde koja odlučuju o raspodjeli budžeta koje ona sama više ne utvrđuju.

Elementi stranih pravnih tradicija

Kada je visoki predstavnik nametnuo nove krivične zakone i zakone o krivičnom postupku, izmijenio je pravnu tradiciju krivičnog pravnog sistema u BiH. Taj novi sistem, koji se rukovodio sistemom razvijenim u Haškom tribunalu, zasnovan je na mješavini pravosudnih tradicija. Mnoge već postojeće krivične procedure zasnovane na tradiciji kontinentalnog evropskog građanskog prava, i to naročito na austrijskoj tradiciji, zamijenile su procedure anglosaksonskog običajnog prava, među kojima su i adversarijalno izvođenje dokaza koje vode strane u procesu, unakrsno ispitivanje i uvođenje pogodbe o krivici. Pa ipak, najveća novina ticala se transformacije pretpretresnog istražnog postupka. Novim zakonima ukinuta je funkcija istražnih sudija kao socijalistička institucija naslijeđena iz austrijske pravosudne tradicije (danas zadržana samo u nekoliko kontinentalnih evropskih pravosudnih sistema) te je nadležnost i kontrola nad istražnim procesom u potpunosti prenesena na tužioce. Time je iz temelja izmijenjena uloga sudija, tužilaca i zastupnika odbrane, kao i agencija za provođenje zakona. Mogu se naći argumenti za i protiv uvođenja ovog novog sistema s pravno-teorijskog gledišta i sa strateškog gledišta. Ali nedostatak pravilne pripreme i obuke za ovu promjenu doveo je do kulturološkog šoka te do dezorijentiranosti službenika u pravosudnim organima i agencijama za provođenje zakona, što je dugo vremena utjecalo na funkcionalnost pravosuđa.³⁴⁵

Tužioci

U novom sistemu jedna od ključnih uloga dodjeljuje se tužiocima. Trenutno je ovaj element sistema u očitijoj krizi. Koordinacija među tužiocima na svim nivoima je slaba. Od entitetskog nivoa naniže nema

sistematizacije rada tužilaca na pojedinačnim predmetima. Diskreciono je pravo tužilaca da otpočinj u istrage i odlučuju o redosljedu predmeta. Nema ni rokova za sankcioniranje u slučaju da tužioci ne poduzimaju aktivnosti, što služi kao potencijalna prilika za uplitanje političkih elita i organiziranog kriminala. Korumpirani tužioci mogu predmetima prilaziti selektivno i iz strateških razloga dozvoliti da istekne rok za procesuiranje.

Mehanizmi za unutrašnju kontrolu kao što su disciplinski tužioci djeluju samo formalno, a ne vrše sistematsku kontrolu rada tužilaca. Isto tako, općenito nema disciplinskih sankcija što se tiče (ne)kvaliteta rada tužilaca. Osim toga, i sami ovi mehanizmi rade selektivno i pokazuju nedostatak nezavisnosti.³⁴⁶

Advokati

Nered vlada i u oblasti reguliranja profesionalizma i ponašanja advokata. Ima mnogo visokoprofesionalnih advokata, ali ima i mnogo onih koji nastoje ostvariti svoj ekonomski interes nauštrb svojih klijenata, pri čemu se neki čak ponašaju kriminalno. Postojeće advokatske komore gotovo nikada ne kažnjavaju svoje članove zbog kršenja propisa, uključujući i slučajeve u kojima su advokati osuđeni na sudu. To – zajedno s nepostojanjem advokatske komore na državnom nivou – pojačava manjak profesionalizma i otvorene protuzakonite radnje. Na entitetskom i nižim nivoima sudije odlučuju o imenovanju zastupnika odbrane, što je unosna funkcija. Ovaj netransparentni sistem imenovanja pruža još jednu priliku za korupciju.³⁴⁷

Pravna izobrazba

Još jedan problem predstavlja nizak standard pravnog znanja među novim generacijama sudija i tužilaca, što je rezultat stanja visokog obrazovanja u BiH.³⁴⁸ Univerziteti su imali vlastitu historiju nazadovanja tokom rata i u poslijeratnom periodu, pri čemu ni pravni fakulteti nisu bili izuzetak. Neki profesori prava su se svrstali uz etnonacionalističku ideologiju i elite kršeći profesionalnu etiku. Ni pravni fakulteti ni akademski radnici nisu imuni na široko rasprostranjeni problem korupcije u visokom

obrazovanju.³⁴⁹ Oba ova fenomena potkopavaju samu ideju vladavine zakona kojoj se uče buduće sudije i tužioci.

Nepotizam

Pravosudne dinastije, od kojih mnoge datiraju još iz socijalističkog perioda, i dalje su prisutne u oba entiteta. Bilo je slučajeva gdje su sudije i advokati iz iste porodice radili na istim sudovima. Budući da nema pravnih ograničenja kojima se regulira ovaj mogući sukob interesa, ovo u malom društvu kao što je BiH služi kao osnova za nepotizam.³⁵⁰

Sudski vještaci

Još jedan strukturni problem predstavlja korupcija sudskih vještaka kao fenomen koji datira još iz socijalističkog perioda. Trenutno nema standarda, što omogućava veliki prostor za korupciju i uplitanje politike. Najistaknutiji primjer posljednjih godina je slučaj ubistva Branislava Garića, potpredsjednika opozicione stranke SDS i lidera lokalnog stranačkog ogranka u Doboju (RS), u aprilu 2009. Počinilac koji ga je ubio hicem iz vatrenog oružja oslobođen je svih optužbi odlukom okružnog suda, koju je kasnije potvrdio Vrhovni sud RS-a. Odluka se zasnivala na svjedočenju sudskog vještaka o neuračunljivosti ubice. Predstavnici SDS-a kao i lokalni borci za ljudska prava tvrdili su da se radi o političkom ubistvu. Ubica danas slobodno šeta ulicama Doboja.³⁵¹

Služenje kazni

Čak i u slučaju da budu osuđeni, nema garancija da će kriminalci odslužiti svoje zatvorske kazne. Postoji nekoliko tehnika – zakonitih i nezakonitih – kojima se odgađa služenje kazni, uključujući i prijavu lažne adrese stanovanja i tvrdnje o zdravstvenim problemima. Neka od ovih odgađanja mogu trajati toliko dugo da u međuvremenu istekne pravna osnova za slanje osuđenih u zatvor. Te instrumente naročito koriste osobe s političkim vezama i one koje raspolažu velikom količinom novca.³⁵²

Privredno pravo

U BiH je naročito problematična primjena privrednog prava. Konstantna neefikasnost privrednih sudova, zajedno s rastućim brojem

neriješenih predmeta, učvršćuje kulturu nekažnjavanja u privrednom životu, uključujući i nepoštivanje ugovornih obaveza. Ovo datira još od ratnog perioda. Osim toga, institucionalni mehanizmi za oduzimanje nezakonito stečene imovine i dalje su nedovoljno razvijeni i nedovoljno korišteni na svim nivoima pravosudnog sistema.³⁵³

Politički pritisak i uplitanje politike

Ove strukturne slabosti pravosudnog sistema imaju značajan negativan utjecaj. Ali najveća prijetnja osiguranju vladavine zakona jesu jasno rastući politički pritisak na pravosuđe, uplitanje u njegov rad te napadi na njegovu nezavisnost. To pogoršanje se u velikoj mjeri može pripisati dolasku Milorada Dodika na vlast u RS-u 2006. godine. Otkako je došao na poziciju premijera, Dodik i njegovi suradnici su svoje neprestane napade na državu i državne institucije naročito usmjerili na novouspostavljene pravosudne institucije – Sud BiH, Tužilaštvo BiH i VSTV. Dodik tako redovno iznosi optužbe da je Sud BiH politički instrument međunarodne zajednice za ugnjetavanje Srba, pri čemu je procesuiranje ratnih zločina etnički pristrasno jer prvenstveno procesuirao Srbe. On također redovno dovodi u pitanje rad i nalaze Haškog tribunala, između ostalog negirajući da se u Srebrenici 1995. godine dogodio genocid. Na njegovu inicijativu vlada RS-a je 2006. godine uspostavila Kancelariju specijalnog tužioca RS-a za organizirani i privredni kriminal, što je predstavljalo jasan i direktan napad na VSTV i Tužilaštvo BiH. Tek se pod pritiskom međunarodne zajednice odustalo od odredbi u zakonu RS-a koje su bile u jasnoj koliziji sa Zakonom o VSTV-u.³⁵⁴ Dodikovi napadi na Sud i Tužilaštvo BiH postali su lični 2008. godine, kada je Tužilaštvo pokrenulo istragu o izgradnji zgrade vlade RS-a u kojoj je Dodik bio jedan od osumnjičenih.³⁵⁵ Izgledalo je da se Dodik plaši istrage; tadašnji američki ambasador je citirao Dodikovu izjavu da “svako veče liježe i svako jutro se budi s ovim slučajem u mislima” i da će njegovi budući potezi “biti vođeni gorčinom zbog ovog slučaja”.³⁵⁶ Napadi su dosegli novi vrhunac u aprilu 2011. godine, kada je Narodna skupština RS-a (NSRS) na Dodikovu inicijativu odlučila da raspiše referendum u RS-u o korištenju izvršnih ovlasti visokog predstavnika (bon-

ske ovlasti) u poslijeratnom periodu, te naročito o uspostavljanju Suda i Tužilaštva BiH. NSRS je također usvojio 29 zaključaka, od kojih mnogi dovode u pitanje cijeli set postdejtonskih pravosudnih reformi i njihovu zakonitost.³⁵⁷ U jednom drugom, zasebnom zaključku, NSRS je zatražio od vlade, organa i institucija RS-a da odluke Vrhovnog suda RS-a prihvate kao konačne u predmetima u kojima su oni sami jedna od strana. Moglo bi se protumačiti da taj zaključak negira nadležnost Ustavnog suda BiH.³⁵⁸

Ministarstvo pravde RS-a je 2011. godine zadalo još jedan udarac pravosuđu na državnom nivou kada je najavilo da će se povući iz dugo planiranog projekta izgradnje prvog državnog zatvora za osobe koje je osudio Sud BiH. Otrpriklike u isto vrijeme vlasti RS-a su počele i odbijati da osuđenima Suda BiH dozvole služenje kazne u zatvorima u RS-u.³⁵⁹

Jedan slučaj direktnog uplitanja politike otkriven je na Ustavnom sudu BiH 2010. godine kada je sudija Krstan Simić smijenjen s dužnosti nakon što je u javnosti objavljeno pismo koje je poslao Dodiku (tadašnjem premijeru RS-a). Simić, član Dodikovog SNSD-a, u pismu se obraćao Dodiku kao “šefu“ i opravdavao jednu odluku suda.³⁶⁰ Simić je u međuvremenu postao član Parlamentarne skupštine BiH, gdje je vodeći predstavnik kluba zastupnika svoje stranke kada se radi o pravosudnim pitanjima.

Svi dijelovi političke elite, ne samo političari iz RS-a, pokazali su spremnost da se upliću u rad pravosuđa, između ostalog i vršenjem pritiska. Primjer za to je istraga Tužilaštva BiH o navodnom reketarenju koje su vršili visoki zvaničnici SDP-a, uključujući i predsjednika stranke Zlatka Lagumdžiju, u vezi s građevinskim dozvolama za neke sarajevske biznis-mene. Istraga je izazvala političke napade u kojima se Tužilaštvo optuživalo da služi kao instrument političke pravde.³⁶¹ Trenutna kandidatkinja HDZ-a BiH za predsjedavajućeg Vijeća ministara BiH, Borjana Krišto je za vrijeme dok je bila na funkciji predsjednice Federacije pokušala nezakonito dovesti svog ličnog favorita na poziciju sudije Ustavnog suda FBiH, što je blokiralo proces imenovanja novih sudija u osjetljivi odjel Ustavnog suda

za zaštitu vitalnih nacionalnih interesa.³⁶² Krišto i njen tadašnji pandan u RS-u predsjednik Rajko Kuzmanović godinama su zloupotrebljavali svoje ovlasti za pomilovanje i amnestiju bivših visokih političkih zvaničnika, policijskih službenika i biznismena povezanih s političkim elitama koji su ranije osuđeni za korupciju i druga krivična djela.³⁶³

U svojim očajničkim pokušajima da riješi političku krizu u zemlji, međunarodna zajednica direktno je pomogla političkim elitama u pod-rivanju rada pravosuđa i vladavine zakona uopće, što je naročito očito u pogledu napada koji dolaze iz Banje Luke. Međunarodni sudije i tužioc i zaposleni u dva posebna odjela na Sudu i u Tužilaštvu BiH imali su ugovore koji su istjecali određenog datuma. Međunarodni akteri su najvećim dijelom 2009. godine pokušavali uvjeriti vlasti BiH da produže te ugovore, ali ti pokušaji su (što ne iznenađuje) završeni bez uspjeha. Neprodužavanju ugovora, naročito u oblasti organiziranog kriminala i korupcije, protivili su se prilično veliki krugovi iz svih etničkih grupa. Na jednom sastanku Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira i predsjednica Suda BiH – Bošnjakinja – i glavni tužilac – Srbin – apelirali su u korist produženja ugovora međunarodnih sudija i tužilaca, te upozorili da bi u slučaju drugačije odluke moglo doći do propasti procesa preuzimanja odgovornosti za tu oblast u zemlji.³⁶⁴ Do septembra se činilo da je skoro postignut konsenzus među članovima Vijeća za provedbu mira da to produženje treba nametnuti visoki predstavnik. Tada se desio Butmir, američko-švedski pokušaj da se dođe do dogovora o minimalnom paketu reformi potrebnih za euroatlantske integracije. Iako je do decembra – što je bio zadnji mogući rok za zadržavanje međunarodnog izvršnog osoblja u Sudu i Tužilaštvu – bilo jasno da je “butmirski proces“ mrtav, to je bilo teško priznati s obzirom na uloženi politički kapital s visokog nivoa. Dodik je zaprijetio referendumom u slučaju ostanka međunarodnog osoblja. Haški tribunal i međunarodne organizacije za ljudska prava tražile su da se mandat produži. Nesprijetan da odluku nametne protiv volje podijeljenog Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira, visoki predstavnik je 14. decembra 2009. odlučio produžiti mandat međunarodnih sudija i tužilaca zaposlenih na Sudu BiH i u Tužilaštvu BiH – ali samo onih koji rade

na manje politički osjetljivom pitanju ratnih zločina. Visoki predstavnik je ovu odluku predstavio kao doprinos tekućem procesu izgradnje samoodgovornosti u pravosuđu na državnom nivou. Upravni odbor Vijeća za provedbu mira se povukao suočen s pritiskom iz RS-a. Po riječima jednog međunarodnog pravosudnog zvaničnika, "Kad bih morao birati između ratnih zločina i organiziranog kriminala, gonio bih organizirani kriminal" pošto se političari toga najviše boje.³⁶⁵

Dodikovo direktno osporavanje pravosuđa na državnom nivou i međunarodne provedbe mira 2011. također je donijelo direktnu korist. Nakon navodnog zapadnog jedinstva u Vijeću za provedbu mira što se tiče potrebe da visoki predstavnik Inzko poništi zaključke i plan o referendumu NSRS-a, Catherine Ashton, šefica vanjskih poslova EU-a, 13. maja je postigla dogovor s Dodikom da se odluka NSRS-a o referendumu povuče u zamjenu za nekoliko sastanaka na visokom nivou u okviru strukturiranog dijaloga Evropske komisije o pravosudnoj reformi. Komisija je stvorila zbrku različitim izjavama o prirodi onoga što je Ashton zapravo ponudila Dodiku. Strukturirani dijalog aktuelna je i standardna komponenta procesa evropskih integracija u BiH. Kakva god da je priroda tog dijaloga, koji je počeo nekoliko sedmica kasnije, ovaj dogovor je Dodiku pružio priliku da pokaže javnosti u RS-u da su odluke NSRS-a iz aprila ustvari zakonite i legitimne iako se njima jasno krši dejtonski okvir. Štaviše, pokretanje strukturiranog dijaloga mu je dalo platformu na kojoj može reći da je EU priznao njegove pritužbe na račun pravosuđa BiH.³⁶⁶

Shodno tome, RS je nedavno izradila novi Zakon o sudovima RS-a, što je pokušaj poništavanja dostignuća reforme sličan onome koji se desio u oblasti policijskog rada. U analizi upućenoj Ministarstvu pravde RS-a u septembru 2011. VSTV se snažno usprotivio ključnim odredbama tog zakona. Analiza Vijeća ukazuje na razne nezakonite pokušaje da se nekoliko izvršnih ovlasti VSTV-a prenese na entitetski nivo, uglavnom na Ministarstvo pravde RS-a. Vijeće je uočilo nekoliko odredbi koje "ugrožavaju princip nezavisnosti sudova zagwarantovan Ustavom Republike Srpske", te predstavljaju "pokušaj slabljenja nadležnosti VSTV-a, što je ne-

prihvatljivo, pa čak i nezakonito“. I konačno, VSTV je upozorio da bi uslijed nekih od promjena predviđenih u nacrtu “Strategija za reformu sektora pravde [u BiH], a time i preporuke strukturiranog dijaloga, bile mrtvo slovo na papiru“. ³⁶⁷

Posljedice: neuspjeh pravosuđa u borbi protiv korupcije

Politički pritisci i napadi na pravosuđe, zajedno sa slabošću i nekonzistentnošću međunarodne zajednice, negativno su utjecali na politički osjetljive predmete u oblasti organiziranog kriminala i korupcije. Od odluke o okončanju mandata međunarodnih tužilaca i sudija Tužilaštvo BiH iniciralo je samo dva predmeta koja se tiču korupcije. ³⁶⁸ Glavni tužilac Milorad Barašin, koji se dugo odupirao napadima iz Banje Luke na njegovu instituciju, suspendiran je u julu 2011. zbog pojave presretnutih telefonskih razgovora koji su ukazivali na korupciju i protuzakonite radnje u slučaju visokopozicioniranog trgovca oružjem protiv kojeg je Tužilaštvo BiH navodno vodilo istragu. Barašin je kratko prije toga odlučio da dva vrlo osjetljiva korupcijska predmeta prebaci entitetskim pravosudnim institucijama. Predmet protiv zvaničnika SDP-a prebačen je Tužilaštvu Kantona Sarajevo, koje je nakon toga zatvorilo istragu zbog navodnog nedostatka dokaza. Predmet zgrade Vlade RS-a prebačen je Specijalnom tužilaštvu RS-a za organizirani i privredni kriminal. Tokom 2011. također se ispostavilo da su izgubljeni dokazi u još jednom korupcijskom predmetu protiv visokog zvaničnika, u ovom slučaju aktuelnog lidera HDZ-a BiH Dragana Čovića, koji datira još iz 2001. godine a koji je 2010. prebačen u pravosuđe Kantona Sarajevo. ³⁶⁹

Ova dešavanja ukazuju na to da smo trenutno svjedoci neuspjeha napora pravosuđa u borbi protiv korupcije na visokom nivou i organiziranog kriminala povezanog s političkim elitama. Zvaničnici iz Tužilaštva BiH s kojima smo razgovarali u svrhu ove studije upozoravaju na “urušavanje“ državnog tužilaštva. Čini se da sveukupna politička atmosfera izaziva autocenzuru kod pravosudnih zvaničnika od državnog nivoa naniže. Od 2010. godine uočljiv je obrazac prema kojem se politički osjetljivi predmeti izb-

jegavaju na taj način što se procesuiraju manje osjetljivi predmeti iz oblasti organiziranog kriminala, trgovine narkoticima i ljudima te drugi predmeti iz privrednog kriminala, kao što je sitna korupcija. Time se dalje razara ionako slabo povjerenje građana u pravosuđe, pri čemu se spomenuti faktori međusobno pojačavaju.³⁷⁰

Zaključak

Pravosudnom reformom pokrenutom u poslijeratnom periodu u Bosni i Hercegovini položeni su institucionalni temelji za ponovnu profesionalizaciju pravosuđa, uključujući i jake mehanizme za osiguranje nezavisnosti pravosuđa, naročito VSTV-a. Pa ipak, reforma je izazvala nekoliko dugoročnih problema, koji se uglavnom odnose na uključivanje elemenata strane pravne kulture. I dalje su neriješeni mnogi strukturni problemi, od kojih je najvažniji velika fragmentacija pravosudnih institucija na različitim nivoima vlasti.

Pravosuđe u dosadašnjem periodu nije efikasno riješilo najistaknutiji od svih problema koji koče učinkovitu vladavinu zakonu u BiH – sistemsku korupciju i široko rasprostranjeni organizirani i privredni kriminal, a pokazalo je da ni samo nije imuno na korupciju. Uprkos prisustvu mnogih hrabrih sudija, tužilaca i advokata koji svoje znanje i hrabrost ulažu u održavanje vladavine zakona, prisutan je jasan, zabrinjavajući trend značajne erozije pravosuđa i vladavine zakona općenito. Najvažniji pojedinačni faktor odgovoran za ovo je aktuelna politička kriza u zemlji: podrivanje države, politički napadi i pritisci na pravosuđe, na pravosudne institucije i na dostignuća dosadašnjih pravosudnih reformi, kao i problematičan opći stav i ponašanje političkih elita prema pravosuđu i vladavini zakona. Protivno svojim proklamiranim ciljevima jačanja vladavine zakona i borbe protiv organiziranog kriminala i korupcije, međunarodna zajednica praktično je doprinijela stvaranju okruženja u kojem nema pravila. Činjenica da pravosuđe javne zvaničnike ne poziva na odgovornost doprinosi gubljenju osjećaja za granicu.

IX. Oružje u privatnom posjedu i privatne zaštitarske firme

Obilje oružja i municije preostalih iz rata vođenog 1992-1995. godine u Bosni i Hercegovini te relativna lakoća kojom je moguće doći do njih i dalje predstavljaju jednu od najopasnijih posljedica sukoba. Neposredno nakon rata veliki dio tog oružja – uglavnom jurišne puške AK-47, granate za ručne bacače, pištolji i ručne bombe – protuzakonito je skriven u strahu od obnove sukoba, kao i za zaštitu porodice i imovine. Ta praksa je naročito bila raširena na selu, gdje teren i struktura tipičnih seoskih kuća pružaju više mogućnosti za skrivanje oružja i municije.²⁰

Lako i malokalibarsko naoružanje se, međutim, postepeno nabavljalo i za sport, hobi, ili kao rezultat tradicionalne kulture posjedovanja oružja.²¹

20 Činjenica da mnoga domaćinstva, naročito van gradova, još uvijek imaju tajna spremišta oružja i municije korištena je od odbrane na nedavnom suđenju optuženima za terorizam na Sudu Bosne i Hercegovine (sudski predmet: X-K-09/670-1 Rijad Rustempašić i ostali). Zastupnici odbrane su tvrdili da je skrivanje vatrenog oružja i protupješačkih mina postalo rutinska praksa u BiH nakon 1995. godine, te da ih otkriće oko 20 kilograma eksploziva, zajedno s detonatorima, jurišnim puškama, naočalama za noćno osmatranje i prigušivačima, ne čini značajno većom prijetnjom od bilo kojeg njihovog sunarodnjaka.

21 Međunarodni instrument koji omogućava državama da na pravovremen i pouzdan način otkrivaju i prate nelegalno lako i malokalibarsko naoružanje (SALW), koji je Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila 8. decembra 2005. godine, definiira lako i malokalibarsko naoružanje kao svako ručno ubojito oružje koje izbacuje ili ispaljuje, koje je napravljeno da izbacuje ili ispaljuje, ili koje se lako može prenamijeniti da izbacuje ili ispaljuje hitac, metak ili projektil eksplozivnim djelovanjem, isključujući starinsko malokalibarsko i lako oružje i njihove kopije ... (a) "Lako naoružanje", općenito govoreći, predstavlja oružje koje je namijenjeno za pojedinačnu upotrebu... (b) "Malokalibarsko naoružanje" općenito predstavlja oružje koje je namijenjeno za upotrebu od dvije ili tri osobe koje imaju funkciju posade, iako neka do njih može nositi i koristiti jedna osoba... Lako naoružanje obuhvaća revolvare, pištolje i automatsko oružje, puške i karabine, puškomitraljeze, jurišne puške i lake mitraljeze, zajedno s odgovarajućom municijom. Malokalibarsko naoružanje obuhvata teške mitraljeze, ručne bacače, prenosive i protuavionske topove, bestrzajne topove, bazuke kalibra do 81 mm, prenosive raketne sisteme

Tokom više akcija “prikupljanja” koje su proteklih godina provele NATO snage za provedbu mira i državne, entitetske i lokalne vlasti građani su pozvani da dobrovoljno predaju nezakonito naoružanje i municiju. Iako su neke od tih akcija bile prilično uspješne,²² pri čemu je na hiljade komada vatrenog oružja predano nadležnim vlastima, u opticaju je ostalo puno više od te količine.

Zbog zakona ponude i potražnje, jurišna puška AK-47 u BiH ima prosječnu uličnu vrijednost od 200 KM (oko 100 eura). Izvori s kojima smo razgovarali za potrebe ove studije tvrde, međutim, da se u “posebnim okolnostima” AK-47 može kupiti čak za 7 KM (3,5 eura).²³

Najnovija istraživanja ukazuju na to da se od ukupno 1.224.142 komada lakog i malokalibarskog naoružanja u BiH u posjedu građana nalazi 1.098.762. Od toga je 349.366 u legalnom vlasništvu, dok se 749.366 drži nelegalno.²⁴ Ove brojke sugeriraju da svaki treći građanin BiH pos-

i prenosive protuavionske sisteme, zajedno s odgovarajućom municijom. Definicija lakog i malokalibarskog naoružanja koju je dao Centar za kontrolu lakog naoružanja u jugoistočnoj i istočnoj Evropi (*South Eastern and Eastern Europe Clearinghouse for the Control of Small Arms and Light Weapons* – SEESAC) obuhvaća sve smrtonosno konvencionalno oružje koje može nositi pojedinačni borac ili lako vozilo i koje ne zahtijeva ozbiljnu logističku podršku i održavanje. Za više informacija o ovome, vidjeti: RMDs/G, 2. oktobar – Standardi i definicije iz oblasti lakog i malokalibarskog naoružanja – Rječnik termina i skraćenica, SEESAC i UNDP Beograd, 4. izdanje (20. jula 2006), str. 20.

22 Pojedini sagovornici su izjavili da se najčešće predavalo naoružanje koje je staro, u lošem stanju, ili više nije za upotrebu.

23 “Cijena koju su vlasti propisale za jednu jurišnu pušku AK-47 koja se prodaje iz državnih viškova za remont u privatnim preduzećima iznosi tačno 7 KM“, kazao je upućeni izvor koji je želio ostati anonimn. Jedno takvo preduzeće, TRZ Bratunac u istočnoj Bosni (Republika Srpska), uglavnom vrši kozmetički remont pušaka AK-47. Remont državnih viškova pušaka AK-47 obično ne obuhvaća cijevi uprkos činjenici da su one obično istrošene, jer se iz takvih pušaka pucalo mnogo puta. Svaka puška ima propisani broj ispaljenja, nakon čega cijevi treba popraviti ili zamijeniti, ali se to rijetko radi. Kupljene za samo 7 KM, ove kozmetički popravljene (i nesigurne za rukovanje) puške se preprodaju uz ogroman profit. Zarada se dijeli s političarima koji omogućavaju čitav taj proces. U slučaju remontne firme iz Bratunca, jedan od članova Izvršnog odbora je političar na visokoj funkciji u RS-u, naveo je isti izvor.

24 Pregled dozvola koje su izdate civilnim osobama pokazuje da se od ukupno 349.366 komada vatrenog oružja 146.542 (42 posto) nalazi u Federaciji BiH, 196.854 (56 posto) u Republici Srpskoj, a oko 6.000 (oko 2 posto) u Distriktu Brčko. Pored toga, 144.378 komada ovog oružja (11,61 posto) u posjedu je vlasti (državnih, entitetskih i Distrikta Brčko). Oružane snage Bosne i Hercegovine posjeduju 124.025 komada ovakvog oružja (samo 9,97 posto ukupne količine lakog i malokalibarskog naoružanja u BiH); policijske snage posjeduju 20.353 (1,69 posto), dok privatne zaštitarske firme posjeduju 1.002 (0,08 posto). Za detaljniji prikaz, vidjeti: *Studija o lakom i malokalibarskom naoružanju u Bosni i Hercegovini 2010*, Centar za sigurnosne studije

jeduje oružje. S obzirom na veličinu prosječnog domaćinstva u zemlji, to praktično znači da gotovo svako domaćinstvo u zemlji posjeduje oružje. Pored toga, svaki peti građanin (19,5 posto) posjeduje nelegalno vatreno oružje.²⁵

Ovo istraživanje pokazuje da se lična sigurnost i dalje najčešće navodi kao razlog za posjedovanje lakog oružja, što ukazuje na prilično nizak nivo povjerenja u policijske snage u cijeloj zemlji.

Velika rasprostranjenost nelegalnog i neregistriranog vatrenog oružja ne samo da ugrožava javnu sigurnost nego i dodatno doprinosi povećanju broja krivičnih djela počinjenih takvim oružjem, s rastom od 50 posto u periodu od 2007. do 2009. godine. Podaci pokazuju da je velika većina oružanih pljački, krađa i napada, kao i remećenja javnog mira, počinjena nelegalnim oružjem.²⁶

Postupak provjere koji prethodi izdavanju dozvola za oružje u BiH također predstavlja razlog za zabrinutost. U Federaciji se izdavanje dozvola vrši na kantonalnom nivou, a nepostojanje zajedničke baze podataka o privatnim vlasnicima oružja na entitetskom nivou praktično onemogućava zakonom propisanu temeljitu provjeru podnosilaca zahtjeva. U RS-u postoji jedinstvena baza podataka i čini se da se vrše temeljite provjere podnosilaca zahtjeva. Čini se da ne postoji balistička provjera oružja u posjedu osoba koje su dobile dozvolu za vatreno oružje. Izvori s kojima su obavljani razgovori u svrhu ove studije otkrili su da ne postoje propisi o vrsti oružja koje se koristi u lovačkim društvima i streljačkim klubovima u zemlji. Iako se čini da je i regulativa bolje organizirana u RS-u, sagovornici su nave-

(Sarajevo: BiH i Misija UNDP-a u Bosni i Hercegovini, 2010).

25 Najčešće vrste vatrenog oružja koje se nalazi u domaćinstvima su pištolji (62,6 posto) i lovačke puške (23,1 posto). Oko 7,6 posto ispitanika je odgovorilo da građani posjeduju eksplozivne naprave, dok je 6,3 posto kazalo da pojedini građani posjeduju automatske puške. Isto.

26 *Studija o lakom i malokalibarskom naoružanju u Bosni i Hercegovini 2010.* U istraživanju je zaključeno i da "prisustvo lakog i malokalibarskog naoružanja u domaćinstvima (...) ima pogubne posljedice na djecu i žene u slučajevima porodičnog nasilja. U gotovo četvrtini domaćinstava u BiH došlo je do nekog oblika nasilja, a jedna petina nasilnih djela je počinjena lakim i malokalibarskim naoružanjem. Posljedice tih traumatičnih događaja negativno utječu na funkcioniranje porodice kao osnovne ćelije društva".

li paintball klubove u tom entitetu koji povremeno organiziraju susrete na kojima se koristi pravo oružje, uključujući i automatske puške. Pored toga, izvori iz Federacije BiH s kojima su obavljani razgovori spomenuli su slučajeve kada su dozvole za poluautomatske snajperske puške 7,9 mm izdavane pripadnicima takvih klubova.²⁷

Pojedini izvori su čak tvrdili da određeni broj “lovačkih društava“ predstavlja masku za naoružavanje stanovništva, naročito u područjima gdje se manjinske (etničke) grupe osjećaju pod pritiskom ili ugroženim. Drugi izvor je naveo da su društva koja opslužuju strane lovce unosna i često povezana s političkim strankama. Ovaj izvor dodao je da su propisi kojima su regulirani ovakvi klubovi jasniji u RS-u nego u Federaciji.

U nedostatku političkog diskursa zasnovanog na vrijednosnim principima u BiH, lokalne političke elite i dalje koriste raspirivanje straha kao sredstvo za dobijanje podrške birača unutar svoje etničke zajednice. U takvim okolnostima prisustvo i laka dostupnost vatrenog oružja pogoršava ionako složenu sigurnosnu situaciju, uz slabu ili nikakvu prevenciju njihove prodaje i posjedovanja.

Privatne zaštitarske firme

Šestog augusta 2009. godine Raffi Gregorian, tadašnji prvi zamjenik visokog predstavnika i međunarodni supervizor za Distrikt Brčko, izdao je nalog kojim se u Distriktu Brčko na pet godina zabranjuje rad Alpha Securityja, privatne zaštitarske firme iz RS-a, te još nekoliko povezanih firmi. Gregorian je u nalogu naveo da je “Alpha“ provodila “neprijateljsku ličnu i tehničku prisrotu i istrage koje spadaju u kategoriju nezakonitih obavještajnih i kontraobavještajnih aktivnosti“ protiv osoblja OHR-a i Ureda za implementaciju Konačne odluke za Brčko. U nalogu se dalje tvrdi da su mnoge osobe koje su zaposlene u “Alphi“ i koje vode tu agenciju nekada bile pripadnici 410. vojnoobavještajnog centra ratne vojske bosanskih

²⁷ I u Federaciji BiH i u RS-u lovačka društva i streljački klubovi su registrirani kao udruženja građana. Dok se u RS-u registriranje tih društava i klubova vrši putem odgovarajućeg ministarstva, u Federaciji su za postupak registriranja nadležni kantonalni sudovi.

Srba pod komandom optuženog za ratne zločine Ratka Mladića. Jedinica je rasformirana 2003. godine zbog optužbi o špijunaži protiv međunarodne zajednice i lokalnih političara, kao i zbog podrške ratnim zločincima u bijegu. U nalogu supervizora se zaključuje da se "Alpha Security može u velikoj mjeri smatrati obnovljenim 410. vojnoobavještajnim centrom".³⁷¹ Taj čin je predstavljao najočitiiji znak zabrinutosti međunarodne zajednice zbog mogućih veza između političkih elita, političkih stranaka i državnih službenika te privatnih zaštitarskih firmi – koje bi se mogle upotrijebiti kao paravojne formacije u slučaju nasilnog sukoba.³⁷²

Privatne zaštitarske firme su počele nicati neposredno nakon rata, sredinom devedesetih godina prošlog stoljeća. Prelazak na tržišnu ekonomiju i nepostojanje javne sigurnosti rezultirali su velikom potražnjom privatnih preduzeća za njihovim uslugama. Među mnogobrojnim otpuštenim policajcima, pripadnicima obavještajnih službi i demobiliziranim vojnicima nacionalnih vojski bilo je obilje kandidata za taj posao. Ranijim socijalističkim pravnim sistemom u zemlji, koji je još uvijek pružao pravni okvir, nije reguliran rad privatnih zaštitarskih firmi. Privatne zaštitarske firme su se faktički razvile ilegalno. Nepostojanje regulatorne kontrole, ukupna sigurnosna situacija te ratno iskustvo vlasnika i zaposlenih u mnogim firmama rezultirali su sumnjivim djelovanjem takvih firmi. Slučajevi neprofesionalne upotrebe sile i rad za krugove koji se bave organiziranim kriminalom (reketarenjem i slično) postali su rašireni.³⁷³

Zakoni kojima se regulira djelovanje privatnih zaštitarskih firmi u Federaciji i Republici Srpskoj doneseni su 2002. godine, a u Distriktu Brčko 2004. godine. Zakon u Federaciji je izmijenjen i dopunjen 2008. godine da bi se uklonile određene slabosti. Usuglašeni u velikoj mjeri, ovi zakoni definiraju vrstu usluga tehničke i fizičke zaštite koje privatne zaštitarske firme smiju pružati, uz dodatne odredbe o oružanom prijevozu gotovine za banke. Privatne zaštitarske firme moraju biti registrirane na sudu, a dozvolu izdaju ministarstva unutrašnjih poslova. Ovaj sistem je u oba entiteta decentraliziran, a firme se moraju posebno registrirati u svakoj regiji u kojoj žele raditi – na kantonalnom nivou u Federaciji, odnosno u

pet policijskih i sudskih oblasti u RS-u (okružni sudovi, centri javne bezbjednosti). Inspektori kantonalnih MUP-ova i centara javne bezbjednosti u RS-u vrše zakonski nadzor nad privatnim zaštitarskim firmama u svojoj nadležnosti. U RS-u entitetski MUP vodi evidenciju o svim privatnim zaštitarskim firmama (vlasnici, zaposleni, dozvole za oružje, kao i samo oružje), dok se u Federaciji sva evidencija, osim spiska ovlaštenih osoba, vodi u kantonalnim MUP-ovima. Zakonima je reguliran profil osoba koje smiju osnivati privatne zaštitarske firme (ne smiju imati krivični dosje itd). Osobe koje žele raditi u privatnoj zaštitarskoj firmi trebaju dobiti dozvolu ili potvrdu od entitetskih ministarstava nakon uspješnog polaganja ispita. Zakonom je određen najmanji broj zaposlenog zaštitarskog osoblja koji je potreban za osnivanje privatne zaštitarske firme, kao i postotak zaposlenih koji smiju nositi oružje (20 posto u Federaciji, 50 posto u RS-u). Zaposleni i oružje su prijavljeni u MUP-u (RS – entitetski MUP, Federacija – kantonalni MUP-ovi). Zaposleni u privatnim zaštitarskim firmama smiju koristiti silu, uključujući oružje, jedino u samoodbrani.³⁷⁴

Uprkos novoj pravnoj regulativi, situacija se nakon 2002. godine nije značajno promijenila, za što su odgovorne određene slabosti u zakonima. Dozvole za rad u privatnom zaštitarskom sektoru u Federaciji izdaje Federalni MUP na osnovu šestodnevnog edukacijskog programa koji se organizira na Policijskoj akademiji u Sarajevu. Program ne sadrži više od šest sati fizičkih vježbi i dva sata obuke za vatreno oružje. U RS-u se odobrenja izdaju isključivo na osnovu ispita, bez ikakvih edukacijskih zahtjeva. Standard za kvalificiranje je veoma nizak. Pored toga, oba entiteta aktivno potiču zaposlenje osoba s vojnim ili policijskim iskustvom, uključujući decertificirane policajce, u privatnim zaštitarskim firmama (u Federaciji nakon amandmana 2008. godine).³⁷⁵

Međutim, glavni razlog za ograničene efekte zakonskog uređenja jest ukupno političko i sigurnosno okruženje. Privatne zaštitarske firme u oba entiteta su bile jasno organizirane na etničko-stranačkoj osnovi. U RS-u je najveća zaštitarska firma, Sector Security, direktno bila povezana s vladajućim SDS-om.³⁷⁶ U Federaciji su zakon iz 2002. godine izradili

vodeći ljudi hrvatske i bošnjačke nacionalnosti u Federalnoj obavještajno-sigurnosnoj službi (FOSS). Jedan od njih, bivši zvaničnik obavještajne službe bosanskih Hrvata, Ivan Vukšić, donedavno je posjedovao udio u nekoliko privatnih zaštitarskih firmi iz kantona s hrvatskom većinom u zapadnoj Hercegovini.³⁷⁷ Pripadnici grupa koje se bave organiziranim kriminalom su čak osnovali privatnu zaštitarsku firmu nakon izlaska iz zatvora.³⁷⁸ Više puta se desilo da su u pljačke banaka i napade na transporte novca bile uključene upućene osobe iz privatnih zaštitarskih agencija.³⁷⁹

Privatni zaštitarski sektor je konsolidiran nakon 2006. godine. Na tržištu sve više dominiraju dvije firme – Alarm West iz Federacije (sa sjedištem u Sarajevu) i Sector Security iz Republike Srpske (sa sjedištem u Banjoj Luci). Tome je doprinio decentralizirani sistem registriranja i izdavanja dozvola za privatne zaštitarske firme, jer se velikim firmama daje prednost nad malim. Alarm West se razvio u Alarm West Group (AWG), koji obuhvaća šest firmi, od kojih sve osim jedne djeluju unutar Federacije. AWG je 2011. godine prodan stranoj zaštitarskoj firmi, Securitas AB iz Švedske (koja posjeduje 85 posto udjela), i sada djeluje pod imenom Securitas BiH. Sa 1.300 zaposlenih predstavlja najveću zaštitarsku firmu u BiH, s tržišnim udjelom od oko 70-80 posto. Sector Security ima apsolutnu dominaciju na tržištu u RS-u, gdje je kupio niz drugih privatnih zaštitarskih firmi. Nedavno je kupio i nekoliko firmi u zapadnoj Hercegovini koje su bile u vlasništvu osoba hrvatske nacionalnosti: Puma Security i Redarstvenik.²⁸ I Sector i AWG naglašavaju da je njihovo osoblje višenacionalno i da se među njima nalaze i demobilizirani borci iz sve tri ratne vojske. Preostale firme su male, s najviše 100-120 zaposlenih.³⁸⁰

Najnoviji podaci o privatnom zaštitarskom sektoru nisu dostupni. Godine 2009. bilo je registrirano 169 firmi, koje su ukupno zapošljavale 4.207 ljudi. Privatne zaštitarske firme su posjedovale 1.075 komada registriranog oružja. Predstavnik jedne veće firme procjenjuje da se sadašnji broj zaposlenih kreće oko 3.500-4.000.³⁸¹ Konsolidiranje tržišta je dovelo

28 U Republici Srpskoj je zakonom o privatnim zaštitarskim firmama zabranjen ulazak stranog kapitala, uključujući i kapital iz Federacije (!).

do značajne profesionalizacije. Čini se da je pravila u ovaj sektor uvela tržišna potražnja, a ne zakoni. Sector Security se, po svemu sudeći, oslobodio ranijih političkih veza. Od 2006. godine se odupire pritiscima Dodikovog režima, a Slaviša Krunić, vlasnik Sectora, čak se otvoreno suprotstavlja Dodiku.³⁸²

Uprkos tim pozitivnim dostignućima, još uvijek je prisutno nekoliko razloga za zabrinutost. U Federaciji podijeljenost unutrašnjih poslova između entitetskog i kantonalnog nivoa ograničava praktičnu kontrolu kantonalnih ministarstava unutrašnjih poslova nad privatnim zaštitarskim firmama. U Federaciji ne postoji jedinstvena baza podataka zaposlenih u privatnim zaštitarskim firmama. Zbog nepostojanja zajedničke baze podataka o privatnim dozvolama za oružje vlastima je gotovo nemoguće provjeriti posjeduje li zaposlenik zaštitarske firme i privatno oružje na zakonit način. Iako je zakonska kontrola u Republici Srpskoj strožija, s obzirom na to da su ovi podaci centralizirani pri MUP-u RS-a, treba imati u vidu ograničenja policijske autonomije u tom entitetu. Pored toga, istraživanje o privatnim zaštitarskim firmama iz 2009. godine pokazalo je da gotovo u svim kantonima u Federaciji, kao i u pojedinim policijskim oblastima u RS-u, djeluje više firmi nego što ih ima registriranih i licenciranih.³⁸³ U pojedinim kantonima u Federaciji ministarstva unutrašnjih poslova ne vrše kontrolu nad privatnim zaštitarskim firmama kako je predviđeno zakonom.³⁸⁴

Ključno je pitanje u kontekstu ove studije jesu li ranije veze između političkih elita i dijelova privatnog zaštitarskog sektora i dalje prisutne nakon procesa konsolidacije. U Federaciji se čini da su promjenom vlasništva nad pojedinim zaštitarskim firmama prekinute ranije veze među hrvatskim ratnim obavještajnim strukturama, hrvatskim nacionalnim političkim strankama i pojedinim privatnim zaštitarskim firmama u zapadnoj Hercegovini. Ali, prema nekoliko izvora, jedna manja firma u Federaciji je povezana s bošnjačkim političkim strankama.³⁸⁵ U RS-u je Alpha Security bankrotirala nakon zabrane supervizora za Brčko i ponovo je osnovana kao nova firma, Alpha Plus. Centurion, druga firma koja je zabranjena zajedno s Alphom, kupljena je od Sector Securityja.³⁸⁶

Jedna firma je privukla naročitu pažnju međunarodne zajednice i lokalnih medija: Elite Security. Elite ima sjedište u Novoj Topoli, u blizini Laktaša, rodnog mjesta predsjednika RS-a Milorada Dodika. Elite Security zapravo predstavlja privatne zaštitarske snage poljoprivrednog preduzeća Farmland, govedarske farme koja se također nalazi u Novoj Topoli, jer je njegov vlasnik funkcioner Farmlanda.³⁸⁷ Farmland je registriran 2005. godine u RS-u kada je Farmland LLC, *off-shore* preduzeće koje je formalno registrirano u Wyomingu, kupio ranije socijalističko preduzeće u procesu privatizacije. Prošlost preduzeća otkriva veze sa sadašnjim režimom SNSD-a. Farmland je dobio milione eura direktne podrške iz budžeta RS-a, kredite od Investicijsko-razvojne banke (IRB) RS-a, te kroz koncesije i ugovore s entitetskim institucijama u vrijednosti nekoliko miliona eura. Ipak, preduzeće duguje više od milion eura poreznoj upravi RS-a.³⁸⁸ Uprkos medijskim izvještajima iz RS-a proteklih godina o navodnom paravojnom karakteru agencije Elite Security, pozadina stvarnih aktivnosti te firme i dalje je nejasna. Međunarodne sigurnosne agencije na terenu u BiH su proteklih godina provele intenzivnu istragu te firme, ali nisu našle nikakve dokaze koji potvrđuju navode da je Elite paravojna jedinica ili pretorijanska garda tadašnjeg premijera Milorada Dodika. Ipak, međunarodni sigurnosni zvaničnici u BiH, kao i novinar s kojim smo razgovarali u pripremi ove studije, insistiraju na tome da su aktivnosti Elite Securityja i dalje sumnjive. Oni ukazuju na političke veze Farmlanda i navode da nivo zaštitarskih usluga koje Elite pruža u Novoj Topoli daleko nadmašuje normalno osiguranje govedarske farme te veličine.³⁸⁹

Zaključak

Značajno konsolidiranje i reguliranje tokom proteklih godina je privatni zaštitarski sektor učinilo manje poznatom nepoznanicom. Međutim, svi međunarodni sigurnosni zvaničnici u BiH s kojima su autori razgovarali uvjereni su da bi pripadnici privatnih zaštitarskih firmi bili među prvima koji bi se latili oružja u slučaju nasilnog etničkog sukoba. Oni smatraju da osoblje privatnih zaštitarskih firmi – naročito demobilizirani pripadnici specijalnih jedinica i obavještajnih službi – spada u na-

jbolje obučeno među sigurnosnim agencijama u BiH, i javnim i privatnim. Mnogi napominju i da su ti zaštitari dobro opremljeni, te da imaju pristup i znanje za rukovanje oružjem koje njihove firme (barem zvanično) ne posjeduju. Grupa od 100 ljudi iz manje (i slabije kontrolirane) privatne zaštitarske firme mogla bi imati veliki utjecaj ako bi se aktivirala u ranim fazama sukoba.

X. Nogometni huligani i maloljetnička delinkvencija

Kada su se protivničke navijačke grupe nogometnih klubova *Dinama* iz Zagreba i *Crvene zvezde* iz Beograda 13. maja 1990. godine sukobile na stadionu Maksimir u Zagrebu, prilikom čega je 60 osoba ozlijeđeno, taj okršaj je najavio užas koji će uskoro obilježiti predstojeće ratove koji pratili raspad Jugoslavije. Nakon više mjeseci političke napetosti i nacionalističkog huškanja na rat oko budućnosti jugoslavenske federacije, bijes i frustracije su proključali i kulminirali toga dana u uličnim borbama i kasnije u velikim neredima na stadionu između navijača dvaju klubova, koji do današnjeg dana utjelovljuju hrvatske i srpske nacionalne identitete. Mnogi komentatori su kasnije primijetili da je taj sukob otvorio “kapije pakla”, jer se ubrzo nakon toga cijela zemlja raspala u kaos i krvoproliću. CNN je nedavno uvrstio maksimirske neredе iz maja 1990. među pet nogometnih utakmica koje su “promijenile svijet”.³⁹⁰

Sukobi između zagrebačkih Bad Blue Boysa i beogradskih Delija, koje je televizija prenosila uživo, suočili su javnost s pojavom masovog nasilja i pružili uvid u način organiziranja tih grupa i njihovu upotrebu u svrhe koje nisu imale mnogo veze s nogometom.³⁹¹

Te dvije najveće organizirane grupe nogometnih navijača u bivšoj Jugoslaviji uspostavile su model unutrašnje organizacije i dinamike koja je postala gotovo standardna i za preostale značajnije navijačke skupine na ovom prostoru. Taj model počiva na spoju snažnog upliva nacionalnih i vjerskih identitetskih politika, veza s organiziranim kriminalom i političarima, te ljubavi prema nogometu.

U Hrvatskoj i Srbiji, kao i u drugim državama nasljednicama bivše Jugoslavije koje su sada organizirane oko manje ili više dominantnih nacionalnih i religijskih većina, identitetska politika na unutrašnjem planu više ne igra tako važnu ulogu. Međutim, produžena i sve dublja politička kriza u Bosni i Hercegovini i dalje nudi plodno tlo za navijačke grupe koje ne samo da se okupljaju na nacionalističkoj osnovi nego se koriste i u političke svrhe.³⁹²

U BiH su svi veći nogometni klubovi u određenoj mjeri povezani s većinskim etničkim grupama koje dominiraju u područjima gdje je klub registriran i gdje igra domaće utakmice. Struktura njihovih navijačkih skupina obično odražava nacionalni sastav lokalnog stanovništva. Ljubav prema nogometnom klubu obično je povezana s još većom ljubavi prema vlastitom nacionalnom i vjerskom identitetu. Mnoge navijačke skupine sebe vide kao elitne predstavnici širih identitetskih grupa s kojima se poistovjećuju. Njihovi pripadnici tako preuzimaju samododjeljenu ulogu neustrašivih ratnika u stalnoj borbi za obranu “boja” svoga kluba i svoga naroda. Imena navijačkih skupina odabrana u skladu s priželjkivanom slikom o samima sebi.

Dvije najveće navijačke grupe u BiH povezane su sa sarajevskim nogometnim klubovima FK Željezničar (Manijaci) i FK Sarajevo (Horde zla). Drugi većinski bošnjački navijački klubovi u Federaciji su okupljeni oko FK Sloboda iz Tuzle (Fukare), NK Čelik iz Zenice (Robijaši) i FK Velež iz Mostara (Red Army). Dva najveća isključivo hrvatska navijačka kluba registrirana su pri NK Široki Brijeg (Škripari) i NK Zrinjski iz Mostara (Ultrasi). U Republici Srpskoj FK Borac Banja Luka ima pojedinačno najvažniju grupu navijača (Lešinari), iza koje slijedi još samo ona vezana uz FK Slaviju iz Istočnog Sarajeva (Orlovi).

Većina tih grupa godinama je učestvovala u incidentima na stadionima i izvan njih. Lešinari su 2001. godine učestvovali u neredima u Banjoj Luci na svečanosti obilježavanja polaganja kamena temeljca za obnovu Ferhatpašine džamije (koja se sagrađena 1579. godine i koju su vlasti bosanskih

Srba srušile 1993. godine).³⁹³ Ta grupa je prva koja je istakla transparent sa srpskim nacionalističkim sloganom “Nož, žica, Srebrenica“, za vrijeme utakmice na domaćem terenu protiv sarajevskog Željezničara 2003. godine.³⁹⁴

Lešinari su predvodili i nered u Banjoj Luci koji su uslijedili nakon proglašenja nezavisnosti Kosova 26. februara 2008. godine, za vrijeme kojih je napadnut konzulat Sjedinjenih Američkih Država i polupano više radnji u centru grada. Za vrijeme nedavne utakmice u Banjoj Luci ista grupa je isticala transparent u znak podrške optuženom za ratne zločine generalu Ratku Mladiću, nakon njegovog hapšenja u junu 2011. godine.

Prilikom zaključivanja ove studije dogodilo se nekoliko incidenata koji zaslužuju pažnju. U prvom, u Banjoj Luci, navijači Borca su utrčali na teren i napali navijače i igrače sarajevskog Željezničara nakon što su gosti dali gol i povelili s 1:0. Utakmica je prekinuta nakon pet minuta, kada su organizatori izjavili da ne mogu garantirati sigurnost.³⁹⁵ Četiri policajca su ozlijeđena, a u napadu su oštećeni policijski automobili. Rezultat napada je da je Nogometni savez BiH dodijelio Željezničaru pobjedu od 3-0 protiv Borca, Borac je kažnjen sa 10.000 KM, Željezničar je kažnjen sa 2.000 KM, a Borcu je naloženo da sljedeće tri domaće utakmice igra na praznom stadionu.³⁹⁶ Samo nekoliko dana kasnije suparnički mostarski klubovi Velež i Zrinjski su igrali utakmicu Kupa BiH na stadionu Zrinjskog u zapadnom Mostaru. Nakon što je Velež dao gol u produžetku, navijači Zrinjskog su probili ogradu i utrčali na travnjak i progonili igrače Veleža po terenu.³⁹⁷ Oba incidenta su ukazala na slabosti sigurnosnih mjera na predvidivo napatim mečevima. Iste te sedmice, pozivajući se na incident koji se dogodio na utakmici koju su igrali u Širokom Brijegu, uprava FK Sarajevo je izjavila da su blage odluke Nogometnog saveza BiH o nacionalističkim napadima na njihove i druge navijače, kao i nepravredne kazne protiv kluba, narušile prvenstvo i dovele njihov tim u nepovoljan položaj.³⁹⁸ U klubu su naveli da su “nacionalizam, huliganstvo i manipulacije“ sistematski inficirali rukovodstvo Premijer lige BiH, kao “centre političke moći“. U FK Sarajevo su izjavili da će njihovi igrači ubuduće napustiti teren ako bude izazvani nacionalističkim sloganima, poput onoga “Nož, žica, Srebrenica!“

Za vrijeme domaćih utakmica navijači (Škripari) NK Širokog Brijega, koji su naziv dobili po lokalnoj ustaškoj formaciji koja se u tom kraju skrivala od jugoslavenskih vlasti nakon Drugog svjetskog rata, kao svoje obilježje često ističu nacističku zastavu sa svastikom (kukastim križem). Interesantno je da je uz u zastavu najčešće i zastava Vatikana, što bi trebalo sugerirati kako su nacistička ideologija i katolička vjera temeljne identitetske odrednice ove skupine. Međutim, njihovo prevladavajuće identitetsko određenje je pripadnost hrvatskom nacionalnom korpusu. Ono se naglašeno ističe kroz postavljanje velikih zastava susjedne Republike Hrvatske na tribinama stadiona u Širokom Brijegu te manjih takvih zastava posvuda na dijelu tribina gdje tradicionalno sjede domaći navijači.

Od 2003. godine, kada su se klubovi iz Republike Srpske pridružili jedinstvenoj nogometnoj Premijer ligi BiH, druge grupe nogometnih huligana su također učestvovali u uličnim tučnjavama i okršajima na stadionima, bilo sa suparničkim grupama huligana ili s policijom, ali često i između sebe. Pored toga, većinski bošnjačke grupe koje djeluju izvan Sarajeva imaju tradicionalno neprijateljski stav prema dvjema glavnim sarajevskim (također dominantno bošnjačkim) navijačkim grupama – Manijacima i Hordama zla. Utakmice između dvaju sarajevskih klubova s njihovim rivalima u Zenici, Tuzli i istočnom Mostaru, redovno su popraćena sukobima i uvredljivim skandiranjem domaćih navijača o Sarajevu kao (iz njihove perspektive, nezasluženom) ratnoj žrtvi, naročito o dva masakra na Markalama (gdje su većina žrtava također bili Bošnjaci). Iako ga je teško razumjeti, ovakvo ponašanje je vjerovatno izraz uobičajene frustracije i netrpeljivosti provincije prema glavnom gradu.

Najteži incident u kojem su učestvovali nogometni huligani dogodio se 4. oktobra 2009. godine u zapadnohercegovačkom gradiću Širokom Brijegu kada je mladi nogometni navijač ubijen u sukobima između dviju suparničkih grupa – lokalnih Škripara i gostujućih Hordi zla iz Sarajeva – te tamošnje policije i građana. Vedran Puljić, 24-godišnjak iz Sarajeva, umro je u bolnici od povrede glave zadobijenih iz vatrenog oružja. Još 31 navijač je s lakšim ili težim ozljedama medicinski je zbrinut, a ozlijeđeno

je i 16 policajaca. Incident je mogao prerasti u pravu katastrofu da su razbješnjele Horde zla uspjele zapaliti lokalnu benzinsku pumpu prema kojoj su pucale iz signalnog pištolja.³⁹⁹

Događaji u Širokom Brijegu dodatno su ukazali na nedostatak komunikacije i koordinacije unutar policijskih struktura u Federaciji, otvarajući prostor za političku zloupotrebu situacije.⁴⁰⁰ Prebacivanje krivnje među koordinacijskim tijelima zaduženim za osiguranje i uredno održavanje ovog događaja trajalo je sedmicama, pri čemu je policija u Sarajevu tvrdila da je svojim kolegama u Širokom Brijegu poslala pravovremeno upozorenje o broju navijača koji dolaze i o mogućoj prijetnji koju oni predstavljaju, dok je policija u Širokom Brijegu tvrdila da takvo upozorenje nikada nije dobila. Ovaj incident se dogodio u vrijeme kada je međunarodna zajednica učinila još jedan (na neuspjeh osuđen) pokušaj da izvrši pritisak na domaće političare kako bi postigli konsenzus o političkoj budućnosti Bosne i Hercegovine, odnosno o skromnim ustavnim i institucionalnim promjenama (takozvani butmirski paket). Zbog toga je međusobno prebacivanje krivnje za dva nepovezana neuspjeha - širokobriješki i butmirski, bilo nabijeno ne samo političkim, nego s obzirom na prevladavajuće etnonacionalne obrasce političkog organiziranja u zemlji, i nacionalnim tenzijama. Zbog ukupnog političkog konteksta i složenosti incidenta u Širokom Brijegu mnogi pripadnici agencija za provedbu zakona uključeni u ovaj slučaj bili su primorani birati između zova vlastitog naroda i njegovih vođa, s jedne, i zova dužnosti i profesionalnog ponašanja, s druge strane. Jasno je da su neki od njih odabrali prvo nauštrb drugog, što se može shvatiti i kao vjerovatni obrazac ponašanja u slučaju sličnih izazova u budućnosti.

Incident u Širokom Brijegu je također ukazao na nepostojanje odgovarajućih zakona na nivou države koji bi omogućili djelotvornije sprečavanje sportskog huliganstva.⁴⁰¹ Sa zajedničkom nogometnom ligom u kojoj sudjeluju klubovi iz oba entiteta, nužno je da BiH usvoji zakon o sprečavanju nasilja u sportu na državnom nivou, koji bi vlastima dao veće mogućnosti suradnje i ovlaštenja za suzbijanje huliganstva, čime bi se spriječilo ponavljanje takvih tragičnih događaja.

Vijeće ministara je u januaru 2009. godine usvojilo nacrt zakona i poslalo ga Skupštini na odobrenje. Nacrt je u potpunosti usuglašen s Evropskom konvencijom o nasilju i nedoličnom ponašanju gledatelja na sportskim priredbama, posebno na nogometnim utakmicama.⁴⁰² Predstavnici ključnih sportskih organizacija, nadležnih ministarstava te policijskih tijela dali su doprinos izradi nacrtu tog zakona.

Njegov glavni cilj je sprečavanje nereda, nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim događajima. U ključnim odredbama sadržani su precizni opisi nedozvoljenog ponašanja, kao i sankcije i mjere čiji je cilj osiguranje zaštite gledatelja, sportaša i drugih sudionika svih sportskih natjecanja. Glavni cilj je stvaranje uvjeta kojima se osigurava efikasno sprečavanje i suzbijanje nereda na sportskim terenima širom zemlje.⁴⁰³

Velika većina nogometnih stadiona u BiH još je uvijek u prilično lošem stanju, bez nužne infrastrukture, kao što su odgovarajuća sjedala za navijače i tuševi i svlačionice za igrače i suce. Samo nekoliko stadiona u zemlji ispunjava zahtjeve Europskog nogometnog saveza (UEFA) za organiziranje međunarodnih utakmica. U pojedinim slučajevima gostujući navijači nisu potpuno odvojeni na tribinama od domaćih navijača, što povećava opasnost od fizičkog dodira između suparničkih grupa, naročito u slučajevima kada se unajmljuju privatne zaštitarske firme za osiguranje sigurnosti prije, tokom i nakon utakmice. Zabrinjava i nepostojanje usklađenog rada s huliganskim grupama i pojedincima, bilo od socijalnih službi, bilo policije. Socijalnim službama nedostaju iskustvo, stručnost i osoblje koje bi moglo obavljati tako zahtjevan zadatak. Policija se obično bavi isključivo suzbijanjem nasilja umjesto prevencijom. Policijski izvori s kojima smo razgovarali u pripremi ove studije kažu da se nogometnom huliganstvu uglavnom pristupa stihijski. Ono što također nedostaje je tješnja suradnja i razmjena informacija lokalnih policija prije utakmica koje se smatraju visokorizičnim. Ovo u biti znači da su institucionalne manjkavosti koje su doprinijele incidentu u Širokom Brijegu 2009. godine još uvijek prisutne.

U drugom incidentu koji vrijedi spomenuti, nogometni huligani su bili dodatni faktor koji je doprinio da velike demonstracije prerastu u nasilje. Na dan 21. aprila 2010. godine demobilizirani borci su se okupili ispred zgrade Vlade Federacije u Sarajevu, pored tadašnje američke ambasade, da prosvjeduju protiv uvođenja provjere imovinskog stanja za dodjelu naknada. Ambasada SAD-a je upozorila američke građane da ne prilaze ovom području, naglasivši da se čak i mirne demonstracije “mogu pretvoriti u sukobe i eventualno eskalirati u nasilje”.⁴⁰⁴ Odaziv na prosvjede je bio velik, a demonstranti su dovezeni iz cijele zemlje u 120 autobusa. Zahtjevi prosvjednika dobili su snažnu javnu podršku Fahrudina Radončića, vlasnika sarajevskog dnevnog lista *Dnevni avaz*, i njegove tek formirane političke stranke. Slučajnost je da su većinom mladi navijači koji su se vraćali s utakmice između FK Sarajevo i Široki Brijeg na stadionu Koševo (koja je i sama obilježena nasiljem i ulaskom domaćih navijača na teren) prolazili pokraj prosvjednika i da su im se priključili. Radikalni demonstranti su počeli gađati zgradu Vlade FBiH kamenjem, bocama i drugim projektilima. Direktno je napadnut policijski kordon i veliki broj policajaca je ozlijeđen. Zapaljena je policijska stražarska kućica, a policija je morala koristiti suzavac kako bi rastjerala nasilnike. Ukupno je registrirano više od stotinu povrijeđenih.⁴⁰⁵ Na zgradi je pričinjena znatna šteta, a mnogi prozori su polupani.

Posebno zabrinjava činjenica da se u mnogim hulihanskim grupama nalaze i maloljetnici, nekada u dobi od 14 godina, pa čak i mlađi. Nevezano za obim huliganstva na sportskim događajima i oko njih, maloljetnička delinkvencija u Bosni i Hercegovini u stalnome je porastu.

Delinkvencija

Iako se uvijek može sumnjati u pouzdanost statističkih podataka, najnoviji podaci pokazuju da je u prvih šest mjeseci 2011. godine došlo do alarmantnog porasta broja djece u sukobu sa zakonom u cijeloj zemlji, pri čemu se broj maloljetničkih prijestupnika povećao za drastičnih 81,4 posto (u usporedbi sa 2010. godinom), dok je broj krivičnih djela za koja se terete porastao za 43 posto (s oružanim pljačkama na prvom mjestu). Taj

porast je naročito značajan u Kantonu Sarajevo, ali i u drugim dijelovima Federacije. Na nivou cijele zemlje maloljetni delinkventi su počinili oko 6,6 posto svih krivičnih djela.⁴⁰⁶

Nekoliko policijskih službenika s kojima smo razgovarali u pripremi ove studije potvrdilo je da se maloljetnička delinkvencija u Bosni i Hercegovini nedovoljno prijavljuje. Objašnjenja za to su različita. Škole i policija ponekad oklijevaju da prijave incidente jer to zahtijeva otvaranje zvaničnog kriminalnog dosjea za te mlade ljude i može izazvati njihovo još veće neprijateljstvo prema ovim institucijama. U manjim gradovima policija se često pretvara da ne vidi incidente u kojima učestvuju maloljetni delinkventi, koji su ponekad čak članovi njihovih obitelji ili prijatelji. Međutim, ono što najviše zabrinjava je praksa, raširena u cijeloj zemlji, neprijavljivanja slučajeva maloljetničke delinkvencije iz straha da će to izgledati loše i za policiju i za političare kada se pojavi u zvaničnim statističkim podacima.⁴⁰⁷

U BiH je pitanje maloljetničke delinkvencije ili “mladih u sukobu sa zakonom“, kako to naziva Fond Ujedinjenih naroda za djecu (UNICEF) da bi se izbjegla stigma koja se uz to veže, proteklih godina praćeno nizom drugih problema. Prema izvještaju državnog Komiteta za prava djece neki od tih problema su: stigmatiziranje djece u sukobu sa zakonom, nedovoljno podataka o broju maloljetnika u sukobu sa zakonom, neadekvatna istraživanja o preventivnim aktivnostima i neodgovarajući mehanizmi ocjenjivanja adekvatnosti postojećih mjera, nepostojanje alternative pritvoru i programa rehabilitacije u zajednici, pritvaranje maloljetnika zajedno s odraslim osobama, loši materijalni uvjeti u pritvoru, te neodgovarajući pristup obrazovanju. Pored toga, samo u pojedinim gradovima postoje specijalizirane policijske jedinice zadužene za istraživanje djela koja su počinili maloljetnici, te za njihovu prevenciju.⁴⁰⁸

Na poslijeratnu generaciju duboko su utjecala traumatična ratna iskustva njihovih roditelja (što se odrazilo i na njihovu sposobnost da budu dobri roditelji), kao i deprimirajuća društveno-ekonomska situacija u cjelini.

Niz međunarodnih organizacija godinama pokušava pružiti prijeko potrebnu pomoć koja bi bosanskohercegovačkim vlastima omogućila da poboljšaju pravosudni sistem za maloljetnike u zemlji.⁴⁰⁹ Kao rezultat toga, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice je 2006. godine donijelo državnu Strategiju protiv maloljetničkog prijestupništva (2006-2010). Pažnju javnosti na ovaj problem je 2008. godine privukao niz gnusnih zločina koje su počinili maloljetnici.⁴¹⁰ Vlasti su reagirale formiranjem međuministarskog Koordinacijskog tijela za maloljetničko pravosuđe, koje je pripremio nacrt zakona o maloljetničkom pravosuđu prema zahtjevu iz Strategije za 2006-2010. godinu.

Republika Srpska je u februaru 2010. godine usvojila Zakon o maloljetničkom pravosuđu zasnovan na međunarodnim standardima, koji je stupio na snagu u januaru 2011. godine. Sličan nacrt zakona se razmatra u Federaciji, ali još uvijek nije usvojen (do augusta 2011).⁴¹¹ Državna Strategija o maloljetničkom prijestupništvu koja je okončana 2010. godine još uvijek nije obnovljena zbog suprotstavljanja iz Republike Srpske.

Nepostojanje alternativnog sistema društvenih vrijednosti kojima bi se efikasno rješavali sve veći problemi mladih ljudi u poslijeratnom društvu u BiH sprečava njihovo uspješno uključivanje u društvo. Opća frustriranost raširenom korupcijom, nepotizmom, nekompetencijom, nedostatkom mogućnosti i neimaštinom nagriza društveno tkivo zemlje. Ovo doprinosi sve većoj društvenoj marginalizaciji i otuđenju omladine i njihovom povlačenju iz društva. Kultura nasilja koja se javlja stoga se smatra legitimnim sredstvom otpora protiv društva koje ovi mladi ljudi vide kao neprijateljski nastrojeno. Ne čudi stoga da društvene mreže kao što je Facebook ponekad služe kao forumi na kojima se mladi kriminalci pohvaljuju za njihova djela i slave kao heroji. U posljednje vrijeme među takvim slučajevima su grupe podrške na Facebooku – sa po nekoliko desetaka tinejdžera članova – za Harisa Čauševića, koji je priznao bombaški napad na stanicu policije u Bugojnu u ljeto 2010. godine, te za Harija Neradina, koji je u centru Sarajeva, usred dana, s više od 30 metaka iz svoje jurišne puške AK-47 zasuo policijsku patrolu u decembru 2010. godine.

Bez obzira na različite motive u tih zločina, oba počinitelja se slave zbog akcija protiv “sistema i policije”.⁴¹²

Fokusirajući se prvenstveno na vlastite nevolje i bijes, antagonizirani mladi ljudi imaju malo razumijevanja i interesa za složenost političkog konteksta koji ih okružuje i čiji su sastavni dio. U nekim slučajevima to ih čini podložnim manipulaciji. U septembru 2008. godine, na prvom Queer festivalu u Sarajevu, bijesne rulje sportskih huligana, mladića s kapuljačama i ratobornih selefija – koje su nahuškali lokalni političari i vjerski službenici – zajednički su izvršili opći napad na gej aktiviste, njihove goste, policiju, novinare i promatrače.⁴¹³

Sarajevo je već nekoliko godina poprište ratova suparničkih bandi, koje se pretežno bave trgovinom drogom i reketarenjem. Gotovo sve strane u tom sukobu su se koristile tinejdžerima u međusobnim obračunima, najčešće u oružanim napadima koji podsjećaju na likvidacije. Te mlade se upućuje da pucaju svojim žrtvama u noge kako ne bili optuženi za pokušaj ubistva. Manjkavosti maloljetničkog pravosudnog sistema često znače da mladi napadači izbjegnu oštre kazne i na kraju nerijetko budu oslobođeni.⁴¹⁴ Ovaj proračunati rizik se isplati, zbog čega se još uvijek uspješno koristi u obračunima bandi.

Nasumični policijski pretresi vozila u kojima su tinejdžeri često završe otkrivanjem malih arsenala oružja, uključujući bejzbol palice, noževe, ručne bombe i sve vrste pištolja. “Jednu generaciju unazad, kada zagusti, obračunavali smo se šakama. Ova djeca danas odmah potežu pištolj ili nož”, rekao je demobilizirani policijski inspektor s kojim smo razgovarali u pripremi ove studije. U BiH se do sada nisu događale pucnjave kao u školi Columbine (SAD), ali nema sumnje da mnogi učenici nose skriveno oružje u školu. Obrazovne institucije nemaju uređaje kojima bi mogli kontrolirati da li učenici unose oružje u škole, niti imaju planove kako postupiti u slučaju pucnjave.

Čini se da se zakon i red u zemlji više poštuju po inerciji iz prijašnjeg sistema, nego li kao posljedica svjesnog napora odgovornih vlasti. Ponašanje koje je još nedavno bilo društveno neprihvatljivo i za osudu, u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini postalo je ne samo prihvatljivo, već sve više postaje norma.

Jasno je da huliganstvo u sportu i maloljetnička delinkvencija nipošto nisu svojstveni ili ograničeni samo na Bosnu i Hercegovinu. Kao što nas jasno podsjećaju nedavni neredi u Velikoj Britaniji, društveno isključene, zanemarene, obespravljene, problematične i bijesne grupe ljudi svih dobnih skupina mogu se aktivirati i pobuniti bilo gdje. Ovakve zajednice su raširena pojava s dubokim socijalnim i ekonomskim korijenima, a mogu ih pokrenuti različiti faktori. BiH još uvijek nema dovoljno djelotvornih mjere prevencije, a postojeće se ne primjenjuju zbog problema koji su posljedica neuspjele države. Također zabrinjava izostanak mjera prevencije koje bi se trebale provoditi obitelji, obrazovni sistem i socijalne službe.

Mladi u BiH žrtve su nefunkcionalne države, slabe privrede i nacionalističke indoktrinacije. Maloljetnička delinkvencija predstavlja individualiziran, direktan proizvod te situacije. Huliganstvo u nogometu ovoj mješavini dodaje i identitetsku/ nacionalnu pripadnost i organiziranost.

Huliganske i kriminalne grupe već su korištene za političke aktivnosti u zemlji budući da su poluorganizirane i da ih je relativno lako mobilizirati. Incident pred zgradom Vlade FBiH naročito pokazuje da mladi nogometni huligani mogu postati odlučujući faktor koji bi inače mirna javna okupljanja – uključujući i političke demonstracije – mogao učiniti nasilnim. Može se zbog toga pretpostaviti da, ukoliko se ukaže potreba, te grupe i pojedinci lako mogu poslužiti kao prethodnica šireg pokreta u eventualnom unutrašnjem sukobu.

XI. Manjinski povratnici

Zajedno s međusobno povezanim faktorima maloljetničke delinkvencije i nasilja u sportu, odnos između takozvanih manjinskih povratnika i etnički većinskog stanovništva u Bosni i Hercegovini je još jedan osnovni element u procjeni mogućnosti izbijanja etničkog nasilja. Etničko ratovanje od 1992. do 1995. godine bilo je ratovanje za teritorije, ali je imalo za cilj i promjenu demografske strukture zemlje, jer je stvaranje "etnički homogenih" teritorija bio njegov primarni cilj. Sredstva su bila "etničko čišćenje", masovno protjerivanje stanovništva i teritorijalno osvajanje.

Demografske posljedice rata su bile dramatične. Od predratnog broja od 4,4 miliona stanovnika, u ratu je raseljeno oko 2,2 miliona građana, od čega je 1,2 miliona potražilo utočište u inozemstvu, a oko 1 milion je raseljen unutar zemlje, takozvane interno raseljene osobe.⁴¹⁵ Dejtonski mirovni sporazum, kojim je formalno okončan rat u BiH, sadrži proturječnosti u svojim glavnim odredbama, zbog čega je povratak izbjeglica i interno raseljenih osoba u svoje predratne domove postao žarišna tačka međuetničkih sukoba i nasilnih incidenata tokom prve decenije nakon rata. Decentraliziranim ustavnim poretkom i upravljačkim strukturama dejtonske države, podijeljene na etno-teritorijalnoj osnovi, faktički su priznati rezultati etničkog ratovanja. Ipak, Aneks 7, koji se bavi izbjeglicama i raseljenim osobama, postavio je (bar) pravni temelj za poništenje rezultata rata. Aneks 7 kaže da "sve izbjeglice i raseljene osobe imaju pravo da se slobodno vrate u svoje domove. Oni će imati pravo na povrat imovine koja im je bila oduzeta tokom neprijateljstava nakon 1991. godine".⁴¹⁶

Posebna grupa povratnika – takozvani manjinski povratnici – postala je meta etničkih nacionalnih režima u BiH. Manjinski povratak je predstavljao direktnu prijetnju tim režimima na lokalnom, regionalnom i entitetskom nivou, što je izazvalo žestok otpor. U mnogim općinama etnički većinsko stanovništvo se zapravo razlikovalo od predratnog etničkog sastava. Uvođenje termina “manjinski povratak” tokom poslijeratnih godina od organizacije zadužene za povratak, UNHCR-a, bilo je posljedica njezinog pragmatičnog priznavanja političkih pritisaka, a ne precizan opis. Povratak, naprimjer, kompletnog bošnjačkog i hrvatskog stanovništva u svoje predratne domove u Republici Srpskoj rezultirao bi time da Srbi više ne bi činili apsolutnu većinu stanovništva u mnogim općinama, čime bi zapravo bio srušen jedan od glavnih ratnih ciljeva. Kada je započeo prvi povratak manjina 1997. godine, lokalni moćnici i stanovništvo su često nasilno reagirali. Svake godine su prijavljivane stotine međuetničkih incidenata, fizičkih napada, ubistava, uništavanja imovine i maltretiranja.⁴¹⁷

Uprkos otporu, broj manjinskih povrataka je rastao tokom prve decenije implementacije mira, dostigavši vrhunac od 2000. do 2002. godine. Zahvaljujući međunarodnom vojnom prisustvu u zemlji, uspostavljanju javnog reda i sigurnosti te ukupnom poboljšanju političke klime, broj napada na povratnike je smanjen. Promjena međunarodnih prioriteta i smanjenje broja osoba koje namjeravaju da se vrate u svoje predratne domove usporili su manjinski povratak, koji je gotovo potpuno zaustavljen u proteklih šest ili sedam godina.⁴¹⁸ Manjinski povratak je izgubio ključni politički značaj koji je ranije imao. Ipak, manjinski povratnici su i dalje ugrožena društvena grupa, jer je njihov odnos sa etnički većinskim stanovništvom u zajednicama gdje žive često otežan. U ovom poglavlju se procjenjuju oba ova faktora u odnosu na trenutno političko okruženje, uz osvrt na napade na povratnike, u nastojanju da se odvaga mogućnost da ovakvi incidenti prouzrokuju šire međuetničko nasilje.

Opća situacija u kojoj se nalaze manjinski povratnici

Povratak izbjeglica u BiH, uključujući manjinski povratak, praktično je u zastoju. Vratila se gotovo polovina onih koji su u ratu postali izbjeglice ili interno raseljene osobe, to jest oko jedan milion ljudi. Manjinski povratak u mjesto porijekla u BiH je nešto niži od polovine te brojke, oko 470.000: 275.000 u Federaciju BiH, 170.000 u RS i 22.000 u Distrikt Brčko. Gotovo sva imovina je vraćena zakonskim vlasnicima, a 317.000 od 467.000 uništenih stambenih jedinica je obnovljeno, velikim dijelom uz međunarodnu pomoć.

Ove brojke mogu izgledati pozitivne, ali čini se da je stvarni broj fizičkih povrataka znatno manji. Mnogi povratnici su samo vratili svoju imovinu, a žive u područjima gdje su u etničkoj većini, uglavnom u drugom entitetu, ili su čak prodali ili zamijenili vraćenu imovinu.⁴¹⁹ Poslijeratni povratak je u samo nekoliko općina u BiH dostigao dovoljno visok broj da preokrene etnički većinske odnose koji su uspostavljeni kao posljedica rata, a "manjinski povratak" se faktički pretvorio u povratak etničkih manjina.

Ovim odlukama doprinose teški uvjeti za život i institucionalno diskriminiranje manjinskih povratnika. Povratnici imaju teškoće u pronalazanju posla, ne mogu da prenesu socijalne naknade kada se vrate iz drugog entiteta i suočavaju se sa opstrukcijama u dobijanju zdravstvene zaštite, penzija i u obrazovanju. Mnogi se vraćaju u ruralna područja s lošom infrastrukturom, koja i dalje propada. Manjinski povratnici su suočeni s diskriminacijom na tržištu rada. Broj pripadnika manjina koji su zaposleni u javnom sektoru, od općinskog do entitetskog nivoa, ne samo da je ispod predratnog nego je i ispod njihovog trenutnog demografskog učesća. Zajednice manjinskih povratnika koji su se vratili da ostanu velikim dijelom se sastoje od starijih penzionera i porodica sa samohranim roditeljima. Veoma mali broj povratnika zapravo ima posao i velikim dijelom žive od uplata koje im šalju članovi porodice iz inozemstva i od naturalne poljoprivrede, vršeci razmjenu za veliki dio osnovnih potrepština.⁴²⁰

Udio manjinskih povratnika u stanovništvu danas oštro odudara od njihovih zakonski priznatih prava. Srbi, Hrvati i Bošnjaci su “konstitutivni narodi“, kako ih definira dejtonski ustav (Aneks 4). Ustavni sud BiH je u presudi 2001. godine potvrdio da su sva tri naroda “konstitutivna“ u cijeloj zemlji.⁴²¹ Na osnovu te odluke i na osnovu kasnijih institucionalnih usklađivanja, sve tri etničke grupe (odnosno njihovi politički predstavnici, da budemo precizni) posjeduju snažne i jednake mehanizme etničke zaštite na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou, nezavisno od njihovog stvarnog udjela u stanovništvu. Jedan od najjačih zaštitnih mehanizama su parlamentarni domovi naroda (BiH, FBiH) i Vijeće naroda (RS), u kojima svaki narod ima pravo veta na zakone koji se tiču dugog niza takozvanih vitalnih nacionalnih interesa. Javne dužnosti i zaposlenje u javnoj upravi sve do lokalnog nivoa treba da odgovaraju udjelu stanovništva iz popisa iz 1991. godine.

Posljedice ovako složenog i često proturječnog uređenja su mnogostruke. Unaprijeđen je povratak, ali su manjinske grupe povratnika postale predmetom političke manipulacije. Naprimjer, bošnjačke nacionalne stranke se već dugo bave izbornim inženjeringom i prisilile su bošnjačke povratnike u RS-u da zadrže prijavljeno prebivalište u Federaciji kako bi povećali svoj udio glasova u tom entitetu, što je imalo negativne posljedice po ove izbjeglice.⁴²² S druge strane, pravo veta Bošnjaka i Hrvata u RS-u, naprimjer, utjecalo je na to da vlasti tog entiteta podrže povratak i da sufinansiraju obnovu stambenih i vjerskih objekata. To je dovelo do kompromisnih dogovora u općinskoj politici između etnički većinskih stranaka i stranaka koje predstavljaju manjinske povratničke zajednice i koje ne služe uvijek interesima manjinskih povratnika kao grupe.⁴²³

Manjinske povratničke grupe u sve lošijoj političkoj atmosferi

Iako se suočavaju sa strukturalnom diskriminacijom, odnosi između manjinskih povratnika i dominantnog lokalnog stanovništva su se u protekloj deceniji prilično normalizirali. Taj proces je zasjenjen tokom proteklih nekoliko godina, naročito u RS-u, gdje je vatrena nacionalistička

retorika Milorada Dodika, drugih srpskih političara i medijskog diskursa ostavila traga na subjektivnom osjećaju sigurnosti manjinskih povratnika te na međuetničkim odnosima. Prijetnje otcjepljenjem, prikazivanje Bošnjaka kao islamskih fundamentalista i negiranje genocida u Srebrenici izmijenili su atmosferu. Dodik je u nekoliko navrata javno izjavio da “za RS nije prihvatljivo da joj sude sudije muslimani”.⁴²⁴ Njegova izjava se odnosila na rad Suda BiH, ali lako je zamisliti kako je posmatraju Bošnjaci povratnici koji žive u RS-u. U izvještaju o posjeti BiH u novembru 2010. godine povjerenik za ljudska prava Vijeća Evrope Thomas Hammarberg je pisao o “izvještajima o negativnom utjecaju koji je nacionalistička retorika imala na odnose među različitim etničkim zajednicama, što je izazvalo osjećaj nesigurnosti među povratnicima.”⁴²⁵

Provokativni politički potezi iz Banje Luke doprinijeli su tom osjećaju nesigurnosti i motivirali su predstavnike povratničkih zajednica da javno izraze svoje bojazni. U intervjuu iz maja 2011. godine, Mustafa Muharemović, predstavnik bošnjačkih povratnika iz Zvornika, u koji se vratilo oko 20.000 Bošnjaka, govorio je o posljedicama odluke Narodne skupštine RS-a o zakazivanju referenduma i rekao da je ona više opteretila ljude koji su se vratili i demotivirala potencijalne buduće povratnike nego bilo šta drugo. “Uz svu muku koju imaju, povratnici su sada opterećeni i mislimo o tome kuda vodi ova usijana politička atmosfera.”⁴²⁶ U intervjuu iz augusta 2011. godine, Dodik je zaprijetio da će promijeniti zakon u RS-u i ukinuti Vijeće naroda Narodne skupštine, što je izazvalo žestoke reakcije bošnjačkih i hrvatskih predstavnika u RS-u. U svojoj reakciji, Vesna Jović, predsjednica banjalučkog hrvatskog humanitarnog udruženja “Danica“, koje se zalaže za povratak Hrvata u RS, izjavila je da “Hrvati i Bošnjaci u RS-u ionako imaju jednaka prava samo na papiru, tako da bi bez Vijeća ostali bez bilo kakve zaštite. Ako bi se to realiziralo, bilo bi najbolje da svi koji su ostali i svi koji su se vratili kolektivno ise iz RS-a.”⁴²⁷

Incidenti u kojima je upotrijebljeno nasilje protiv manjinskih povratničkih zajednica

Veoma je teško ocijeniti jesu li ova promjena političke atmosfere i njene negativne posljedice na osjećaj sigurnosti manjinskih povratnika u proteklom godinama doveli do porasta broja incidenata s nasiljem, napada na povratnike i njihovu imovinu. Ni policija ni bilo koji drugi organ u BiH sistematski ne prikupljaju podatke o nasilju u čijoj je osnovi nacionalizam ili rasizam, niti o nasilju protiv povratnika. Predstavnici manjinskih povratničkih zajednica s kojima su autori razgovarali nisu mogli potvrditi porast incidenata. Umjesto toga, potvrdili su postojan nivo redovnih incidenata manjeg intenziteta – verbalnih provokacija, nacionalističkih simbola, rasističkih grafiti, vandalizama i oštećenja te uništavanja povratničke imovine, pucanja u zrak itd. Prema riječima osoba s kojima smo razgovarali ovakvi incidenti redovno ostaju bez policijske reakcije.⁴²⁸ Jedna osoba s kojom su razgovarali je autorima kazala da se “u suštini radi o zastrašivanju – to je ono s čim se povratnici suočavaju [konstantno]”.⁴²⁹ Prema podacima koje su autori dobili, EUFOR je napravio izvještaj o međuetničkim incidentima u proljeće 2011. godine koji je pokazao veliki porast takvih događaja – 40 u prva tri mjeseca u poređenju sa 60 za cijelu 2010. godinu. Autori nisu uspjeli dobiti izvještaj, ali njegovo postojanje im je potvrdilo nekoliko nezavisnih izvora. Nakon iznošenja tih podataka Odboru šefova vodećih međunarodnih agencija u Sarajevu, komandant EUFOR-a je navodno ukoren od visokih dužnosnika u Bruxellesu.⁴³⁰ Autori nisu upoznati s načinom na koji su prikupljeni podaci za taj izvještaj iako im je rečeno da on predstavlja zbir podataka od lokalnih vlasti i EUFOR-ovih timova za vezu i osmatranje.

Nasilni napadi na vjerske objekte i imovinu triju glavnih religija u BiH sada se sistematski bilježe. Međureligijsko vijeće, nevladina organizacija koja promovira poslijeratno pomirenje (kao i vjerska prava) i koju podržavaju rukovodstva svih religija, u novembru 2010. godine pokrenulo je projekt praćenja tih napada. Zvaničnici iz svih triju religija zatim reagiraju i vrše pritisak na vlasti da odgovore na njih na odgovarajući način. U svom

prvom polugodišnjem izvještaju, koji pokriva period od novembra 2010. do aprila 2011. godine, Vijeće je zabilježilo 28 takvih napada. Među njima su vandalizam protiv džamija, pravoslavnih i katoličkih crkava te pojedinih jevrejskih objekata, skrnavljenje grobalja i nadgrobnih spomenika, pokušaji spaljivanja pojedinih objekata i fizički napadi na vjerske službenike. Dok se neki slučajevi kategoriziraju kao obične provalne krađe, velika većina tih slučajeva je “zasnovana na mržnji”. Vijeće je utvrdilo da su se gotovo svi slučajevi dogodili u zajednicama gdje vjersko-etnička grupa predstavlja manjinu – napadi su zapravo usmjereni protiv manjinskih povratničkih grupa i zajednica. Naprimjer, u RS-u su se događali napadi na džamije i katoličke crkve i objekte, dok su u Federaciji napadi bili usmjereni protiv pravoslavnih objekata i katoličkih crkava u dijelu entiteta gdje su Hrvati u manjini. Među tim napadima je nekoliko slučajeva vandalizma na pravoslavnim objektima u Sarajevu i oko njega. Vijeće je izvijestilo da su nakon angažiranja vjerskih predstavnika, civilne vlasti uglavnom reagirale na pohvalan način. Ipak, većina počinitelaca je ostala nepoznata i nekažnjena.⁴³¹

Nekoliko napada na povratničke zajednice u 2010. i 2011. godini zahtijeva posebnu pažnju:

Izgradnja pravoslavne crkve koja je započeta 2010. godine u Potočarima u istočnom dijelu RS-a izazvala je glasan otpor lokalnih povratnika Bošnjaka zbog otvoreno provokativne prirode te namjere. Mjesto gradnje, Budak, nalazi se neposredno iznad memorijalnog centra u Potočarima posvećenog žrtvama srebreničkog genocida. Crkva se gradi na privatnoj zemlji u blizini mjesta gdje je bila masovna grobnica, na lokaciji na kojoj nema stanovnika Srba, niti ljudi koji bi išli u crkvu. Pored toga, gradnja je bila nezakonita, bez potrebnih dozvola. Lokalni povratnici Bošnjaci su napravili peticiju i poslali je odgovarajućim domaćim i međunarodnim vlastima. Vlasti RS-a su prekinule gradnju tek krajem juna 2011. godine, manje od tri sedmice prije godišnje komemoracije srebreničkog genocida 11. jula na koju dolazi na desetke hiljada ožalošćenih svake godine.⁴³² Taj slučaj je prouzrokovao veliku zabrinutost međunarodnih organizacija u BiH zbog mogućnosti da izazove ozbiljno međuetničko nasilje.⁴³³

U martu 2011. godine u Bosanskom Novom/Novom Gradu, u zapadnom dijelu RS-a, jedan čovjek je uletio automobilom u džamijski kompleks lokalne islamske zajednice. Izašao je iz automobila, počeo psovati bošnjačke žene i djecu koji su se tu zatekli i zaprijetio da će pobiti cjelokupno bošnjačko stanovništvo i minirati džamiju. Nekoliko puta je ponovio da je to RS – zašto su se oni vratili? Pokušao je nekoliko puta fizički napasti lokalnog imama, ali ga je na kraju savladala i uhapsila policija koja je došla.⁴³⁴ Treba reći da se napad dogodio upravo u gradu u kome je policijska akcija protiv navodnih islamskih terorista samo pola godine ranije podigla etničke tenzije i izazvala strah među Bošnjacima povratnicima (vidjeti analizu tog slučaja u poglavlju o policiji).

U Zvorniku, u sjeveroistočnom dijelu RS-a, u julu 2010. godine jedan pijani čovjek je provalio u mjesnu džamiju čija obnova je bila u toku. Popeo se na munaru, bacio zastavu Islamske zajednice u BiH, kao i pivske flaše, te mahao zastavom Republike Srpske. Tokom sljedećih 90-120 minuta, oko stotinu srpskih stanovnika se okupilo oko džamije i bodrilo napadača. Policija i mjesni vatrogasci su konačno razvalili ulazna vrata džamije, koja je počinitelj zaključao, i okončali incident. Čovjek se nije opirao hapšenju. Policija je kasnije navela da je poznat kao psihički nestabilan. Ovaj slučaj ima nekoliko uznemirujućih aspekata. Uznemirujuća je spontana podrška velikog broja domaćih građana Srba, kao i pokretanje *fan* stranice za počinioca na Facebooku koja je privukla 100 pristalica za 24 sata. Pored toga, policija je sporo reagirala. Najzloslutnija je reakcija lokalnog ogranka organizacije demobiliziranih boraca Armije RBiH. On je u saopćenju za javnost osudio i javnu podršku provokaciji i policijsku reakciju koju smatraju presporom. “Sljedeći put nećemo čekati policijske snage satima da prekinu ovaj najgori oblik napada na vjerske objekte Islamske zajednice u Zvorniku“, upozorili su.⁴³⁵

U maju 2011. godine nekoliko medija iz RS-a je izvijestilo o navodnim vojnim vježbama koje vrše pripadnici vehabijskog islamističkog pokreta u području planine Mahnjače. Mahnjača je nalazi u RS-u, u srednjoj Bosni, u području blizu međuentitetske linije razdvajanja, između

Teslića u RS-u i općina Zenica i Travnik u Federaciji. Dnevni listovi iz RS-a su prenijeli izvještaje srpskih povratnika koji su govorili o pucnjima iz automatskog oružja svake večeri i o vehabijama koji žive u tom području. Mediji iz RS-a su naveli da su vojne vježbe koje provode pripadnici vehabijskog pokreta izvor pucnjave i ukazali su na vojnu lokaciju koja se nalazi u blizini. Federalni policijski zvaničnici s kojima su autori razgovarali demantirali su to objašnjenje. Prema njihovim riječima, u istrazi koju je proveo odjel za terorizam Federalnog MUP-a, ustanovljeno je da su zapravo pucali lokalni pastiri koji su koristili (nelegalne) automatske puške za odbranu od vukova.⁴³⁶ S obzirom na činjenicu da su se mnogi pripadnici vehabijskog pokreta naselili u nepristupačnim područjima u blizini međuentitetske linije razdvajanja iz razloga koji nemaju veze sa islamskim terorizmom (vidjeti poglavlje o islamskom terorizmu), kao i na senzacionalističko izvještavanje medija u RS-u o potencijalnim prijetnjama islamskog terorizma u BiH, ne mogu se isključiti slični budući slučajevi u kojima medijsko izvještavanje na osnovu glasina zapravo dovede do nasilnih međuetničkih incidenata.

Pored ovih incidenata, autori su dobili još jedan uznemirujući podatak: veće manjinske povratničke zajednice u pojedinim općinama su legalno formirale lovačka udruženja i posjeduju veće količine oružja. Autori su saznali za najmanje jedan slučaj u zapadnom dijelu RS-a gdje manjinska povratnička zajednica, prema izvorima s kojima su razgovarali, ima na raspolaganju nekoliko stotina komada oružja.⁴³⁷

Zaključak

Nema sumnje da je sve užarenije političko okruženje pojačalo subjektivni osjećaj nesigurnosti među manjinskim povratnicima, što negativno utječe na odnose s etnički većinskim stanovništvom u zajednicama gdje oni žive, naročito u RS-u, ali ne samo tamo. Nije poznato je li to dovelo do značajnog porasta broja incidenata s nasiljem, ali je sigurno da on nije porastao do nivoa blizu onog koji je bio prisutan u vrijeme kada je manjinski povratak bio u središtu političkog sukoba prije jedne decenije. Ipak, karakter pojedinih incidenata koji su ovdje izdvojeni je zabrinjavajući. S obzirom na trenutni politički kontekst, nema sumnje da neki od njih mogu spontano eskalirati u širi nasilni međunacionalni sukob.

XII. Terorizam i islamistička radikalizacija

Pojavni oblici terorizma, 1996-2011.

Terorizam ne predstavlja masovno ili kolektivno nasilje, već usmjerenu aktivnost manjih skupina ili pojedinaca. I pored autentične podrške koju takve skupine mogu uživati u zajednici kojoj pripadaju, u nekoj većoj organizaciji ili u političkom pokretu, broj osoba koje aktivno sudjeluju u izvođenju terorističkih akcija općenito je vrlo mali. Ta činjenica dodatno otežava napore za suzbijanje terorizma. Međutim, praćenje i razumijevanje različitih oblika regrutacije i radikalizacije koja vodi u nasilje, kao i *modus operandi* takvih skupina i pojedinaca, mogu ukazati na važne pojave i pomoći razvoj djelotvornih strategija za borbu protiv terorizma.

Detaljan uvid u sigurnosne incidente s obilježjima terorizma u Bosni i Hercegovini u proteklih petnaestak godina ukazuje na dva odvojena vala aktivnosti i na najmanje dvije generacije počinitelja, koje su potaknute s najmanje dva motivacijska faktora. Usto, jasno je vidljiva i razlika s kojom su vlasti reagirale na pojavu terorizma prije i nakon 11. septembra 2001. godine.

Prvi val vezuje se uz preostale strane mudžahedine i njihove domaće sljedbenike koji su stajali iza serije bombaških i napada iz vatrenog oružja na, uglavnom, hrvatske manjinske zajednice u srednjoj Bosni. Na udaru tog vala bile su povratničke obitelji, katoličke crkve, policajci hrvatske nacionalnosti, kao i policijska stanica u Mostaru.⁴³⁸ Isti krug počinitelja povezan je i s nekoliko oružanih pljački i ubistava muslimana u srednjoj Bosni.

Sušтина tog prvog vala terorističkih napada bio je jasan politički cilj. U godinama neposredno poslije rata i nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma dio bošnjačke političke elite nastojao je iskoristiti “mudžahedinski faktor“ za opstrukciju pune provedbe Aneksa 7, odnosno povratka izbjeglica i interno raseljenih osoba svojim predratnim domovima. Našavši se u nevoljko stvorenoj Federaciji s bosanskohercegovačkim Hrvatima i dijeleći 51 posto zemlje s bivšim neprijateljima koji su postali saveznici, dio bošnjačke elite koristio je mudžahedine kao moćno sredstvo u nastojanju da održi etničku većinu u ranije mješovitim dijelovima srednje Bosne i u Sarajevu, gdje je tokom rata uspostavljena bošnjačka većina koju je trebalo očuvati.⁴³⁹

Drugi val aktivnosti povezanih s terorizmom u BiH pojavio se u znatno drukčijem kontekstu. S promjenom vlasti u zemlji 2001. godine, kada su privremeno potisnute tri nacionalističke stranke koje su sudjelovale u nastanku Dejtonskog sporazuma (SDS, HDZ i SDA), te nakon terorističkih napada na New York i Washington 11. septembra 2001., službeni odnos prema preostalim mudžahedinima dramatično je promijenjen. Njihov broj je značajno smanjen. Mnogi su izgubili bosanskohercegovačko državljanstvo ili su deportirani iz zemlje nakon što su proglašeni “prijetnjom po nacionalnu sigurnost“. Vlasti su zatvorile lokalne urede islamskih dobrotvornih organizacija koje su osumnjičene za financiranje mudžahedina i podržavanje međunarodnog terorizma (među kojima su El-Furkan, Islamska fondacija El-Haramein, Dobrotvorna fondacija El-Haramein i El-Mesdžid el-Aksa i druge).

Međutim, odlazak iz Bosne i Hercegovine preostalih stranih boraca posredno je otvorio prostor za pojavu nove generacije “islamističkih aktivista“. Prema obliku i sadržaju radikalizacije u nasilje ti pojedinci imaju malo (ili nimalo) veze s jedinicom El-Mudžahid i sa samim ratom. Dok su akcije bivših mudžahedina bile motivirane problemima karakterističnim za lokalni, bosanskohercegovački kontekst, ova nova generacija ideološki se nadahnjuje takozvanim pokretom globalnog džihada, a djelovanjem u Bosni i Hercegovini pokušava doprinijeti postizanju širih, međunarodnih ciljeva tog pokreta (poput povlačenja stranih trupa iz Afganistana i Iraka).

Izuzev u slučaju Mirsada Bektaševića, državljanina Švedske, rođenog u Novom Pazaru (Srbija), koji je osuđen za pripremu spriječenog samoubilačkog bombaškog napada u Sarajevu 2005. godine, preostale do sada poznate ovakve skupine uglavnom su samonikle i bez značajnijih veza s međunarodnim terorističkim organizacijama i pojedincima.⁴⁴⁰ Jedna takva skupina (Rijad Rustempašić i drugi) uhapšena je u Bugojnu, u policijskoj operaciji koja je podsjećala na klopke kakve potencijalnim teroristima u Sjedinjenim Američkim Državama postavlja FBI (Savezni istražni ured) i 2009. godine optužena za “terorizam, udruživanje radi činjena kaznenih djela i neovlašteni promet oružjem i vojnom opremom te proizvodima dvojne namjene“. Taj proces, koji je počeo u martu 2010. godine, u vrijeme nastanka ove studije još uvijek se vodi pred Sudom Bosne i Hercegovine. Kao odmazdu za hapšenje i suđenje u slučaju *Rustempašić i drugi* nekoliko osoba blisko povezanih s tom skupinom (predvođenih Harisom Čauševićem) aktiviralo je improviziranu eksplozivnu napravu ispred policijske stanice u Bugojnu 27. juna 2010. godine. Od posljedica eksplozije jedan je policajac poginuo, a više ih je ranjeno.⁴⁴¹ Protiv osumnjičenih za taj napad podignute su optužnice za terorizam i od marta 2011. njima se također sudi pred Sudom Bosne i Hercegovine.⁴⁴²

Tokom posljednjih desetak godina agencije za provedbu zakona u BiH pažljivo su pratile i bilježile aktivnosti osoba koje mogu predstavljati sigurnosnu prijetnju u zemlji. Iako se broj imena na popisima moguće opasnih razlikuje od agencije do agencije, nema sumnje da sada postoji bolji uvid u kretanje i ponašanje tih osoba. Bivši visoki službenik FMUP-a s kojim smo razgovarali u pripremi ove studije procijenio je u junu 2011. godine kako broj “pojedinaца od sigurnosnog interesa“ u FBiH ne prelazi 600, te da ih zajedno s onima koji žive u RS-u ima oko 1.000. Nakon bombaškog napada u Bugojnu direktor Obavještajno-sigurnosne agencije (OSA) BiH Almir Džuvo izjavio je u julu 2010. godine da “u BiH ima 3.000 potencijalnih terorista“.⁴⁴³

Međutim, policijski i obavještajni izvori upozoravaju da je znatno teže pratiti slične aktivnosti unutar bosanskohercegovačke dijaspore. Temeljito

praćenje radikaliziranih osoba porijeklom iz BiH u inozemstvu zahtijevalo bi blisku suradnju sa stranim policijskim organima, kao i jasnije definirane nadležnosti i koordinaciju među domaćim sigurnosnim službama.⁴⁴⁴ Potreba za ovakvom suradnjom je očita jer je takozvani globalni selefijski džihad fenomen koji je tijesno povezan s dijasporama. Nedavno provedeno istraživanje pokazalo je da je među identificiranim pripadnicima pokreta globalnog džihada 84 posto onih koji su mu se priključili živeći u dijasporama širom svijeta. Od tog broja, oko 87 posto ih je ušlo u pokret dok su živjeli u Europi.⁴⁴⁵

Kao što pokazuje slučaj Mirsada Bektaševića, Bosna i Hercegovina se već suočila s izazovom radikalizirane dijaspore. Zahvaljujući spoju sreće i dobrog policijskog rada, Bektašević i njegovi suučesnici su u jesen 2005. godine spriječeni da izvrše samoubilački bombaški napad u Sarajevu. Međutim, posljednjih godina je više osoba porijeklom iz Bosne i Hercegovine optuženo za terorizam u inozemstvu, odnosno u Sjedinjenim Američkim Državama, zbog čega je suočavanje s problemom radikalizirane dijaspore sve hitnije.⁴⁴⁶

Iako nije potpuno pouzdana, službena evidencija pokazuje da je nakon 11. septembra 2001. godine broj incidenata u BiH koji su imali obilježja terorizma ostao prilično skroman. Na upitnu vrijednost statistike ukazuje činjenica da su u nekim slučajevima kaznena djela procesuirana kao akti terorizma iako su imala jasna obilježja organiziranog kriminala. Također, događalo se da izvršenje akta nasilja s prepoznatljivim karakteristikama terorizma bude sudski tretirano kao neko drugo kazneno djelo.⁴⁴⁷

Stručnjaci za studije terorizma vrlo dobro znaju da je izrada sveobuhvatnog profila tipičnog teroriste nezahvalna zadaća jer postoji niz faktora koji u konačnici određuju tko će, kada i zašto postati teroristom. Međutim, u slučaju BiH – na temelju podataka iz policijskih istraga i sudski procesuiranih slučajeva – s izvjesnom mjerom sigurnosti može se skicirati profil osoba koje su sklone uključivanju u uglavnom samonikle militantne islamističke skupine i za sudjelovanje u aktima nasilja. U go-

dinama neposredno nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma počinitelji terorističkih akcija često su bili strani mudžahedini, od kojih su neki i ranije bili angažirani u sličnim napadima na drugim mjestima, izvan BiH. Međutim, u posljednje vrijeme osobe koje su povezane s terorističkim aktivnostima ili u njima izravno sudjeluju najčešće su građani BiH.⁴⁴⁸

Već površan uvid u sudske spise pruža dovoljno elemenata koji ukazuju na mogući profil osoba koje su posljednjih godina osumnjičene za terorizam u BiH. U najvećem broju slučajeva radi se o pojedincima koji žive u ekonomskoj oskudici i društveno su marginalizirani; većina ih potječe iz nefunkcionalnih obitelji; slabo su ili nikako obrazovani; obično nemaju stalni ili bilo kakav posao; mnogi su višestruki povratnici u kriminal – od obiteljskog nasilništva do krađa i nezakonitog posjedovanja vatrenog oružja; često se radi o psihički nestabilnim osobama starosne dobi između 20 i 35 godina. Uglavnom se regrutiraju kroz ranije uspostavljene društvene mreže – u krugu obitelji ili prijatelja, a proces radikalizacije se odvija kroz blizak osobni kontakt s drugim pripadnicima skupine ili s osobom od autoriteta, kao i putem interneta i drugih medijskih platformi.

Ukratko, iskustvo pokazuje da te osobe potječu iz spontano organiziranih i samostalnih skupina prijatelja, rođaka i ljudi od povjerenja, u kojima njihove međusobne društvene veze prethode ideološkom zbližavanju. Takve se skupine kroz svoju unutrašnju dinamiku kolektivno radikaliziraju, i to najčešće skoro automatskim prihvaćanjem uvjerenja kakva dijeli većina članova skupine. Unutarnja dinamika ovako jako uvezanih društvenih mreža potiče lojalnost i osjećaj bliskosti među članovima skupine, što ih u nekim slučajevima može navesti da se žrtvuju jedni za druge, kao i za cilj koji žele postići. Te karakteristike bile su posebno vidljive u oba bugojanska slučaja (Rustempašić i Čaušević) 2009. i 2010. godine.⁴⁴⁹

Trenutna struktura selefijskog pokreta²⁹

Globalni selefijski pokret nikada nije bio homogen. Sastoji se od mnogo različitih i ponekad suparničkih skupina. Ova nepovezanost postupno je postala vidljiva i u bosanskohercegovačkoj selefijskoj zajednici. Kad su vlasti marginalizirale najuže rukovodstvo jedinice El-Mudžahid, preostali mudžahedini i njihovi domaći sljedbenici počeli su se međusobno udaljavati.

Usitnjavanje bosanskohercegovačkog selefijskog pokreta nije bilo potaknuto teološkim sporenjem, već prvenstveno suprotstavljenim leaderskim ambicijama njegovih čelnika, kao i sve oskudnijim priljevom novca kojim su financirane njihove aktivnosti prije 11. septembra 2001. godine. U tom je razdoblju više različitih selefijskih skupina skrenulo na sebe pažnju javnosti. Te su skupine djelovale uglavnom samostalno ili labavo povezane, često su bile jedna drugoj suprotstavljene, a ponekad i otvoreno sukobljene.

U samom početku, Aktivna islamska omladina (AIO), skupina bivših bošnjačkih članova jedinice El-Mudžahid, i njihov časopis *SAFF* postali su najvažniji baštinici selefijske doktrine. AIO je gotovo čitavo desetljeće radio na vjerskom buđenju Bošnjaka i upućivao na najranije islamsko učenje i praksu, odbacujući “novotarije” u islamu, pripisujući ih neznanju kao posljedici polustoljetne komunističke represije. Ljudi povezani s organizacijom sudjelovali su u nizu javnih protesta i često su se koristili huškačkom retorikom protiv drugih etničkih i vjerskih skupina u BiH, kao i protiv domaćih muslimana koji nisu dijelili njihove stavove. Nakon niza policijskih akcija koje su uslijedile poslije 11. septembra 2001. godine i koje su, uz ostalo, bile usmjerene na saudijske i druge bliskoistočne humanitarne organizacije koje su djelovale u BiH, AIO je došao pod strogi

²⁹ Odgovarajući termin u ovom slučaju često je sporan. Sljedbenici ovog pokreta obično se nazivaju selefijama ili vehabijama, ali to je širok i često zbunjujući naziv. On se odnosi kako na one koji kao “novotarije” odbacuju skoro sve što je u razvoju islama uslijedilo nakon prvih triju generacija muslimana tako i one koji slijede ideje Muslimanske braće ili nadahnuće nalaze u prakticiranju vjere kakvo postoji u Saudijskoj Arabiji. Islamski teolozi danas sugeriraju da bi prikladniji termin, povijesno i teološki, bio haridžije ili novoharidžije, a koji se odnosi na treću veliku grupaciju u islamu, uz sunite i šiite.

nadzor domaćih i međunarodnih policijskih i obavještajnih agencija. U prostorijama organizacije više je puta obavljen policijski pretres, a obavljena je i detaljna revizija financijskog poslovanja. Nedugo nakon toga značajno je smanjen priljev novca koji je organizaciji stizao iz inozemstva, što je primoralo čelništvo AIO-a da u jesen 2006. godine raspusti organizaciju zbog nedostatka novca za njezino održavanje.

Vremenom su se pojavile i druge selefijske skupine u BiH, ali i u bošnjačkoj dijaspori. Nedavno objavljena studija, čije su nalaze u nizu razgovora za ovo istraživanje potvrdili domaći i strani obavještajni izvori, ukazuje na to da se bosanskohercegovački selefijski pokret trenutno sastoji od najmanje triju glavnih struja. One se između sebe razlikuju prvenstveno po stavovima prema Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini, kao i prema terorizmu, odnosno pokretu globalnog džihada.⁴⁵⁰

Jednu od triju značajnih odmetnutih skupina vodi Nusret Imamović i njeno sjedište je u Gornjoj Maoči, u sjeveroistočnoj Bosni. Za tu skupinu – neprijateljski nastrojenu prema Islamskoj zajednici, koju smatra nevjerničkom i korumpiranom – tvrdi se da najbrže raste u BiH i u dijaspori. Imamović i njegovi sljedbenici žestoko se protive konceptu sekularne države, demokracije, slobodnih izbora i bilo kakvih zakona koji nisu zasnovani na šerijatskom pravu. Sam Imamović u više je navrata javno podržao nasilje i pokret globalnog džihada.⁴⁵¹

Druga po veličini selefijska skupina nalazi se u Beču, a predvodi je Muhamed Porča, za kojega se obično navodi da je imam džamije Tevhid u 12. Bezirku (okrug) glavnog grada Austrije.⁴⁵² Pripadnici te skupine tvrde da samo njihove zajednice – u Austriji, Njemačkoj, Danskoj, Srbiji, Crnoj Gori i drugdje – slijede i prakticiraju ono što nazivaju “izvornim islamom“. Porča je skrenuo pozornost na sebe kada je 2007. godine prekinuo veze sa Islamskom zajednicom u Bosni i Hercegovini. Od tada pokušava pod svoj utjecaj staviti druge selefijske skupine, poput one Nusreta Imamovića, a koje su gnušajući se svijeta koji ih okružuje i koji smatraju punim nevjerništva, pokvarenosti i korupcije radije izabrale da se iz njega povuku i izoliraju.

Treća i najekstremnija bosanska selefijska skupina također djeluje iz Austrije. Predvodi je Nedžad Balkan (zvani Ebu Muhamed), koji je rođen u Beču, a čiji su se roditelji iselili iz Sandžaka. Balkana se smatra vjerskim autoritetom *Kelimetul Haka* (Riječ istine) – organizacije bosanskohercegovačkih i srbijanskih muslimana iz Sandžaka – i izvorom inspiracije za nekoliko radikalnih skupina u BiH i Srbiji. Njegove aktivnosti se vežu za džamije Sahaba u 7. bečkom distriktu i predstavljene su na niz web stranica, među kojima su najpoznatije www.kelimetul-haqq.org i www.el-tewhid.com.⁴⁵³ Sadržaj obiju stranica otkriva ogorčenost Islamskom zajednicom u Bosni i Hercegovini, koja se u nizu postavljenih videosnimaka naziva “neislamskom zajednicom“. Snimci odražavaju i podršku koju skupina daje upotrebi nasilja, ne samo protiv “nevjernika“ nego i protiv drugih muslimana koji ne dijele njihov svjetonazor. Opravdanje takvog nasilja navelo je pojedine stručnjake da Balkanovu selefijsku zajednicu kategoriziraju kao tekfirsku skupinu, povezanu s pokretom *Tekfir ve-l-Hidžra* (Izopćenje i preseljenje).⁴⁵⁴

Obavještajni izvori smatraju da je Balkanov utjecaj u samoj BiH prilično ograničen i ukazuju na dvije veoma male skupine njegovih sljedbenika u Sarajevu i Donjem Vakufu, sa po 10 do 15 članova.⁴⁵⁵

Usitnjavanje bosanskohercegovačkog selefijskog pokreta otvorilo je prostor i za nastanak niza manjih, prilično izoliranih skupina koje nisu podložne nekom posebnom vođi ili organizacijskom konceptu, već radije biraju da se drže po strani i održavaju specifičan način života i prakticiranja vjere.

Selefijske zajednice u BiH gotovo su uvijek izolirane i raštrkane svuda po zemlji. Dio analitičara smatra zabrinjavajućim to što se selefijska naselja često nalaze u blizini međuentitetske linije razdvajanja i, u pojedinim slučajevima, u blizini skladišta oružja. Iako bi se to moglo tumačiti kao strateško pozicioniranje u slučaju novog sukoba u BiH, u kojem bi selefijske zajednice mogle poslužiti kao bošnjačko predziđe protiv srpskih snaga. Međutim, ovakav raspored selefijskih naselja posljedica je i činjenice da su kuće u mnogim selima duž bivše linije fronta (sadašnje

međuentitetske granice) bile u tolikoj mjeri razorene da su ih njihovi vlasnici jednostavno odlučili prodati (npr. u Bočinji i Gornjoj Maoči). Selefije su ponudili najviše, a vrlo je moguće da su bili i jedini zainteresirani za kupovinu tih kuća. Odabir udaljenih i izoliranih područja za formiranje naselja također je određen njihovim uvjerenjem da istinski muslimani koji žive u nevjerničkoj državi trebaju pribjeći hidžri – iseljenju ili povlačenju iz okolnog (nevjerničkog) svijeta, slijedeći primjer poslanika Muhammeda i njegovih sljedbenika, koji su prešli iz Meke u Medinu 622. godine da bi formirali prvu islamsku zajednicu.

I pored međusobnih razlika, većina bosanskohercegovačkih selefijskih skupina dijeli neke zajedničke osobine koje nisu svojstvene isključivo takvim organizacijama (ili vjerskim sektama) sa islamskim predznakom. One potvrđuju tendencije pojedinih tradicionalnih vjerskih zajednica da se izoliraju od drugih vjernika i da definiraju svoju svetu zajednicu kroz njeno disciplinirano suprotstavljanje kako nevjernicima tako i malodušnim vjernicima. Ovaj obrazac svojstven je fundamentalističkim pokretima unutar praktično svake vjerske tradicije. Takvi pokreti imaju slične karakteristike unatoč razlikama u teološkoj doktrini, veličini i društvenom sastavu, obimu njihovog utjecaja ili sklonosti prema nasilju. Ipak, ovakve fundamentalističke i puritanske skupine većinom ne potiču niti odobravaju nasilje, bilo da je ono usmjereno prema članovima same skupine (represija ili masovno samoubistvo) ili prema vanjskom svijetu (terorizam).⁴⁵⁶

U organizaciji i postupanju različitih selefijskih skupina koje djeluju u BiH i u bosanskohercegovačkoj dijaspori malo je toga jedinstvenog ili posebnog. One naprosto iskazuju dobro poznate operativne obrasce mnogih fundamentalističkih vjerskih skupina i sekti.

Primjetno je također da nijedna bosanska selefijska frakcija nije do sada nasilno nametnula svoje vodstvo bilo kojoj drugoj ideološki srodnoj skupini. Međutim, tokom 2011. godine bivši vjerski vođa jedinice El-Mudžahid, Imad el-Misri, egipatski šejh osuđen u toj zemlji na deset godina zatvora zbog učešća u terorističkom napadu, uložio je znatan na-

por da obnovi svoj utjecaj u BiH.⁴⁵⁷ Njegovi intervjui, besjede i poduke o islamu iznenada su se počeli pojavljivati u proljeće 2011. godine na internetskim stranicama koje pripadaju različitim selefijskim skupinama, ali i na YouTubeu. Sadržaj El-Misrijevih poruka najvećim je dijelom religijski poučan i njime ne potiče na ideološka sukobljavanja ili nasilje bilo koje vrste. Upućeni izvori tvrde da su te poruke sročene kako ne bi potakle međusobne nesuglasice, te kako bi se njima istovremeno naglasio El-Misrijev vjerski autoritet. Čini se također da su poruke formulirane tako da pridobiju širu podršku, što se tumači kao nagovještaj El-Misrijevih leaderskih ambicija. Službenici nekoliko agencija za provedbu zakona u Bosni i Hercegovini s kojima smo razgovarali u pripremi ove studije nisu mogli potvrditi izvještaje da je El-Misri posjećivao BiH posljednjih mjeseci, niti su mogli provjeriti postoji li trajni sudski nalog kojim mu se zabranjuje ulazak u zemlju.⁴⁵⁸

Mehanizmi za prevenciju terorizma

Bosna i Hercegovina uskladila je svoje pravne norme za borbu protiv terorizma s odgovarajućim međunarodnim standardima i preporukama. Ključne rezolucije Ujedinjenih naroda o međunarodnom terorizmu unesene su u Kazneni zakon BiH, koji konkretno tretira niz kaznenih djela povezanih s terorizmom. Taj je zakon 2010. godine dopunjen novim člancima kojima se sankcionira financiranje terorističkih djelatnosti (članak 202), javno poticanje na terorističke aktivnosti (članak 202.a.), vrbovanje radi terorističkih aktivnosti (članak 202.b.), obuka za izvođenje terorističkih aktivnosti (članak 202.c.) i organiziranje terorističke skupine (202.d.). Usto, Vijeće ministara usvojilo je Strategiju Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma 2010-2013. Odgovornost za provedbu strategije podijeljena je između policijskih snaga u obama entitetima te krovnim institucijama kao što su Ministarstvo sigurnosti BiH, Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA), Obavještajno-sigurnosna agencija Bosne i Hercegovine (OSA), kao i Operativna grupa za borbu protiv terorizma kojom rukovodi Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, a nadzire je Ministarstvo sigurnosti.⁴⁵⁹

Nakon terorističkog napada u Bugojnu u junu 2010. godine postalo je jasno da nejasnoće u podjeli odgovornosti između različitih policijskih agencija ugrožavaju napore za sprečavanje terorizma. To je naročito došlo do izražaja za vrijeme vanrednog sastanka Parlamentarnog odbora za obranu i sigurnost u julu 2010. godine kada su se direktori ključnih agencija uključenih u borbu protiv terorizma i njegovu prevenciju požalili da političke prepreke i neodgovarajuća zakonska rješenja ugrožavaju njihova nastojanja da se suprotstave terorizmu. Čelnici agencija za provedbu zakona u BiH upozorili su da će bez zakona o sprečavanju terorizma policija i tužiteljstva biti spriječeni da poduzimaju preventivne mjere i prisiljeni da djeluju tek nakon počinjenja terorističkog djela.⁴⁶⁰ Više od godinu dana kasnije, urađeno je malo toga da bi se ovi problemi riješili. Naprotiv, moglo bi se reći da je sposobnost za djelotvornu borbu protiv terorizma oslabljena.

SIPA, agencija u čijoj je nadležnosti borba protiv terorizma, ima prilično ograničene mogućnosti da potpuno i uspješno ostvari tu ulogu. Odjel za borbu protiv terorizma Federalnog ministarstva unutarnjih poslova (FMUP) smanjen je (privremeno) sa devet na samo četiri službenika. Pored toga, odluka da se imenuje osam istražitelja za terorizam FMUP-a u kantonalna odjeljenja, jer aktivnosti povezane s terorizmom spadaju u nadležnost FMUP-a, u vrijeme pisanja ove studije još je uvijek bila "na čekanju". Oštre mjere štednje ponekad ograničavaju i rutinske operacije Odjela za borbu protiv terorizma, pri čemu se noćenja u udaljenijim dijelovima Federacije rijetko dozvoljavaju i od istražitelja se očekuje da se s takvih destinacija vrate u istom danu. Službenici najvažnijih agencija za provedbu zakona u BiH potvrdili su u razgovorima za potrebe ovog istraživanja da su i sami suočeni sa sličnim finansijskim i operativnim ograničenjima.

Usto, potpunije razumijevanje terorističkih prijetnji i efikasnu strategiju za borbu protiv terorizma u BiH ometa uporno politiziranje tog sigurnosnog problema. "Terorizam" je riječ koja u sebi ima ugrađeno negativno (pejorativno) značenje i pogodna je kao "vrijednosna etiketa" koja se najčešće koristi za obilježavanje političkih neprijatelja i suparni-

ka koje treba marginalizirati ili kriminalizirati.⁴⁶¹ Etiketiranje bilo koje identitetske skupine kao terorističke u biti delegitimira njezine političke ciljeve. U BiH već više od desetljeća traje uporna kampanja koja za cilj ima ovom etiketom općenito označiti muslimane, a posebno Bošnjake. Nametnuta prvenstveno od političkih elita i medija u Republici Srpskoj, i naročito od samoproglāšenog “Ekspertnog tima za borbu protiv terorizma i organiziranog kriminala u Jugoistočnoj Europi“, ova kampanja nastoji uspostaviti jednostavnu ali neodrživu logiku – svi teroristi su vehabije; Bošnjaci su većinom vehabije; dakle, većina Bošnjaka su teroristi.

Iz različitih razloga, dio međunarodnih medija i stručnjaka vremenom je nekritički prihvatio tu pojednostavljenu korelaciju. U nizu izvještaja i studija objavljenih nakon 2001. godine Bosna i Hercegovina prikazana je kao “mjesto rođenja Al-Kaide“, kao njen “centar za regrutaciju i logistička baza“, “polazište i odskočna daska za operacije u Europi“, te kao mjesto gdje se za potrebe vođenja globalnog džihada “vrbuju bijeli muslimani“. “Bosanska teroristička veza“ također se redovno prepoznaje u nizu međunarodnih incidenata, od terorističkog napada na Mumbai 2008. do navodnog pokušaja atentata na bolivijskog predsjednika Evu Moralesa 2009. godine.⁴⁶²

Sasvim je jasno da je BiH zbilja izložena mogućoj pojavi unutrašnjeg i međunarodnog terorizma, ali ta prijetnja nije ovdje ništa izraženija nego u drugim europskim zemljama. U statističkom pogledu, BiH se zapravo dugi niz godina svrstava među zemlje s najmanjim brojem zabilježenih incidenata povezanih s terorizmom.⁴⁶³ Nepotkrijepljeni navodi o povećanoj opasnosti od terorizma u BiH, zasnovani na apsurdnoj tvrdnji da u zemlji živi oko 100.000 vehabija, nemaju za cilj odvratiti takvu prijetnju nego obilježiti Bošnjake kao teroriste i delegitimirati njihove političke ciljeve.⁴⁶⁴ Mediji i političke elite bosanskih Srba do sada su, kao po pravilu, posezali za kartom “vehabija-terorista“ kao glavnog aduta kada je trebalo spriječiti ili usporiti ključne procese u zemlji (od reforme policije, preko izmjena i dopuna Ustava, do općih i lokalnih izbora, kao i prilikom razmatranja referenduma o pravosuđu).⁴⁶⁵

Kao odgovor na to, bošnjačka strana, a posebno Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini, reagirala je gotovo automatskim poricanjem svake sigurnosne prijetnje koju može predstavljati prisustvo opasnih pojedinaca i ideologija povezanih sa islamom, nazivajući sve takve navode neprijateljskim i islamofobičnim. Reisu-l-ulema Mustafa Cerić je u više navrata izjavio da Islamska zajednica ne treba zadirati u vjersku slobodu svojih pripadnika, niti djelovati kao neka vrsta vjerske policije.

Zbog toga su policijski dužnosnici često prinuđeni balansirati između dviju suprotstavljenih i jednako manjkavih predodžbi terorističke prijetnje, te svoje procjene i reakcije na ovaj sigurnosni izazov prilagođavati tako da odgovaraju željama ovdašnjih političkih elita. Prema riječima jednog od vodećih policijskih službenika u zemlji, koji je govorio pod uvjetom da ostane anonimna, jedini razlog zbog kojega u BiH do sada nije bilo više terorističkih napada jest činjenica da smo "imali više sreće nego pameti".

Vrijedi podsjetiti da je, po pravilu, većina radikalnih, ekstremnih i militantnih pokreta, bez obzira na ideologiju i specifičan svjetonazor, mala i nereprezentativna te da ne uživa podršku javnosti. Zbog svoga tajnovitog organizacijskog ustroja i izraženog animoziteta prema društvenom i političkom okruženju u kojem djeluju, ovakve skupine mogu biti, a obično i jesu, izrazito nasilne i opasne. Međutim, do istinskog jačanja takvih skupina i njihove sposobnosti da vidljivo utječu na društvo najčešće dolazi onda kada ih političke elite odluče iskoristiti za postizanje vlastitih ciljeva.⁴⁶⁶ U BiH postoje značajne mogućnosti za ovakvu vrstu instrumentalizacije zbog toga što iste političke elite, putem formalnih i neformalnih veza, posredno kontroliraju i dio agencija za provedbu zakona i pojedine militantne skupine.

Da bi se djelotvorno suočila s nizom političkih i sigurnosnih izazova koji mogu dovesti do pojave terorizma ili nasilja kao načina za rješavanje temeljnih unutrašnjih sukoba, Bosna i Hercegovina će se morati osloniti na nešto više od puke sreće. Trenutni izazovi vezani za liderstvo u Stranci demokratske akcije, predstojeći izbori za novog poglavara (reisu-l-uleme)

Islamske zajednice u BiH (sazvani za jesen 2012.) – sa sandžačkim muftijom Muamerom Zukorlićem kao jednim od navodnih favorita – te uporni pokušaji vlasti Republike Srpske da potkopaju održivost državnih struktura i zemlje u cjelini, samo su neki od najkonkretnijih izazova koji bi mogli potaći ekstremne grupe ili pojedince na nasilje, bilo spontano ili planirano.⁴⁶⁷

U BiH je i dalje premalo mjera za efikasno suzbijanje terorizma i političkog nasilja, dok faktori koji omogućavaju njihovu pojavu ostaju mnogobrojni. Među njima su slaba i nefunkcionalna država, obilje lako dostupnog naoružanja i municije, raširena korupcija, slaba kontrola granica, kao i mobilizacija zasnovana na spornim ideologijama.⁴⁶⁸

Stalna opsjednutost islamizmom, kao navodnim najvažnijim ideološkim katalizatorom suvremenog terorizma, podjednako je spoznajno ograničena kao što je i strateški kratkovidna. Ovako pomućena vizija skreće pažnju s drugih ozbiljnih sigurnosnih izazova. Kao što pokazuje nedavni masakr u Norveškoj, pojedinci koji su sposobni ubiti veliki broj nevinih ljudi vjerojatno žive u mnogim zajednicama i nemoguće je sa sigurnošću utvrditi šta je to što ih potiče da djeluju. S dugim popisom neriješenih unutrašnjih sporova, suprotstavljenih političkih ciljeva i sigurnosnih nedorečenosti, Bosna i Hercegovina posjeduje zabrinjavajuće velik broj mogućih “okidača” za nasilje.

XIII. Međunarodna zajednica kao garant mira i stabilnosti? Tiha transformacija EUFOR-a

Preuzimanje sigurnog zadatka

Evropska unija je u decembru 2004. godine preuzela zadatak provođenja mira od Stabilizacijskih snaga (SFOR) NATO-a u BiH i djeluje u skladu s Aneksom 1 Dejtonskog mirovnog sporazuma⁴⁶⁹ na očuvanju “sigurnog i stabilnog okruženja“, te u skladu s mandatom za nametanje mira iz Poglavlja 7 Povelje Ujedinjenih naroda, koje se odnosi na održavanje međunarodnog mira i sigurnosti. Ta operacija, o kojoj se dugo raspravljalo, zamišljena je prema formuli “Berlin plus“ koja snagama omogućava da koriste sredstva NATO-a i da pozovu podršku i pojačanje snaga NATO-a ako to bude potrebno.⁴⁷⁰ Cilj je bio da te snage iskoriste kredibilitet prethodne operacije NATO-a, zadržavajući njenu strukturu i potencijale i istovremeno radeći na potvrđivanju novog EU brenda u oblasti sigurnosti odvojeno od snaga NATO-a. EU se ponašala kao da je naslijedila operaciju koja ne nosi nikakve rizike.³⁰

Smjena nije zahtijevala masovnu rotaciju snaga jer između EU-a i NATO-a postoji dosta preklapanja u članstvu. Izuzev odlaska američkih snaga, većina kontingenata SFOR-a ostala je u novim snagama, koje su se sastojale od 7.000 ljudi, pod imenom Operacija Althea, odnosno EUFOR.

30 Glavno sjedište NATO-a također ima mandat u skladu sa Poglavljem 7, ali nema nikakve operativne mogućnosti.

Pod komandom britanskog generalmajora Davida Leakeya, EUFOR je zadržao sličnu operativnu strukturu kao i prethodna misija, sa sjedištem u Sarajevu i tri regionalne komande: Operativnom grupom Sjeverozapad (Banja Luka), Operativnom grupom Sjever (Tuzla) i Operativnom grupom Jugozapad (Mostar). Nova misija, EUFOR, prikazana je u promotivnim materijalima kao nastavak prethodne misije, SFOR-a, tek uz promjenu naziva i oznaka.⁴⁷¹ Snage su zadržale Multinacionalnu specijaliziranu jedinicu – žandarmerijsku jedinicu koja se može nositi s građanskim neredima i događajima koji zahtijevaju veliku policijsku ulogu – pod novim nazivom, Integrirana policijska jedinica.⁴⁷² Te snage su u tom času predstavljale najveću operaciju evropske sigurnosne i odbrambene politike⁴⁷³ i imale su helikopterske snage iz niza zemalja donatora, među kojima su Švicarska, Velika Britanija i kasnije Makedonija. Turska je bila najveća zemlja donator koja nije članica EU-a, što je i danas slučaj.

Prva godina EUFOR-a preklapila se s posljednjom godinom mandata visokog predstavnika i specijalnog predstavnika Evropske unije Paddyja Ashdowna. Činjenica da su Leakey i Ashdown sunarodnjaci Britanci (i da je Ashdown bivši vojni oficir) vjerovatno je doprinijela stvaranju prisnih odnosa između njih, što je dovelo do koordinirane akcije u potrazi za optuženim ratnim zločincima i njihovim mrežama organiziranog kriminala (koje su povezane političko-kriminalno-poslovnim vezama formiranim tokom rata).⁴⁷⁴ Ali taj profesionalni odnos je u suštini bio ličan, a ne institucionalan, i nije potrajao duže od njihovih mandata. U januaru 2006. godine, neposredno prije Ashdownovog odlaska, EUFOR – koji je tek stupio pod komandu italijanskog generalmajora Gianmarca Chiarinija – izveo je operaciju izvan Rogatice u cilju hapšenja Dragomira Abazovića, kojeg je Kantonalni sud u Sarajevu optužio za ratne zločine. Toj operaciji, koju su proveli italijanski karabinjeri, nasilno su se suprotstavili optuženi i njegova porodica, što je dovelo do smrti Abazovićeve supruge i teškog ranjavanja njegovog sina. Mnogi međunarodni posmatrači smatrali su da je ta neuspješna misija potkresala krila generalmajora Chiarinija na početku njegovog mandata i smanjila apetite EU-a za terenskim operacijama.⁴⁷⁵ Ashdownov nasljednik Christian Schwarz-Schilling nije imao nikakvih

afiniteta prema vojnim snagama i nije razvio podjednako prisran odnos sa suzdržanim Chiarinijem, a političko koordiniranje između OHR-a/ EUSR-a i EUFOR-a je znatno smanjeno.⁴⁷⁶

Godine 2006. došlo je do velike promjene u općem stavu predstavnika međunarodne zajednice u BiH. Ured visokog predstavnika iskazivao je znatno blaži angažman kako se politička dinamika mijenjala uoči izbora. Retorika korištena u kampanji za opće izbore 2006. godine bila je znatno više huškačka nego u prethodnoj kampanji.

Prema anketama koje su te snage provele 2006. godine, otprilike četvrtina ispitanika plašila se obnove rata ako se međunarodne trupe povuku, a još jedna trećina plašila se izbijanja lokalnog nasilja.⁴⁷⁷ Otprilike 30 posto ispitanika je 2006. smatralo da takve snage nisu više potrebne, dok je očita većina željela da snage ostanu u zemlji.⁴⁷⁸

Rasprave unutar struktura EU-a o radikalnom smanjenju snaga počele su 2006. godine, za vrijeme izborne kampanje. U to vrijeme, glavno je opravdanje bilo da ima važnijih međunarodnih prioriteta, naročito ustanak koji se širio u Afganistanu, gdje su zemlje koje su imale najviše trupa u EUFOR-u, kao što su Velika Britanija i Holandija, bile angažirane u borbenim operacijama.⁴⁷⁹ Iznenadivši mnoge saveznike, ministar odbrane Njemačke Franz Josef Jung je u oktobru 2006. godine objavio da će započeti povlačenje njemačkih trupa iz EUFOR-a.⁴⁸⁰ Zbog toga je bila neugodna situacija kada je njemački kontraadmiral Hans-Jochen Witthauer preuzeo komandu nad EUFOR-om ubrzo nakon toga.⁴⁸¹ Uprkos sve lošijoj političkoj situaciji te godine, između ostalog zbog prijetnji referendumom u Republici Srpskoj, članice EU-a su u decembru 2006. godine privremeno odlučile, "nakon poboljšane sigurnosne situacije", smanjiti snage, a svoju odluku su potvrdile u februaru 2007. godine.⁴⁸² Ta odluka bila je direktno vezana za plan zatvaranja OHR-a u junu 2007. godine, koji je odlukom petorke³¹ odgođen za juni 2008., te na kraju napušten usvajanjem ciljeva

31 Petorka se sastoji od pet zapadnih članica Kontakt-grupe koja je napravila osnovni okvir (podjela 51/49) mirovnog plana koji je na kraju usvojen u Daytonu u novembru 1995. godine. To su SAD, Ujedinjeno Kraljevstvo, Francuska, Njemačka i Italija (koja im se priključila nakon

i kriterija 5+2 od Vijeća za implementaciju mira 2008. godine.⁴⁸³ Nova paralelna procjena vojnog prisustva u BiH nije nikada izvršena. Nakon smanjenja EUFOR-a, odstupanje između političkih procjena OHR-a i Upravnog odbora Vijeća za implementaciju mira te procjena prijetnji koje je vršio EUFOR još više je povećano.⁴⁸⁴

2007. godina: EUFOR se povlači u Sarajevo - i smanjuje snage

Preustroj snaga koji je izvršen od početka do sredine 2007. godine rezultirao je zatvaranjem triju regionalnih komandi EUFOR-a i drugih isturenih baza širom BiH u korist snaga od 2.500 ljudi koncentriranih oko Sarajeva.⁴⁸⁵ To je trebala biti apsolutno minimalna jačina snaga za osiguranje sigurnog i stabilnog okruženja. Manevarski bataljon EUFOR-a⁴⁸⁶, koji se 2007. godine sastojao od četiri čete, zajedno sa izviđačkim vodom i Integriranom policijskom jedinicom, trebao je biti smješten u Butmiru. Da bi snage bile prisutne na terenu i da bi bile vidljive, u početku su na oko 40 lokacija širom zemlje razmješteni timovi za vezu i osmatranje.⁴⁸⁷ Međutim, te male grupe nemaju nikakve operativne sposobnosti i u vanrednoj situaciji bi teško uspjele i sebe zaštititi. Helikopterske snage također su znatno smanjene, što onemogućava bilo kakvu mogućnost brze reakcije u operacijama izvan okoline Sarajeva, osim možda za evakuaciju pojedinačnih timova za vezu i osmatranje.

Španski generalmajor Ignacio Martin Villalain preuzeo je komandu nad EUFOR-om krajem 2007. godine. Na početku mandata naredio je obustavu patrola EUFOR-a, jer bi, po mišljenju španske vlade, one mogle biti "provokativne".⁴⁸⁸ Ovo je bio jednostrani čin, a ne zajednička odluka EU-a, čime je dodatno smanjena vidljivost snaga u ulozi održavanja "sigurnog i stabilnog okruženja". Pojedini oficiri EUFOR-a koji su bili prisutni u to vrijeme prisjećaju se da su španske trupe pohađale obuku najmanje

Daytona). Rusija je članica Kontakt-grupe, ali ne i petorke. Petorka nema formalnu pravnu ulogu, već služi kao mjesto gdje se vrši koordinacija politike – odnosno, u posljednje vrijeme, mjesto gdje se to ne vrši.

dvije trećine vremena provedenog u BiH, a zatim su poslone u snage UN-a u Libanu (UNIFIL).⁴⁸⁹ Moguće je da je odluka o ukidanju patrola bila donesena da bi se ostavilo više vremena za obuku prije raspoređivanja u Liban. Bez obzira na razlog za odluku, posljedica je bila da su pojedine evropske ambasade počele obavještavati svoja ministarstva da je EUFOR besposlen, zbog čega su mnoge vlade EU-a dovele u pitanje potrebu za EUFOR-om, u želji da ispune druge obaveze i da ukinu budžetska izdavanja.⁴⁹⁰ Možda u cilju nadoknađivanja ovog nedostatka operativne prisutnosti, EUFOR je pojačao aktivnosti na vlastitoj promociji daleko izvan svog mandata, putem panoa za oglašavanje, sponzoriranja takmičenja, učestvovanja u obrazovnim programima itd. Prema riječima visokog oficira OSBiH, u martu 2008. godine EUFOR je bio "tigar od papira", a SAD i NATO bi morali reagirati na bilo kakvu sigurnosnu krizu.⁴⁹¹

Nasljednik generalmajora Villalaina, italijanski generalmajor Stefano Castagnotto, koji je preuzeo komandu krajem 2008. godine,⁴⁹² tvrdio je da je procjena sposobnosti privatnih zaštitarskih firmi i drugih nezvaničnih aktera potencijalnog sukoba zadatak za domaće vlasti i da je izvan mandata EUFOR-a, što je predstavljalo neobično tumačenje mandata iz Aneksa 1A.⁴⁹³

Tokom cijelog perioda od 2008. do 2010. godine u Evropskoj uniji raspravljalo se o dodatnom smanjenju misije, uz tri mogućnosti – zadržavanje trenutne veličine snaga uz mandat iz Poglavlja 7, dodatno smanjenje i zadržavanje mandata, ili smanjenje na misiju pružanja obuke bez izvršnih ovlaštenja i bez mandata iz Poglavlja 7.⁴⁹⁴ Nema sumnje da su mnoge zemlje koje su poslale vojnike bile za treću opciju. Francuska i Italija su krajem 2008. godine, na nivou ministara odbrane EU-a, tražile okončanje misije EUFOR-a.⁴⁹⁵ Njihovo obrazloženje nije se zasnivalo na detaljnoj procjeni prijetnje, već na besposlenosti trupa.⁴⁹⁶ Diplomatske depeše iz tog perioda otkrivaju da je bilo više neslaganja među članicama EU-a nego što je naveo ministar odbrane Francuske Hervé Morin.⁴⁹⁷ To opredjeljenje spriječile su članice koje su izrazile zabrinutost, a Sjedinjene Američke Države i komandant Glavnog štaba NATO-a su se usprotivili tom potezu zbog političke situacije u zemlji.⁴⁹⁸ Ali njihova nastojanja

dovela su do niza jednostranih povlačenja iz misije EU-a, koja su započele Francuska i Španija početkom 2009. godine.⁴⁹⁹ Ostali – Italija (koja je bila dominantna u Integriranoj policijskoj jedinici) i naročito Njemačka, ali i Poljska (koja je poslala četu u manevarski bataljon), te Finska i Irska – slijedili su ih tokom sljedeće dvije godine. Zemlje su često zadržavale preostale dijelove svojih štabova, povlačeći najveći dio svojih kontingenta.

U septembru 2010. godine, nakon duge rasprave o ovoj mogućnosti, Vlada RS-a dala je zadatak vlastima da započnu obilježavanje međuentitetske linije razgraničenja između Republike Srpske i Federacije.⁵⁰⁰ Jednostrano djelovanje u tom pravcu predstavljalo bi jasno kršenje Aneksa 2 Dejtonskog mirovnog sporazuma, u kome su opisane procedure koje oba entiteta moraju prihvatiti. Već početkom 2008. godine supervizor za Brčko uputio je pismo komandantima EUFOR-a i Glavnog štaba NATO-a i istakao da će možda biti potrebne snage EU-a i NATO-a u slučaju nastojanja iz RS-a da se zauzme teritorija u Distriktu.⁵⁰¹ Zvanične karte RS-a pokazuju da međuentitetska linija razgraničenja prolazi kroz Distrikt Brčko, što predstavlja kršenje Konačne odluke o Brčkom, a iz RS-a su do sada odbijali pružiti uvjerenja da će se pridržavati Odluke, dok je predsjednik RS-a Milorad Dodik više puta tražio disoluciju države.⁵⁰² Nekoliko sagovornika je navelo da je EUFOR (pretpostavlja se po uputama iz Bruxellesa) prvo pokušao prebaciti odgovornost nametanja mira koja je navedena u Aneksu 2 isključivo na OHR.⁵⁰³ Na kraju su EUFOR i Glavni štab NATO-a zajednički “presuđivali“ u geodetskim sporovima između entiteta. Prema riječima višeg zapadnog vojnog zvaničnika, “iz RS-a su prijetili da će nešto učiniti...Republika Srpska je povukla liniju kroz Distrikt. To je ono što oni žele – da se preko toga povežu“.⁵⁰⁴ Pojedine stranke iz FBiH kazale su autorima da bi unutar Distrikta Brčko došlo do snažnog oružanog otpora u slučaju pokušaja RS-a da zauzme teritoriju unutar Distrikta.⁵⁰⁵ Ovaj problem još uvijek nije riješen, ali mnogi članovi Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira, uprkos tome, glasno zahtijevaju okončanje i izvršnih ovlasti EUFOR-a i supervizije u Brčkom.⁵⁰⁶

Pozicija snaga EUFOR-a u 2011. godini

Preostalim snagama u vrijeme pisanja ove studije, u augustu 2011. godine, komandira austrijski generalmajor Bernhard Bair (komandant EUFOR-a od kraja 2009. godine), a procjenjuje se da se one sastoje od nešto manje od 1.300 ljudi. Holandski kontingent će biti povučen u novembru 2011. godine, što će taj broj smanjiti za više od 70.⁵⁰⁷ Sadašnje snage čine vojnici iz mnogih država članica, ali najviše ih je iz Austrije, Turske, Mađarske i Bugarske.⁵⁰⁸ Generala Baira će naslijediti drugi Austrijanac, koji tek treba biti imenovan u decembru.⁵⁰⁹ Najspremnije snage – koje mogu reagirati u slučaju krize – koncentrirane su u manevarskom bataljonu. Iako je dio turskih *žandarma* još uvijek u sastavu EUFOR-a, Integrirana policijska jedinica zapravo je prestala postojati jer je njen logor u Butmiru zatvoren i predat Oružanim snagama BiH.⁵¹⁰ Sveukupno, prema riječima nekoliko vojnih profesionalaca upoznatih s misijom, te snage broje manje od 400 ljudi iako su neki naveli da je manevarski bataljon osposobljen prema standardima NATO-a.⁵¹¹

Slabljenje snaga EUFOR-a očigledno je i vojnim profesionalcima na terenu i u Bruxellesu. Početkom 2009. godine komandant operacije EU-a i zamjenik vrhovnog komandanta savezničkih snaga u Evropi (DSACEUR)⁵¹², general sir John McColl, navodno je pokušao izvršiti procjenu potreba i popunjavanje snaga,⁵¹³ ali su zemlje članice to odbacile. Nekoliko osoba s kojima smo razgovarali navelo je da je general McColl insistirao na tome da državama članicama EU-a objasni da preuzimaju političku odgovornost za održavanje nedovoljno jakih snaga.⁵¹⁴ Turska je više puta nudila da popuni prazninu između obavezne jačine (koja je kasnije promijenjena na 2.000) i sadašnje jačine, što je EU više puta odbio.⁵¹⁵ Ono što zabrinjava jeste to da EU nije spreman popuniti vlastite snage, te da bi EUFOR zapravo postao "TurkFOR". Pozicija Njemačke je postala jasna krajem 2010. i početkom 2011. godine, jer ona nije dijelila američku i britansku zabrinutost oko otcjepljenja RS-a i drugih prijatelji po sigurnost i stoga se namjeravala jednostrano povući iz EUFOR-a.⁵¹⁶ Nakon što je naslijedio generala McColla u martu 2011. godine, general sir Richard

Shirreff je navodno rekao članovima EU-a u Odboru za politiku i sigurnost da bi za ispunjenje mandata održavanja sigurnog i stabilnog okruženja u BiH bila potrebna čitava brigada, što je oko tri puta više ljudi nego što ih sada ima.⁵¹⁷ Prema mišljenju vojnog profesionalca iz zemlje članice EU-a, “Evropljane je baš briga. Ne možete čak ni opisati faktore rizika zato što to nikoga ne interesira”.⁵¹⁸

Procjena sadašnje jačine i sposobnosti snaga bila je jednoglasno negativna u razgovorima koji su vođeni u pripremi ovog izvještaja, čak i sa osobama unutar samih snaga. Jedan visoki međunarodni vojni profesionalac je rekao da je EUFOR “koristan koliko i UNPROFOR”, te nesretne mirovne snage UN-a raspoređene u BiH za vrijeme rata. Drugi je primijetio da ove snage nemaju dovoljno prikupljenih obavještajnih podataka, niti su sposobne vršiti analize, te da oni koji poznaju situaciju nisu povezani jedni s drugima.⁵¹⁹ Iako su neki smatrali da timovi za vezu i osmatranje šalju određene korisne informacije, kao što su izvještaji o međuetničkim incidentima u njihovim vlastitim zonama odgovornosti, obavještajne sposobnosti misije u cjelini nedovoljne su za uvjerljive rezultate.⁵²⁰ Drugi oficir je naveo da ne postoji spremnost da se predvide mogući scenariji na osnovu prikupljenih informacija da bi se moglo planirati djelovanje u slučaju izvanrednih situacija.⁵²¹ On je opisao prikupljanje informacija i obavještajne mogućnosti EUFOR-a kao “totalnu glupost”.⁵²² Treći su primijetili da EUFOR ne vrši nikakve procjene prijetnji, niti se to radi u sjedištu NATO-a u BiH, koji također ima mandat prema Poglavlju 7, ali nema operativne mogućnosti. Oni koji prikupljaju obavještajne podatke na terenu naveli su da ne postoji uzajamno djelovanje sa sjedištem NATO-a, te da se takva suradnja politički sprečava na nivou iznad komandanata snaga.⁵²³ Jedinствен stav naših sagovornika je da je to politički problem – da su politički gospodari EUFOR-a “umorni”, da pokazuju “potpuni nedostatak interesa”, te da *ne žele da znaju* za moguće prijetnje, jer bi to saznanje zahtijevalo odgovor, koji ne žele da daju.⁵²⁴ Po svemu sudeći, obavještavanje stranih kolega o pitanjima u okviru zone odgovornosti komandanta EUFOR-a također nije dobrodošlo. Diplomati s kojima smo razgovarali za ovu studiju izvijestili su da kada je EUFOR izra-

zio strahovanja zbog značajnog porasta broja zabilježenih međuetničkih incidenata u prva tri mjeseca 2011. godine na sastanku Odbora šefova vodećih međunarodnih agencija u BiH, Bruxelles je negativno reagirao na ta otkrića.⁵²⁵ Zvaničnici EU-a i diplomati zemalja članica redovno izjavljuju da je, uprkos žestokoj retorici koja obilježava političku situaciju, sigurnosna situacija stabilna.⁵²⁶ Takvim izvještajima se potkopava poželjna nepovezanost političke i sigurnosne situacije.

Pozicija EUFOR-a trenutno je reaktivna. Njegovo prisustvo na terenu kroz timove za vezu i osmatranje, prema najpozitivnijem mišljenju vojnih profesionalaca, omogućava djelimično prikupljanje informacija. Većina drugih smatra da je njegova vidljivost njegov jedini doprinos.⁵²⁷ Njegova sposobnost da spriječi politički dirigirano nasilje je veoma ograničena, ne samo zbog njegove veličine nego i zbog nedostatka mobilnosti koju ugrožava nepostojanje helikopterske jedinice.⁵²⁸ Bilo kakve reaktivne snage morale bi biti razmještene cestom, zbog čega bi mogle biti prepriječene između ostalog od nenaoružanih ljudi (kao što se desilo u julu i augustu 2011. godine na sjeveru Kosova). Uklanjanje takvih prepreka zahtijeva specijalizirano osoblje i opremu za djelovanje bez smrtnih posljedica, za što su zadužene oslabljene žandarmerijske snage, to jest Integrirana policijska jedinica.⁵²⁹ U slučaju krize, prema riječima zvaničnika s kojima smo razgovarali, EUFOR bi mogao držati sarajevski aerodrom, ali ne bi mogao istovremeno reagirati na nemire u Mostaru.⁵³⁰

Početakom 2011. godine osoblje EUFOR-a kontaktiralo je niz diplomatskih misija u BiH s kojima imaju ugovorne odnose o pružanju pomoći prilikom evakuacije zaposlenih u slučaju krize. Prema Planu "Meduza", za evakuaciju zaposlenih su trebala biti korištena sredstva EUFOR-a. EUFOR je te diplomatske misije obavijestio da njegova trenutna jačina snaga znači da ne može vršiti tu ulogu – u suštini, da bi te misije u takvoj situaciji bile prepuštene same sebi.⁵³¹ Drugi zaposleni u međunarodnim misijama su početkom 2011. godine izvijestili da im je osoblje EUFOR-a na terenu u timovima za vezu i osmatranje kazalo da im ne mogu pružiti zaštitu u slučaju izvanredne situacije.⁵³² Uistinu, te snage bi teško mogle

i sebe odbraniti u krizi, a njihova evakuacija bi iscrpila i ono malo operativnih mogućnosti koje su EUFOR-u ostale.

Što se tiče vojnog odvratanja od nasilnih akcija kojima bi upravljale političke i druge organizirane snage, mogućnosti EUFOR-a su izuzetno ograničene. Većina sagovornika smatra da s izuzetkom veoma malih incidenata, uz brz i snažan odgovor (za koji svi smatraju da nije vjerovatan s obzirom na stav kojem Bruxelles daje prednost), sposobnost EUFOR-a da reagira je također više nego neuvjerljiva.⁵³³ Jedan sagovornik je izjavio da “ako međunarodna zajednica odustane od odvratanja od nasilja, znači da je odlučila da neće podržati Dejtonski mirovni sporazum dok ga ne zamijeni konsenzus... Mi ne ispunjavamo [dejtonske obaveze]. Nemoguće je predvidjeti kako će se stvari razvijati”.⁵³⁴ Mišljenje pojedinih vojnih oficira država članica EUFOR-a je da “EUFOR trenutno nema nikakve operativne sposobnosti”.⁵³⁵ Drugi sagovornik je kazao: “Ovo je način na koji počinju sukobi.”⁵³⁶ Pojedinačne procjene prijetnji onih s kojima smo razgovarali za potrebe ove studije su se razlikovale, ali niko nije bio optimističan u pogledu mogućnosti EUFOR-a da u ovom času izađe na kraj sa, prema njihovom mišljenju, realnim nepredviđenim situacijama.

Nijedan sagovornik nije smatrao da postoje dokazi koji ukazuju na predstojeći sukob, ali gotovo svi su se složili s veteranom velikih nereda na Kosovu iz marta 2004. godine koji je rekao da su “svi elementi prisutni”.⁵³⁷ Dalje je kazao: “Sve što je potrebno jest da ljudi počnu paliti kuće. Ne znam šta je s policijom. Ali u najgorem slučaju scenarija kao na Kosovu – treba vam 20-30 ljudi s lakim naoružanjem i eksplozivom. Politička šteta bi bila strašna... S profesionalnog stanovišta, s onim što je EUFOR-u ostalo, bilo bi veoma teško, jer bi problem bio transport. U to vrijeme smo imali 17.000 vojnika, na puno manjem prostoru i s kraćim komunikacijskim linijama. Čak i to je bilo otežano i bila su su nam potrebna pojačanja... U najgorem slučaju, preostale mogućnosti (EUFOR-a) nisu baš uvjerljive.”⁵³⁸ Raspoređivanje policije opravdano je spomenuto, jer zvaničnici EU-a, pa čak i NATO-a, redovno računaju na pretpostavku da će lokalne vlasti predstavljati prvu liniju odbrane u slučaju izbijanja nasilja.⁵³⁹ Rijetko

se uzima u obzir da bi se i sama policija mogla uključiti u destabilizirajuće nasilje ili ga dozvoliti. Ovakav stav čekanja da se vidi šta će se dogoditi mogao bi onemogućiti EUFOR da reagira brzo na događaje koje bi mogao u samom početku staviti pod kontrolu. Drugi vojni profesionalac s kojim smo razgovarali primijetio je da se BiH znatno razlikuje od Kosova, pri čemu je mislio da je manje eksplozivna.⁵⁴⁰

Trima članicama EU-a koje su poslale najviše trupa, Austriji, Mađarskoj i Bugarskoj, sasvim je jasno da snage na terenu nisu primjerene obavezama iz Aneksa 1A i Poglavlja 7, kao što je to primijetio general Shirreff u martu 2011. godine. U neformalnom dokumentu na četiri stranice iz aprila ili maja 2011. godine, te zemlje su drugim članicama EU-a predstavile opcije za rješavanje ove neusklađenosti.⁵⁴¹

“Nastavak trenutne nezadovoljavajuće situacije vezane za sve širi jaz između vojnih zadataka snaga EUFOR ALTHEA i raspoloživih sredstava za ispunjenje tih zadataka mogao bi imati negativan utjecaj na ovu važnu operaciju zajedničke sigurnosne i odbrambene politike, a time i na ovu politiku u cjelini. Shodno tome, ne trebamo čekati da dođe do daljnjih jednostranih smanjenja trupa, već trebamo napraviti realan scenarij za snage EUFOR ALTHEA u budućnosti.”⁵⁴² U tom neformalnom dokumentu navodi se da je u vrijeme njegovog pisanja postojala razlika od više od 30 posto između propisane jačine i “minimalnih vojnih zahtjeva. Snage se oslanjaju na pojačanja iz drugih zemalja za sve osim izoliranog incidenta niskog intenziteta. Daljnja povlačenja dodatno bi ugrozila efikasnost snaga EUFOR ALTHEA prema sadašnjoj strukturi.”⁵⁴³ U neformalnom dokumentu se sigurnosna situacija označava kao “mirna i stabilna” i navodi se da posljednjih godina nisu bile potrebne nikakve intervencije za održanje sigurnog i stabilnog okruženja, ali da se “politička situacija, za razliku od sigurnosne situacije, opisuje kao problematična i obilježena negativnom retorikom, sve većim sukobljavanjima i nespremnosti da se dođe do kompromisa”.⁵⁴⁴ Autori dokumenta procjenjuju da su daljnja povlačenja trupa vjerovatna i da se politička situacija “u srednjoročnom razdoblju” neće popraviti.⁵⁴⁵

U neformalnom dokumentu nabrajaju se različite opcije, počevši od zadržavanja mandata EUFOR-a uprkos stalnom smanjenju snaga kao “opciji *status quo*“.⁵⁴⁶ Druga opcija je smanjenje propisane veličine na 1.200 ljudi, što bi natjeralo snage da se usmjere na “praćenje situacije s ograničenom sposobnošću intervencije i mogućnošću prihvatanja i organiziranja rezervnih snaga iz drugih zemalja (*Over the Horizon Forces –OTHF*)“.⁵⁴⁷ Prema trećoj opciji predlaže se suštinski ista uloga, zadržavanje izvršnog mandata, ali sa samo 800 do 1.000 ljudi.⁵⁴⁸ Četvrta predložena opcija zove se “opcija obuka plus“ i sastoji se od pretvaranja EUFOR-a u misiju za obuku koja se sastoji od 400 ljudi, sa zadržavanjem izvršnog mandata, ali njegovo izvršenje bi “u potpunosti zavisilo od razmještaja dodatnih snaga iz drugih zemalja“.⁵⁴⁹ Peta i posljednja opcija, “opcija neizvršne obuke“, slična je ranije razmotrenoj “trećoj opciji“.⁵⁵⁰ U dokumentu se zaključuje da je “opcija *status quo*“ nerealna a da ni “opciju neizvršne obuke“ također ne treba razmatrati “dokle god ne postoji konsenzus o okončanju izvršnog mandata“.⁵⁵¹ Time se dokument vraća na najvažnije pitanje nepostojanja konsenzusa unutar EU-a i Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira o napuštanju izvršnog mandata, što je dovelo do jednostranog povlačenja mnogih kontinentalnih članica EU-a iz EUFOR-a.

U julu 2011. godine ministri vanjskih poslova Njemačke i Francuske pisali su visokoj predstavnici EU-a za vanjske poslove i sigurnosnu politiku, baronesi Catherine Ashton, i izložili politiku za koju se zalažu.⁵⁵² Napisali su da bi najradije željeli da se okonča izvršni mandat EUFOR-a i da se misija transformira u savjetodavnu misiju. Prema onome što su napisali, potrebno je pronaći mehanizam za snage koje bi bile smještene van područja operacija.

Prema posljednjim informacijama do kojih su došli autori, zemlje članice EU-a morat će odabrati jednu od triju mogućih načelnih opcija tokom sljedećih sedmica. Prva bi bila jačanje EUFOR-a kako bi mogao ispunjavati svoj trenutni mandat (u skladu sa sugestijom generala Shirreffa). Druga je zadržavanje izvršnog mandata iz Poglavlja 7, uz smanjenje zadataka koje EUFOR poduzima, da bi se omogućilo zadržavanje sadašnjeg

broja ljudi koji je ispod potrebnog kroz ukidanje praznih smještajnih objekata, što bi omogućilo da broj od 1.300 predstavlja "stopostotnu snagu".⁵⁵³ Potpuno ukidanje izvršnog mandata i prelazak na misiju obuke je treća opcija.⁵⁵⁴

Izvan BiH, ili negdje iza duge?

U informativnom biltenu EUFOR-a u vrijeme pisanja ove studiju navedeni su sljedeći podaci o međunarodnim pojačanjima:

"Pored snaga stacioniranih u BiH, EUFOR, u slučaju potrebe, može vrlo lako biti dodatno ojačan snagama KFOR-a i rezervnim snagama EU-a za operativnu i stratešku podršku kako bi brzo povećao broj svojih trupa u području operacije i odgovorio na svaki vojni izazov. Pojačanje u vidu rezervnih snaga izvan BiH čine do četiri bataljona iz Austrije, Francuske, Njemačke i Italije. Također, u slučaju potrebe, EUFOR može pružiti pojačanje KFOR-u putem svoje jedinice za taktičku podršku."⁵⁵⁵

Autori su u maju 2011. godine obaviješteni o planovima EU-a da se osloni na snage izvan BiH nakon što se ukupan broj vojnika smanji ispod 1.000.⁵⁵⁶ Kada su vojni profesionalci na službi u BiH upitani o tome, odbacili su ovu opciju kao vojno nepouzdanu, navodeći potrebu za temeljnim snagama na koje bi se snage van područja operacija mogle osloniti.⁵⁵⁷ Također je sasvim nejasno kako bi Vijeće sigurnosti UN-a moglo reagirati na prijedlog EU-a da zadrži mandat u skladu s Poglavljem 7 (koji se odnosi na odbranu od prijetnji po međunarodni mir i sigurnost) ako nije spreman da ima snage na terenu koje su sposobne za izvršenje tog zadatka. Mandat ponovo treba biti obnovljen u novembru 2011. godine. Jedan zvaničnik međunarodne organizacije je 2009. godine postavio pitanje o nespremnosti ispunjavanja obaveza iz Poglavlja 7: "Možete li jednostrano napustiti mandat iz Poglavlja 7?"⁵⁵⁸ Bar na nivou zemalja članica EU-a, čini se da je odgovor "da".

Prema riječima više profesionalnih sagovornika, plan koji je predviđen za pojačanje EUFOR-a je manje čvrst i pouzdan od zvanične verzije. U ovom trenutku snage izvan BiH koje bi dobile zadatak da ojačaju EUFOR počinju s NATO snagama KFOR-a na Kosovu, a za njima slijede rezervne snage NATO-a koje su predviđene za KFOR i EUFOR (prema planu Berlin plus). “NATO bi dao pojačanja, a ne EU“, kazao je jedan sagovornik. Dodao je da, s obzirom na to da Glavno sjedište NATO-a također ima mandat prema Poglavlju 7, “SAD bi mogao poslati ovdje onoliko svojih trupa koliko je potrebno, i ne dozvolite da vam EU kaže drugačije.”⁵⁵⁹ Drugi su se složili s ovim mišljenjem, navodeći da “ako dođu, imamo zgrade određene za njih ovdje u Butmiru”.⁵⁶⁰ Ali ne postoji nikakav dogovor niti strategija prema kojoj bi NATO koristio te objekte. Prema riječima pojedinih sagovornika, Turska ne bi mogla pojačati EUFOR iznad propisane veličine od 2.000 vojnika, čak i kada bi postojala politička volja da joj se to dozvoli (koje inače nema).⁵⁶¹ Snage KFOR-a bi morale da putuju cestom, kroz Srbiju ili Crnu Goru,³² prema riječima vojnih profesionalaca i zvaničnika smještenih u Sarajevu.⁵⁶² Komandanti EUFOR-a, Glavnog sjedišta NATO-a i KFOR-a razgovarali su krajem proljeća 2011. godine o “potencijalnim scenarijima” u vezi s mogućnošću da podrže jedni druge u slučaju potrebe.⁵⁶³ Ali i sam KFOR je prepolovljen prošle godine, a u julu i augustu 2011. godine je bio na velikoj kušnji zbog događaja na sjeveru Kosova. Jedan od dvaju rezervnih bataljona NATO-a je već razmješten na Kosovu, a drugi je u stanju pripravnosti i predviđen je za Kosovo, ne za BiH. Pojedini sagovornici su smatrali da su ovi događaji “trgnuli iz sna” nalogodavce u Bruxellesu, koji su trebali razmotriti plan za slučaj nužde za EUFOR.⁵⁶⁴ Navodno je zahtjev komandanta KFOR-a za podrškom od snaga NATO-a iz drugih zemalja prvo odbijen i rečeno mu je da pretjeruje. Na kraju je dobio pojačanje koje je tražio.⁵⁶⁵ EU ima na raspolaganju dvije gotove operativne jedinice jačine bataljona iz Njemačke i Italije (koje su smještene u Italiji), ali se profesionalna mišljenja o brzini kojom one mogu

32 Veliko je pitanje da li bi Srbija dozvolila ovakav prolazak, a vjerovatno bi on bio uvjetovan. Iz tog razloga, međunarodni zvaničnici na službi u Sarajevu su izvijestili da su komandant EUFOR-a general Bair i komandant KFOR-a 2010. godine isplanirali i provjerili alternativni pravac preko Rožaja u Crnoj Gori. Pravac preko Srbije je ipak poželjniji iz topografskih i logističkih razloga.

biti razmještene razlikuju. Prema najoptimističnijem mišljenju, potrebna im je sedmica dana, a prema najpesimističnijem – jedan mjesec.⁵⁶⁶ Neki su čak sumnjali da bi i tada postojala politička volja za time, bez američkog utjecaja.⁵⁶⁷ U nedavnim neredima na Kosovu upotrijebljena su dostupna sredstva NATO-a u Evropi. Jedan vojni profesionalac je primijetio da bi se EUFOR zapravo oslonio na pojačanje izvana u *bilo kojoj* vanrednoj situaciji.⁵⁶⁸ Lako se mogu zamisliti scenariji prema kojima bi – čak i ako to ne bi bilo smišljeno – događaji na jednom frontu na zapadnom Balkanu onemogućili reagiranje na drugu vanrednu situaciju.

Zaključak

Trenutna struktura, veličina, plan raspoređivanja i pristup EUFOR-a izlažu ga opasnosti da zakaže čak i pod umjerenim opterećenjem. On je izgubio mogućnost uvjerljivog odvratanja opasnosti, a njegova sposobnost reagiranja je sasvim oslabljena. S obzirom na sve brže pogoršanje političke situacije i sve veću mogućnost – te potencijalnu ozbiljnost – pogrešnih procjena bosanskohercegovačkih političara, više je nego čisto teoretski moguće da EUFOR bude pozvan da djeluje kako bi održao ili ponovo uspostavio sigurno okruženje. Bez političke volje da se pripremi za takav izazov, zajednička sigurnosna i odbrambena politika EU-a mogla bi doživjeti još jedno poniženje na Balkanu poput onog s EULEX-om na Kosovu u julu i augustu 2011. godine.

Zaključci i preporuke

Pogoršanje prevladavajuće političke dinamike ne samo da se nastavlja nego se sve više ubrzava godinu dana nakon općih izbora u oktobru 2010. godine. Jačanje huškačke političke retorike prožima društveni i politički diskurs i negativno utječe na (ionako slab) rad institucija vlasti na svim nivoima. Kumulativni efekti slabe vlasti, nepostojanja političke odgovornosti i utjecaja ekonomske krize doveli su do sve većih društvenih napetosti – s međuetničkim i unutaretničkim dimenzijama. Kao posljedica toga, politički lideri imaju smanjen manevarski prostor unutar svojih političkih elita. Ipak, te elite istovremeno imaju veću slobodu u odnosu na međunarodnu zajednicu, koja se povukla iz stabilizirajuće uloge koju je imala do 2005. godine. Izjave i djela koji su očito suprotni Daytonu i održanju mira postali su svakodnevni. U okruženju u kojem zapravo ne važe nikakva pravila otvorena su vrata za etničko sukobljavanje kao političku taktiku za odvratanje pažnje. Mnogi akteri su to iskoristili.

Ova mješavina promjenjivih vrijednosti povećava vjerovatnoću pogreške u političkom proračunu. Cijena ovakve pogreške lokalnih političkih aktera vjerovatno bi bila puno veća nego prije 2005. godine zbog uočene mogućnosti ispunjenja starih – ali prethodno zabranjenih – ciljeva. Društveni pritisci, koji se naročito odnose na nezaposlenost i isplate transfera, također bi mogli prisiliti političke aktere da djeluju prenapregnuto kako bi preusmjerili bijes naroda koji bi se mogao okrenuti protiv njih.

Mnogobrojni su potencijalni faktori koji bi mogli biti iskorišteni za izazivanje većeg nasilja. Pojedini faktori rizika manji su nego što su bili

prije pet godina. Stvaranjem OSBiH, naprimjer, ukinute su odvojene potencijalne zaraćene strane, kao što je bilo predviđeno, iako njegov razvoj ometa prevladavajuće političko okruženje. Privatne zaštitarske firme u BiH, koje još uvijek predstavljaju sivu zonu što se tiče međunarodnog nadzora i domaćeg nadzora i regulacije na državnom nivou, bar su pod većom pažnjom nego što je to slučaj u susjednoj Srbiji. Ali drugi elementi koji su važni za javnu sigurnost u BiH kreću se u retrogradnom pravcu. Policija i pravosuđe se ponovo politiziraju i izloženi su povećanim pritiscima izvršne vlasti, s prešutnim prihvaćanjem, ako ne i izravnim odobravanjem, od međunarodne zajednice.

Nadalje, BiH ima niz jedinstvenih faktora rizika: privatno posjedovanje velike količine vatrenog oružja (i eksplozivnih naprava), velike zalihe (sve nepostojanije) vojne municije, te brojne nezvanične organizirane mreže povezane s političkim strankama. Najvažnije od svega, opći nivo straha je na najvišem nivou od 1996. godine. S obzirom na to da je mogućnost odvratanja nasilja izvana smanjena, na ovaj način je stvoren, kao što je rekao jedan sagovornik, “vrlo opasan koktel”.

U sadašnjim okolnostima, lokalni incidenti koji inače ne bi imali šire posljedice mogli bi dovesti do eskalacije odozdo koju vladajuće elite ne bi mogle kontrolirati, a koja bi ih dovela u iskušenje da je podrže. Takvi incidenti, poput onog u oktobru 2009. godine u Širokom Brijegu, već su privukli političke aktere da se naknadno uključe u želji da ih iskoriste. U najgorem slučaju, nasilan incident te vrste mogao bi aktivirati postojeće planove za djelovanje i nezvaničnih (ali politički povezanih) i zvaničnih aktera, kao što je bio slučaj u Mitrovici, na Kosovu, 17. marta 2004. godine. Treba reći da je nivo političkih tenzija i polarizacije u BiH znatno viši nego što je bio prije dvije godine.

Međunarodni faktor

Promjena međunarodnog stava u BiH početkom 2006. godine direktno je doprinijela sadašnjoj nestabilnosti. Dok se 2006. godine činilo

da postoji osnovni konsenzus o općem političkom pravcu, on nikada nije podignut na nivo sveobuhvatne strategije, niti je bio zasnovan na iskrenoj procjeni političkih pobuda lidera ove zemlje. Kako su se pretpostavke na kojima se zasnivalo smanjenje međunarodne odlučnosti pokazale pogrešnim tokom 2006. godine i nakon toga, nejedinstvenost i nepostojanje strateškog kursa postali su očigledni. Međunarodna zajednica, naročito Upravni odbor Vijeća za provedbu mira, složila se da se neće slagati oko karaktera problema i oko toga šta treba uraditi na njegovom rješavanju, i traljavo je gurala naprijed umjesto da prilagodi svoju politiku situaciji na terenu. Nastavljeno je potkopavanje međunarodnih institucija i njihovog kredibiliteta, i u odnosu na provedbu mira (OHR, EUFOR) i u odnosu na evropske integracije (EUPM).

Rezultat toga je da međunarodna zajednica (koju predstavljaju Vijeće za provedbu mira i EU) nikada nije imala niži kredibilitet, niti manje sposobnosti na terenu, zbog čega bi bila neuspješna u odvraćanju od nasilja. Ne samo da je ovo kratkovidno, naročito od EU-a, koji bi se prvi morao baviti rezultatima obnovljenog nasilja u BiH, nego to predstavlja i jednostrano poništenje obaveza preuzetih u Daytonu u provedbi mirovnog sporazuma i osiguranju sigurnog i stabilnog okruženja. EUFOR je sa sadašnjom jačinom i strukturom ispod praga kredibiliteta, čak i u očima onih koji služe u njemu. Njegov mandat prema Poglavlju 7 bit će teško odbraniti u Vijeću sigurnosti UN-a bez dovoljno mogućnosti za njegovo provođenje. Pojačanja iz drugih zemalja ne mogu biti efikasna zamjena za ove nedovoljne mogućnosti i u svakom slučaju se EUFOR stavlja u sasvim reaktivnu ulogu, bez efekta odvraćanja od nasilja. Postoji ozbiljan rizik da ne bi mogao efikasno ni reagirati, a pogotovo spriječiti izbijanje većeg nasilja s obzirom na moguće vremensko kašnjenje u razmještanju snaga.

Sadašnja politika često se pravda izostankom većeg organiziranog nasilja nakon rata. To je tačno, ali ovakve činjenične izjave teško mogu predstavljati ozbiljnu procjenu rizika. Koliko su autori upoznati, u posljednje vrijeme nije napravljena nijedna stručna analiza rizika. Obavještajna i odbrambena profesionalna sredstva koja bi se koristila za provođenje takve ana-

lize drastično su smanjena. Ono što je jasno jest da nema puno spremnosti da se napravi iskrena analiza, jer bi njeni nalazi mogli biti suprotni željenom političkom ishodu – smanjenoj odgovornosti i opravdanju sadašnje politike. U suštini, u BiH ne može postojati prijetnja po sigurnost jer bi time bile opovrgnute izjave o napretku date od 2005. godine naovamo.

Odvraćanje od nasilja i moguća dobit

Cijena katastrofalnog neuspjeha, to jest organiziranog nasilja (koje se možda ne bi zadržalo u okviru BiH), eksponencijalno je veća od cijene djelotvorne prevencije i odvrćanja od nasilja. Štaviše, ponovno uspostavljanje funkcije odvrćanja od nasilja nema loših strana, osim za one koji imaju interes da se zadrži sadašnja politika. Promjena politike zahtijevat će politički angažman na visokom nivou u glavnim gradovima zemalja članica Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira i oduzimanje mogućnosti formuliranja politike birokratijama koje su i dovele do ovog ćorsokaka. To je prvenstveno, ali ne i jedino, pitanje političke volje, stava i poruka koje se šalju.

Na nivou strateških mjera, ova promjena značila bi priznanje, barem prešutno, da je put kojim se išlo od 2005. godine bio neuspješan i da se mora ponovo definirati, počevši od utvrđivanja strateškog cilja. Taj cilj mora biti da BiH funkcionira dovoljno dobro da bi ispunila zahtjeve za pridruživanje EU-u i NATO-u. Dok se taj cilj trajne funkcionalnosti ne dostigne uz opću suglasnost, svima u BiH trebalo bi biti jasno da će dejtonska pravila i dalje važiti i primjenjivati se. Treba ne samo jasno i odlučno reći nego i vjerovati da se neće dozvoliti raspad zemlje i da će nastojanja u tom pravcu izazvati odgovarajući i snažan odgovor.

U tu svrhu, veličina, odlučnost, mobilnost i obrazac raspoređivanja EUFOR-a moraju biti pojačani. EU, zajedno s NATO-om i zemljama koje šalju svoje snage, treba da izvrši stručnu procjenu prijetnji i potreba da bi se odredila odgovarajuća jačina i konfiguracija snaga. Procjena generala Richarda Shirreffa da bi za ispunjenje mandata održavanja sigurnog i sta-

bilnog okruženja bila potrebna brigada (to jest tri puta više od sadašnjeg broja od 1.300 vojnika) ne može se osporiti bez profesionalne analize koja bi utvrdila suprotno. Ipak, autori smatraju da su potrebni sljedeći elementi kako bi EUFOR ponovo bio u stanju ispunjavati svoj mandat odvratanja od nasilja:

- dodatne trupe iz zemalja članica i zemalja koje nisu članice EU-a; zemlje EU-a i NATO-a koje su članice Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira a koje trenutno ne učestvuju u EUFOR-u trebaju dati značajan doprinos;
- dovoljno transportnih helikoptera za Snage za brzu reakciju u bazi na Butmiru veličine barem voda, a po mogućnosti čete;
- razmještanje isturenih snaga jačine čete na očiglednim potencijalnim žarištima, u Brčkom i Mostaru;
- redovne patrole između aerodroma Tuzla i Brčkog, a također i u područjima manjinskog povratka;
- manji naglasak na aktivnosti EUFOR-a koje nisu direktno vezane za mandat održavanja sigurnog i stabilnog okruženja iz Poglavlja 7, Aneksa 1A.

Ponovnim uspostavljanjem sposobnosti vjerodostojnog odvratanja od nasilja ne samo da bi se spriječio povratak u nasilne sukobe nego bi se stvorile i mogućnosti za napredak na političkom i društvenom planu jer bi se ušančenim političkim elitama oduzela sadašnja mogućnost zloupotrebe straha. Ovim bi se otvorio prostor za građane i potencijalne lidere koji žele da pronađu način da zemlja funkcionira putem konsenzusa. Ponovno uspostavljeno, vjerodostojno odvratanje od nasilja temeljni je uvjet za bilo kakav politički i društveni napredak u Bosni i Hercegovini.

Bilješke

- 1 U kontekstu Bosne i Hercegovine, ovo uglavnom podrazumijeva Vijeće za provedbu mira (PIC) te naročito Upravni odbor PIC-a.
- 2 Vidjeti: Bassuener “Lost Opportunities and Unlearned Lessons – the Continuing Legacy of Bosnia“, u *After Intervention: Public Security Management in Post-Conflict Societies*, Ured za sigurnosnu politiku, Ministarstvo odbrane Austrije i ženevski Centar za demokratsku kontrolu nad oružanim snagama, 2004, str. 118-119, dostupno na <http://www.dcaf.ch/Publications/Publication-Detail?lng=en&id=19690>.
- 3 Ibid.
- 4 Ovo je utjelovljeno u mišljenju Venecijanske komisije iz 2005. godine, dostupnom na [http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL-AD\(2005\)004-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL-AD(2005)004-e.asp).
- 5 Vidjeti “High Representative’s TV Address to Citizens of BiH“, 31. januara 2006, dostupno na http://www.ohr.int/ohr-dept/press/presssp/default.asp?content_id=36501.
- 6 Iskustvo jednog od autora; razgovori sa zvaničnicima OHR-a i drugim međunarodnim zvaničnicima u Sarajevu, 2007/08.
- 7 Mnogi analitičari, uključujući i autore ove studije, smatraju da je ovo bio primarni motiv SBiH za odbijanje “aprilskog paketa“ – Predsjedništvo BiH trebalo je biti birano posredno u Zastupničkom domu BiH. U takvim je okolnostima bilo daleko manje vjerovatno da bi on uspio doći do Predsjedništva BiH nego u direktnoj izbornoj borbi ličnosti.
- 8 Vidjeti izvještaj Vanjskopolitičke inicijative “Monitoring procesa evropskih integracija BiH – Uporadni izvještaj za 2010. (Zapadni Balkan – Bosna i Hercegovina)“, dostupan na http://www.vpi.ba/eng/content/documents/Monitoring_of_The_BiH_European_Integration_Processes_Comparative_Report_for_2010.pdf.
- 9 Razgovori i diskusije s međunarodnim učesnicima u ovim pregovorima, Sarajevo 2007-2010.
- 10 Vidjeti stranicu 8. DPC-ovog brifing-dokumenta objavljenog 7. novembra 2008, *Sliding Toward the Precipice: Europe’s Bosnia Policy* autora Kurta Bassuenera, Jamesa Lyona i Erica A. Wittea. Vidjeti i http://www.ohr.int/ohr-dept/press/pressr/default.asp?content_id=40935.
- 11 Deklaracija PIC-a dostupna je na http://www.ohr.int/pic/default.asp?content_id=41352. Sastojci 5+2 su: prihvatljivo i održivo rješenje pitanja raspodjele imovine između državnog i drugih nivoa vlasti; prihvatljivo i održivo rješenje vojne imovine; fiskalna održivost (unaprijedena putem sporazuma o metodologiji utvrđivanja stalnog koeficijenta za raspodjelu sredstava od indirektnog oporezivanja i osnivanjem nacionalnog fiskalnog vijeća); učvršćivanje vladavine prava (koju treba pokazati putem usvajanja nacionalne strategije za pitanje ratnih zločina, donošenjem zakona o strancima i azilu, te usvajanjem nacionalne strategije za reformu pravosuđa). Osim toga, dva uvjeta Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira bila su potpisivanje SSP-a i “povoljna ocjena situacije u BiH od Upravnog odbora PIC-a, koja će se zasnivati na punom poštivanju Dejtonskog mirovnog sporazuma“.

PROCJENA POTENCIJALA ZA OBNOVU ETNIČKOG NASILJA U BIH

- 12 Diskusije s diplomatima Vijeća za provedbu mira, 2008; diskusije s višim međunarodnim zvaničnicima, Berlin, maj 2010.
- 13 Vidjeti reakciju DPC-a na Deklaraciju Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira od 27. februara 2008.
- 14 “Upravni odbor PIC-a podvlači da je vrijeme da političari u BiH prekinu s praksom dovodenja u pitanje temeljne strukture države i njene sastavne dijelove...međunarodna zajednica zadržava potrebne instrumente za suprotstavljanje destruktivnim tendencijama i neće dozvoliti pokušaje podriivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, bilo da oni dolaze iz zemlje ili izvan nje.“ Rusija je dodala fusnotu u kojoj izražava neslaganje sa stavom većine. U vrijeme pisanje ove studije, na web stranici OHR-a se iz nekog razloga više nije mogao naći komunikacije Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira od 30-31. oktobra 2007. zajedno sa ostalim komunikacijama i deklaracijama. OSCE-ov Politički pregled za period 27. oktobar – 9. novembar 2007. oslanja se na isti citat.
- 15 Diskusije s međunarodnim zvaničnicima tokom 2009. i 2010, Sarajevo.
- 16 http://sarajevo.usembassy.gov/speech_20090519.html.
- 17 Kurt Bassuener, “Biden’s visit to Bosnia and Herzegovina shows America is back – Now is the time to follow up by building a common transatlantic strategy.“ English original available at <http://www.democratizationpolicy.org>. Prijevod ovog teksta, naslovljen “Da li Bajden i Solana govore o istoj zemlji?“ objavljen je u *Dnevnom avazu*, 23. maja 2009.
- 18 Ian Traynor, “The US is talking tough on the Balkans, and the Europeans don’t like it“, *The Guardian*, 21. maja 2009. <http://www.guardian.co.uk/world/2009/may/21/bosnia-and-herzegovina-eu>.
- 19 “Zaključci o Informaciji o efektima prenosa ustavnih ovlašćenja sa Republike Srpske na institucije Bosne i Hercegovine“, Narodna skupština RS-a, 14. maja 2009; diskusije DPC-a sa učesnicima sastanka Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira, juni 2009; http://www.ohr.int/decisions/statemattersdec/default.asp?content_id=43633. Vidjeti odluke Visokog predstavnika, dostupne na http://www.ohr.int/decisions/statemattersdec/default.asp?content_id=43961, http://www.ohr.int/decisions/statemattersdec/default.asp?content_id=43963, http://www.ohr.int/decisions/statemattersdec/default.asp?content_id=43973. Vidjeti odluku supervizora za Brčko, dostupnu na http://www.ohr.int/ohr-offices/brcko/bc-so/default.asp?content_id=43983.
- 20 Što se tiče aprilskog paketa, vidjeti: <http://birm.eu.com/en/67/10/2141/>
- 21 Razgovori sa učesnicima u butmirskim razgovorima, oktobar 2009. Vidjeti: http://www.b92.net/info/komentari.php?nav_id=387594.
- 22 Razgovori sa učesnicima sastanka Vijeća za provedbu mira, Sarajevo, novembar 2009.
- 23 Razgovori sa osobljem međunarodne zajednice u Sarajevu, oktobar i novembar 2009.
- 24 Diskusije DPC-a s diplomatima Vijeća za provedbu mira i država članica EU-a, jesen 2009.
- 25 Pres-konferencija OHR-a/Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira, 14. decembra 2009, kojoj su prisustvovali predstavnici DPC-a. Odluka dostupna na http://www.ohr.int/decisions/judicialrdec/default.asp?content_id=44291.

- 26 Ibid.
- 27 <http://www.svevijesti.ba/content/view/51989/254/>
- 28 Razgovori koje su vodili DPC i AI širom BiH, 2009-2011.
- 29 Vidjeti Bassuenerov komentar u *Oslobodenju*, "Povratak iz Washingtona", od 12. oktobra 2010. Dostupno na internetu: <http://www.scribd.com/doc/39195537/Oslobo%C4%91enje-broj-22915-12-10-2010>
- 30 Diskusije s diplomatima iz Vijeća za provedbu mira, Sarajevo, oktobar 2010.
- 31 Vidjeti: http://glassrbije.org/E/index.php?option=com_content&task=view&id=10319&Itemid=30.
- 32 Vidjeti: <http://www.rnw.nl/international-justice/article/bosnian-serb-leader-drops-plan-disputed-referendum>.
- 33 Elvira Kaminskaya, "Hate speech: Theory and issues", 2008, http://iseees.berkeley.edu/sites/default/files/u4/iseees/caseproject/_KaminskayaFR.pdf.
- 34 Ute Nawratil/Philomen Schönhagen, "Die qualitative Inhaltsanalyse", u: Hans Wagner, *Qualitative Methoden in der Kommunikationswissenschaft*, Muenchen, 2008, str. 223ff.
- 35 "Dodik: BiH će se raspasti", *Tanjug*, 20. marta 2011.
- 36 Pečat, RTRS, kako prenosi MIA, 10. marta 2011.
- 37 Svedok (Beograd), kako prenosi MIA, 22. decembra 2010.
- 38 "Dodik: RS samostalna u naredne četiri godine", *Oslobodenje*, 2. septembra 2010.
- 39 "Vrijeme je za autonomiju Srpske", *Novosti*, 23. juna 2011.
- 40 "Dodik: Nema hemije koja može da ujedini BiH", *Politika*, 22 maja 2011.
- 41 "Naseobina ili raspadište", www.snsd.info, 22. januara 2011.
- 42 "BiH će dobiti treći entitet", *Dnevni list*, 9. oktobra 2010.
- 43 "Ako se nastavi s ucjenama, to je put za nestanak BiH", *Dnevni list*, 5. mart 2011.
- 44 "Hrvati su srušili Jugoslaviju, spremni su i BiH", *Dnevni list*, 29. oktobra 2010.
- 45 "60 minuta direktno radi na razbijanju BiH", *Dnevni list*, 16. februara 2011.
- 46 Vidjeti: *Izbori 2010. u BiH. Kako su mediji pratili izbornu kampanju*, Media plan institut, Sarajevo, decembar 2010.
- 47 "Rušilačka politika Zlatkovog SDP-a", *Nezavisne novine*, 19. januara 2011.
- 48 "Mržnja će razbiti BiH", *Nezavisne novine*, 11. maja 2011.
- 49 "Poraz bošnjačke desnice", *Oslobodenje*, 11. oktobra 2010; "Kopanja i Radončić", *Oslobodenje*, 22. novembra 2010.
- 50 "Svejedno", *Dani*, 18. marta 2011.
- 51 "Dodik: RS samostalna u naredne četiri godine", *Oslobodenje*, 9. februara 2010.
- 52 NIN, 20. aprila 2011.

PROCJENA POTENCIJALA ZA OBNOVU ETNIČKOG NASILJA U BIH

- 53 "Izokrenuta priča", *Nezavisne novine*, 18. septembra 2009.
- 54 Puls BN TV (MIA), 19. maja 2011.
- 55 "Srpska je važnija od Evrope", *Pečat* (Beograd), 20. maja 2011.
- 56 "Sa SDP-om nećemo praviti nelegalnu vlast", *Nezavisne novine*, 9. marta 2011.
- 57 "Mobilizacija traje", dostupno na www.snsd.info, 6. maja 2011.
- 58 "OSBiH leglo neorganiziranosti, neodgovornosti i društvene opasnosti", www.dnevnik.ba, 22. januara 2011.
- 59 "Lagumdžija i SDP nisu iznad ustava", *Nezavisne novine*, 5/6. marta 2011.
- 60 "Sa SDP-om i SDA-om nećemo razgovarati", *Oslobođenje*, 26. marta 2011.
- 61 "Clinton flies in as fighting talk starts over threat to split", londonski *The Times*, 12. oktobra 2010.
- 62 "A onda se Dodik vratio u Banju Luku", *Dani*, 31. decembra 2010.
- 63 "Hoće li biti rata!", *Dnevni avaz*, 17. oktobra 2009.
- 64 Vidjeti: *Strategija isključivanja: govor mržnje u bh. javnosti*, Mediacentar Sarajevo, 2010, str.15-41.
- 65 "Test za treći entitet", *Dnevni avaz*, 7. oktobra 2009.
- 66 "Butmirski put", *Nezavisne novine*, 7. oktobra 2009.
- 67 *Dnevni avaz*, 6. oktobra 2009.
- 68 *Dnevni list*, 25. jula 2010.
- 69 *Dnevni list*, 9. augusta 2010.
- 70 *Oslobođenje*, 2. juna 2011.
- 71 "Lučić: Prijeti novi rat između Hrvata i Bošnjaka", *Nezavisne novine*, 8. juna 2011.
- 72 "Ratni pjev novoga bega", *Nezavisne novine*, 13. oktobra 2010.
- 73 "Ogoljeni kuhar sarajevske kuhinje", *Nezavisne novine*, 29. decembra 2010.
- 74 "(Pre)vlast", *Nezavisne novine*, 17. marta 2011.
- 75 "Propaganda i haška pravda", *Dnevni avaz*, 16. marta 2011.
- 76 "Bruxelles prestao snažiti državu i prešao na snaženje – sebe", *DANI*, 15. jula 2011.
- 77 "Dodik: BiH će se raspasti", *Tanjug*, 20. marta 2011.
- 78 *NIN*, 20. aprila 2011.
- 79 "Za zastoj i krizu odgovorni stranci", *Glas Srpske*, 2. aprila 2011.
- 80 "Bosnian Serbs are 'victims'", *Associated Press*, 15. juna 2011.
- 81 "Funcioneri RS-a pod pratnjom u Sarajevo", *Oslobođenje*, 5. aprila 2011.
- 82 "Izokrenuta priča", *Nezavisne novine*, 18. septembra 2009.

- 83 Obraćanje predsjednika RS-a na 4. posebnoj sjednici NSRS-a, 13. aprila 2011.
- 84 “Srebrenica kao udar na kolektivnu nacionalnu srpsku svijest“, *www.snsd.info*, 10. juna 2011.
- 85 “Krećemo u građanski neposluh“, *Nezavisne novine*, 31. marta 2011.
- 86 “Sa SDP-om i SDA-om nećemo razgovarati“, *Oslobođenje*, 26. marta 2011.
- 87 “Umesto Cerića novi reis biće Silajdžić ili Zukorlić“, *Press RS*, 22. januara 2011.
- 88 *Izbori 2010. u BiH. Kako su mediji pratili izbornu kampanju*, Media plan institut, Sarajevo, decembar 2010.
- 89 “Nema te sile koja će ukinuti RS“, *Nezavisne novine*, 5. septembra 2010.
- 90 “SNSD će odnijeti pobjedu“, *Nezavisne novine*, 11. septembra 2010.
- 91 “Protiv ‘srebrenizacije’ RS“, *Nezavisne novine*, 12. septembra 2010.
- 92 “Dodik: RS je moj moto“, *Nezavisne novine*, 14. septembra 2010.
- 93 “Vjerujem u pobjedu“, *Dnevni list*, 30. septembra 2010.
- 94 “Čović: Dario Kordić pozvao hrvatski narod na jedinstvo“, *Dnevni list*, 18. septembra 2010.
- 95 “Narod treba odlučiti tko će u Predsjedništvo BiH“, *Dnevni list*, 29. septembra 2010.
- 96 “Izborena pobjeda“, *Nezavisne novine*, 29. septembra 2010.
- 97 “BiH može bez SDP-a BiH“, *Dnevni list*, 28. novembra 2010.
- 98 “Dva HDZ-a rade na sprečavanju raspada BiH“, *www.sarajevo-x.com*, 17. februara 2011.
- 99 “U ‘ratu’ protiv SDP-a Jović za odcjepljenje, Čović protiv“, *Dnevni list*, 19. februara 2011.
- 100 “Lagumdžija poziva na rat“, *Dnevni list*, 3. marta 2011.
- 101 “U ‘ratu’ protiv SDP-a Jović za odcjepljenje, Čović protiv“, *Dnevni list*, 19. februara 2011.
- 102 “Sarajevo pati od beogradskog sindroma“, *Dnevni avaz*, 18. marta 2011.
- 103 “Za sve su krivi mediji i SDP“, *Oslobođenje*, 25. jula 2011.
- 104 “SNSD, SDS i dva HDZ-a potpisali sporazum“, *Nezavisne novine*, 26/27. marta 2011.
- 105 “Obilježena godišnjica Karadordeva?“, *Oslobođenje*, 27. marta 2011.
- 106 “Rušilačka politika Zlatkovog SDP-a“, *Nezavisne novine*, 19. januara 2011.
- 107 “Bošnjačka republika“, *Dnevni avaz*, 19. marta 2011.
- 108 “Pripadnička demokracija kao model eutanazije Hrvata“, *www.poskok.info*.
- 109 “Vrije u Hercegovini“, *www.dnevnik.ba*.
- 110 “Rušenje ustavnog poretka“, *Oslobođenje*, 15. aprila 2011.
- 111 “Dodik ne može dobiti rat s međunarodnom zajednicom“, *Dnevni list*, 6. maja 2011.
- 112 “Srbija ne odustaje“, *Dnevni avaz*, 6. maja 2011.

PROCJENA POTENCIJALA ZA OBNOVU ETNIČKOG NASILJA U BIH

- 113 “O pobjednicima u ratu i gubitnicima u miru“, *Oslobođenje*, 22. aprila 2011.
- 114 “U BiH moguće izbijanje sukoba“, *Oslobođenje*, 16. aprila 2011.
- 115 Za sve podatke vidjeti: Monitoring rada Vijeća ministara BiH za period od 1. januara do 31. augusta 2010. godine, Centri civilnih inicijativa (CCI), 2010. U ovim podacima se, zbog izbora održanih u oktobru 2010. godine, ustvari analiziraju samo strateški rezultati ostvareni do kraja augusta 2010. Tako su finalni podaci za cijeli četverogodišnji mandat nešto bolji nego oni koji su navedeni, međutim to ne utječe na opći trend koji oni pokazuju.
- 116 *Monitoring procesa evropskih integracija BiH. Godišnji izvještaj za 2010*, Vanjskopolitička inicijativa BiH, 201, str. 65.
- 117 Monitoring rada Vlade Federacije BiH za period od 1. januara do 31. augusta 2010. godine, Centri civilnih inicijativa (CCI), 2010. Također vidjeti prethodnu napomenu.
- 118 Monitoring rada Vlade RS-a od 1. januara do 30. juna 2011. godine, Centri civilnih inicijativa (CCI), 2011.
- 119 *Spisak tijela na državnom nivou koja djelimično funkcioniraju ili su blokirana*, OHR, 31. januara 2011.
- 120 Vidjeti gore navedene izvještaje o monitoringu CCI-a.
- 121 *Monitoring procesa evropskih integracija BiH. Upporedni izvještaj za 2010*, Vanjskopolitička inicijativa BiH, Sarajevo 2011, str. 11.
- 122 “Bosnian Visa Breakthrough. May 2009 – September 2009“, Evropska inicijativa za stabilnost, oktobar 2010, http://www.esiweb.org/pdf/schengen_white_list_bosnian_visa_breakthrough.pdf.
- 123 “RS osporava prijenos“, *Oslobođenje*, 20. septembra 2011.
- 124 *Monitoring procesa evropskih integracija BiH. Godišnji izvještaj za 2010*, Vanjskopolitička inicijativa BiH, 2011.
- 125 Razgovori s predstavnicima međunarodnih organizacija, diplomatima država članica EU-a i vladinim zvaničnicima u BiH, Sarajevo 2010/2011. Vanjskopolitička inicijativa, *Pretpriputni fondovi EU: BiH (ne)sprema za velike mogućnosti*, 2011.
- 126 Toby Vogel, “Internal bickering set to cost Bosnia €96m in EU funding“, *European Voice*, 15. septembra 2011.
- 127 Deklaracija Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira, 27. februara 2008, http://www.ohr.int/pic/default.asp?content_id=41352.
- 128 Vidjeti: OHR, odluke visokog predstavnika u oblasti imovinskih zakona, <http://www.ohr.int/decisions/plipdec/archive.asp>.
- 129 Vidjeti, naprimjer: Bassuener/Weber, “‘Are we there yet?’ International impatience vs. a long-term strategy for a viable Bosnia“, DPC Policy Brief, maj 2010, str.4-5.
- 130 N. Kulenović, I. Hadžialić-Bubalo, M. Korajlić, “Presuda Sejdić/Finci“, u: *Sveske za javno pravo* br.1/2010, Sarajevo, str.18-34.
- 131 *Monitoring procesa evropskih integracija BiH. Godišnji izvještaj za 2010*, Vanjskopolitička inicijativa BiH, 2011, str. 53.

- 132 “Vrankić: Privremeno odloženi pregovori o sredstvima za 5c“, 3. oktobra 2011, <http://www.sarajevo-x.com/bih/clanak/111003117>.
- 133 Vidjeti: *Poljoprivreda i ruralni razvoj. Preporuke civilnog društva za brži put prema EU*, Građani za Evropu, april 2011, http://www.gradjanizaeuropu.ba/sites/default/files/poljoprivreda_i_ruralni_razvoj_analiza_i_preporuke.pdf, “Niko se ne bavi povećanjem izvoza“, *Oslobođenje*, 8. februara 2011, str. 20.
- 134 *IMF Country Report* br. 10/347, novembar 2010, str. 11.
- 135 Dragoljub Stojanov, “B-H since 1995: transition and reconstruction of the economy”, u: Žarko Papić (ur.), *International support policies to South-East European countries: Lessons (not) learned in B-H*, Sarajevo, 2001, str. 64-65.
- 136 “Program document for a proposed first programmatic public expenditure development policy loan/credit to BiH“, *World Bank Report No. 49359-BA*, 8. aprila 2010, str. 10.
- 137 Ibid., str. 8.
- 138 Ibid., str. 10.
- 139 Ibid., str. 8.
- 140 Ibid., str.12.
- 141 Ibid., str.14.
- 142 Ibid., str. 11.
- 143 Ibid., str. 12.
- 144 “Krizna generisala rast nezaposlenosti“, *SWOT kvartalni ekonomski monitor*, br. 1, Banja Luka, juni 2010, str.10.
- 145 “Zaposlenih manje 10, nezaposlenih više 6 posto“, *Oslobođenje*, 13. jula 2011, str. 20.
- 146 “Protecting the poor during the global crisis. 2009 B&H poverty update“, Svjetska banka, decembar 2009, *Izvešće o stanju ljudskih prava u BiH za 2010*, Povjerenstvo “Iustitia et pax“ Biskupske konferencije BiH, 2011, str. 34-35.
- 147 Centralna banka BiH, *bilten br. 1/2010*, decembar 2010.
- 148 “I dalje bez snažnijeg ekonomskog oporavka“, *SWOT kvartalni ekonomski monitor*, br. 4, Banja Luka, juli 2011, str.8.
- 149 Izvještaj MMF-a za BiH, str. 3.
- 150 “Oporavak u Federaciji nedovoljan da otkloni postojeće probleme“, *SWOT kvartalni ekonomski monitor*, br. 3, Banja Luka, februar 2011, str. 13.
- 151 Izvještaj MMF-a za BiH, str. 11.
- 152 Ibid., str. 13-15.
- 153 *Izvešće o stanju ljudskih prava u BiH za 2010*, Povjerenstvo “Iustitia et pax” Biskupske konferencije BiH, 2011, str.37.
- 154 Izvještaj MMF-a za BiH, str. 55ff.

PROCJENA POTENCIJALA ZA OBNOVU ETNIČKOG NASILJA U BIH

- 155 *World Bank Program Document*, Izvještaj br. 49359-BA, 8. aprila 2010, str. 22.
- 156 Izvještaj MMF-a za BiH, str. 19.
- 157 “Je li RS na ivici finansijskog kolapsa?“, www.buka.com, 12. septembra 2011.
- 158 “Negativna ocjena za BiH zbog nestabilnosti politike“, <http://www.sarajevo-x.com/print/110809084>.
- 159 “Sarajevo u opsadi“, *Oslobođenje*, 29. septembar 2011, str. 2-3; “HVIDRA prijeti prosvjedima“, *Oslobođenje*, 23. septembra 2011, str. 4.
- 160 “Zakon o PIO bez socijalnih partnera“, *Oslobođenje*, 20. jula 2011, str. 2; “Republika Srpska i udruženja za pasivizaciju naroda“, 4. marta 2011, <http://www.6yka.com/karikatura-udruzenja>; “RS: Borci nakon predsjednikove prijetnje: Nije Dodik Luj XIV“, *Oslobođenje*, 29. januara 2011.
- 161 “Ojačana radnička klasa: dug radnicima u RS iznosi 800 miliona KM“, 12. septembra 2011, <http://www.banjalukain.com/front/dug-radnicima-u-republici-srpskoj-iznosi-800-miliona-km>.
- 162 Brošura Ministarstva odbrane i Oružanih snaga Bosne i Hercegovine, str. 4, dostupna na http://www.mod.gov.ba/files/file/maj_2011/bosura%20eng%20mail.pdf.
- 163 Ibid, str. 5.
- 164 Ibid., str. 33.
- 165 Ibid., str. 24-26.
- 166 Razgovor s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, maj 2011.
- 167 Diskusije s međunarodnim profesionalnim vojnim osobama, april-august 2011.
- 168 Diskusija s profesionalnim zaposlenicima međunarodnih organizacija i vojnim osobama, diplomatima, juni 2011.
- 169 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, april 2011.
- 170 Brošura Ministarstva odbrane i Oružanih snaga Bosne i Hercegovine, str. 15, dostupna na http://www.mod.gov.ba/files/file/maj_2011/bosura%20eng%20mail.pdf.
- 171 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, septembar 2011.
- 172 Diskusija s međunarodnim profesionalnim vojnim osobama, septembar 2011.
- 173 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, novembar 2008.
- 174 Brošura Ministarstva odbrane i Oružanih snaga Bosne i Hercegovine, str. 15, dostupna na http://www.mod.gov.ba/files/file/maj_2011/bosura%20eng%20mail.pdf.
- 175 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, april 2011.
- 176 Diskusija s međunarodnim profesionalnim vojnim osobama, juni 2011.
- 177 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, septembar 2011.
- 178 Razgovori s međunarodnim profesionalnim vojnim osobama, april-juni 2011.
- 179 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, juni 2011.

- 180 Ibid.
- 181 Ibid.
- 182 Diskusija s međunarodnim profesionalnim vojnim osobama, april-juni 2011.
- 183 Diskusija sa zvaničnicima međunarodnih organizacija, profesionalnim vojnim osobama i diplomatima, juni 2011.
- 184 Diskusija s međunarodnim profesionalnim vojnim osobama, septembar 2011.
- 185 Razgovori s diplomatima, Sarajevo, Berlin i Washington, april 2010 – juli 2011.
- 186 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, juni 2011.
- 187 Diskusija s međunarodnim profesionalnim vojnim osobama, septembar 2011.
- 188 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, juni 2011; diskusija sa zvaničnicima međunarodnih organizacija, diplomatima i političkim ličnostima iz BiH, 2010. i 2011.
- 189 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, maj 2011.
- 190 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, novembar 2008.
- 191 Diskusija sa zvaničnicima međunarodnih organizacija, profesionalnim vojnim osobama i diplomatima, juni 2011.
- 192 Diskusija s međunarodnim profesionalnim vojnim osobama, septembar 2011.
- 193 Diskusija sa zvaničnicima međunarodnih organizacija, profesionalnim vojnim osobama i diplomatima, juni 2011.
- 194 Ibid., diskusije s međunarodnim profesionalnim vojnim osobama, april-juni 2011.
- 195 Diskusija s međunarodnim profesionalnim vojnim osobama, septembar 2011.
- 196 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, august 2011.
- 197 Ibid.
- 198 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, juni 2011.
- 199 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, maj 2011.
- 200 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, septembar 2011.
- 201 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, septembar 2011.
- 202 “BH vojnici postrojavani uz hrvatsku himnu“, *Dnevni avaz*, 15. juna 2010.
- 203 Ibid.
- 204 Diskusija s međunarodnim profesionalnom vojnom osobom, septembar 2011.
- 205 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, juni 2011.
- 206 Ibid.
- 207 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom i pripadnikom snaga sigurnosti, juni 2011.

PROCJENA POTENCIJALA ZA OBNOVU ETNIČKOG NASILJA U BIH

- 208 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, septembar 2011.
- 209 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, juni 2011.
- 210 Diskusija s međunarodnim profesionalnim vojnim osobama, septembar 2011.
- 211 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, april 2011.
- 212 Razgovor s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, april 2011.
- 213 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, juni 2011.
- 214 Diskusija s međunarodnim profesionalnim vojnim osobama, septembar 2011.
- 215 Ibid.
- 216 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom i pripadnikom snaga sigurnosti, juni 2011.
- 217 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, novembar 2008.
- 218 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom i pripadnikom snaga sigurnosti, juni 2011.
- 219 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, juni 2011.
- 220 “Dodik urges RS troops to boycott NATO exercises in Georgia“, http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/newsbriefs/2009/05/08/nb-11
- 221 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, septembar 2011.
- 222 Razgovori sa zvaničnicima međunarodnih organizacija, profesionalnim vojnim osobama i diplomatima, 2008-2011.
- 223 “Bosnia – Senior Military Commanders Concerned about Political Crisis Impact on Armed Forces“, američka diplomatska depeša koja je procurila u javnost, 4. marta 2008, dostupna na: <http://wikileaks.org/cable/2008/03/08SARAJEVO414.html>.
- 224 Diskusija sa zvaničnicima međunarodnih organizacija, profesionalnim vojnim osobama i diplomatima, juni 2011.
- 225 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, novembar 2008.
- 226 Diskusija sa zvaničnicima međunarodnih organizacija, profesionalnim vojnim osobama i diplomatima, juni 2011.
- 227 Ibid.
- 228 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, juni 2011.
- 229 Brošura Ministarstva odbrane i Oružanih snaga Bosne i Hercegovine, str. 14, dostupna na http://www.mod.gov.ba/files/file/maj_2011/bosura%20eng%20mail.pdf.
- 230 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, novembar 2008.
- 231 “Bosnia – Senior Military Commanders Concerned about Political Crisis Impact on Armed Forces“, američka diplomatska depeša koja je procurila u javnost, 4. marta 2008, dostupna na: <http://wikileaks.org/cable/2008/03/08SARAJEVO414.html>.

- 232 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, septembar 2011.
- 233 Ibid.
- 234 Sanita Rožajac, "Oružane snage su vojska srpskog koliko i ostalih naroda u BiH", *Dnevni avaz*, 12. septembra 2009.
- 235 Ibid., <http://www.nytimes.com/2008/09/15/world/europe/15iht-bosnia.4.16173270.html?scp=3&sq=Rasim%20Delic&st=cse>.
- 236 Davud Muminović, "Vojne počasti nisu bile nezakonite", *Nezavisne novine*, 8/9. maja 2010.
- 237 Ibid.
- 238 Ibid.
- 239 <http://www.icty.org/sid/10426>
- 240 Diskusije s međunarodnim profesionalnim vojnim osobama, septembar 2011.
- 241 Prezentacija Ekspertne radne grupe o situaciji u julu 2011. – Uklanjanje viška oružja i municije u OSBiH, upravljanje objektima za skladištenje (6. jula 2011, Powerpoint prezentacija dostavljena autorima).
- 242 Razgovor sa stručnjakom za uklanjanje municije, juli 2011; razgovori s međunarodnim zvaničnicima 2009-2011. Vidjeti "Albania rocked by huge explosions", BBC, 15. marta 2008, dostupno na <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7298341.stm>.
- 243 Ibid.
- 244 Razgovor sa stručnjakom za uklanjanje municije, juli 2011; prezentacija Ekspertne radne grupe o situaciji u julu 2011. – Uklanjanje viška oružja i municije u OSBiH, upravljanje objektima za skladištenje (6. jula 2011, Powerpoint prezentacija dostavljena autorima).
- 245 Ibid.
- 246 Razgovori sa zapadnim vojnim stručnjacima, 2010. i 2011.
- 247 Razgovori s međunarodnim zvaničnicima i vojnim stručnjacima, 2010. i 2011.
- 248 OSCE Memo: Notes Following – HoM Meeting with MoD on Surplus Weapons and Ammunition Disposal, 6. juna 2011.
- 249 Razgovor s međunarodnim vojnim ofcirom, maj 2011.
- 250 Ibid.
- 251 Ibid.
- 252 Prezentacija Ekspertne radne grupe o situaciji u julu 2011. – Uklanjanje viška oružja i municije u OSBiH, upravljanje objektima za skladištenje (6. jula 2011, Powerpoint prezentacija dostavljena autorima).
- 253 Ibid.
- 254 Razgovor s međunarodnim zvaničnikom, juni 2011.

PROCJENA POTENCIJALA ZA OBNOVU ETNIČKOG NASILJA U BIH

- 255 Prezentacija Ekspertne radne grupe o situaciji u julu 2011. – Uklanjanje viška oružja i municije u OSBiH, upravljanje objektima za skladištenje (6. jula 2011, Powerpoint prezentacija dostavljena autorima).
- 256 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, april 2011.
- 257 Razgovor s međunarodnim vojnim oficijom, april 2011.
- 258 Razgovor sa zvaničnikom međunarodne organizacije, septembar 2011.
- 259 Ibid.
- 260 Razgovor sa stručnjakom za uklanjanje municije, juli 2011.
- 261 Ibid.
- 262 Ibid.
- 263 Pismo Misije OSCE-a u BiH i Ureda rezidentnog koordinatora UN-a Predsjedništvu BiH, 24. marta 2011; razgovor sa stručnjakom za uklanjanje municije, juli 2011.
- 264 Ibid.
- 265 “ASS and WSS Assessment visit, 20-24 juna 2011.“, OSCE-ovi Powerpoint slajdovi do kojih su došli autori.
- 266 Razgovor s međunarodnim profesionalnim pripadnikom snaga sigurnosti, maj 2011.
- 267 Vidjeti GINEX na http://www.ginex.com.ba/public_html/Product.htm.
- 268 “Bosnia – Blue Lantern Broker Inquiry, Case No. K-2420“, diplomatska depeša State Departmenta koja je procurila u javnost, datirana 12. aprila 2009, dostupna na <http://cable-search.org/cable/view.php?id=09SARAJEVO1334&hl=Canada+Bosnia>.
- 269 Razgovor s međunarodnim vojnim oficijom, april 2011.
- 270 Razgovor sa stručnjakom za uklanjanje municije, juli 2011.
- 271 Razgovor s bh. stranačkim zvaničnikom, septembar 2011.
- 272 Razgovor sa stručnjakom za uklanjanje municije, juli 2011.
- 273 Razgovor s međunarodnim profesionalnim pripadnikom snaga sigurnosti, maj 2011.
- 274 Razgovor sa stručnjakom za uklanjanje municije, juli 2011.
- 275 Ibid.
- 276 Senad Avdić i Mirsad Fazlić, “Zbog čega je nervozan tužitelj Barašin“, *Slobodna Bosna*, 12. maja 2011.
- 277 C.J. Chivers, “Gaddafi’s Arms Bazaar, Slowly Exposed“, 8. marta 2011, post na blogu NY Timesa, dostupan na <http://atwar.blogs.nytimes.com/2011/03/08/qaddafis-arms-bazaar-slowly-exposed/>
- 278 Razgovor s međunarodnim profesionalnim pripadnikom snaga sigurnosti, maj 2011.
- 279 Razgovor sa stručnjakom za uklanjanje municije, juli 2011; razgovor s međunarodnim vojnim oficijom, april 2011; diskusija s međunarodnim diplomatima, vojnim oficijima i međunarodnim zvaničnicima, juni 2011.

- 280 Razgovor s međunarodnim vojnim oficirima, juni 2011.
- 281 Razgovor sa stručnjakom za uklanjanje municije, juli 2011.
- 282 Ibid.
- 283 http://www.b92.net/eng/news/region-article.php?yyyy=2011&mm=08&dd=25&nav_id=76074
- 284 Diskusija s međunarodnim zvaničnicima, septembar 2011.
- 285 Ibid.
- 286 Ibid., razgovori s međunarodnim vojnim oficirima, juni 2011.
- 287 Diskusija s međunarodnim vojnim oficirima, septembar 2011.
- 288 Razgovor sa stručnjakom za uklanjanje municije, juli 2011.
- 289 Ibid.
- 290 Ibid, razgovor s međunarodnim profesionalnim vojnim osobama, septembar 2011.
- 291 Diskusije s međunarodnim profesionalnim vojnim osobama, mart-maj 2011.
- 292 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, mart 2011.
- 293 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, april 2011.
- 294 Diskusija s međunarodnom profesionalnom vojnom osobom, juni 2011.
- 295 Daniel Lindvall, *The Limits of the European Vision in BiH. An Analysis of the Police Reform Negotiations*, Stockholm, 2009, str. 178-180.
- 296 Vidjeti: Lindvall, *The Limits of the European Vision in BiH. An Analysis of the Police Reform Negotiations*.
- 297 Ibid., str. 64-65, Budimir Babović, *Ljudska prava i policija u Jugoslaviji*, Beograd, 1999, str. 71-75.
- 298 Bodo Weber, "Rethinking ethnic violence: paramilitary groups, collective violence and the ethnicisation of the Balkan societies in the 1990s", u: *L'Europe en formation*, br. 357 (jesen 2010), str. 75-90.
- 299 Timothy Donais, "The limits of post-conflict police reform", u: Michael A. Innes (ur.), *Bosnian security after Dayton*, London/NY, 2006, str.177-178.
- 300 Ibid., Lindvall, str. 65.
- 301 *Financial, organizational and administrative assessment of the BiH police forces and the state border service. Final assessment report*, ICMPD, Sarajevo, 2004.
- 302 *Policing the police in Bosnia: A further reform agenda*, International Crisis Group, maj 2002, str. 33-36.
- 303 Ibid., str. 34.
- 304 Razgovor s domaćim policijskim ekspertom, juni 2011.
- 305 *Policing the police in Bosnia*, str. 36-37.

- 306 Ibid., str. 43-44.
- 307 Ibid., str. 9-10.
- 308 Lindvall, str. 87-92.
- 309 Donais, "The limits of post-conflict police reform", str. 177-178.
- 310 *Policing the police in Bosnia*, str. 52.
- 311 Razgovor s visokim policijskim zvaničnikom iz RS-a.
- 312 *Financial, organizational and administrative assessment of the BiH police forces and the state border service. Final assessment report.*
- 313 Razgovor s visokim bh policijskim zvaničnikom, juni 2011.
- 314 Razgovor s međunarodnim policijskim zvaničnikom, juni 2011.
- 315 "Problemi operativnog postupanja policijskih službenika u Zeničko-dobojskom kantonu," http://atlantskainicijativa.org/index.php?option=com_content&view=article&id=624%3Aproblemi-operativnog-postupanja-policijskih-slubenika-u-zeniko-dobojskom-kantonu&catid=44%3Anewsletter&Itemid=131&lang=hr.
- 316 Razgovor s policijskim zvaničnicima iz Federacije BiH, maj 2011.
- 317 Razgovori s bivšim i sadašnjim načelnicima policijskih uprava, međunarodnim policijskim zvaničnicima, juni 2011.
- 318 Razgovor s međunarodnim policijskim zvaničnikom, juni 2011.
- 319 Razgovor s visokim policijskim zvaničnikom iz BiH, juni 2011.
- 320 Razgovor s međunarodnim policijskim zvaničnikom, juni 2011.
- 321 Razgovori s bh. policijskim zvaničnicima i međunarodnim policijskim zvaničnicima, juni 2011.
- 322 Razgovor s međunarodnim policijskim zvaničnikom, juni 2011.
- 323 Razgovor s policijskim zvaničnicima, lokalnim policijskim ekspertima, juni 2011.
- 324 Razgovori s bh. policijskim zvaničnicima, juni 2011.
- 325 Razgovori s bh. policijskim zvaničnicima i međunarodnim policijskim zvaničnicima, juni 2011.
- 326 Razgovori s bh. policijskim zvaničnicima i međunarodnim policijskim zvaničnicima, juni 2011.
- 327 Razgovori s bh. policijskim zvaničnicima, juni 2011.
- 328 *Strateski plan Ministarstva sigurnosti BiH za period 2011-2013*, <http://www.msb.gov.ba/docs/Strateski.plan.MSB.BiH.2010.pdf>.
- 329 Razgovor sa zvaničnikom Direkcije, juni 2011.
- 330 Razgovori s federalnim policijskim zvaničnicima, juni 2011.
- 331 Razgovori s lokalnim policijskim ekspertom, bh. policijskim zvaničnicima, juni 2011.
- 332 Razgovori s međunarodnim policijskim zvaničnikom, juni 2011.

- 333 Razgovori s međunarodnim policijskim zvaničnicima, juni 2011.
- 334 Razgovor s visokim policijskim zvaničnikom iz RS-a, juni 2011.
- 335 Vidjeti poglavlje "State Investigation and Protection Agency (SIPA)", u: Denis Hadžović, *The OHR and Security Sector Reform in BiH*, Centar za sigurnosne studije BiH, februar 2009, str. 63-65.
- 336 "SIPA izuzela dokumentaciju o izgradnji zgrade Vlade RS", Deutsche Welle, 26. novembra 2011, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,3823001,00.html>; "Ako je ovako prošao Lukač, šta mogu očekivati drugi?!", *Oslobođenje*, 4. oktobra 2009, str. 5; "Kraj Milorada Barašina", *BH Dani*, 1. jula 2011.
- 337 Razgovor s međunarodnim policijskim zvaničnikom; "Funkcioneri RS-a pod pratnjom u Sarajevu", *Oslobođenje*, 5. aprila 2011.
- 338 Denis Hadžović, *The OHR and Security Sector Reform in BiH*, Centar za sigurnosne studije BiH, februar 2009, str.53-57; razgovor s međunarodnim zvaničnikom u oblasti sigurnosti i s predstavnikom OSA-e.
- 339 "Uhapšeno pet vehabija", *Nezavisne novine*, 13. augusta 2010, str. 2-3; "Kome treba holivudska predstava policije RS?", *Dnevni avaz*, 21. augusta 2010, str.5; "Lov na vještice u RS-u", *Global*, br. 83 (2010), str. 14-16.
- 340 Razgovori s policijskim zvaničnicima iz Federacije BiH i međunarodnim policijskim zvaničnicima, "Ubijen Vedran Puljić, desetine povrijeđenih", *Oslobođenje*, 5. oktobra 2009, str. 2-3; "Vedran Puljić ubijen iz vatrenog oružja", *Oslobođenje*, 6. oktobra 2009, str. 2; "Privedeno osam sudskih policajaca", *Nezavisne novine*, 8. oktobra 2009, str.4-5.
- 341 Razgovori s međunarodnim policijskim zvaničnicima; EUPM, *Considerations on the template draft Laws on Internal Affairs*, Sarajevo, 27. juna 2011; *Nacrt kantonalnog zakona o unutrašnjim poslovima; pismo policijskog komesara Kantona Sarajevo Vahida Čosića kantonalnom ministru unutrašnjih poslova u vezi s nacrtom zakona o unutrašnjim poslovima*, Sarajevo, 28. juna 2011.
- 342 Razgovori s međunarodnim policijskim zvaničnicima; *pisma šefa misije EUPM-a Stefana Felleri i glavnog zamjenika visokog predstavnika Rodericka W. Moorea ministru unutrašnjih poslova RS-a Stanislavu Čadi*, 30. maja 2011; *pismo šefa misije EUPM-a Felleri Čadi, pismo visokog predstavnika Valentina Inzka predsjedavajućem NSRS-a Igoru Radojičiću*, oba Sarajevo, 13. jula 2011; *Nacrt zakona o policijskim službenicima RS-a*.
- 343 Razgovori s međunarodnim policijskim zvaničnicima i domaćim policijski zvaničnicima; Isabelle Maras, "Exploring EU-assisted police reform in BiH. A preliminary assessment of EUPM to date", *EUPM Mission Mag*, br. 55, 22. decembra 2008, str. 2.
- 344 Prikaze procesa reforme pravosuđa vidjeti u poglavlju "Reform of judiciary in BiH" u: Denis Hadžović, *The OHR and Security Sector Reform in BiH*, Centar za sigurnosne studije BiH, Sarajevo, februar 2009, str. 66 ff.; David Pimentel, *Restructuring the courts: in search of basic principles for the judiciary of post-war BiH*, Florida Coastal School of Law, januar 2008, dostupno na http://works.bepress.com/david_pimentel/1.
- 345 Christopher P. DeNicola, "Criminal procedure reform in BiH: Between organic minimalism and extrinsic maximalism", 2010, dostupno na http://works.bepress.com/christopher_denicola/1.

PROCJENA POTENCIJALA ZA OBNOVU ETNIČKOG NASILJA U BIH

- 346 Razgovor s domaćim ekspertom za pravosuđe BiH, juni 2011.
- 347 Razgovor s domaćim ekspertom za pravosuđe BiH, juni 2011; "Advokatima od države 32 miliona maraka", *Oslobodenje*, 2. jula 2011.
- 348 Ibid.
- 349 Bodo Weber, *The crisis of the universities in Bosnia and Herzegovina and the prospects of junior scholars*, Sarajevo, 2007.
- 350 Razgovor s domaćim ekspertom za pravosuđe BiH, juni 2011.
- 351 "Namještena svjedočenja", Centar za istraživačko novinarstvo (CIN), <http://www.cin.ba/Print/?cid=837,2,1>; razgovor s domaćim borcem za ljudska prava, decembar 2010.; "Sudjenje Saviću pokazalo da RS nije pravna država", *Nezavisne novine*, 27. aprila 2011.
- 352 "Na logorovanje umjesto u zatvor", 16. marta 2011, <http://www.sarajevo-x.com/bih/clanak/110316028>.
- 353 Razgovor s bh. poduzetnikom, maj 2011; "Dug put od presude do oduzimanja", *Oslobodenje*, 8. maja 2011.
- 354 Razgovor s domaćim ekspertom za pravosuđe BiH, juni 2011.
- 355 *Independence of the judiciary: undue pressure on BiH judicial institutions*, izvještaj Misije OSCE-a u BiH, Sarajevo, decembar 2009.
- 356 "Bosnia – Dodik Makes Nice and Issues Warnings", američki ambasador Charles English, diplomatska depeša koja je procurila u javnost datirana 22. aprila 2009, dostupna na <http://wikileaks.org/cable/2009/04/09SARAJEVO513.htm>.
- 357 Zaključak 4. posebne sjednice NSRS-a, 13. aprila 2011, http://www.narodnaskupstinars.net/cir/zakljucci/zakljucak.php?id_zakljucka=299.
- 358 Zaključak 4. posebne sjednice NSRS-a, 13. aprila 2011, http://www.narodnaskupstinars.net/cir/zakljucci/zakljucak.php?id_zakljucka=299.
- 359 "RS gives up on State Prison because of price?", *Bosnia Daily*, 2. augusta 2011, str. 7; razgovor s međunarodnim pravnim stručnjakom u BiH, maj 2011.
- 360 "Šefu Dodiku smijenjen sudac Ustavnog suda BiH", <http://otvoreno.ba/vijesti/bih/4023-sefu-dodiku-smijenjen-sudac-ustavnog-suda-bih>.
- 361 "Istraga protiv Dodika 'seli' u Banju Luku, a slučaj 'reket' na Kantonalno tužilaštvo u Sarajevu", 26. maja 2011. <http://www.24sata.info/vijesti/politika/64395-BiH-Istraga-protiv-Dodika-seli-Banju-Luku-slucaj-reket-Kantonalno-tuzilastvo-Sarajevu.html#ixzz1Z9OY6H6V>".
- 362 "Borjana Krišto prekršila Ustav BiH. VSTVBih se protivi odluci o imenovanju sudija", 5. februara 2011, <http://www.source.ba/clanak/477011442720/?v=1>
- 363 "Pomilovanje, funkcionerima radovanje", CIN, 16. januara 2011, <http://www.cin.ba/Print/?cid=991,2,1>.
- 364 Kurt Bassuener/Bodo Weber, "'Are we there yet?' International impatience vs. a long-term strategy for a viable Bosnia", *DPC Policy Brief*, maj 2011, str. 7-8.

- 365 Diskusije s međunarodnim pravosudnim zvaničnikom, Sarajevo, septembar 2011.
- 366 Toby Vogel, "Ashton agrees to negotiations with Dodik", *European Voice*, 13. maja 2011.
- 367 *Mišljenje o nacrtu Zakona o sudovima Republike Srpske*, Visoko sudsko i tužilačko vijeće, septembar 2011, <http://www.hjpc.ba/pr/preleases/1/?cid=5175,2,1>.
- 368 Razgovor sa zvaničnikom Tužilaštva BiH, april-juni 2011.
- 369 "Kraj Milorada Barašina", *BH Dani*, 1. jula 2011, "Nestali dokazi iz predmeta Čović-Lijanović", CIN, 6. marta 2011, <http://www.cin.ba/Print/?cid=999,2,1>.
- 370 Razgovori s domaćim i međunarodnim pravnim ekspertima, april-juni 2011; *Procesuiranje korupcije pred sudovima i tužilaštvima u BiH (2009-2010)*, Transparency International BiH, juni 2011; *Confronting the past and access to justice from a public perspective*, UNDP Special report, Sarajevo, maj 2010.
- 371 "Nalog supervizora kojim se određenim privatnim agencijama za obezbjeđenje zabranjuje rad u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine", OHR Brčko, 8. juna 2009, http://www.ohr.int/ohr-offices/brcko/bc-so/default.asp?content_id=43584.
- 372 Za više informacija o raspravi u diplomatskim krugovima u Bosni i Hercegovini, vidjeti npr. depešu Ambasade SAD-a u Sarajevu iz 2009. godine: <http://wikileaks.org/cable/2009/06/09SARAJEVO687.html>.
- 373 Jasmin Ahić, *Sistem privatne sigurnosti*, Sarajevo, 2009, str. 290-291.
- 374 Ahić, str. 293-306; Armin Kržalić, *Privatna sigurnost u BiH*, Centar za sigurnosne studije – BiH, Sarajevo, 2009, str. 17-29.
- 375 Ahić, str. 311-313.
- 376 Razgovor sa međunarodnim stručnjakom za sigurnost u BiH, maj 2011.
- 377 Razgovor s bh. stručnjakom za privatne zaštitarske firme, juni 2011.
- 378 Razgovor s bh. novinarom, april 2011.
- 379 Ahić, str. 311.
- 380 Razgovori s međunarodnim zvaničnicima za sigurnost u BiH i s predstavnikom privatne zaštitarske firme u BiH, maj-juni 2011; <http://www.sectorsecurity.org/>; <http://www.awg.ba>; "Tri (po)ratna havera", *BH Dani*, 23. jula 2010, str. 32-35.
- 381 Kržalić, str. 34; Razgovor s direktorom privatne zaštitarske firme u BiH, juni 2011.
- 382 Razgovor s predstavnikom privatne zaštitarske firme u BiH; "Tri (po)ratna havera".
- 383 Razgovor s policijskim službenikom iz Federacije, juni 2011; Kržalić, str. 20-22.
- 384 Razgovor s predstavnikom privatne zaštitarske firme u BiH, juni 2011.
- 385 Razgovor s predstavnikom privatne zaštitarske firme, juni 2011.
- 386 Razgovori s međunarodnim zvaničnicima za sigurnost u BiH i s predstavnikom privatne zaštitarske firme u BiH, maj-juni 2011.
- 387 Razgovor s međunarodnim zvaničnikom za sigurnost u BiH, maj 2011; www.farmland.cc; Kržalić, str. 77.

- 388 “Poslovna biografija gospodara RS 8: Poslovi sa stokom“, BLIN 29. augusta 2011, <http://www.banjalukain.commediji/poslovi-sa-stokom>; *Banja Luka Bank, Controlled By PM, Hands Out Millions To Family, Allies*, RFE, 26. augusta 2009, http://www.rferl.org/content/Banja_Luka_Bank_Controlled_By_PM_Hands_Out_Millions_To_Family_Allies/1807881.html; “Vlada natjerala IRB da kupuje rizične akcije“, Capital.ba, 18. septembra 2011, <http://www.capital.ba/vlada-natjerala-irb-da-kupuje-rizicn-akcije>; <http://www.blberza.com/v2/Pages/issuerdata.aspx?code=govf>; http://www.blberza.com/Cms2File-Cache/files/cms2/docver/19286/files/GOVF_RI_2010.pdf.
- 389 Razgovori s međunarodnim zvaničnicima za sigurnost u BiH i s novinarima iz Republike Srpske, april-maj 2011.
- 390 *Five games that changed the world*, CNN, 13. januara 2011. Dostupno online na: <http://edition.cnn.com/2011/SPORT/football/01/05/iraq.asia.six.games/index.html>.
- 391 Bad Blue Boysi, koji su formirani 1986. godine, bili su povezani s hrvatskim političkim strankama koje su se zalagale za nezavisnost, naročito s Hrvatskom demokratskom zajednicom (HDZ). Tvrdi se da su Bad Blue Boysi predvodili nacionalistički pokret u zemlji 1990. godine i da su ponudili podršku Franji Tuđmanu (koji je postao prvi predsjednik Hrvatske 90-ih godina) na prvim izborima u Hrvatskoj. Za više informacija o ovome, vidjeti: Alex Bellamy, *The Formation of Croatian National Identity: A Centuries-old Dream? New Approaches to Conflict Analysis* (Manchester, Ujedinjeno Kraljevstvo: Manchester University Press, 2004).
- Delije, zvanično osnovani 1989. godine, izjašnjavali su se kao ekstremni srpski nacionalisti. Često su pjevali srpske pjesme i nosili srpske zastave. Oko 3.000 Delija je 13. maja 1990. godine stiglo u Zagreb, a predvodio ih je Željko Ražnatović, poznat i kao Arkan, tadašnji neformalni slobodni operativac Službe državne bezbjednosti (SDB) Jugoslavije. On je ubrzo nakon toga, sa svojom srpskom paravojnom grupom, Srpskom dobrovoljačkom gardom (“Arkanovi tigrovi“), započeo akciju ubijanja i etničkog čišćenja neraba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Ražnatovića je kasnije Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju optužio za zločine protiv čovječnosti, ali nikada nije izveden pred sud. Na Arkana je u holu jednog beogradskog hotela 2000. godine izvršen atentat.
- 392 Međutim, i u Srbiji i u Hrvatskoj se nogometni huligani obično okrivljuju za dirigitirano nasilje protiv manjinskih grupa, najviše protiv gej i lezbijske zajednice. Međutim, naročito u Srbiji, sportski huligani se još uvijek koriste i za povremene političke akcije. Neredi u Beogradu zbog objave nezavisnosti Kosova, kada je zapaljena ambasada SAD-a, a na desetke drugih ambasada napadnuto, kasnije su pripisani navijačima beogradskih klubova Crvena zvezda i Partizan. Za više informacija o ovim neredima u Beogradu, vidjeti: *U.S. outrage as Serb protesters burn embassy*, Reuters, 21. februara 2008.
- 393 Srpski nacionalisti su 7. maja 2001. godine napali oko 300 Bošnjaka koji su prisustvovali polaganju kamena temeljca za obnovu Ferhat-pašine džamije u centru Banje Luke. *New York Times* je izvijestio da je oko 1.000 Srba učestvovalo u napadu i da su bacali kamenje i palili vozila, pekaru, muslimanske serdžade za klanjanje, te zastavu na Islamskom centru, gdje su podigli srpsku zastavu. Također su doveli svinju na mjesto gdje je bila džamija kao uvredu muslimanima i zatočili 250 ljudi u Islamskom centru, među njima šefa UN-a u

- BiH, ambasadore Velike Britanije, Švedske i Pakistana te druge međunarodne i lokalne zvaničnike. Policija RS-a ih je na kraju oslobodila. Više od 30 Bošnjaka je ranjeno, a najmanje osam je prevezeno u bolnicu u Banjoj Luci. Jedan je kasnije podlegao od povreda glave. *Crowd Beats Muslims at Mosque Rebuilding*, Reuters, 8. maja 2001.
- 394 Od tada, sarajevski navijači skandiraju “Nož, žica, Lukavica” prema srpskim navijačima u tom dijelu grada preko međuentitetske linije razdvajanja na Dobrinji. Ovo je nimalo suprotna prijetnja koja ukazuje na potencijalnu srpsku ugroženost u slučaju ponovnog izbijanja sukoba u postdejtonskoj BiH.
- 395 Katana, Gordana i Daria Sito-Sučić, *Violence halts Bosnian Premier League match*, Reuters, 25. septembra 2011, na http://www.moneycontrol.com/news/wire-news/violence-halts-bosnian-premier-league-match_590274.html.
- 396 Sedmični izvještaj OHR-a Banje Luke, 27. septembra 2011. Vidjeti također: “Borac Banjaluka drastično kažnjen zbog incidenata navijača”, Sportal RS, 27. septembra 2011, na <http://www.sportal.rs/news.php?id=59391>.
- 397 Brian Hickey, “Fudbalska utakmica Kupa BiH završena istjerivanjem jednog tima uz prijetnje sa terena”, (*Bosnian Cup Soccer Match Ends With One Team Getting Threateningly Chased Off The Pitch*), Deadspin, 28. septembra 2011, na <http://deadspin.com/5844926/bosnian-cup-soccer-match-ends-with-one-team-getting-chased-and-beaten-off-the-pitch>.
- 398 “Prvenstvo nije regularno”, *Oslobođenje*, 27. septembra 2011.
- 399 “Da su uspjeli, bilo bi stotine mrtvih”, kazao je policajac na visokoj dužnosti koji je upućen u istragu o incidentu i koji je govorio pod uvjetom anonimnosti. Odlučujući element koji je pomogao da se nasilje zadrži unutar hrvatskog Širokog Brijega je činjenica da je 24-godišnji navijač FK Sarajevo Vedran Puljić i sam bio Hrvat po nacionalnosti. Da je bio Bošnjak, kao velika većina njegovih drugova iz Hordi zla, incident je mogao eskalirati i proširiti se na druge dijelove Federacije BiH. Ovo ubistvo je snažno odjeknulo u Sarajevu i izazvalo demonstracije zbog kojih je zatvorena tramvajska pruga i nekoliko glavnih ulica. Oni koji se sjećaju sedmica koje su prethodile izbijanju rata 1992. godine su kazali da ih je to podsjetilo na već viđeno.
- 400 Bošnjački potpredsjednik Federacije BiH otputovao je iz Sarajeva u Široki Brijeg i, nakon političkog pritiska, prisilio lokalnu policiju da oslobodi grupu gostujućih navijača Hordi zla koji su pritvoreni zbog učešća u neredima. Lokalni policijski komesar je izložen pritisku unutar vlastitih redova, jer su poslanici kantonalne skupštine zahtijevali njegovu ostavku. U jednom se trenutku komesar, koga su svi s kojima smo razgovarali u pripremi ove studije pohvalili za profesionalnost tokom krize – zaključao u sali za sastanke s grupom lokalnih političara i izazvao ih da se potuku da bi riješili sukob oko njegovog postupanja. “Niko se nije usudio da mu se suprotstavi, tako da je ostao na funkciji”, kazao je bivši visoki službenik policije koji je želio da ostane neimenovan. Međutim, pokušaj komesara da okonča istragu je sabotirala lokalna sudska policija. Oni su iz pritvora, bez odobrenja, pustili glavnog osumnjičenog za ubistvo, također bivšeg policajca. On je pobjegao u susjednu Hrvatsku i do danas (kraj augusta 2011) nije dostupan vlastima BiH.
- 401 Za sada je jedino u Republici Srpskoj na snazi Zakon o sprečavanju nasilja na sportskim događajima. U Federaciji sedam od 10 kantona (Unsko-sanski, Tuzlanski, Zeničko-

- dobojski, Bosansko-podrinjski, Zapadnohercegovački, Sarajevski i Hercegovačko-neretvanski) ima ovakav zakon.
- 402 Evropska konvencija o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja gledalaca na sportskim priredbama, posebno na nogometnim utakmicama, *International Legal Materials* 24, broj 6, novembar 1985.
- 403 Zakon zabranjuje “unošenje, posjedovanje i konzumiranje alkoholnih pića ili opojnih droga ... posjedovanje pirotehničkih sredstava, oružja ili drugih predmeta pogodnih za nanošenje povreda ili stvaranja nereda i nasilja“. Naročito je značajno da bi zakonom bilo zabranjeno “pjevanje pjesama ili upućivanje poruka, unošenje i isticanje transparenta, zastava i drugih simbola sa obilježjem koje iskazuje ili potiče netrpeljivost, mržnju na osnovu rase, nacionalne ili vjerske pripadnosti ili neke druge posebnosti“. Zakonom bi se uvele različite kazne za prekršioce na tribinama, kao i za klupske zvaničnike i organizatore manifestacija. Lokalni sudovi bi bili ovlašteni da privremeno zabrane višestrukim prekršiocima i drugim pojedincima ulazak na sportski teren ako se smatra da predstavljaju prijetnju za manifestaciju ili za njene učesnike. Zakonom se uvodi i kategorija događaja visokog rizika i predviđa se više preventivnih mjera koje su organizatori obavezni da poduzmu, među kojima je prisustvo sudije koji bi bio ovlašten da donosi privremena sudska rješenja protiv potencijalnih prekršilaca.
- 404 “Upozorenje – demonstracije u Sarajevu 21. aprila 2011. godine“, na http://sarajevo.usembassy.gov/warden_20100420.html.
- 405 Nenad Pejić, “Samoubistvo multietničkog Sarajeva,” RFE/RL, 25. aprila 2010. http://www.rferl.org/content/The_Suicide_Of_Multiethnic_Sarajevo/2023847.html.
- 406 Za više informacija, vidjeti: Mr. Babić, “Raste broj maloljetnih prestupnika“, *Oslobodjenje*, 3. maja 2011; i “Maloljetni prestupnici sve agresivniji“, dostupno na: <http://mojevijesti.ba/novost/86567/maloljetni-prestupnici-sve-agresivniji>.
- 407 “Zvanična evidencija, koja bi pokazala porast maloljetničke delinkvencije, stvorila bi lošu sliku i loše bi se odrazila i na policiju i na političare, jer bi ih prikazala kao nesposobne i popustljive. Sve što može dati takav utisak treba izbjegavati po svaku cijenu, a službenici koji su zaduženi za slučajeve maloljetničke delinkvencije su toga u potpunosti svjesni i često svoje djelovanje usklađuju s tim“, rekao je visoki policijski službenik s kojim smo razgovarali u pripremi ove studije.
- 408 Za više informacija o ovome, vidjeti: Komitet za prava djece, CRC/C/11/Add. 28, supra; Komitet za prava djece, Razmatranje izvještaja podnesenih od država ugovornica u skladu s članom 44 Konvencije, Zaključne primjedbe: Bosna i Hercegovina, CRC/C/15/ Add.260, 2005.
- 409 Međuagencijska radna grupa za maloljetničko pravosuđe je formirana 2006. godine. Njeni članovi su Institut otvoreno društvo, Save the Children UK, Vijeće Evrope, Evropska komisija, OSCE i UNICEF.
- 410 Tinejdžera Denisa Mrnjavca, starosne dobi 12 godina, maloljetni prijestupnik je ubio nožem u sarajevskom tramvaju 5. februara 2008. godine. Trojica mladih Roma su uhapšena, a njihove fotografije i kućne adrese su objavljene u medijima.

- 411 Zakon o zaštiti djece i maloljetnika u krivičnom postupku, Službeni glasnik Republike Srpske, 13/10.
- 412 Za više informacija o ovome, vidjeti poglavlje o terorizmu i islamskoj radikalizaciji. Vidjeti također: "Obračun sarajevskih uličnih bandi kulminirao: Hari Neredin ranio policajca iz automatske puške", *Dnevni avaz*, 16. decembra 2010.
- 413 Činjenica da se sarajevski Queer festival, izložba umjetničkih djela gej likovnih umjetnika, održavao za vrijeme muslimanskog svetog mjeseca ramazana predstavljala je još veću uvredu za i inače homofobno balkansko društvo. Zapaljive izjave vođa SDA i Islamske zajednice su poslužile ne samo kao moralni alibi nego i kao poticaj za nered protiv festivala i njegovih učesnika. Za više informacija o ovome, vidjeti: "Prijetnje smrću povodom Queer festivala", *Fena*, 23. septembra 2008; "Usred Ramazana smišljena provokacija s moralnog dna: Queer festival – kamenovana policija jer brani pedere", *Fena*, 24. septembra 2008; "Na Allahovom putu protiv homoseksualaca", *Deutsche Welle*, 25. septembra 2008; i "Nasilnici pratili taksi vozilo", *Onasa*, 25. septembra 2008.
- 414 Krivični zakon definira da je "dijete osoba koja nije navršila četrnaest godina života". Prema tome, dijete postaje maloljetnik koji može snositi krivičnu odgovornost, ali podliježe posebnom režimu sankcija. U zakonu se pravi razlika između mladih maloljetnika (od 14 do 16 godina starosti) i starijih maloljetnika (od 16 do 18 godina starosti) u određivanju raspoloživih alternativnih mjera i sankcija. U ovom pogledu, samo starijim maloljetnicima može biti izrečena kazna zatvora, za razliku od vremena provedenog u kazneno-popravnoj ustanovi, koje se može izreći za obje kategorije. Štaviše, dok se maloljetnik definira kao osoba koja nije navršila 18 godina života, sudije i tužiocu mogu primijeniti maloljetničke sankcije prema mladim punoljetnicima do 21 godine starosti.
- 415 "Bosna: mirna, obnovljena, ali još uvijek podijeljena" (*Bosnia: peaceful, rebuilt, but still divided*), *The Economist*, 23. novembra 2005.
- 416 Dejtonski mirovni sporazum, Aneks 7, Pariz, 22. novembra 1995 www.ohr.int.
- 417 Timothy Donais, *The limits of post-conflict police reform*, str. 179.
- 418 Vidjeti: Statistički paket UNHCR-a, UNHCR u BiH, 30. juna 2011, na: <http://www.unhcr.ba>.
- 419 Isto, *Izveštaj Thomasa Hammarberga, komesara za ljudska prava Vijeća Evrope, nakon posjete BiH od 27. do 30. novembra 2010. godine*, <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1766837>; Izveštaj ECRI-a o BiH (*ECRI report on BiH*), Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI), februar 2011, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/bosnia_herzegovina/BIH-CBC-IV-2011-002-ENG.pdf.
- 420 Nacionalni izvještaji o stanju ljudskih prava za 2010. godinu: Bosna i Hercegovina (*2010 Country Reports on Human Rights Practices: Bosnia and Herzegovina*), Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a, 2011, str. 19, <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2010/eur/154416.htm>.
- 421 http://www.ohr.int/ohr-dept/legal/const/default.asp?content_id=5853.
- 422 "Propašću povratka, etničko čišćenje RS privelo se kraju!", *Dnevni avaz*, 14. maja 2011, str. 6-7.
- 423 Razgovor s predstavnikom nevladine organizacije iz RS-a, april 2011.

- 424 Nezavisnost pravosuđa: neprihvatljivi pritisak na pravosudne institucije BiH (*Independence of the judiciary: undue pressure on BiH judicial institutions*), Izvještaj OSCE-a o stanju u BiH, decembar 2009, vidjeti bilješku 6.
- 425 Izvještaj Thomasa Hammarberga, komesara za ljudska prava Vijeća Evrope, nakon posjete BiH 27-30. novembar 2010 (*Report by Thomas Hammarberg, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, following his visit to BiH on 27-30 November 2010*).
- 426 “Džamija je simbol našeg identiteta“, *Oslobođenje*, 8. maja 2011, str. 5.
- 427 “Misli li Dodik ozbiljno?“, *Oslobođenje*, 16. augusta 2011, str. 4.
- 428 Razgovori s predstavnicima manjinskih povratničkih zajednica, mart-august 2011.
- 429 Razgovor sa stanovnikom Sarajeva koji je redovno posjećivao rodbinu u istočnoj Bosni, septembar 2011.
- 430 Razgovor sa stranim diplomatima u BiH, juni 2011.
- 431 “Monitoring i odgovori na napade na vjerske objekte i druga sveta mjesta u BiH. Šestomjesečni izvještaj o napretku, novembar 2010. – april 2011“. Međureligijsko vijeće u BiH: “Politika uzrok učestalih napada na vjerske objekte“, Radio Slobodna Evropa, 11. marta 2011. http://www.slobodnaevropa.org/content/bih_vjerski_objekti_napadi/2209816.html.
- 432 “Zaustavljena izgradnja inat-crkve“, *Oslobođenje*, 24. juna 2011, str. 7.
- 433 Razgovor s međunarodnim zvaničnikom, maj 2011.
- 434 “Napad na povratnike u Bosanskom Novom“, www.depo.ba, 30. mart 2011, <http://www.depo.ba/hronika/automobilom-uletio-u-dzamiju-a-nakon-toga-psovao-i-prijetio-da-ce-je-srusiti-jer-je-to-rs-za-koju-se-borio>; “Prijetio da će zapaliti džamiju i pobiti mještane“, *Dnevni avaz*, 31. marta 2011, str. 10.
- 435 “Zvornik: Uz podršku stotinu okupljenih popeo se na munaru džamije i mahao zastavom“, www.dnevnik.ba, 8. jula 2010.
- 436 “Vehabije vježbaju gađanje na Mahnjači“, *Nezavisne novine*, 18. maja 2011, str. 6; razgovor s policijskim zvaničnikom FBiH, juni 2011.
- 437 Razgovor sa sagovornikom u RS-u koji je upoznat s lovačkim i streljačkim udruženjima i klubovima, mart 2011.
- 438 Bombaški napad u Mostaru u kojem je 18. septembra 1997. godine oštećeno nekoliko zgrada i ranjeno više osoba planirali su i izveli Ahmed Zaid Salim Zuhair, zvani Handala el-Saudi, rođen u Saudijskoj Arabiji, i dva bivša mudžahedina Arapa. Oni su postavili 4,5 kilograma eksploziva, 40 kilograma teške protutenkovske mine i 15 kilograma takozvanog crvenog eksploziva u parkirani auto ispred stambene zgrade u Mostaru. Vrhovni sud Bosne i Hercegovine je u odsustvu osudio Handalu na 12 godina zatvora za krivično djelo terorizma. U ranijoj presudi, sud u Zenici, gdje je tokom rata bila smještena jedinica El-Mudžahid i gdje su Handala i njegovi suradnici planirali mostarski napad i napravili bombu, osudio ga je na 10 godina zatvora za “kazneno djelo protiv sigurnosti i imovine“. Handala, za koga se vjeruje da je povezan s terorističkom grupom *Tekfir ve-l-Hidžra* (Izopćenje i preseljenje)

- bliskom El-Kaidi, kasnije je sudjelovao u nizu terorističkih aktivnosti, uključujući planiranje napada na američki razarač *USS Cole* u oktobru 2000. godine. Pakistanski dužnosnici uhapsili su ga u Lahoreu 2002. godine i predali Amerikancima u maju 2002. godine. Handala je bio zatvoren u JFT-GTMO (američka vojna baza Guantanamo na Kubi) do 12. juna 2009. godine, kada je vraćen u Saudijsku Arabiju.
- 439 Kao pijuni u ovom procesu, mudžahedini su uživali zaštitu i podršku dijela najviših čelnika bošnjačke političke i obavještajne elite, kao i pravosuđa. Na ovu međusobnu ovisnost ukazuje izjava za vrijeme svečanosti obilježavanja službenog raspuštanja jedinice El-Mudžahid, a koju mediji obično pripisuju Bakiru Izetbegoviću: "Treat ćemo vas u miru više nego što smo vas trebali u ratu." Ovaj stav ilustrira događaj iz 1997. godine, kada je neposredno nakon bombaškog napada u Mostaru tadašnji zamjenik predsjedavajućeg Vijeća ministara BiH Haris Silajdžić okrivio Hrvate iz Mostara za eksploziju, rekavši da su "oni koji su bili u stanju uspostaviti koncentracione logore u stanju napraviti i ovo". Pod tim je mislio na hrvatske logore u kojima je tokom bošnjačko-hrvatskog sukoba u ratu 1992-1995. godine bilo zatvoreno više hiljada Bošnjaka.
- 440 Iako planirana meta osujećenog samoubilačkog bombaškog napada nije navedena u optužnici, policijski izvor blizak istrazi tvrdi da su Mirsad Bektašević i njegov suučesnik Abdulkadir Cesur, državljani Danske turskog porijekla, planirali napasti autobus s njemačkim vojnicima NATO-ovih Snaga za stabilizaciju (SFOR) na redovnom putovanju na planinu Igman, gdje su vojnici izvodili standardni trening za jačanje tjelesne snage. Bektašević, koji je na različitim internetskim forumima koristio imena *Maximus* i *Abu Imad as-Sanjaki*, bio je povezan s terorističkim ćelijama u Danskoj i Velikoj Britaniji. Sud BiH ga je prvo osudio na 15 godina i četiri mjeseca zatvora, ali je Žalbeno vijeće smanjilo kaznu na osam godina i četiri mjeseca. U junu 2009. godine prebačen je u zatvor Švedskoj i nakon odsluženja dvije trećine kazne pušten je na slobodu krajem proljeća 2011. godine. Jedan od Bektaševićevih suučesnika, Bajro Ikanović, koji je osuđen na osam godina zatvora jer je snabdio Bektaševića i Cesura eksplozivom, također je na slobodi. U medijskim izvještajima navodi se da je upravo on bio u središtu aktivnosti vezanih za selefijsko okupljanje na planini Igman (u blizini Sarajeva) sredinom juna 2011. godine. Više o ovome u tekstu "Vehabije Nusreta Imamovića na skrivenom skupu na Igmanu", *Slobodna Bosna*, 16. juna 2011.
- 441 Ovaj motiv uklapa se u tri najčešća razloga zbog kojih se pojedinci općenito angažiraju u terorističkim akcijama želeći se (1) osvetiti, (2) steći slavu ili (3) izazvati reakciju vlasti. Opširnije e o ovome, vidjeti: Louise Richardson, *What Terrorists Want: Understanding the Enemy, Containing the Threat*, New York: Random House, 2006.
- 442 U nedjelju, 27. juna 2010. godine, oko pet sati ujutro, aktivirana je eksplozivna naprava pored stražnjeg ulaza u policijsku stanicu u Bugojnu, pri čemu je poginuo policajac Tarik Ljubuškić, a teško ranjena policajka Edina Hindić. Još nekoliko osoba lakše je povrijeđeno. Stanica i obližnje zgrade znatno su oštećene. Odmah nakon eksplozije, policija je na obližnjem parking uhapsila Harisa Čauševića zvanog Oks, za kojeg se tvrdi da je priznao kako je aktivirao napravu. Naser Palislamović, za koga se smatra da je "mozak" koji stoji iza napada, uhapšen je ubrzo nakon toga u Sarajevu, nakon opsežne policijske potrage. Treći napadač, koji je nakon eksplozije trebao zasuti policiju i osoblje hitne pomoći hicima iz jurišne puške AK-47, "prepaao se večer prije napada i odustao od akcije", rekao je policijski izvor upoznat

- s istragom. Čaušević je navodno priznao policiji da je on aktivirao eksploziv, ali je to negirao na prvom pojavljivanju pred sudom. Čaušević i Palislamović su povezani s Rijadom Rustempašićem i njegovom grupom, također iz Bugojna. Ime Nasera Palislamovića navodi se na 21 od ukupno 398 stanica optužnice u slučaju "Rijad Rustempašić i drugi". Još četiri osobe uhapšene su i optužene kao suučesnici Palislamovića i Čauševića.
- 443 Detaljnije o ovome u: EUPM u BiH, "Dnevni pregled vijesti Ureda za medije i informiranje javnosti", 13. jula 2010.
- 444 Prema procjenama Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice iz 2008. godine, oko 1.350.000 ljudi porijeklom iz Bosne i Hercegovine trenutno žive izvan njenih granica, što je oko 26 posto ukupnog broja stanovnika BiH. Vodeće zemlje po broju primljenih useljenika su: SAD, Njemačka, Hrvatska, Srbija, Austrija, Slovenija, Švedska, Kanada i Australija. Za više o ovome, vidjeti: *Migracioni profil Bosne i Hercegovine za 2009. godinu*, Ministarstvo sigurnosti BiH, Sektor za imigraciju (Sarajevo, 2010).
- 445 Ova povezanost terorizma i dijaspore nastala je znatno prije "globalizacije". Povijest pokazuje da su ruski anarhisti, Irska republikanska armija, baskijska ETA i Tamijski tigrovi (LTTE) pokreti kojima je upravljala dijaspora. Opširnije o ovome u: Marc Sageman, *Leaderless Jihad: Terror Networks in the Twenty-First Century*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008.
- 446 Adis Medunjanin, starosne dobi 25 godina, rođen u BiH, američki državljanin i stanovnik Queensa u New Yorku, optužen je 8. januara 2010. godine za planiranje ubistva u stranoj zemlji i pohađanje vojne obuke (u Pakistanu) koju je vodila strana teroristička organizacija, to jest El-Kaida. Zajedno s dvojicom bivših školskih drugova, Medunjanin je također optužen za namjeru da upotrijebi oružje za masovno uništenje protiv osoba ili imovine u Sjedinjenim Američkim Državama. Konkretno, ta grupa optužena je za pripremu napada na linije podzemne željeznice na Manhattanu koji je planiran za sredinu septembra 2009. godine. Za više detalja o ovome, vidjeti "Two Charged with Terror Violations in Connection with New York Subway Plot", *U.S. Department of Justice, Office of Public Affairs* (25. februara 2010), dostupno na internetu, <http://www.fbi.gov/newyork/press-releases/2010/nyfo022510a.htm>. Na dan 27. jula 2009. godine Anes Subašić, star 33 godine, naturalizirani državljanin SAD-a i stanovnik Sjeverne Karoline, uhapšen je i optužen za pružanje materijalne podrške teroristima i pripremu ubistva, otmice, sakaćenja i ranjavanja osoba u inozemstvu. On je jedan od sedmorice ljudi koji su istovremeno uhapšeni po ovim optužbama u blizini grada Raleigha, u Sjevernoj Karolini. Za više o ovome, vidjeti: "Seven Charged with Terrorism Violations in North Carolina", *Department of Justice Press Release*, 27. jula 2009. Sulejman Talović, rođen u BiH i starosti 18 godina, ubio je pet prolaznika i ranio još četiri u tržnom centru Trolley Square Mall u Salt Lake Cityju 12. februara 2007. godine, prije nego što ga je ubila policija. Iako se Talović često navodi među "počiniteljima ili osumnjičenim američkim muslimanima koji su sudjelovali u domaćim terorističkim napadima nakon 11. septembra", nema dokaza da je njegova nasumična pucnjava bila motivirana bilo kakvom ekstremnom ideologijom. Agent FBI-a koji je bio zadužen za istragu u ovom slučaju izjavio je da nije imao razloga posumnjati da je to bio akt terorizma. Za više o ovom slučaju, vidjeti: "Trolley Square: A search for answers", *Salt Lake Tribune*, 15. februara 2007. Vidjeti također: Christopher Orlet, "Sulejmen the Mysterious", *American*

Spectator, 22. februara 2007; Charles Kurzman, *Muslim-American Terrorism Since 9/11: An Accounting*, Chapel Hill: UNC, 2011.

- 447 Bombaški napad u tržnom centru (FIS) u Vitezu 9. oktobra 2008. godine, u kojem je jedan zaštitar ubijen a drugi zadobio ozljede opasne po život, procesuiran je pred Sudom BiH kao terorističko djelo. Za više informacija o ovome, vidjeti slučajeve Amira Ibrahimija (X-K-08/591-2) i Suvada Đidića (X-K-08/591-1). Međutim, policijski izvori upoznati sa slučajem tvrde da napad nije imao nikakve političke motive. "To je bila 'poruka upozorenja' vlasniku trgovačkog centra koji je prethodno, u nekoliko navrata, odbio dopustiti da se njegovi kamioni koriste za krijumčarenje droge", rekao je visoki dužnosnik FMUP-a u razgovoru za ovu studiju. Nedavni bombaški napad u Zenici, 11. aprila 2011. godine, koji je prouzrokovao manju štetu na vozilu u kojem su se vozila dvojica dužnosnika HDZ-a BiH, koji nisu povrijeđeni, vjerovatno je imao više veze s ekonomskim ili osobnim motivima nego s terorizmom. Istraga je također utvrdila da se najvjerovatnije radilo o slučaju zamjene identiteta žrtve. Trostruko ubistvo u hrvatskoj povratničkoj obitelji Anđelić, nedaleko od Konjica, koje je na Badnju večer 2002. godine počinio Muamer Topalović (za koga se tvrdi da je bio blisko povezan s lokalnim ograncima dobrotvorne organizacija El-Furkan i Aktivne islamske omladine), sudski je procesuirano kao zločin iz mržnje iako posjeduje sva obilježja terorističkog napada "vuka samotnjaka", slično pucnjavi u novembru 2009. godine koja se dogodila u Fort Hoodu u SAD-u. Međutim, tužilaštvo se potrudilo obje organizacije osloboditi od bilo kakve odgovornosti za Topalovićeva djela i motive. Organizacija El-Furkan, koja je povezana sa El-Kaidom, registrirana je u BiH u septembru 1997. godine kao "Udruženje građana za potporu i sprečavanje laži – Furkan." Bosanskohercegovačke vlasti su ovu organizaciju zabranile u novembru 2002. godine.
- 448 Sigurnosno-obavještajna agencija (OSA) BiH tvrdi da je u ovom trenutku od oko 3.000 osoba koje su registrirane u zemlji kao "potencijalni teroristi" samo tri do četiri posto rođeno u izvan BiH. Za više informacija o ovome, vidjeti EUPM u BiH, "Dnevni pregled vijesti Ureda za medije i informiranje javnosti", 13. jula 2010.
- 449 Ovaj obrazac, međutim, nije svojstven samo za BiH i vrlo se tijesno podudara s psihološkim i sociološkim profiliranjem kakvo su u svojim radovima razvili Michael Taarnby, Gyorgy Lederer i Marc Sageman. Oni sugeriraju da ovakve grupe nastaju od introvertnih, izoliranih, frustriranih, otuđenih, "ponovo rođenih" muslimana, čije su međusobne društvene veze zasnovane na ranijem prijateljstvu, srodstvu ili autoritetu, a koje se duhovno upotpunjava i osnažuje kroz njihovo međusobno druženje. Emotivno ucijenjeni i psihički izmanipulirani od svojih vođa, novi pripadnici ovakvih grupa zaklinju se na odanost liderima i imaginarnoj svjetskoj zajednici (umma). Takve osobe pronalaze životni smisao i vlastito mjesto u povijesti kroz borbu protiv božijih i svojih neprijatelja. Na vlastito mučeništvo u toj borbi gleda se kao na konačnu nagradu, kao nagovještaj osobnog ostvarenja i povratka dostojanstva. Opširnije o ovome u: Michael Taarnby, *Recruitment of Islamist Terrorists in Europe: Trends and Perspectives*, Research Report Funded by the danish Ministry of Justice, Submitted 14 January 2005; Gyorgy Lederer, *Countering Islamist Radicals In Eastern Europe*, CSRC discussion paper 05/42, Septembar 2005; Marc Sageman, *Leaderless Jihad: Terror Networks in the Twenty-First Century*, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008).

- 450 Opširnije o ovome u: Juan Carlos Antunez, *Wahhabism in Bosnia-Herzegovina and Its Links to International Terrorism*, Islam in South East Europe Forum, 2008 (dostupno na: <http://iseef.net>).
- 451 Visoki dužnosnik obavještajne zajednice u BiH koji je govorio pod uvjetom da ostane neimenovan smatra da je tokom protekle dvije godine Imamovićeva grupa rasla, ne samo u Bosni i Hercegovini nego i u susjednim državama – Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori, kao i u Sloveniji, Austriji, Njemačkoj, Švicarskoj i drugim zapadnoevropskim zemljama. Prema istom izvoru, za Imamovićeve sljedbenike se smatra da su dobro organizirani i disciplinirani, dok su Imamovićevo vodstvo i vjerski autoritet neupitni. On jedini u grupi ima ekskluzivno pravo tumačenja Kur'ana i šerijata i samo on kontrolira raspodjelu novca. Imamovićeve propovijedi i druge vjerske upute, kao vijesti, rubrike s kojih se mogu preuzeti audio i video sadržaji, te online forum i chat sobe, nalaze se na web stranici ove grupe pod nazivom *Put vjernika* (<http://www.putvjernika.com>).
- 452 Nakon studija u Saudijskoj Arabiji, Porča je 1993. godine stigao u Austriju da radi kao imam. Od trenutka kada nije uspio dobiti posao na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu, Porča je počeo razrađivati ideju stvaranja Islamske zajednice paralelne onoj službenoj koju vodi reisu-l-ulema Mustafa Cerić. Porča nije uspio u toj nakani, ali je uspio znatno ojačati pokret sljedbenika, naročito u bosanskohercegovačkoj dijaspori. Policijski izvori u BiH procjenjuju da je Porča tokom proteklih godina osobno profitirao od značajnih prihoda što ih donosi prodaja njegovih audio i video materijala s vjerskim, ali i često uznemirujuće nasilnim sadržajem. Ovi medijski uraci prodaju se u BiH i u inozemstvu, a tvrde se da donose oko dva miliona KM (oko milion eura) godišnjeg prihoda.
- 453 Uvod na početnoj strani web stranice Kelimetul Haqq glasi: "Naš cilj je pozvati ljude u čisti monoteizam (tevhid), u obožavanje samo Allaha, Uzvišenog i da Mu se niko i ništa ne pridružuje!"
- 454 Tekfir ve-l-Hidžra je grupa koja je poznata po nasilju koje vrši protiv onih koje smatra *kjafirima* (nevjericima), uključujući Arape i muslimane za koje tekfirlije smatraju da ne žive u skladu s istinskim islamom. Opširnije o ovome u: Joshua L. Gleis, "National Security Implications of Al Takfir Wal Hijra", *Al-Naklab: The Fletcher School Online Journal for issues related to Southwest Asia and Islamic Civilization*, Article 3, Spring 2005.
- 455 Iz razgovora s dužnosnikom obavještajne zajednice u BiH koji je želio ostati anonimn.
- 456 Martin Marty i Scott Appleby (ed.), *Fundamentalism Comprehended*, (Chicago: UC Press, 1995).
- 457 Tokom rata u BiH 1992-1995. godine Imad el-Misri, koji je, kao mnogi strani borci, imao više identiteta (Eslam Durmo, Osama Fargallah, El-Huseini Helmi Arman Ahmed i drugi), bio je glavni ideološki autoritet jedinice El-Mudžahid. On je organizirao sistem od 19 medresa za obaveznu vjersku poduku koja je trajala 40 dana i po pravilu je prethodio regrutiranju i vojnoj obuci mladih Bošnjaka u jedinici El-Mudžahid. El-Misri je autor knjižice *Shvatanja koja trebamo ispraviti*, u kojoj kritizira domaća shvaćanja islama i kaže da mnoga treba promijeniti u skladu sa selefijskim učenjima. Godine 1996., nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma kojemu se mudžahedinska zajednica snažno opirala, El-Misri je napisao još jednu knjižicu, *Plan rušenja islama i uništenja muslimana u najnovije doba*. U

- njoj on izražava gađenje prema sporazumu kojim je okončan rat u BiH: "Ovo nije mir, ovo je poniženje...zavjera da se sruši islam i da se unište muslimani... nova okupacija." Njegovo hapšenje tokom putovanja u Hercegovinu 18. jula 2001. godine i kasnija deportacija u Egipat, gdje je bio optužen za navodno učešće u ranijem terorističkom napadu, izazvali su javni protest njegovih sljedbenika. Opširnije o ovome u Esad Hećimović, "Ljeto kad su hapsili mudžahedine", *BH Dani*, broj 222, 9. septembra 2001.
- 458 Visoki policijski izvor koji je govorio pod uvjetom da ostane neimenovan izjavio je autorima ove studije kako zbog konfuzije oko izručenja Egiptu 2001. godine – izazvane preklapanjem nadležnosti i uključenjem domaćih agencija za provedbu zakona u ovaj slučaj – nije moguće potvrditi da li je El-Misriju zapravo zabranjen ulazak u BiH. Također je rekao da nijedna od ovih agencija ne može potvrditi izvještaje da je El-Misri već u zemlji.
- 459 Članovi Operativne grupe s kojima su obavljani razgovori za potrebe ove studije izrazili su razočarenje načinom rada ovog tijela, nazvavši ga "potpuno irelevantnim". Požalili su se također da članovi Operativne grupe koji žive izvan Sarajeva nisu motivirani da prisustvuju sastancima, jer im se ne nadoknađuju putni troškovi.
- 460 Za više informacija o ovome, vidjeti EUPM u BiH, "Dnevni pregled vijesti Ureda za medije i informiranje javnosti", 13. jula 2010.
- 461 Prema riječima vodećeg stručnjaka za terorizam Briana Jenkinsa, "ono što nazivamo terorizmom izgleda često ovisi od osobnog stava. Korištenje ovog termina podrazumijeva izricanje moralnog suda. Ako jedna strana uspije prikačiti etiketu terorista svom protivniku, onda direktno navodi i ostale da usvoje njeno moralno gledište". Citirano u: Bruce Hoffman, *Inside Terrorism* (New York: Columbia University Press, 1998), str. 32.
- 462 Opširnije o ovome u: Vlado Azinović, "Suočavanje s terorizmom u Bosni i Hercegovini: Širom zatvorenih očiju", *Demokracija i sigurnost u Jugoistočnoj Europi*, god. I, br. 2/3, august 2010, str. 53-56.
- 463 U nedavno objavljenoj studiji zaključuje se da "fenomen terorizma u Bosni i Hercegovini nije ništa više razvijen, niti je rizik od terorističkih napada imalo veći od onoga u drugim dijelovima svijeta". Opširnije o ovome u: Juan Carlos Antunez, "Wahhabism in Bosnia-Herzegovina and Its Links to International Terrorism", *Islam in South East Europe Forum*, 2008, dostupno na internetu: <http://iseef.net>.
- 464 Za više informacija o ovome, vidjeti: S. Mišljenović, "Političari ćute, a vehabije mute", *Večernje novosti*, 29. januara 2011; "Sve više islamskih frakcija u BiH, vehabije najopasnije", *Srna*, 21. decembra 2010; "Po Bosni vršlja 100.000 vehabija", *Vesti online*, 3. aprila 2010. Tvrdnje da u BiH živi oko 100.000 vehabija nisu samo neutemeljene i štetne za predstavu o ovoj zemlji. One ugrožavaju napore za suzbijanje terorizma jer mogu dovesti do suštinskih promjena u važećoj strategiji za borbe protiv ovog sigurnosnog izazova. Ako bi bila izmijenjena i prilagođena procjeni da ovdje borave deseci hiljada, umjesto nekoliko desetaka ili nekoliko stotina potencijalnih terorista, nova strategija za borbu protiv terorizma nalagala bi uvođenje mjera koje nisu usklađene sa stvarnom prijetnjom i koje bi se kao takve na kraju pokazale kao neefikasne i kontraproduktivne.
- 465 Tokom godina, mediji u Banjoj Luci odigrali su značajnu ulogu u "otkrivanju vehabija", uglavnom u bošnjačkim povratničkim zajednicama u Republici Srpskoj. U njihovim

“istraživačkim izvještajima“, koji su obično pisani na način koji podsjeća na stil koji je za propagandne potrebe u bivšoj Jugoslaviji koristila komunistička Služba državne bezbjednosti (SDB), redovno su objavljivana imena Bošnjaka za koje se sumnja da su “vehabije“ ili da kriju oružje i prave zalih municije i eksploziva. Zanimljivo je da vlasti u Republici Srpskoj, koje obično s teško prikrivenim nestrpljenjem čekaju da u medijima podrže ovakve tvrdnje, nikada nisu procesuirale nijedan slučaj povezan s terorizmom.

- 466 Različite militantne islamističke grupe koriste se kao pijuni u unutrašnjim i međunarodnim sporovima s kojima političke elite i vladajuće strukture ne smiju dopustiti da budu otvoreno povezane ili da u njima sudjeluju. Najznačajniji takvi slučajevi na unutrašnjem planu dogodili su se u Saudijskoj Arabiji i u Egiptu, te u Pakistanu, gdje su grupe poput talibana ili Laškar-e-Taibe uključene u borbu za postizanje pakistanskih strateških ciljeva u susjednim zemljama – u Afganistanu i indijskom Kašmiru.
- 467 Sandžackom muftiji Muameru Zukorliću nisu strane kontroverze potaknute suprotstavljenim liderskim ambicijama i korištenje vehabijskih/selefijskih grupa u sukobu između dviju sukobljenih islamskih zajednica u Srbiji. Visoki zapadni diplomat s kojim smo razgovarali za potrebe ove studije upozorio je da bi Zukorlićev izbor za poglavara Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini mogao izazvati domino-efekt u kojem bi sadašnji reisu-l-ulema Mustafa Cerić mogao pokušati preuzeti vodstvo nad Strankom demokratske akcije. Niz domaćih i međunarodnih istraživanja tokom proteklog desetljeća pokazao je kako je Mustafa Cerić najutjecajniji politički lider među Bošnjacima. Cerić nije nikada opovrgao rezultate takvih anketa, već je koristio svaku priliku da učvrsti takav dojam i da ojača politički utjecaj. Scenarij prema kojem bi Zukorlić preuzeo kontrolu nad Islamskom zajednicom, a Cerić nad SDA, u zamjenu za međusobnu podršku, omogućio bi bošnjačkoj političkoj eliti prevagu u odnosima s vlastima u Republici Srpskoj i Srbiji, naročito u vezi s mogućom podrškom koju bi secesionistička politika čelnštva RS-a mogla dobiti iz Beograda. Prema spomenutom visokom diplomatskom izvoru, snažni ulazak Muamera Zukorlića na političku i vjersku scenu BiH šalje jasnu poruku vlastima u Beogradu: “Ako odlučite podržati otcepljenje Republike Srpske, napraviti ćemo vam pakao u Sandžaku.“ Ukratko, smatra se da bi osovina Zukorlić-Cerić konačno mogla okončati reaktivan stav bošnjačke političke elite, naročito u odnosu na Banju Luku, i pretvoriti ga u angažiraniji, proaktivniji pokušaj očuvanja opstanka BiH, ali i važne uloge koju bi u njoj trebali imati Bošnjaci. Pitanje je raspoložu li Bošnjaci stvarnim potencijalima da izazovu kaos u Sandžaku, ali sama spremnost da se zaigra na “sandžačku kartu“, ukoliko bude potrebno, unosi novu dinamiku u regionalni politički i sigurnosni kontekst. U slučaju da destabiliziranje Srbije zaista postane aktualno, nema sumnje da će se organizirane grupe, kao što su militantne selefijske ćelije, iskoristiti za ostvarenje ovakvog scenarija. S druge strane, sasvim je moguće da militantne srpske grupe, kao što je Ravnogorski četnički pokret, na isti način budu upotrijebljene na drugoj strani.
- 468 Uoči prve godišnjice bombaškog napada u Bugojnu, 26. juna 2011. godine, lokalna policija bila je u stanju pripravnosti nakon izvještaja o provali u skladište municije u Vitezu, u srednjoj Bosni, i krađi nepoznate količine eksploziva i detonatora. Očekujući još jedan osvetnički napad, policija je rasporedila dodatna pojačanja, ali se na kraju nije ništa dogodilo. Ukradeni eksploziv nikada nije pronađen. Skladište oružja u Bugojnu, *Binas*, također

- bi moglo omogućiti logističku potporu za izvođenje većeg terorističkog napada jer se tu, uz ostalo, nalazi oko 300.000 ručnih bombi. "Uz sve to, ovaj objekt se praktično ne čuva", rekao je stručnjak s kojim smo razgovarali u pripremi ove studije. Vidjeti također: "Iz magacina firme Vitezit ukraden eksploziv", *Srna*, 26. juna 2011.
- 469 Vidjeti Aneks 1 Dejtonskog mirovnog sporazuma na http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=368
- 470 Vidjeti Cascone, Gabriele, "Operacije evropske sigurnosne i odbrambene politike i NATO – saradnja, rivalitet ili trajavo guranje naprijed" (*ESDP Operations and NATO – Cooperation, Rivalry, or Muddling-through*), u Michael Merlingen i Rasa Ostrauskaite, "Evropska sigurnosna i odbrambena politika – pogled na implementaciju" (*European Security and Defence Policy – An Implementation Perspective*), Routledge, London i New York, 2008, str. 144-148.
- 471 Vidjeti <http://www.eusrbih.org/media/pic/images/eufor-billboard-eng.jpg> i <http://www.eusrbih.org/media/pic/images/eufor-citylight-eng.jpg>.
- 472 Vidjeti Bertin, Thomas, *The EU Military Operation in Bosnia*, u: Michael Merlingen i Rasa Ostrauskaite, *European Security and Defence Policy – An Implementation Perspective*, Routledge, London i New York, 2008, str. 63-64.
- 473 <http://www.isis-europe.org/pdf/July2011EUFORALTHEA.pdf>.
- 474 Vidjeti Julie Kim, izvještaj CRS-a za Kongres, *CRS Report for Congress, Bosnia and the European Union Military Force: Post-NATO Transition*, 14. marta 2005, na <http://www.policyarchive.org/handle/10207/bitstreams/3878.pdf>. Vidjeti također Friesendorf, Cornelius i Susan E. Penksa, *Militarized Law Enforcement in Peace Operations: EUFOR in Bosnia and Herzegovina, International Peacekeeping*, svezak 15, broj 5, 2008, str. 687, dostupno na http://graduateinstitute.ch/webdav/site/political_science/shared/political_science/7183/10th%20week/Friesendorf_Penksa.pdf.
- 475 RFE/RL Newsline, 6. januara 2006, dostupno na <http://www.rferl.org/content/article/1143548.html>; vidjeti također Bassuener, Kurt i Enver Ferhatović, *The ESDP in Action – The View from the Consumer Side*, in: Michael Merlingen i Rasa Ostrauskaite, *European Security and Defence Policy – An Implementation Perspective*, Routledge, London i New York, 2008, str. 180.
- 476 Bassuener i Ferhatović, str. 177.
- 477 Bertin, "Vojna operacija EU u BiH" (*The EU Military Operation in Bosnia*), str. 67.
- 478 Isto.
- 479 Rasprave u kojima je učestvovao autor u vrijeme dok je bio u OHR-u 2006. godine.
- 480 Renate Flottau, *What's in Bosnia's Future? The Curse of Dayton*, *Der Spiegel Online*, 8. novembra 2006, na <http://www.spiegel.de/international/spiegel/0,1518,446890,00.html>
- 481 <http://www.seeuropa.net/?q=node/4198>
- 482 Vidjeti Bertin, *The EU Military Operation in Bosnia*, str. 66. Vidjeti također http://www.euforbih.org/index.php?option=com_content&view=article&cid=15&Itemid=134.

PROCJENA POTENCIJALA ZA OBNOVU ETNIČKOG NASILJA U BIH

- 483 Deklaracija Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira, 27. februara 2008, na http://www.ohr.int/pic/default.asp?content_id=41352. Vidjeti *Bosnia - The Coming End of EUFOR*, ambasador Charles English, diplomatska depeša koja je procurila u javnost, 27. marta 2009, pogledana na <http://dazzlepod.com/cable/09SARAJEVO385/>
- 484 Razgovori s diplomatima i zvaničnicima međunarodne zajednice, Sarajevo, Bruxelles i Berlin, 2009-11.
- 485 Isto, str. 176.
- 486 Vidjeti http://www.euforbih.org/index.php?option=com_content&view=article&id=17:mnb&catid=187:eufor-elements&Itemid=139.
- 487 Isto.
- 488 Razgovori autora s visokim međunarodnim diplomatima i zvaničnicima, početak 2009, okrugli sto HBS-DPC-a o politici prema BiH, Berlin, maj 2010. Vidjeti također Bassuener, Kurt, *EU deterrent evaporates as fears mount in Bosnia*, *Jane's Defence Weekly*, 11. marta 2009.
- 489 Razgovor s vojnim oficirima zemalja članica EU-a, august 2011.
- 490 Okrugli sto HBS-DPC-a o politici prema BiH, Berlin, maj 2010.
- 491 *Bosnia - Senior Military Commanders Concerned about Political Crisis Impact on Armed Forces*, diplomatska depeša SAD-a koja je procurila u javnost, 4. marta 2008, na: <http://wikileaks.org/cable/2008/03/08SARAJEVO414.html>
- 492 Vidjeti http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/esdp/104501.pdf.
- 493 Razgovor s autorom, januar 2009.
- 494 Razgovori sa zvaničnicima EU-a i diplomatima zemalja članica, 2008. i 2009.
- 495 *EU defense ministers support Bosnia withdrawal*, *New Your Times*, 1. oktobra 2008, na <http://www.nytimes.com/2008/10/01/world/europe/01iht-01bosnia.16625159.html>.
- 496 Razgovori s međunarodnim zvaničnicima, kraj 2008. Vidjeti također *NAC-PSC Meeting Highlights Concerns Over Fragile BiH Political Situation*, diplomatska depeša koja je procurila u javnost, 27. oktobra 2008, na <http://wikileaks.org/cable/2008/10/08USNATO403.html>, i Bassuener, *EU deterrent evaporates as fears mount in Bosnia*, *Jane's Defense Weekly*, 11. marta 2009.
- 497 *NAC-PSC Meeting Highlights Concerns Over Fragile BiH Political Situation*, diplomatska depeša koja je procurila u javnost, 27. oktobra 2008, na <http://wikileaks.org/cable/2008/10/08USNATO403.html>.
- 498 Isto.
- 499 Razgovori s diplomatima država članica EU-a i međunarodnim zvaničnicima, januar i februar 2009.
- 500 Vidjeti Izvještaj visokog predstavnika o implementaciji mira za Vijeće sigurnosti UN-a, maj 2011, na: http://www.ohr.int/other-doc/hr-reports/default.asp?content_id=46009.
- 501 BiH – Supervisor za Brčko traži podršku EUFOR-a i NATO-a u slučaju referenduma o nezavis-

- nosti RS-a, ambasador Charles English, diplomatska depeša od 22. februara 2008. godine koja je procurila u javnost, na <http://dazzlepod.com/cable/08SARAJEVO361?q=Sarajevo%20Villalain>.
- 502 Vidjeti Izvještaj visokog predstavnika o implementaciji mira za Vijeće sigurnosti UN-a, maj 2011, na: http://www.ohr.int/other-doc/hr-reports/default.asp?content_id=46009.
- 503 Razgovori sa zvaničnicima međunarodnih organizacija i diplomatima, 2010. i 2011. Vidjeti Aneks 2. na http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=370.
- 504 Razgovor s međunarodnim vojnim zvaničnikom, juni 2010.
- 505 Razgovor s političkim službenicima, septembar 2011.
- 506 Supervizija u Brčkom je bila glavna tema sastanka Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira u Sarajevu. Vidjeti saopćenja Upravnog odbora na http://www.ohr.int/pic/default.asp?content_id=46176.
- 507 Razgovori sa zvaničnicima država članica EU-a, proljeće i ljeto 2011.
- 508 Vidjeti http://www.euforbih.org/index.php?option=com_content&view=article&id=15%3Aeufor-fact-sheet&catid=185%3Aabout-eufor&Itemid=134&limitstart=2; razgovori s međunarodnim vojnim profesionalcima.
- 509 Razgovori s međunarodnim diplomatima i vojnim profesionalcima, septembar 2011.
- 510 Razgovori s međunarodnim vojnim oficirima, august 2011, i međunarodnim zvaničnicima, septembar 2011.
- 511 Razgovori s oficirima i zvaničnicima zemalja članica EU-a i NATO-a, proljeće i ljeto 2011.
- 512 Ovo dvojno zapovjedništvo je predviđeno formulom Berlin-Plus. Cascone, str. 146.
- 513 Razgovori s međunarodnim zvaničnicima, Sarajevo, februar 2009.
- 514 Razgovori s međunarodnim diplomatima, zvaničnicima i vojnim profesionalcima, do kraja septembra 2011.
- 515 Razgovori s visokim zvaničnicima država članica NATO-a i EU-a, 2009-2011.
- 516 Razgovori s diplomatima država članica EU-a, Berlin, 2010. i 2011.
- 517 Razgovori s međunarodnim zvaničnicima i diplomatima država članica NATO-a, početak 2011.
- 518 Razgovor s međunarodnim vojnim profesionalcem, juni 2011.
- 519 Razgovor s međunarodnim vojnim profesionalcem, Sarajevo, april 2011.
- 520 Razgovor s međunarodnim vojnim profesionalcem, Sarajevo, april 2011.
- 521 Razgovor s međunarodnim vojnim profesionalcem, Sarajevo, april 2011.
- 522 Isto.
- 523 Razgovori s međunarodnim vojnim profesionalcima, Sarajevo, juni 2011.
- 524 Razgovori s međunarodnim vojnim profesionalcima, mart-juni 2011.

PROCJENA POTENCIJALA ZA OBNOVU ETNIČKOG NASILJA U BIH

- 525 Razgovori s međunarodnim diplomatima i zvaničnicima, proljeće 2011.
- 526 Okrugli sto o BiH, DPC-Clingendael, oktobar 2009; Razgovori sa zvaničnicima EU-a i država članica, 2008-2011.
- 527 Razgovori s vojnim i vojno-obavještajnim zvaničnicima, april-maj 2011.
- 528 S povlačenjem dva austrijska Crna sokola Sikorsky, koji mogu nositi po 17 ljudi bez opterećenja, i njihovom zamjenom daleko manjim helikopterima UH-1, EUFOR ne može ni najmanje jedinice prebaciti zračnim putem. Preostali helikopteri se koriste za potrebe osoblja, za medicinsku evakuaciju i eventualno za evakuaciju terenskog osoblja.
- 529 Jedna osoba s kojom smo razgovarali je prepričala je ovu činjenicu kao svoje iskustvo za vrijeme nasilja na Kosovu u martu 2004. godine, prije događaja koji su se desili krajem jula 2011. godine.
- 530 Razgovori s međunarodnim diplomatima, proljeće 2011.
- 531 Razgovori s međunarodnim diplomatima i međunarodnim vojnim profesionalcima, april 2011.
- 532 Razgovori sa osobljem međunarodnih organizacija na terenu, mart 2011.
- 533 Razgovori sa osobljem međunarodnih organizacija, vojnim, vojno-obavještajnim i diplomatskim osobljem, proljeće i ljeto 2011.
- 534 Razgovori s međunarodnim diplomatima, osobljem međunarodnih organizacija i vojnim profesionalcima, juni 2011.
- 535 Razgovori s evropskim vojnim oficirima, august 2011.
- 536 Razgovor s međunarodnim vojnim i vojno-obavještajnim profesionalcima, april 2011.
- 537 Razgovor s međunarodnim vojnim profesionalcem, juni 2011.
- 538 Isto.
- 539 Okrugli sto o BiH, DPC-Clingendael, oktobar 2009. Naknadni razgovori s međunarodnim zvaničnicima i diplomatima, 2009-2011.
- 540 Razgovor s međunarodnim diplomatom i vojnim profesionalcem, septembar 2011.
- 541 "EUFOR Althea – neformalni dokument Austrije, Bugarske i Mađarske", koji su Vijeće za politiku demokratizacije i Atlantska inicijativa dobili u ljeto 2011, str. 1.
- 542 Isto.
- 543 Isto, str. 2.
- 544 Isto.
- 545 Isto, str. 3.
- 546 Isto.
- 547 Isto.
- 548 Isto.

- 549 Isto.
- 550 Isto, str. 4.
- 551 Isto.
- 552 Pismo upućeno Catherine Ashton koje su napisali Guido Westerwelle i Alain Juppé, 26. jula 2011.
- 553 Razgovori s međunarodnim vojnim profesionalcima, oktobar 2011.
- 554 Razgovor s međunarodnim vojnim profesionalcem i međunarodnim diplomatom, septembar 2011.
- 555 Vidjeti http://www.euforbih.org/index.php?option=com_content&view=article&id=15&Itemid=134.
- 556 Razgovori s međunarodnim zvaničnicima, Washington, maj 2011.
- 557 Razgovor s međunarodnim vojnim profesionalcima, Sarajevo, maj 2011.
- 558 Okrugli sto o BiH, DPC-Clingendael, oktobar 2009.
- 559 Razgovor s međunarodnim vojnim profesionalcem, maj 2011.
- 560 Razgovor s međunarodnim vojnim profesionalcem, juni 2011.
- 561 Razgovor s međunarodnim diplomatom, april 2011.
- 562 Razgovor s međunarodnim vojnim profesionalcem, mart 2011.
- 563 Razgovor s međunarodnim vojnim profesionalcem, juni 2011.
- 564 Razgovori s međunarodnim zvaničnicima, septembar 2011.
- 565 Razgovori s međunarodnim diplomatima, august 2011; razgovor s međunarodnim vojnim profesionalcem, oktobar 2011.
- 566 Razgovori s međunarodnim vojnim profesionalcima i diplomatima, proljeće i ljeto 2011.
- 567 Razgovor s međunarodnim vojnim profesionalcem, april 2011.
- 568 Razgovor sa međunarodnim vojnim profesionalcem i međunarodnim diplomatom, septembar 2011.

